

EEN BLIK

IN HET

JAVAANSCH E VOLKSLEVEN.

EEN BLIK

IN HET

JAVAANSCH E VOLKSLEVEN

DOOR

L. Th. MAYER.

II.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN
E. J. BRILL, LEIDEN.

INHOUDSOPGAVE (*).

- Hoofdstuk IX (311). Kinderspelen (312). Raadsels (324).
- Hoofdstuk X (336). Een jacht (337). Een huwelijks- en besnijdenis-feest (341). Het bruidshed (343). De bruidskamer (344). Het engagement (345). Het vragen van een meisje (346). De berekeningen voor het huwelijk (347). De toekon, sasrahan, toudjoq-an (360). De slamëtan-ngroewah-ngrasoelakën (361). Het donga-rasoel en donga-slamët (362). Klein tenue van bruidegom en bruid (363). De tanden van bruid en bruidegom (364). De avond van het midadareni (366). De huwelijksvoltrekking (367). Het vol ornaat van bruid en bruidegom (369). De bruidsjonkers en -meisjes (373).
- Hoofdstuk XI (374). De huwelijksoptocht (375). Huwelijken van vorstelijke personages (379). Gantoeng-kawin, stand van bruid en bruidegom (381). Bijvrouwen (382). Terugkomst van den plechtigen rondgang (383). Voorstelling van bruid en bruidegom (384). De slamëtan-madjëmoeq; de pëngarihs (385). Het ngoendoeh-mantoe (386). Sandja-ngabëkti (387). De besnijdenis (388). De leeftijd der puberteit (391). De menstruatie (392). Menstruaal-anomaliën (393). De opvoeding der kinderen (394).
- Hoofdstuk XII (396). Diverse vruchten (397). Kinderkleeding (398). Een gehucht in het gebergte (399). De tabakscultuur (400). Lederbereiding (407). Papierbereiding, een waterval (408). Bewerking van tēgal-velden (409). Beplanting van een gaga (411). Koffie-aanplant (412). Schaduwboomen (416). Koffiebereiding (417). Koffiebereiding; vrachtkar (418). Trekvee (419).
- Hoofdstuk XIII (420). Een pasanggrahan (421). De legende omtrent de rijstplant (422). De bewerking der velden (427). De ploeg (428). De eg (430). Het kweekbed (431). Sëbaran en oeritan (432). De afwerking van het bouwveld (433). Het planten der pari (434). Aanleg van waterleidingen (435). Dammen (436). Ontginning van nieuwe velden (438). Soorten van sawabs (439). De tijd der sawah-bewerking (440). De goede en slechte tijdstippen daartoe (441). De verschillende groeiperioden der pari (445). De wachthuisjes (447). De vogelverschrikkers (448). De oogst (450). De

(*) NB. De achter de verschillende onderwerpen tusschen () geplaatste cijfers wijzen de bladzijden aan, waar die onderwerpen behandeld zijn.

- bawon, de pari-penganten (453). Het drogen en opschuren (454). De opschuring, rijstmaten (455). Rijstmaten, namen der aren (456). Soorten van gronden (457).
- Hoofdstuk XIV (458). Bezoek aan een markt (459). Bereiding van olie (478). Bereiding van aren-suiker (481). Het maken van matten (483).
- Hoofdstuk XV (485). Een regentswoning (486). Rijsstampen, wannen, groentenverkooper, enz. (487). Verkoopers van vruchten, brandhout, enz. (488). Sēsate, het andiḍis, het batikken (489). Het batikken (490). Het verven van gebatikte kleedjes (492). Tēnoenan (497). Kaartspelen (499).
- Hoofdstuk XVI (501). Amfioenschuivers (502). Het vieren van den baqda-pasa (503). De kleding der priaji's (505). De oepatjara der priaji's (506). De songsongs (510). Formaliteiten bij den baqda-pasa (512). De optochten en volksfeesten (513). Het vasten (515). Het vasten, de pitrah (516). Het vasten, een sēnenan (517). Sēnenan (518). De dorpsgeestelijken (520). De hadji's, wireng (521). Wajang-wong (522). Sērimpi's en bēdaja's (523). Receptie bij een regent (524).
- Hoofdstuk XVII (525). Koperslagerij (526). Ijzersmederij (527). Ijzersmederij, goudsmederij (528). Goudsmederij, geelgieterij (529). Geelgieterij (530). De steenhouwerij (531). De bewerking van horens (533). Het maken van kammen, enz. (534). Het maken van kēris-heften en -scheeden (536). Verschillende soorten van kērisen (538). Oorlogskleding (539). Een landraadzitting (540).
- Hoofdstuk XVIII (543). Behandeling van een doode (544). Begrafenis (547). Begrafenis; donga-tlĕkim (552). Het graf (553). Begraafplaatsen (555). Schending van graven; begrafenismalen (556). Begrafenismalen (557). De rouw, het vlug begraven (559). Eerbewijzing aan de afgestorvenen (560). Het ngadji (562). Aanhangsel (563).
-

HOOFDSTUK IX.

Tegen onze verwachting in zullen wij heden rustig thuis kunnen blijven en ons op ons gemak op de hoogte kunnen stellen van de verschillende spelen, waarmede de javaansche jeugd den tijd weet te dooden, want onze gastheer heeft ons juist medegedeeld, dat hij op verzoek zijner jonge vrouw alle in de desa zijner inwoning aanwezige kinderen te zijnent heeft doen inviteeren.

Zie, daar staan er reeds verscheidenen met elkander te praten en te stoeien in afwachting van het lekkers, dat hun straks als ontbijt zal worden voorgezet, zoodra alle genoodigde kinderen present zullen zijn.

Deze achterblijvers laten zich trouwens niet lang wachten en weldra is ook het ontbijt afgeloopen.

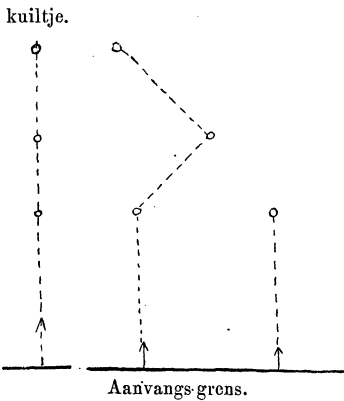
De gastheer heeft verder den kleinen aangezegd, dat zij den geheelen dag op zijn voorerf mogen blijven spelen en voor hun naar huis gaan nog onthaald zullen worden, terwijl verder de gamelan zich af en toe zal laten hooren.

Dat deze mededeeling met een algemeen gejuich wordt ontvangen, behoeven wij zeker niet te zeggen.

Weldra zijn dan ook de groepjes of clubjes gevormd, die zich met verschillende spelen zullen vermaken.

Zie, hier hebben wij een drietal knapen, die zullen gaan nekëran of knikkeren. Daartoe hebben zij op zekeren afstand van elkander drie kuiltjes in den grond gemaakt. De kunst is nu, om den knikker achtereenvolgens in die kuiltjes te rollen,

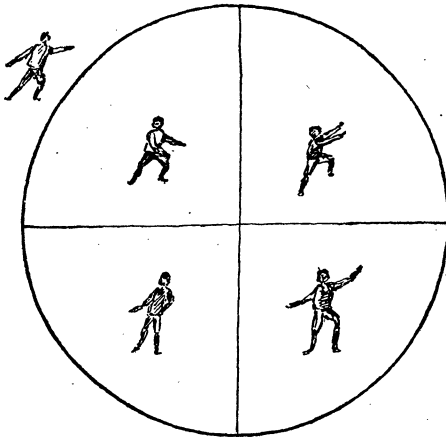
en zijn tegenstanders er zooveel doenlijk van af te houden. De winner krijgt dan een vooraf bepaalde betaling.

Verschillende wijzen, waarop het knickerspel gespeeld wordt.

Een ander knickerspel, waarmede wij die twee jongens daar zich onledig zien houden, vereischt maar een kuiltje. Hierbij moeten de spelers elkanders knickers in het kuiltje trachten te knikkeren, waardoor een zeker aantal punten wordt behaald en de verliezer genoodzaakt wordt op nieuw te beginnen van een mede vooraf bepaalde grens. Zoo tien punten behaald zijn, is de partij gewonnen en wordt de overeengekomen inzet betaald.

Daar verderop houdt zich een groep van vijf jongens onledig met het obag-spel, het zoogenaamde obag-boendër of ronde obag.

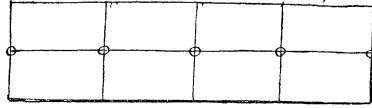
Grondteekening voor het obag-boendër en obag-gondel.

Hiertoe wordt een cirkel of boewëngan en daarin een kruis op den grond getrokken, waardoor de cirkel in vier segmenten wordt verdeeld. In elk dezer segmenten staat een speler, terwijl de vijfde om den cirkel heen loopen en daarbij trachten moet, een der in den cirkel staanden aan te raken, die dan in zijne plaats de rol van vanger vervullen moet.

Op dezelfde wijze wordt het obag-gondel gespeeld, doch hierbij is eene eenvoudige aanraking niet voldoende, maar moet de vanger zich aan den gevangene vasthouden (gondel) en dezen buiten den cirkel trachten te trekken.

Een derde soort obag-spel is het obag-odor. Hiertoe wordt een langwerpige vierhoek op den grond geteekend, die door

een middellijn in twee helften wordt verdeeld en verder door dwarslijnen in zoovele vakken wordt gesplitst, als voor het aantal spelers noodig wordt geacht. De spelers verdeelen zich dan in twee gelijke groepen, en terwijl de verdedigers van het terrein zich ieder op een der

Grondteekening voor het: obag-odor.

dwarslijnen plaatst, om de passage daarover te beletten, moeten de aanvallers trachten door de geheele figuur heen te dringen zonder door een der verdedigers aangeraakt te worden. Wanneer een der aanvallers geraakt of gevat wordt, moet de aanvallende partij, die het spel dan verloren heeft, de verdediging op zich nemen. Passeert een der aanvallers de laatste lijn, zonder aangeraakt te worden, dan is het spel gewonnen, en moet de andere partij andermaal binnen de lijnen blijven.

Hier zien wij een paar kinderen zich amuseeren met het gampar-spel, waarbij een steen met den voet naar een anderen, die geraakt moet worden, wordt geworpen, en het winnen van den inzet afhangt van het behalen van een voorafbepaald aantal punten.

Gampar-spel.

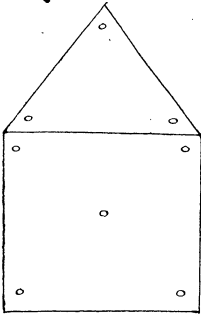
Een dergelijk spel is het bengkat, doch hierbij worden geen steenen, maar vruchten of liever zaden van den benda gebruikt en worden deze zaden niet opgeworpen, maar met den voet tegen elkander gekaatst, waartoe eenige benda-zaden op zekeren afstand in eene rij geplaatst worden. Wat op die wijze geraakt wordt, is voor den speler, en die aldus de meeste zaden bekomt, is de winner.

Bengkat-spel.

Daar verderop zien wij weder andere kinderen bezig met het

zoogenaamde pot-spel. Hiertoe hebben zij een vierkant en daarop een driehoek op den grond geteekend (wanneer het spel door

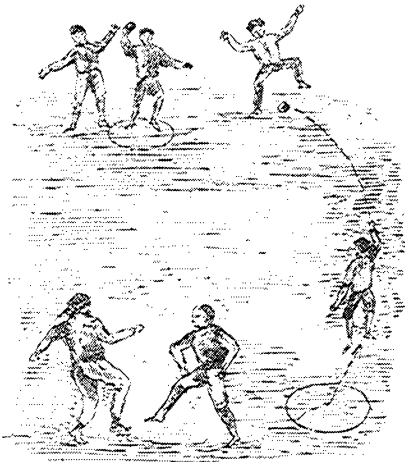

Grondfiguur voor
het potspel.

slechts drie personen gespeeld wordt, dan bedienen zij zich alleen van den driehoek) en verder zowel in elk der hoeken als in 't midden van het vierkant een knikker geplaatst. Deze nu moeten achtereenvolgens uit de geteekende figuur weggeknikkerd worden, doch daarbij moet de speler zorgen dat zijn knikker niet binnen die figuur liggen blijft, in welk geval hij gezegd wordt mati of dood te zijn, omdat zijn knikker is gaan ngoendër, d. i. op dezelfde plek rondraaien en blijven liggen. Heeft de speler

echter gelukkig alle knikkers uit de figuur gestooten, dan heeft hij het spel gewonnen. Hebben de andere medespelers echter ook eenige knikkers uit de figuur gehaald, dan is degene, die er het grootste aantal uitgeknikkerd heeft, de winner.

Een ander spel, waarbij het niet alleen op behendigheid, maar ook op vlugheid, aankomt, is het eteng, waarmede dat vroolijke groepje van veertien jongens en meisjes zich amuseert.

Het eteng-spel.

De speelnooten hebben zich in twee gelijke partijen verdeeld, die ieder haar eigen hoofd of babon hebben. De overige medespelers en -speelsters worden de kinderen of anaq's van de babon genoemd en plaatsen zich achter deze, aan wie eene vaste door een kringetje aangegeven standplaats, djoran of djongan, is aangewezen. De babon, die verder met een gemboeng, d. i. een bal, of eenig ander werptuig gewapend is, waarmede zij trachten moet een der anaq's van

de tegenpartij te treffen, mag, wanneer zij met den gemboeng

werpen wil hare standplaats verlaten, mits zij zorge, dat de babon der tegenpartij, die niet in kan nemen, in welk geval het spel verloren is. Eveneens is dit het geval, wanneer al hare anaq's door de tegenpartij geraakt zijn, en zij ten leste alleen staat, want ieder anaq, dat geraakt wordt, moet uitvallen. Ook de babon kan geraakt worden; in dit geval is het spel dadelijk beslist en wel ten nadeele van de partij, wier babon getroffen is.

Even levendig en beweeglijk is dat andere troepje daar, dat zich vermaakt met het ðimboel-spel, waaraan een onbepaald aantal liefhebbers deel kan nemen. Ook hierbij wordt met een gëmböeng geworpen, doch slechts door een der spelers, die mede een djoran heeft en de hem omringende kameraden, die zijne standplaats moeten veroveren, met zijn gëmböeng moet trachten te raken. Wordt er een getroffen dan moet deze alle medespe- lers op den rug dragen van de plek, waarop hij stond, toen hij met den gëmböeng in aanraking kwam, tot aan de djoran, en verder de plaats innemen van den gëmböeng-werper. Wordt deze uit zijn djoran verdrongen, d. w. z. wordt zijn djoran ingenomen, terwijl hij er zich van verwijderd heeft, om den een of ander met zijn gëmböeng te kunnen treffen, dan is hij tot hetzelfde werk verplicht en blijft hij bovendien zijn lastigen post behouden.

Een minder woelig en luidruchtig spel is het tjiraq- of djiraq, waarmede wij daar eenige andere kinderen zich zien amuseeren. Hiervan bestaan twee soorten, nl. het tjiraq-oela en het tjiraq-woq.

Het eerste wordt gespeeld met këmiri-noten ¹⁾. Daarvan

Het ðimboel-spiel.

Tjiraq-oela-spiel.

1) Vruchten van Aleuritis triloba.

wordt eene bepaalde hoeveelheid als inzet op eenigen afstand van elkander in een lange rij (van daar de naam oela = slang) geplaatst, en naar deze noten wordt met een andere, die gladgewreven en met gotri of hagel gevuld is, geworpen. Deze gevulde kēmiri heet gala. Elke noot, die getroffen wordt, is voor den speler. Wordt de sirah = hoofd, kop, d. i. de voorste

Tjiraq-woq-spel.

noot geraakt, dan is alles voor den werper. Die aldus het grootst aantal noten krijgt is de winner.

Het tjiraq-woq, waarbij een woq of kuiltje noodig is, wordt niet alleen met noten, maar ook met knikkers, ronde steentjes enz. gespeeld. De spelers nemen achtereenvolgens den geheelen inzet aan noten, enz. in de hand en werpen dien in het kuiltje, wat daarin liggen blijft

Toedjon-spel.

is voor den werper en die aldus het grootst aantal verzamelt, is de winner.

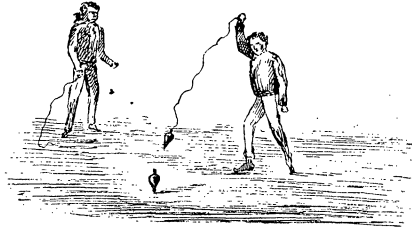
Het toedjon dat wij daar door die twee knapen zien spelen, is het ons bekende gewone knikkeren.

Gangsingan-paton.

Ook het gangsing-an of tollēn, waarmede die twee andere groepjes zich onledig houden, is ons bekend. Hiervan bestaan bij de javaansche kinderen twee soorten, nl. een soort van potspel, dat gangsing-an paton heet en door meer dan twee personen gezamenlijk gespeeld wordt, en waarbij de tollēn in een cirkeltje of kalangan (eig. omheining) gedreven worden, terwijl de andere soort gangsing-an-tēleq-an, d. i. tollēn, waarbij de eene tol op de andere moet vallen, dus priktollēn, heet en door slechts twee jongens gespeeld wordt. Wat den vorm der tollēn betreft, deze komt vrij wel overeen met dien der tollēn onzer hollandsche jongens. De naam gangsing-an, d. i. brommer, is eigenlijk

die van den bromtol, gewoonlijk uit bamboe vervaardigd, maar wordt meest ook voor de andere soorten gebruikt, ofschoon daarvoor de naam kekean bestaat.

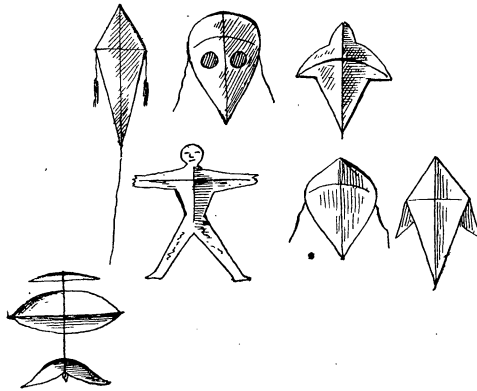

Gangsingan-téleq-an.

Onder de vliegers of lajangan's, die wij daar verderop zien, bestaat eene groote verscheidenheid, zoowel in vorm als in kleuren. Sommige exemplaren moeten menschen of dieren voorstellen, anderen zijn voorzien van allerlei aanhangsels. Een zelfs heeft in den top een sowangan of horizontaal geplaatst strijkstokvormig instrument, dat bij de bewegingen van den vlieger in de lucht een snerpnd of brommend geluid voortbrengt, al naar gelang, dat de wind er meer of

Gangsingan(kekean.)

Lajangan's.

minder scherp op staat, of er met meerdere of mindere kracht op blaast.

Hier hebben wij verder een groepje, dat djiloengan of déliq-an, d. i. krijgertje of verstoppertje speelt, terwijl een eind verder zich een ander clubje met tjoebraq-soewëng amuseert. Bij dit spel, dat minstens door drie deelnemers gespeeld moet worden,

ligt een der spelers op den buik op den grond. De anderen plaatsen dan hunne vuisten op elkander op zijn rug, terwijl een hunner het een of ander voorwerp in de vuist houdt, en hij zelf of een ander het volgende deuntje opzegt:

Djiloengan of Dëliq-an.

Tjoeblaq-tjoeblaq-soewëng,
Soewënge boq gëlenter,
Isine këpoendoeng goedel,
Paq Ęmpong, lera lere —
Paq Ęmpong, lera lere!

Daarna moet degene, die op den grond ligt, opstaan en raden wie het voorwerp in de hand houdt. Raadt hij goed, dan moet

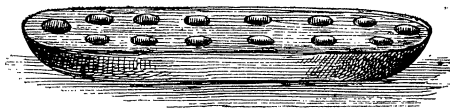

Tjoeblaq-tjoeblaq-soewëng.

degeen, die het in de hand heeft, zijne plaats innemen; anders blijft hij die behouden.

Het dakon, waarmede die twee meisjes zich

vermaken, wordt gespeeld met behulp van een van gaten of kuiltjes voorziene, in den vorm van een schuit gesneden stuk hout, dat papan-dakon heet. Deze kuiltjes zijn zoo geplaatst, dat aan elk uiteinde van het schuitje zich

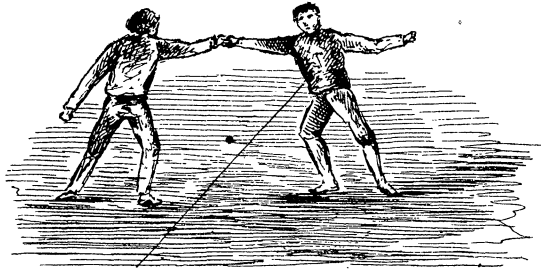
Papan-dakon.

een bevindt, en daartussen een dubbele rij. De kuiltjes aan de einden dienen tot potten voor de

speelsters, die ieder hare rij heeft van de overige kuiltjes. De speelster begint met een zeker aantal pitjes of steentjes in het eerste kuiltje van hare rij te leggen en ze daarna er weder uit te nemen, om ze verder over al de aanwezige kuiltjes, in elk waarvan zij er telkens een van werpt, te verdeelen. Valt het laatste pitje of steentje in een kuiltje, waarin zich andere pitjes of steentjes bevinden, dan neemt ze alles weder op en gaat met de verdeling voort, totdat het laatste steentje of pitje in een ledig kuiltje valt, in welk geval de tegenspeelster aan de beurt komt. Bij de verdeling van deze pitjes of steentjes

vergeet zij natuurlijk niet er telkens, wanneer zij daaraan gekomen is, een te werpen in het eindkuiltje, dat haar tot pot dient, terwijl zij dat der tegenpartij overslaat. Die aldus de meeste pitjes verzamelt heeft het spel gewonnen.

Daar verderop zien wij weder een vrij beweeglijk en luidruchtig troepje. Deze jongens zijn bezig met het tjoe- of etjoe-spel. Hierbij komt het op kracht en behendigheid aan, want

Tjoe-spel.

de eene partij moet de andere over de tusschen beiden getrokken grenslijn trachten te halen en zulks onder het voortdurend nabootsen van muskietengegons: tjoe toch is de naam voor de muskietenlarve. De verliezer moet den winner over een vooraf bepaalden afstand op den rug dragen.

Rustiger gaat het bij het gateng toe, waarmede die andere kinderen daar zich amuseeren. Hierbij worden vijf steentjes gebruikt. De speler begint met er een in de hoogte te werpen en na onder het uitroepen van gateng! met de palm zijner hand op den grond geslagen te hebben, dat opgeworpen steentje op te vangen, terwijl hij de overige vier stil laat liggen. Bij den tweeden worp neemt hij een dezer vier achtergelaten steentjes op, terwijl hij het in de hoogte geworpen steentje opvangt, en zoo gaat hij door tot dat de vier bovenbedoelde steentjes op die wijze opgenomen zijn. Daarna

Gateng.

worden zij weder op een hoopje gelegd en tegelijk opgenomen, en ten slotte wordt alles in de hoogte geworpen en opgevan-

gen. Bij elk dezer grepen wordt achtereenvolgens nog uitgeroepen: garo, tēloe, toempoeq, djēmboel, tjeroeq en doelit! Degeen, die deze vaardigheid in het opwerpen en weder opvangen der steentjes zonder missen vertoonen kan, wint den inzet.

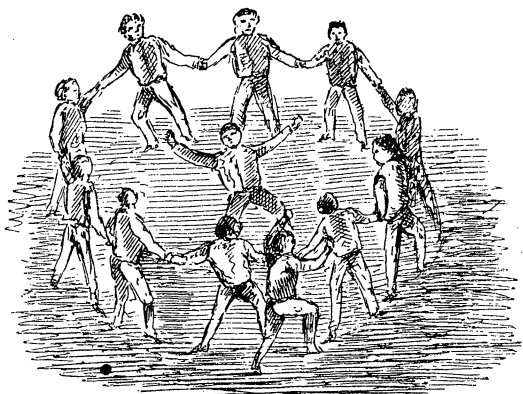
Thans komen wij weder aan een vroolijk, woelig partijtje, dat oeloengan speelt. Hierbij stelt een der spelers den oeloeng of kiekendief voor, — een ander de babon of hen, terwijl de overige medespelers zich aan elkander en aan de babon in eene

Oeloengan.

lange rij vasthouden en als de koetoeq's of kuikens der hen worden aangemerkt. De oeloeng nu moet trachten een dezer kuikens, die dan in zijne plaats moet komen, te vatten, terwijl de babon zulks moet zien te verhinderen en daartoe natuurlijk met hare kuikens allerlei kluchtige sprongen en bochten maken moet.

Even vroolijk gaat het bij dat andere groepje daar toe, dat

Koewoeq-an.

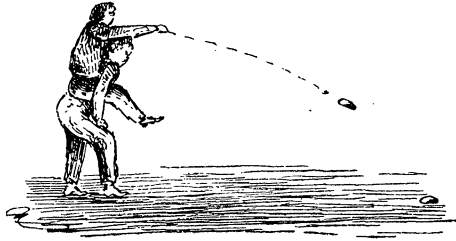
buiten den kring een ander den koewoeq of indischen busing

zich met koewoeq-an amuseert. Hierbij vormen eenige, elkander bij de handen vasthoudende kinderen een gesloten kring of kalangan. In het midden van dezen kring, die een kooi moet verbeelden, staat een der spelers, die de ajam of kip moet voorstellen, terwijl

vertegenwoordigt, die trachten moet door den kring te dringen en de kip te vatten.

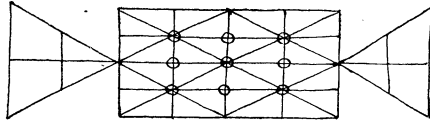
Dit nu moet hem belet worden, doch gelukt het hem toch in den kring te komen en de ajam te vatten, dan moet een ander paar zoowel hem als de ajam vervangen.

Het obrag dat wij daar verder door die twee jongens zien spelen, is een soort van toedjon-spel met platte steenen, doch hierbij moet de werper door de tegenpartij gedragen worden, totdat hij misgooit en van rijder drager moet worden.

Obrag.

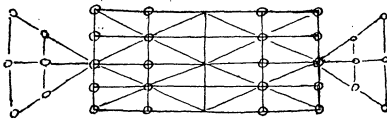
Hier zien wij een paar andere kinderen zich onledig houden met het matjanaan-spel, dat veel heeft van ons zoogenaamd belegeringsspel. Hierbij worden 22 steentjes gebruikt, waarvan een den matjan en de overigen wong's of menschen moeten voorstellen. Men begint met 9

Matjanaan-bord.

steentjes zoo te plaatsen als op nevenstaande figuur is aangegeven. Hiervan neemt de matjan er drie weg en verder een willekeurige plaats op een der snijpunten van de getrokken lijnen, terwijl de tegenspeler in de plaats van de drie weggenomen steentjes een nieuw steentje van de overige twaalf, die hij in de hand heeft, stelt, en dit telkens na elken sprong van den matjan doet, totdat hij alle steentjes aldus geplaatst heeft. De matjan kan sprongen maken in alle richtingen van de lijnen op wier snijpunt hij staat, doch alleen wanneer het terrein open is of op zijn weg een oneven aantal menschen staat, die hij dan allen weg kan nemen. Is dit aantal echter even, dan mag hij dien weg niet langs gaan, en dit moet de tegenspeler zooveel doenlijk in het oog houden, om ten slotte den matjan te kunnen insluiten, dat is mat te zetten.

Met een dergelijk bord of een dergelijke figuur als bij het matjanaan wordt gebruikt, wordt het damdaman gespeeld, dat veel overeenkomst heeft met ons gewoon damspel. Alleen wor-

Damdaman-bord.

den hierbij door elk der partijen slechts zestien in stede van twintig steenen gebruikt.

Het ima-ima, waarmede die andere kinderen daar zich vermaken, bestaat in het rond-laten-gaan van de steenen, die elk hunner in de hand houdt, en waarvan er een, die dënggoeng genoemd wordt, gemerkt is. Bij het rond laten gaan dier steenen wordt het volgende gezongen:

O-i, ima-ima, dëlima,
 Dëlima këmbange poetih,
 IJa bapaq, laki patih,
 Ora oleh toekon tapih.
 Sapa tiban dënggoeng, matjaha dandanggoela,
 Tibaqna smaradana ¹⁾!

Degeen dus, die bij het einde van het versje den dënggoeng in de hand heeft, moet dan het een of ander zingen op de wijzen dandang-goela en smaradana, wat dikwijls door de verlegen- of bedeesdheid en ongeoeffendheid van den betrokken dënggoeng-houder

Ima-ima.

aanleiding geeft tot groote vroolijkheid.

Iets verderop zien wij andere kinderen bezig met een soort knikkerspel, simbar-garit of beter nog sëbar-garit, d. i. uitstrooien en door lijntjes afscheiden, geheeten. Als knikkers worden hierbij këtjiq's of pitten der sawo ²⁾-vrucht dan wel kloengsoe's of tamarindepitteu gebruikt, waarvan eene bepaalde hoeveelheid over den grond gestrooid wordt. Deze pitten worden dan twee aan twee tegen elkander door middel van duim of pink ge-

1) O, ima-ima-dëlima,
 De dëlima met witte bloem,

O, vader, ('t is vreeselijk, erg enz.) te trouwen met een patih en nog niet eens genoeg te krijgen, om er een tapih (onderlijfskleed) van te kunnen koopen. Degene, die den dënggoeng krijgt, moet iets op de wijze dandang-goela opdreunen en dit besluiten met een smaradana-liedje.

2) Mimusops kauki, L.

stooten (geknikkerd) nadat tusschen beiden een garit of streepje getrokken is, om aan te duiden welke pit beoogd wordt. Elk paar pitten, dat aldus tegen elkander geknikkerd wordt en

elkander raakt, is voor den speler, terwijl degeen die op deze wijze de meeste pitten verzamelt de winner is.

Met deze pitten wordt ook het simbar-soeroe, beter sēbar-soeroe, gespeeld, waarbij de pitten eveneens over den grond gestrooid, maar opgenomen moeten worden door middel van een lepelvormig gevouwen blad of stukje papier enz. welks gedaante min of meer herinnert aan het soeroe¹⁾-blad.

Het toq-woq, dat wij daar zien spelen, is een soort potspel, waarbij de inleg van sawo- of tamarinde-pitten in een woq of kuiltje moet worden geworpen en de speler zorgen moet, er zooveel mogelijk in te brengen, daar al wat in het kuiltje valt en liggen blijft zijn aandeel is en het grootst aantal aldus verkregen pitten den winner aanwijst.

Van deze knikker- en andere spelen bestaan nog verscheidene soorten, die wij thans maar niet verder zullen behandelen, want in vindingrijkheid in dit opzicht doet het javaansche kind niet onder voor onze jongens en meisjes.

Maar buiten en behalve door of met deze lichaamsoefeningen weten de javaansche kinderen, zooals wij daar verderop bij dat gezellig onder het afdak der pëndapa zittende groepje meisjes hooren kunnen, zich ook met geestesoefeningen te vermaken, namelijk door elkander raadsels of tjangkriman's op te geven.

Laten wij er even bij gaan zitten en hooren waarin deze raadsels bestaan.

Die kleine daar schijnt er verscheidene te kennen, want zij is bijna de eenige, die ze opgeeft. Hoer maar eens!

1) Euphorbia nereifolia L.

1. Oewite *ḍadoeng*, *goḍonge pajoeng*, *këmbange srëngenge*, d. i. de stam (is als een) touw of kabel, het blad (als een) zonnenscherm, (en) de bloem (gelijk de) zon. Het antwoord hierop is: de waloehstruik ¹⁾, want deze plant is een kruip- of slingerplant met lange, dunne stengels, groote bladeren en gele bloemen.

2. *Sëga sa-këpël di roeboeng paṭeq*, d. i. een *këpël* ²⁾ rijst overdekt of bezet met *paṭeq* ³⁾, nl. de *srikaja* ⁴⁾-vrucht, die de grootte heeft van een *këpël*, zacht is als gekookte rijst, en bezet is met bulten, wier vorm aan dien der *paṭeq*-puisten doen denken.

3. *Ana kewan roepane kaja kidang*, *gëmandoel doedoe wohan*, d. i. er is een dier, dat op een *kidang* gelijkt, (zich ergens aan) hangende (vasthecht) en (toch) geen vrucht is. Het antwoord hierop noemt den *kalong* of zoogenaamden vliegendenden hond (*Pteropus edulis*), dien men dikwijls in groote mass's aan vrucht- en andere boomen hangen ziet.

4. *Klimpraq-klimproeq ngoental oewong* ⁵⁾, d. i. het buigt en wringt zich in alle wendingen en richtingen en slokt een mensch op, nl. een *klambi* of buis, bovenlijfskleed, enz. dat wanneer het ongebruikt daar ligt allerlei kreuken vertoont, maar zoodra het aangetrokken is, het geheele bovenlijf als het ware ingeslokt heeft, d. w. z. omsluit.

5. *Sëga sakëpël di roeboeng tinggi*, d. i. een *këpël* rijst overdekt of bezet door (zoogenaamde) wandluizen (*Cimex lectularius* of *Acanthia lectularia*?), namelijk de *salaq* ⁶⁾-vrucht, wier bruine schubben in kleur en vorm veel overeenkomst hebben met *tinggi*'s.

1) *Lageneria hispida* Ser.

2) Een *këpël* is zooveel als in een gebalde hand kan worden gehouden of besloten.

3) *Paṭeq* is een soort van pokziekte (aardbei- of spaansche pok)?

4) *Anona squamosa* L.

5) *Klimpraq-klimproeq* is een klanknabootsend woord, dat dient om het telkens ineenzakken, ineenvallen, enz. aan te geven van iets slaps, onveerkrachtigs, etc. zooals een buis, jak, en dergelijken, die zonder steun niet in opgericht stand kunnen blijven, en bij het ineenvallen een dof valgeluid te hooren geven.

6) *Zalacca edulis* Bl.

6. Adja moedoen-moedoen, jen ora sangoe mritja sakantong, d. i. kom niet neder, daal niet af, wanneer gij niet een zak vol peperkorrels als sangoe ¹⁾ medebrengt. Het antwoord hierop noemt de kates of vrucht van den *Carica papaya* L., die rijp zijnde eene massa zwarte, op peperkorrels gelijkende pitten bevat en deze pitten omsluit, alsof zij in een kantong of zak bewaard worden.

7. Goḍong entong, kembang brondong, oewoh blentjong, d. i. de bladeren zijn als entong's of rijstschepelpels, de bloemen knetteren of klappen bij het openspringen en de vruchten gelijken op blentjong's ²⁾. Hiermede wordt bedoeld de widoeri of *Calotropis gigantea* R. Br., die lepelvormige bladeren, knappend openspringende en in groepen staande bloemen, en schuitvormige met fijn zijverachtig pluis gevulde vruchten heeft.

8. Goḍonge riti-riti, wohe madoe-mangsa, d. i. de bladeren zijn fijn en klein, de vruchten zoet en zuur, namelijk van den tamarinde-boom of wit-asëm.

9. Sawah rong kēḍoq, galëngane sitoq, d. i. twee vakken (kēḍoq's) sawahs (bewaterbare rijstvelden) met een galëngan ³⁾, namelijk een pisang-blad welks midden- of hoofdnerf de galëngan daarstelt, die de twee helften (hier bij kēḍoq's vergeleken) scheidt.

10. Ora moedoen, jen ora tjoploq woedële, d. i. (zij) komt niet naar beneden, zoolang de navel nog niet los heeft gelaten, nog niet afgevallen is, nl. de kawis ⁴⁾-vrucht, die wanneer zij rijp is, haren stengel loslaat en dan een navelvormig indrukssel daarvan vertoont.

11. Ora mëḍoen-mëḍoen, jen ora kapalën silite, d. i. (zij) daalt niet af, valt niet af, zoolang haar derrière niet vereelt is, nl. de manggis ⁵⁾-vrucht, die niet rijp is en niet afvalt, zoolang de lederachtige aanhangsels aan de kroon niet vol-groeid zijn.

1) Sangoe is al wat een reiziger op zijne reis noodig heeft en mede neemt.

2) Een blentjong is de min of meer schuitvormige lamp, die bij wayang-voortooningen wordt gebruikt.

3) Galëngan's zijn de opgehoogde aarden scheidingsmuurtjes, die dienen om de verschillende vakken der sawahs van elkander te scheiden en het daarop staande water te houden.

4) *Feronia elephantum* Corr.

5) *Garcinia mangostana* L.

12. Kajoe mati rinëngga ing sosotyadi, di rongi oela mati, d. i. dood hout versierd met juweelen, waarin een doode slang zich genesteld heeft (in welks opening, enz. een doode slang zit). Het antwoord hierop is: de kēris of javaansche dolk met scheede, die gewoonlijk fraai bewerkt en met edelgesteenten bezet is, terwijl de naam oela of slang wijst op het slangvormig gebogen lemmet, dat de meeste kērisen hebben.

13. Isine disiq, wohe kerī, d. i. het vleesch komt het eerst, de vrucht (pit) later, nl. de djamboe-mete of *Anacardium occidentale* L. wier pit of zaad bloot ligt en niet in het vruchtvleesch verborgen is.

14. Jen nom dadi roedjaqan, jen toewa dadi toeronan, d. i. als het jong is dient het tot roedjaq ¹⁾, als het oud is, wordt het beslapen, nl. de randoe ²⁾-vrucht, die onrijp veel in roedjaq's gebruikt wordt, en in rijpen staat het bekende kapoek of boomkatoen geeft.

15. Ēmboq-e woeda, anaq-e tapihan, d. i. de moeder is naakt, het kind heeft een onderlijfskleed of tapih aan, namelijk de pring of bamboe, die jong zijnde met schutbladen te voorschijn komt, maar deze later afstoot.

16. Landaq saba ěpang, d. i. het stekelvarken, dat op de takken (van den boom) te vinden is (eig. rondkuiert), nl. de van scherpe stekels voorziene vrucht van den doeren of *Durio zibethinus*, L.

17. Di boekaq djarite, ketoq ramboete, — di boekaq ramboete ketoq daginge, — di boekaq daginge, ketoq bolongane, d. i. (opent men) het kleed, dan ziet men het haar, schuift men dit weg, dan ziet men het vleesch en neemt men dit ook weg, dan ziet men een opening (eig. wanneer het kleed geopend wordt, is het haar zichtbaar, — wanneer het haar geopend wordt, is het vleesch zichtbaar, — wanneer het vleesch geopend wordt, is de opening, het gat zichtbaar). Het antwoord hierop noemt de djagoeng ³⁾-vrucht, die onder hare schutbladen

1) Roedjaq is eene inlandsche snoeperij bestaande uit allerlei en op diverse wijzen met spaansche pepèr en andere toevoegselen bereide rijpe en onrijpe vruchten, enz.

2) *Eriodendrum anfractuosum* DC.

3) *Zea mays* L.

hare baarden of haren verbergt, waaronder de in afzonderlijke hokjes zittende zaden of pitten te vinden zijn.

18. Djabane trantjangan kawat, — djërone gëdong wësi, — saq-djrone gëdong wësi gëdong sëlaka, — saq-djërone gëdong sëlaka ana tlagane, d. i. van buiten is het besloten door een vlechtwerk van metaaldraad, — daarbinnen is een ijzeren gebouw, — in dit ijzeren gebouw is er een van zilver en in dit zilveren gebouw is een meer te vinden; d. i. de woh-klapa of kokosnoot met haren sterken vezelbast, waarin de ijzerharde dop zit, die het zilverwitte vleesch en het daarin besloten water bevat.

19. Emboq-e oere-oere, anaq-e gëloengan, d. i. de moeder heeft het haar los hangen, het kind draagt het in een wrong, namelijk de pakis of varen (verschillende soorten van Polypodiaceae, Cycadeaceae, Filices, Diplazium, enz.) wier jonge bladeren of uitspruitsels in een krul eindigen, terwijl de oude bladstelen hunne lange of groote, sterk verdeelde bladeren in alle richtingen ten toon spreiden.

20. Tjagaq sidji, ëmpjaq papat, d. i. een stijl met vier daken, namelijk de sëmanggi of *Hydrocotyle latiseta*, Zoll. wier in vieren verdeelde blaadjes door een stengeltje of steeltje gedragen worden.

21. Goleq pangan saking silit, d. i. eten (eterij) zoeken uit (van) (zijn) achterdeel. Het antwoord hierop noemt de këmlandingan of vrucht van den *Leucaena glauca*, Buth. die van achteren, d. i. bij haren steel geopend wordt, wanneer men er de pitten uit halen wil.

22. Krambil sadjandjang ora këna di wilang, d. i. een tros (klapper)-noten, (wier aantal) niet te tellen is, namelijk: een tros woh-aren of vruchten van den *Arenga saccharifera* Lab.

23. Wohe dakah, wite dikih, d. i. de vrucht is groot, de plant klein, namelijk de sëmangka of *Citrullus edulis* Spach.

24. Wite dakah, wohe dikih, d. i. de boom is groot, de vrucht klein, namelijk: de waringin of *Urostigma benjaminum* Miq.

25. Këmbang trësna laki, d. i. de bloem, die haren man (waaraan zij verbonden is) lief heeft, nl. de kantil of bloem van den *Michelia champaca* L. die aan vrij lange steeltjes hangt en gewoonlijk ook daarmede geplukt wordt.

26. Kěmbang bonang kapěntjil, d. i. de bonang-kapěntjil-bloem. Deze naam is een woordspeling. De bonang is een koperen slag-instrument, dat naar gelang van de soort gamėlan, waartoe het behoort, in stellen van 10 à 12 stuks, ieder een verschillenden toon aangevende, wordt gebruikt. De bonang kapěntjil, d. i. de bonang, die afzonderlijk, alleen, in een hoekje als 't ware afgezonderd staat, is een dergelijk slaginstrument van denzelfden vorm doch grooter, dat gewoonlijk kěnong heet, en het is deze naam, die den sleutel geeft tot dien van de hierbedoelde bloem, nl. de kěnanga of die van den *Cananga odorata* Hk.

27. Kěmbang pěnggoegah mantri, d. i. de pěnggoegah-mantri-bloem; welke naam evenals de zoeven genoemde een woordspeling aangeeft.

Het woord pěnggoegah is het verbaal-naamwoord van het grondwoord goegah, dat wekken, wakker maken beteekent, en is te vertalen door den infinitief van dit werkwoord als zelfstandig naamwoord gebruikt. Het is echter een ngoko- (of zoogenaamd laag-javaansch-) woord, dat ten opzichte van een mantri (oorspronkelijk: minister, thans de titel van een ondergeschikt ambtenaar of beambte) gebruikt, in den krama- (zoogenaamd hoog-javaanschen) vorm dient te staan. Het kramawoord nu voor goegah is woengoe, welk woord ook paarsch beteekent, en de naam is van den *Lagerstroemia reginae* Rxb., die paarsche bloemen heeft. De hierbedoelde bloem is dus de kěmbang woengoe. •

28. Kěmbang tjetj miděr sore d. i. de tjetj-miděr-sore-bloem. Ook deze benaming is niets anders dan eene woordspeling, want tjetj miděr sore beteekent dame of dames, die 's avonds rondkuieren ¹⁾, d. z. publieke vrouwen, die anders soenděl's worden genoemd, terwijl ter nadere bepaling van den tijd waarop zij haar bedrijf uitoefenen het attribuut malēm of avond daaraan wordt toegevoegd. Deze maleische benaming soenděl-malēm, die het antwoord is op dit raadsel, is die voor de zeer sterk riekende bloem van den *Polyanthes tuberosa* L., die wegens dezen geur ook sěděp-malēm, d. i. de 's avonds welriekende heet.

1) Tjetj is eig. de benaming van een vrouwelijke bediende aan het hof.

29. Pring mangan dadap, d. i. Bamboeriet, dat een dadap-(boom) opeet, mede een soort van charade, daar met pring hier bedoeld wordt de soort, die woeloeng, d. i. *Gigantochloa robusta* Kürz, heet, en met dadap de soort ajam, d. i. *Erythrina Spathacea* D. C. (?), zoodat de zin van het raadsel dus teruggegeven wordt door: woeloeng mangan ajam d. i. een kieken-dief (roofvogel: *Circus rufus*), die een kip opeet.

30. Djarāq angglandang lintang, d. i. een djarāq-plant, die een ster op sleeptouw neemt, wat natuurlijk onzin zoude zijn, indien achter deze woorden niets zat. De hierbedoelde djarāq-plant is de djarāq-kēbo of *Cassia alata* L., ook kētepeng-kēbo geheeten, terwijl met lintang wordt bedoeld de lintang-wloekoe of het Orion-gesternte. Derhalve is uit de bewoording van het raadsel te lezen: kēbo angglandang wloekoe, d. i. een karbouw (buffel) die een ploeg trekt, in welken zin het raadsel ook beantwoord moet worden.

31. Kapas noenggang pëlēm, d. i. de katoenplant rijdt op een mangga-boom, alweder een raadsel, dat een woordspeling beoogt. Met kapas wordt hier bedoeld de kapas-walanda of *Gossypium religiosum* L., met pëlēm de pëlēm-djaran of *Mangifera laurina* Bl. var. *globularia*; de zin van het raadsel of liever het antwoord daarop is dus: walanda noenggang djaran, d. i. een hollander (in 't alg. europeaan) te paard.

32. Tēboe mangan terong, d. i. het suikerriet eet terong. Ook hierin ligt weder een woordspeling. De hierbedoelde tēboe-soort is de tēboe-lare of *Saccharum officinarum* L. var. *rubrum humile* Hassk. en de terong-soort de terong-kopeq of *Solanum melongena* L. Met de namen dezer variëteiten wordt de bewoording van het raadsel dus: lare mangan kopeq, d. i. kind eet (neemt voedsel van) hangende, slappe (vrouwen)borst, dus: een zuigend kind, zooals het antwoord ook luiden moet.

33. Oewi mangan djagoeng, d. i. de knol (aardvrucht) eet maïs, is een dergelijk raadsel als de zooeven opgegevenen. Met oewi wordt hier bedoeld de oewi-oela, een *Dioscorea*-soort, met djagoeng de djagoeng-kodoq of *Zea mays* L. var. *minor*. De beteekenis van en het antwoord op dit raadsel luidt dus: oela mangan kodoq, d. i. slang verslindt (eet) kikvorsch, dus: een een kikvorsch etende slang.

34. Kalaq mangan laron, d. i. de kalaq (een plant) eet laron's (vliegende witte mieren). Ook hier heeft men de beteekenis dezer woorden verder te zoeken, want met kalaq wordt bedoeld de kalaq-asoe, een *Sarcolobus*-soort, en met laron de laron-dëdaq of kleinste laronsoort, en wanneer wij de benamingen dezer variëteiten in de plaats stellen van de in het raadsel voorkomende zelfstandige naamwoorden, dan krijgen wij het antwoord daarop, nl. asoe mangan dëdaq d. i. hond eet zemelen, dus: een zemelen-etende hond.

35. Oela ngoental nanas, d. i. de slang slikt de ananas-vrucht in, behoort mede tot deze categorie, want onder oela heeft men te verstaan de oela-banjoe of waterslang, en onder nanas de nanas-loemoet of *Agave cantula* Rxb., ook bekend onder de namen: nanas-kopjor en nanas-boedëg. Wij hebben hier dus eigenlijk te lezen: banjoe ngoental loemoet, d. i. het water slikt loemoet (mos, kroos, eendekroos, enz. *Limnophila sessiliflora* Bl.) in, d. w. z. dat de loemoet in het water drijft.

36. Këmbang doersila ngamping, d. i. de doersila-ngamping-bloem. De uitdrukking doersila ngamping beteekent: (de) dief verschuilt zich, en wijst op de këmbang-djëpoen of *Corchorus olitorius* L., die tusschen hare bloemblaadjes steeds vele insecten verschuilt.

37. Këmbang tjatjade awaq, d. i. de tjatjad-awaq-bloem. Tjatjade awaq nu beteekent: lichaamsgebrek, en een lichaam met gebreken wordt in het zoogenaamde hoog-javaansch of krama raga-ina genoemd, welke samenstelling tevens den naam aangeeft van de hierbedoelde plant, zijnde de *Wollastonia* of sëroeni, in het javaansch ook wel eens mas-kanikir genaamd.

38. Këmbang djalma sëpoeh, d. i. de oud-mannetjes-bloem. Een oud mannetje nu is in het javaansch een kaki en dit woord wijst verder den naam aan van de hierbedoelde bloem, namelijk de mandakaki of *Tabernaemontana coronia*, R. Br.

39. Këmbang pënantjang këbo, d. i. de pënantjang-këbo-bloem. Hiermede wordt bedoeld de gadoeng of *Dioscorea hirsuta* Bl., wier lange slingerranken dikwijls gebruikt worden als pënantjang, d. i. middel om karbouwen of andere dieren vast te binden.

40. Ngoental gadjih, moetah krikil, d. i. vet inslokken en

krikil (kleine steentjes) uitbraken, zooals in figuurlijken zin iemand doet (of liever de machine) die aan het anggiling kapas of malen, zuiveren van kapas- (*Gossypium indicum* Lam.) vruchten is, wordende hier het witte vlokkige katoenpluis bij gadjih of gestold vet en de kleine pitjes bij krikil of kleine ronde steentjes vergeleken.

41. Djangkriq ngëriq, koentoel nglajang, d. i. de krekel kriekt, de reiger zweeft (in de lucht). Met djangkriq wordt hier bedoeld de djantra of het javaansche spinnewiel, dat bij het draaien een piepend, knarsend geluid voortbrengt, met koentoel-nglajang de vier horizontale, van opwaarts omgebogen punten voorziene armen, waarom het garen gewonden wordt. Deze bewerking heet ngantih of spinnen, zoodat het antwoord op dit raadsel dus is: wong ngantih, d. i. iemand, die aan het spinnen is.

42. Anaqe tjëloeroetan, ěmboqe praq-praq-an, d. i. het kind vliegt heen en weder (even als een tjëloeroet: kleine stinkmuis¹) — de moeder maakt lawaai²). Het antwoord op dit raadsel noemt wong nënoen, d. i. iemand, die aan het (kleedjes) weven is, want onder anaqe tjëloeroetan heeft men te verstaan de tropong of weversspooel, die het garen bevat en tusschen het gespannen weefsel in heen en weder wordt geworpen, waarna het garen telkens met den wëkira of de voor het aandrukken van den inslag gebruikt wordende, van aren-hout gemaakte, lange, platte liniaal of lade tegen het reeds vaste weefsel wordt aangeklopt, waarbij het geluid wordt gemaakt, dat door praq-praq vrij wel wordt teruggegeven.

43. ěmboqe ngadaq-adaq, anaqe toesap-tloesoep, bapaqe kopat-kapit, d. i. de moeder blijft stil en bloot liggen, het kind dringt overal doorheen, de vader maakt bewegingen (als een hond die kwispelstaart). Het antwoord hierop luidt: wong ngangi sëga, d. i. iemand, die gekookte rijst afkoelt. De rijst, die liggen blijft (op de horde enz. waarop het wordt uitgestort) is hier de ěmboq of moeder, — de walm of damp, die daaruit opstijgt en bij het bewaaien van de warme rijst naar alle kanten

1) Tjëloeroetan beteekent ook telkens wegschuijen, wegløopen, verdwijnen.

2) Praq-praq-an is de klanknabootsing van het geluid veroorzaakt door het tegen elkander slaan van harde voorwerpen.

wordt weggedreven, is het anaq of kind, terwijl de kĕpĕt of keukenwaaier, waarmede de kopat-kapit-bewegingen worden gemaakt, de bapaq of vader voorstelt.

44. Ora dagang, ora lajar, sandangane moeroeb moempjas, d. i. (hij) handelt niet, noch gaat ter scheepvaart en toch schitteren zijne kleederen (van schoonheid), namelijk de mĕraq of pauw. (Pavo cristatus of Pavo musicus).

45. Sawah sakĕdoq di ĕnggoni wĕloet sitoq, d. i. een sawahvak, waarin een aal huist, namelijk een tjĕloepaq of javaansche lamp, bestaande uit een ondiep aarden oliebakje, dat hier bij een sawah vergeleken wordt, waarin een lange katoenen pit (hier figuurlijk de wĕloet) drijft.

46. Di tjĕkĕli boentoete bandjoer njirig, d. i. wanneer men het bij den staart grijpt, gaat het trippelend dansen, namelijk een oelĕg-oelĕg, d. i. het aan het dikke onder eind eenigszins kromgebogen houten stampertje, waarmede de javaansche vrouw gewoon is de spaansche peper en andere ingredienten fijn te stooten en te wrijven.

47. Sing adol ora dojan, sing dojan ora bisa toekoe, sing toekoe ora gĕlĕm 'nggawa, d. i. die het verkoopt, lust het niet; die het lust, kan het niet koopen, en die het koopt is niet genegen het mede te dragen, mede te nemen, namelijk seekĕt of gras voor veevoeder, dat gewoonlijk bij den kooper door den verkooper bezorgd wordt.

48. Sing gawe ora nganggo, sing nganggo ora wĕroeh, sing wĕroeh ora gĕlĕm, d. i. die het maakt, gebruikt het niet; die het gebruikt, kent het niet; die het kent, wil het niet gebruiken; namelijk een tĕrbĕla of doodkist.

49. Tjĕpoeq koeningan, isine djambe liningan, d. i. een geelkoperen doosje gevuld met in reepen gesneden areca-noten. Hiermede wordt bedoeld de gele vrucht van den kletja of Diospyros macrophylla Bl., waarin de zaden of pitten als de schijven van den sinaasappel tegen elkander aangedrukt zitten.

50. Roepane boendĕr, djĕnĕnge dawa, d. i. het ziet er rond uit, maar zijn naam is lang, namelijk een pandjang of grove ronde chineesche schotel; het krama-woord pandjang beteekent ook lang, en hierop slaat de ngoko-vorm dawa in het raadsel.

Van deze raadsels zouden wij u nog velen kunnen opgeven,

doch de zoeven gehoorde achten wij meer dan voldoende om u een idee te geven, van de vindingrijkheid van den javaan in dit opzicht.

Behalve deze soort kent hij er nog een massa, die geheel of gedeeltelijk uit verkortingen en samentrekkingen van woorden bestaan en daarom ook tjankriman-tëmboeng-tjengkiwingan, d. z. raadsels met afgekorte woorden, genoemd worden, als bijv.:

1. Poedji karo doenga, mēnangēndi? Zooals hij daar staat en wanneer wij er niet aan denken, dat enkelen der hierin voorkomende woorden verkort zijn, zoude deze zin letterlijk beteekenen: de loftuiting (poedji) en het gebed (doenga, beter donga) (wie van de twee) zoude het winnen? Doch weten wij dat poe-dji een samentrekking is van sēmpoe sidji, d. i. een sēmpoe¹⁾-boom, en doenga van wadoeng sanga, d. i. negen bijlen, zoodat de javaansche zin dus luidt: Sēmpoe sidji karo wadoeng sanga, mēnang ngēndi, d. i. een sēmpoe-boom tegen negen bijlen, wie zou het winnen?, dan is het antwoord op deze vraag niet twijfelachtig meer, en per se: doeng nga (wadoeng sanga).

2. Gēḍang woh gori d. i. letterlijk: de pisang²⁾ draagt gori of jonge vruchten van den nangka³⁾. Doch hier is gori eene verkorting van di tēgori, d. i. omgekapt, zoodat de javaansche zin dus eigenlijk is: gēḍang woh (of awoh) di tēgori, d. i. vruchtdragende pisangboomen zijn (worden) omgekapt.

3. Pindang kilēng, d. i. letterlijk: (van het daarop drijvend vet) glimmende pindang (inlandsche vleeschsoep). Dit raadsel bestaat echter geheel uit de laatste lettergrepen van de woorden, die den gevraagden zin moeten teruggeven, nl. (sa-)pi-(ngan-)ḍang, (ka-)ki (andē-)lēng, d. w. z. de runderen gaan de stallen in en de oude man kijkt er naar, houdt er het toezicht op.

Zelfs zijn er raadsels in dichtmaat, die op de een of andere matja-pat-zangwijze worden voorgedragen, bijv.: op de *poet-joeng*-maat:

Bapaq poetjoeng,
Goeloemoe mēnggiq angatjoeng,

1) *Dillenia aurea* Sm.

2) *Musa* Trnf.

3) *Artocarpus integrifolia*, L.

Lakoe gënti,
 Marëp boeri,
 Lamoen keren ing poetjoeng
 Sawang sinawang.

Het antwoord hierop is gamparan, d. z. houten klompen met knoppen, die tusschen den grooten en den daaropvolgenden teen worden vastgehouden.

Een voorbeeld van een raadsel op de *kinanti*-maat vinden wij o. a. in:

Woedjoed ngong lir Krësna-praboe,
 Bangsa sato singga paksi,
 Sasana noenggil manoengsa
 Pamboga patining sari,
 Soewara anglir rasëksa,
 Darbe tjoeriganing medi,

waarop het antwoord kombang, d. i. de hommel, past.

Op de *midjil*-wijze wordt o. a. het volgende voorgedragen:

Mios endjing, kapjoeq asta kalih,
 Soekoenja mëlangkrong,
 Arsa tindjo marang soedarané,
 Ingkang raji lara-lara nangis.

Wis mënënga jaji, mëngko sore wangsoel.

Het antwoord hierop luidt: wong anderes, d. i. iemand die palmwijn tapt.

Het zoude ons thans te ver voeren, indien wij u nog meer van deze raadsels, enz. waarvan het aantal zeer groot is, mede moesten deelen. Laat het zoeven gehoorde dus voldoende zijn, om u te overtuigen, dat dergelijke geestesoefeningen ook bij den Javaan niet tot de voor hem onbekende zaken behooren.

Buitendien is de tijd reeds daar, waarop onze kleine spelers en speelsters aan het middagmaal zullen worden geroepen, zoodat wij ons gerust kunnen verwijderen, om, na ons nog even aan den voor ons klaargezeten disch versterkt te hebben, de voor ons zoo noodige rust te nemen, want straks zullen wij tegen het vallen van den avond onze reis voortzetten.

Zooals gij u nog wel herinneren zult, hebben wij het desa-hoofd, wiens desa wij het eerst bezochten, beloofd het door hem te geven huwelijksfeest van een zijner dochters, waarbij

ook een paar zijner kleinkinderen besneden zullen worden, bij te wonen.

Dit feest nu zal overmorgen gevierd worden, maar aangezien wij een grooten omweg maken moeten, zullen wij reeds heden avond verder gaan, om onderweg bij een ander desa-hoofd te logeeren, en na morgen-ochtend eene kleine jachtpartij te hebben medegemaakt, waartoe onze gastheer ons heeft uitgenoodigd, onzen ouden vriend op te gaan zoeken en te zien, hoe een javaansch huwelijk gesloten wordt en wat daarbij verder op te merken valt.

HOOFDSTUK X.

Zie zoo! Wij zijn er. Het desa-hoofd, dat zoo vriendelijk is, ons voor heden nacht onder dak te helpen, heeft ons zijn langgar ingeruimd, waarin wij luchtig en geheel vrij logeeren zullen.

Aangezien wij hier noch aan de verschillende gebouwen, noch aan het meubilair, etc. iets vinden, dat onze aandacht waard of ons nog onbekend is, zullen wij er ons niet mede bezighouden, maar liever eens informeeren naar de jacht, waarvoor wij gekomen zijn, en het terrein, waarop wij ons bewegen zullen.

Het desa-hoofd vertelt ons, dat zijne desa gebouwd is op de noordelijke helling van een vrij breed ravijn, dat nog bijna geheel met ruigte en laag geboomte bedekt is, en door een klein beekje doorsneden wordt. De plek, waar wij jagen zullen, is dus vlak bij, zoodat wij ons morgen niet erg behoeven te vermoeien. Voorts vernemen wij, dat behalve wilde varkens of tjeleng's hier veel kidang's of reebokken, zelfs herten of mëndjangan's gevonden worden, maar soms ook een matjan-loreq of koningstijger gezien wordt, terwijl verder kleine panthers en tijgerkatten of matjan-toetoel en matjan-gogor er ook niet zelden worden aangetroffen.

Met het oog op de mogelijkheid, dat wij op dit wild stuiten, is dan ook door het desahoofd gezord, dat op eenige vrij hooge boomen voor ons plangkongan's¹⁾ of zitplaatsen zijn gemaakt,

1) Een plangkongan bestaat gewoonlijk uit niets anders dan eenige sterke stokken, naast elkander geplaatst en stevig vastgebonden op twee, meestal een soort vork vormende boomtakken; voor het zachter zitten wordt zulk een

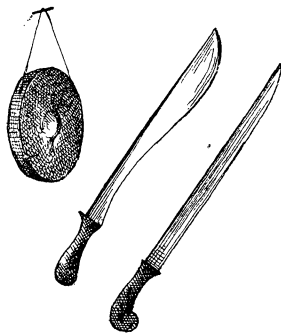
hoog genoeg, om eventueel veilig te zijn tegen den sprong van een koningstijger, terwijl wij van deze hooge zitplaatsen niet alleen het geheele terrein zullen kunnen overzien, maar ook met gemak van onze geweren gebruik zullen kunnen maken. De jacht toch, die wij zullen bijwonen, zal een zogenaamde drijfjacht, gosoq-an of gropjoq-an zijn, waarbij een aantal daartoe aangewezen drijvers zonder honden het wild in de richting zal drijven, waar wij ons bevinden.

Deze drijvers nemen gewoonlijk kleine bekkens of bēnde's, en dergelijke levenmakende voorwerpen mede, en maken daarop soms een ketelmuziek, die iemand hooren en zien doet vergaan, terwijl zij daartusschen allerlei interjecties voegen. Meestal echter, — en dit is de beste manier van drijven, daar het wild daardoor niet al te schuw wordt opgejaagd, vergenoegen de drijvers zich met af en toe ho! of hoe! te roepen en bij niet al te korte tusschenpozen op de bēndes te slaan. Als wapen hebben zij gewoonlijk niets anders dan een goloq of bēndo dan wel een gewone arit of eenvoudig een dikken stok bij zich; slechts enkelen nemen een toembaq of lans, of een gladag, d. i. een korte lans of werpspies mede, om, wanneer zij (wat niet zelden gebeurt) tegen een wild zwijn of eenig ander gevaarlijk dier aanloopen en door

a Een plankrongan.

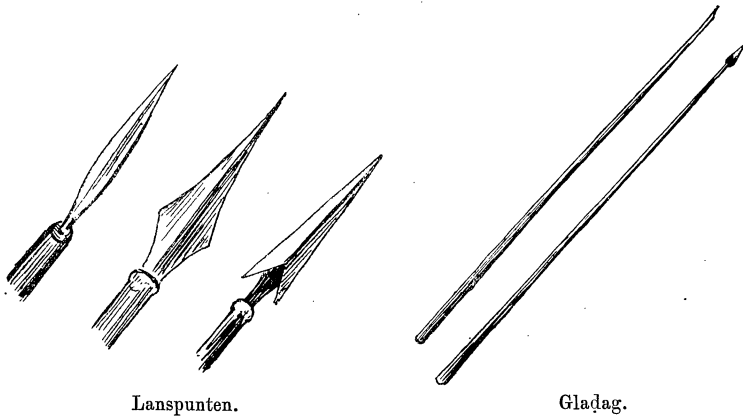
Bēnde.

Goloq.

plankrongan soms ook met een laag gras of bladeren, waarover een matje, belegd. De eenvoudigste vorm is een gewone plank of een vrij dikke tak, waarop men zit met de beenen loshangende, op de wijze, waarop men bijv. een ongezadeld paard berijdt.

het opgeschrikte of woedende beest aangevallen worden, zich behoorlijk te kunnen verdedigen.

Nu wij dit weten, zullen wij ons, na het ons aangeboden avondmaal te hebben gebruikt naar ons logis begeven, en onzen gastheer niet langer ophouden.

Kom, het wordt tijd, dat wij ons vertoonen; het ontbijt staat reeds op ons te wachten en daarbij is het beter, dat wij ons vroeg op weg begeven, om tegen den middag weder thuis te kunnen zijn.

Ziet gij daar in de verte die boomen met de voor ons klaargemaakte plangkrongan's, die wel iets hebben van groote platte ooievaarsnesten? Welnu, wij zullen er een uitkiezen, die ons een gemakkelijke zitplaats aanbiedt en er maar dadelijk op klimmen. Maak het u daarop maar zoo gemakkelijk mogelijk, want voordat wij wat te zien of onder schot krijgen, zullen er zeker verscheidene vervelende minuten verlopen, vooral daar het geraden is, zoo stil mogelijk te zitten, en niet te spreken. Een sigaar kunt gij opsteken, want de wind waait naar ons toe en zal ons door de sigarenlucht dus niet verraden.

Hoor! daar beginnen de drijvers reeds hun ho! te laten klinken en tegen de boomstronken, alsook op de bēnde's te slaan.

Ziet gij daar dien grooten vogel opvliegen? Dat is een bido, een soort van grooten valk, die voornamelijk op krogen, slangen, ratten en muizen en dergelijken aast, maar evenals de daar verderop wegvliegende alap-alap en woeloeng ook op

kleine vogels en kuikens belust is en niet zelden zelfs de eieren uit de nesten steelt.

Onder de mede verschrikte en opgejaagde kleinere vogels onderscheiden wij gemakkelijk den ėmprit, koetilang, glatiq, sikatan, manjar, tjoetjaq-oerang, enz.

Doch stil! wij zien daar de alang-alang trillen, alsof het een of ander dier er zich haastig tusschen beweegt. Houd uw geweer gereed, want het is een wild zwijn, dat ons nadert. Schiet tusschen zijne schouderbladeren of op een daarvan, dan zult gij het zeker zien vallen, anders zult gij het, hoe zwaar gewond ook, nog zien wegloopen.

Prachtig! Laat het dier nu maar liggen, want, als wij ons niet vergissen, wordt daar juist een ranggah of mĕndjangan-ranggah, d. i. een mannetjeshert met vol gewei, in onze richting opgejaagd. Zie, het schichtige dier komt in groote sprongen nabij, maar is niet zoo wild, dat het ons als een wervelwind voorbij zal stuiven. De drijvers verstaan hun werk, want, hoewel opgeschrikt en uit zijn leger verjaagd, schijnt het hert zijn gevaarlijken toestand toch niet te begrijpen, daar het telkens blijft staan, om achteruit te zien. Trouwens, het struikgewas en de hooge alang-alang dragen er ook niet weinig toe bij, om zijne vaart te temperen!

Jammer, dat het ons gezien heeft, want het wendt zich van ons af. Doe maar geene moeite; de kogel, dien gij hem achterna zenden kunt, zal hem niet veel kwaad doen, en den assistent-wĕdana, in wiens richting het thans vlucht, de gelegenheid benemen, hem onder schot te krijgen. Hoor, daar valt al een schot, doch of het dier getroffen is, kunnen wij niet zien; dit zullen wij straks wel vernemen.

Maar, wat is dat? Zie, bij het doode varken wordt de alang-alang zachtjes bewogen. Ha! 't is een kleine panter of matjan-toetoel, die belust schijnt op dit lekker hapje. Kijk, hij heeft gemerkt, dat gij op hem aanlegt, want hij blaast en ziet u nijdig aan. Wacht tot hij zich wat meer bloot geeft. Ziezoo, ook die is er geweest. Als onze medejagers, die wij zoeven ook eenige schoten hebben hooren lossen, niet platzak thuis komen, dan mogen wij over onzen ochtend tevreden zijn.

Hoor dat lawaai daar eens! Hĕt schijnt, dat de drijvers op

eenig dier gestooten hebben, dat zich verweert. Het moet een aangeschoten wild zwijn zijn, dat zich een doortocht door de rij der drijvers heen zoekt te banen, en zoogenaamd amoeq maakt. Nu, aan de noodige kappen en steken zal het hem niet ontbreken, maar geheel zonder kleerscheuren zullen zijne tegenstanders er ook niet afkomen, want zulk een tot woede gedreven tjeleng, die mogoq, d. i. niet verder voort kan en zich wanhopig te weer stelt, is een alles behalve gering te achten vijand. Doch, het wordt laat. Wij zullen het sein geven, dat de jacht als beeindigd moet worden beschouwd, en ons naar de aangewezen verzamelplaats begeven.

Welnu, wij mogen wel tevreden zijn, want behalve drie wilde varkens, zien wij hier ook het zoeven besproken hert

Kidang-kop.

en nog een kidang. Aan versch vleesch dus geen gebrek, en het ons aangeboden gewei van den ranggah, ook den kidang-kop zullen wij niet weigeren te accepteren. Van een der wilde zwijnen zullen wij den kop ook medenemen en van de anderen de slag-tanden; het vleesch echter zal den honden van het desa-hoofd eene welkome tractatie zijn.

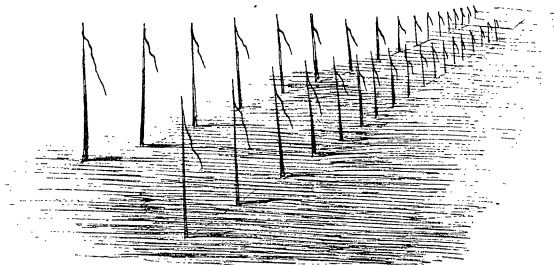
Maar, wij moeten maken, dat wij thuis komen, want voordat wij deze desa verlaten, moeten wij den zwijnskop, het hertegewei en den kidangschedel van het daaraan zittende vleesch, enz. ontdaan hebben. Daartoe zullen wij maar een paar groote aarden potten of koewali's koopen, die na gebruik desnoods stukgeslagen kunnen worden, en een paar der drijvers verzoeken om tegen eene kleine fooi een en ander voor ons uit te kookken en schoon te maken.

Dit werk is trouwens niet zoo lastig, als men misschien denkt, want tegen ons vertrek-uur is alles reeds afgedaan en zelfs behoorlijk ingepakt, zoodat wij er slechts een koeli of drager voor te zoeken hebben.

Wij zullen dan ook niet langer talmen, en na onzen gastheer bedankt en een paar zijner kinderen eenig snoepgeld gegeven te hebben, ons maar dadelijk op weg begeven naar onzen ouden vriend, die ons zeker reeds met ongeduld wacht,

want de eer, van een paar belangstellende europeesche gasten op zijn feest te hebben, valt niet iederen desabewoner, al is hij ook desahoofd, te beurt.

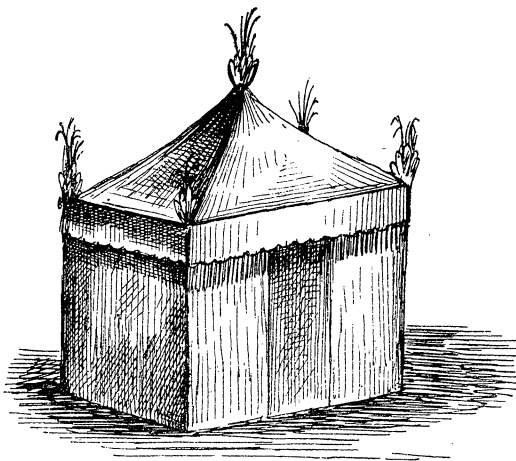
Zie, bij het binnenrijden van zijn erf worden wij met gamelan-muziek begroet, en moeten wij onder den met allerlei festoenen en guirlandes versierden regol en tusschen twee rijen

Rijen ronteq's.

langs den naar de pëndapa leidenden oprit stevig in den grond gestoken ronteq's door gaan.

Ook hier is de langgar voor ons logis bestemd. Hiertegenover zien wij twee koepelvormige, versierde gebouwtjes, waarvan het eene gedeeltelijk open, het andere geheel met lijnwaad gesloten is. Het opene gebouwtje is de plaats voor de gamelan-spelers, een omah gamelan of gamelan-huisje, zooals wij aan de zich daarin bevindende muziekinstrumenten, die een gewonen sëlendro, vormen, kunnen zien. Het andere, dat kobongan heet, is bestemd voor de kinderen, die besneden zullen worden.

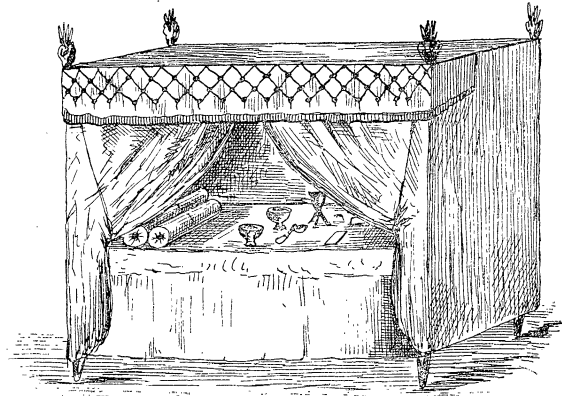

Kobongan.

De pëndapa en de përingitan zijn mede met allerlei guirlandes of boentalan's en bloemfestoenen of

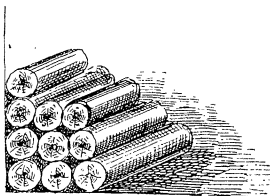
kĕkĕmbangan versierd, waartusschen lange wimpels met onze nationale kleuren geen onaardig effect maken.

Verder zijn aan de voor-, de rechter- en de linkerzijde der pĕndapa verlengstukken met platte daken of tratag's van gevlochten bamboe of keping aangebracht, waaronder de niet genoodigde toeschouwers staan of zitten kunnen. Ook het middenvoorvertrek of de binnengalerij, de djogan van het hoofdgebouw, waar de bruid en bruidegom zullen zitten, — welk vertrek wij wel de receptiezaal mogen noemen, — is met allerlei bouquets en andere versieringen gedrapeerd en geeft ons verder in een soort, in den achterwand aangebrachte alkoof den padjangan of het staatsie-ledekant te zien.

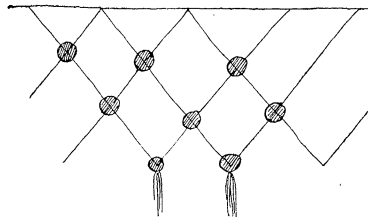

Padjangan.

Deze padjangan; die zijn naam ontleent aan den grooten stapel bantal's of kussens, ook lĕmpir of kadjang-sirah, genoemd,

Padjangan van bantal's

Franje.

die met een paar rolkussens of goeling's het hoofdeneind daarvan vult, is een gewoon houten ledekant, voorzien van een gor-

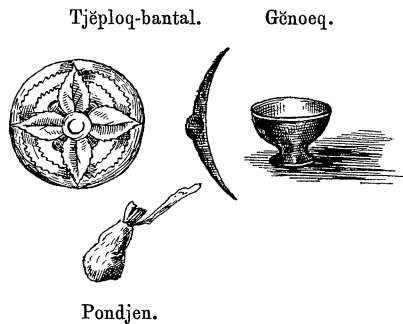
dijn of klamboe, waaraan dikwijls massief gouden of zilveren gordijnhangers of tjantelan-klamboe bevestigd zijn, en verder nog een breede franje of strook, plisir, langs den voorrand des hemels hangt. Soms echter wordt de klamboe hier weggelaten, maar zijn de stijlen met gekleurd doek omwonden en de hemel of langitan rondom met franjes behangen.

Op de matras of kasoer ligt een veelkleurig sitsen beddelaken of këmoel, ook sěpre, niet zelden nog bedekt door een fijne pandan-mat of klasa dan wel een karpel of baboet. De kussens zijn niet voorzien van afzonderlijke sloopen, blongsong of saroen-gan, maar zijn eenvoudig cilindervormige zakken van gebloemd sits, opgevuld met kapoeq. De zijvlakken dezer kussens echter zijn in het midden bedekt door vergulde gedreven metalen platen of tjěploq-bantal van ronden vorm, die er niet onaardig uitzien.

Voorts zien wij op dit pronkbed twee kleine aarden potjes of gěnoeq's, gevuld, het eene met wat koper- en ander geld, het andere met ongekookte rijst. Daartusschen ligt een pondjen of medicijnzakje, terwijl een eindje verder een tjěloepaq of inlandsch lampje op zijn adjoeg-adjoeg of driepoot staat en de in de olie drijvende pit of oetjěng aangestoken is. Voorts zien wij er een spiegeltje of pěngilon, een kam, djoengkat of soeri, en een doosje met naaigereedschap.

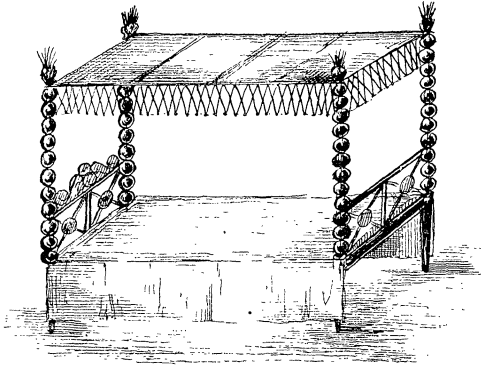
Deze voorwerpen dienen ten symbool en ter uitdrukking van den wensch of de hoop, dat het den jonggehuwden aan niets ontbreken zal, — dat zij zich ook steeds in eene voortdurende gezondheid zullen mogen verheugen en dat hun levenspad helder verlicht zal zijn.

Voor den padjangan zien wij verder een netjes gedrapeerde bank van inlandsch maaksel, en een klein tafeltje, waarop een beteldoos of pakinangan met de daarbij behoorende kwispedoor als symbolen der gastvrijheid, die ook bij den Javaan als maatschappelijke deugd hoog in eere staat. Op den vloer, die met

een rottingmat of lampit bedekt is, zien wij verder voor bovenbedeelde bank een karpert of baboet uitgespreid, waarop weder een fijne pandanmat ligt.

Wij zullen verder zoo vrij zijn, ook in de bruidskamer of sěntong-pěnganten, voor welker deur een soort van portière of

Padjangan zonder klamboe.

langse van rijkgebloemde sits hangt, een kijkje te nemen en vinden hier in de eerste plaats het bruidsbed, de patoeron-(patilěman) of kantil-pěnganten op dezelfde wijze versierd als de zoeven door ons beschouwde padjangan. In de plaats van den hoo-gen stapel kussens zien wij hier echter twee pa-

ren gewone hoofdkussens met sitsen sloopen en twee mede in sloopen gestoken rolkussens, benevens een paar molton-dekens aan het voeteneind, terwijl de spreij van rijkgebloemd sits aan de voorzijde geheel tot op den vloer neerhangt.

Tegenover dit ledekant staat, tegen den voorwand der kamer geleund, een langwerpige, vierhoekige tafel, waarop de sadjen of offers aan de lěloehoer of geesten der afgestorven familieleden en andere hoogere machten neergelegd zijn. Deze sadjen's bestaan uit eetwaren, gebak en vruchten, ook nieuwe aarden waterkruiken of kěndi's, aarden schoteltjes of tjoewo's, een paar kammen, djoengkats of soeri's, een bezem of sapoe en andere huis-houdelijke benoedigdheden. Ook de bouquetten en andere versieringen, die wij hier aan de wanden opmerken, kunnen tot deze sadjen's worden gerekend. Links van deze tafel zien wij tegen den linker-zijwand der kamer een kast of lěmari, die wij maar niet zullen openen, daar wij ons best kunnen voorstellen, wat daarin geborgen is.

Tegen den tegenovergestelden wand merken wij verder een klein rond tafeltje op, waarboven een vierkante groote spiegel of pengilon hangt, en waarop een toiletdoos of pamaesan ligt,

benevens een paar poudre-de-riz-doesjes of wadah-bědaq, een paar fleschjes met odeur en eenige potjes met verschillende pomades.

Vlak bij dit tafeltje en eenigszins schuin voor de deur staat een schutsel of rana, waaraan haken of tjanṭelan's bevestigd zijn voor het ophangen van kleeren.

De vloer of dasar der kamer eindelijk is met een rottingmat of lampit bedekt, waarop vlak voor het ledekant een pandanmat uitgespreid ligt.

Dat de bewanding, niet alleen van deze kamer, maar ook van het overige gedeelte van het huis netjes is aangewit, behoeft zeker niet te worden gezegd, ofschoon behalve de reeds beschreven appartementen, enz. geene andere deelen van het huis meer versierd zijn (wat in de meeste gevallen ook niet gedaan wordt).

Doch, nu wij dit alles opgenomen hebben, kunnen wij gevoegelijk weder naar de pëndapa gaan, waar een en ander reeds is klaargezet voor de huwlijksvoltrekking, die hier bij uitzondering in het huis der ouders van de bruid en niet in de mēsdjid of in de woning der ouders van den bruidegom zal geschieden.

De bruidegom is de zoon van een ander desahoofd, wiens desa aan die van onzen gastheer grenst, en zal weldra ter plaatse zijn, zooals wij aan het lawaai kunnen hooren, dat zijne begeleiders maken.

In afwachting van de komst van den bruidegom zullen wij intusschen trachten, wat meer omtrent het engagement en de huwlijksvoltrekking bij de Javanen te weten te krijgen. De assistent-wědana zal ons gaarne deze inlichtingen geven, en van hem hooren wij het volgende.

Evenals bij de Hindoes wordt het bij den Javaan een plicht der ouders geacht, te zorgen, dat hunne kinderen niet ongetrouwd blijven, doch wordt deze bepaling door den Javaan in tegenstelling van den Hindoe minder streng opgevat, in zoverre namelijk, dat hij bij het zoeken van een' geschikten echtgenoot of eene goede vrouw voor zijn kind, de neiging van dit kind niet geheel buiten rekening laat, en het, hoewel in beperkten zin in de meeste gevallen nog eenige vrije keuze geeft.

De huwbare dochters toch, die, wanneer de Javaan zich streng aan de in casu bestaande en van de Hindoes overgenomen voor-

schriften hield, tot op het tijdstip van hare uithuwelijking evenals de chineesche maagden bijv. steeds binnenshuis, d. i. afgezonderd zouden moeten worden gehouden, hebben in de tegenwoordige javaansche samenleving genoeg vrijheid om zich in het publiek te vertoonen, en in den omgang met jonge mannen hare keuze te vestigen, al wordt die niet altijd door hare ouders goedgekeurd of door den gekozene op prijs gesteld. Vooral in den tijd van het panen of den rijstooft hebben de javaansche jonge dochters en jongelingen eene schoone gelegenheid om elkander te leeren kennen. Het is dan ook voornamelijk deze tijd, dien wij den tijd der engagementen zouden kunnen noemen, indien bij den Javaan van een engagementstijd, zooals wij dien kennen, sprake kan zijn, want het vrije verkeer van verloofden is bij hem verboden.

Zoodra een jongeling zijne keuze op een meisje gevestigd heeft, roept hij de hulp van zijn vader, of bij gebreke van dezen van een zijner andere mannelijke familieleden dan wel van een zijner vrienden in, om naar de hand van het door hem aangewezen meisje te dingen, en hem verder te helpen, opdat hij zijn wensch, om haar tot vrouw te hebben, vervuld mag zien.

De taak van dezen tusschenpersoon, die meestal tjongkoq, soms ook dandang, dodoq en dalang wordt genoemd, is echter alles behalve gemakkelijk, want alvorens hij zich tot de ouders of den voogd van het meisje wendt, dient hij zich behoorlijk op de hoogte te stellen van hare goede en slechte eigenschappen, haren levenswandel, enz. om den trouwlustigen jongeling desnoodig het huwelijk te kunnen ontraden, wanneer naar zijne inzichten en ten gevolge van de door hem ingewonnen informatiën daarvan niet veel heil te verwachten is.

De informaties omtrent haar gedrag, huiselijke hoedanigheden, uiterlijk voorkomen enz. zijn in den regel bij vrienden en bekenden van het meisje gemakkelijk genoeg te krijgen; ook die omtrent de al of niet gegoedheid en andere omstandigheden harer familieleden leveren in den regel niet vele bezwaren op.

Moeilijker echter is de beoordeeling van het innerlijk karakter der uitverkorene. Hiertoe dient de tjongkoq eenige notie te hebben van de javaansche wirasating-soedjalma, die wij hiervoren reeds behandeld hebben. Al de daarin opgenomen ken-

merken en fijne onderscheidingen te kennen, is echter niet een ieder gegeven, en daarom zal de tjongkoq zich bij dit onderzoek in den regel bepalen tot die punten, die direct in het oog en onder ieders bereik vallen, en hiernaar zijn oordeel vellen.

Valt dit onderzoek gunstig uit, en zijn naar zijn gevoelen de noodige voorwaarden voor een gelukkige verbintenis voorhanden, dan eerst begeeft hij zich naar de ouders of den wali van het begeerde meisje, om dezen te nēmboengake, d. i. den wensch (van den verliefden jongeling) over te brengen. Kennen de ouders of de wali den jongeling niet, dan wordt door hen gewoonlijk eenigen bedenktijd gevraagd, om omtrent den galant de noodige inlichtingen te kunnen inwinnen, en anders door hen overgegaan tot het maken van die berekeningen, enz. die noodig zijn, om na te gaan, of de aanstaande echtgenooten wel bij elkander passen en hunne verbintenis al dan niet gewenscht moet worden geacht. Hiertoe dient gewoonlijk het boekoe pasatoan ¹⁾, dat voor elke belangrijke handeling in het leven van den Javaan de noodige aanwijzingen geeft.

Zoo heeft elke letter van het javaansche alphabet daarin haar eigen nēptoe of kabalistisch cijfer, dat zekere overeenkomst aanduidt tusschen de dagen der zeven- en vijfdaagsche weken, en die van de maand, en van het javaansche jaar, en dat verder dient, om in diverse combinaties bepaalde berekeningen te vergemakkelijken.

Deze nēptoe's zijn voor:

ha 6	na 3	tja 3	ra 3	ka 3
da 5	ta 3	sa 3	wa 6	la 5
pa 1	da 4	dja 3	ja 8	nja 3
ma 5	ga 1	ba 2	ta 4	nga 2

Om nu na te gaan of de aanstaande echtgenooten wel bij elkander passen, neemt men de som der nēptoe's van de beginletters der namen van het meisje en haren galant, deelt die door zeven, en ziet welk restant dan verkregen wordt. Naar dit restant wordt beoordeeld, of het huwelijk al dan niet gewenscht is.

Is dit 1, zooals bij de namen Bagong en Watiah, wier be-

1) G. C. T. v. Dorp en C^o. Semarang, 1887.

ginletters respectievelijk de něptoe's 2 en 6 hebben, dan wordt het huwelijk afgekeurd, omdat hiervan gezegd kan worden: toenggaq lan sēmi; ngalamat ora toeloes poepoetra, d. i. (de vereeniging van) een ouden stronk met een jonge loot, (waarvan niet veel verwacht kan worden); het paar zal of kinderloos blijven, of met zijne kinderen ongelukkig zijn, daar het ze niet zal kunnen behouden.

Een restant van 2, zooals bij de namen Hadi en Karsiah, wier beginletters de něptoe's 6 en 3 hebben, doet een huwelijk mede niet gewenscht zijn, omdat daarvan gezegd wordt: pisang, poenggël, ngalamat tan toeloes palakrama d. i. (de vereeniging van) afgetopte pisangstammen, waaruit niets dan ongeluk kan voortspruiten.

Wordt bij de deeling een restant van 3 verkregen, zooals bij de namen Midjan en Latiah, dan wordt het huwelijk genoemd een: loemboeng goemoeling, ngalamat boros, d. i. een omgevallen rijstschuur, een teeken, dat de echtelieden verkwis-tend zullen zijn en daardoor nooit genoeg zullen hebben.

Bij een restant van 4, zooals bij de namen Joesoep en Samirah, wier beginletters de něptoe's 8 en 3 vertegenwoordigen heet het huwelijk: sanggar waringin; ngalamat dadi pangaoeban, d. i. een rijkgekroonde waringinboom, een teeken, dat de wederzijdsche familie op de liefde en den steun van het jonge paar zal kunnen rekenen. Zulk een huwelijk is voor alle partijen dus zeer gewenscht.

Wijst de deeling 5 tot restant aan, zooals bij de namen Hardja en Watiēm, wier beginletters samen 12 tellen, dan zegt men van zulk een huwelijk: bēdaringan kēbaq; ngalamat sandang pangane tani, d. i. dat de plaats, waarin de echtelieden hunne rijst zullen bewaren, steeds vol zal wezen, en zij in den landbouw hun geluk moeten zoeken.

Is het restant 6, zooals bij de namen Nala en Ranti, wier beginletters de něptoe 3 hebben, dan heet het huwelijk: satria lēlakoe, ngalamat sandang pangane dagang, d. i. (de vereeniging van) een reizend edelpaar, een teeken, dat de echtelieden in den handel hun bestaan zullen hebben, en zoeken moeten.

Komt eindelijk de deeling uit en wordt een restant van 0 of 7 verkregen, zooals bij de namen Patra en Aminah wier be-

ginletters het getal 7 tot som hebben, dan wordt zulk een huwelijk genoemd: pandita moekti, iki kang loewih oetama, ngalamat woes dilalah anēmoe kapenaq, d. i. (de vereeniging van) een gelukzalig pandita-paar; het beste van alle huwelijken, daar het door de godheid reeds voorbeschikt is, om de echte-lieden in alle opzichten gelukkig te doen zijn.

Eene andere wijze van deze berekeningen met behulp der letters of aksara's van het alphabet bestaat in de telling der nēptoes van alle aksara's-lēgēna of vrije, onverbonden en van geen klank- of andere teekens voorziene letters, die in de namen der aanstaande echtgenooten voorkomen. Deze nēptoe's zijn echter anders dan de zoeven opgegevenen, nl. voor

ha 1	na 2	tja 3	ra 4	ka 5
da 6	ta 7	sa 8	wa 9	la 10
pa 11	da 12	dja 13	ja 14	nja 15
ma 16	ga 17	ba 18	ta 19	nga 20

terwijl de deeling niet door 7, maar door 9 geschiedt en wel voor iederen naam afzonderlijk, waardoor men dus verschillende combinaties van restanten krijgt. Een voorbeeld moge dit duidelijk maken.

Wanneer bijv. van een aanstaand huwelijk tusschen een jongeling met name Kasiman en eene jonge dochter met name Watiah na moet worden gegaan of het al dan niet gelukkig zal zijn, neemt men eerst de som der nēptoe's van de aksara's-lēgēna in den naam Kasiman, nl. $5 + 8 + 16 + 2 = 31$, welk getal door 9 gedeeld een restant geeft van 4; — en vervolgens die der aksara's-lēgēna in Watiah, nl. $9 + 7 + 14 = 30$, dat bij deeling door 9 een restant achterlaat van 3; zoodat wij in dit geval dus te doen hebben met de combinatie $3 + 4$ of omgekeerd, waaromtrent gezegd wordt: ngalamat ora bētjiq salawase, woesana dadi ala, d. i. voorspelt voortdurende disharmonie tusschen de echtgenooten, wat altijd slecht moet eindigen.

Zoo kan men bij verschillende namen de volgende combinaties krijgen, als:

- 1 en 1: ngalamat awet 'nggone laki-rabi, ora pēgat salawase, pada asih-sinihan, d. i. voorspelt een gelukkige samenleving als man en vrouw; zij zullen nooit van elkander scheiden, maar elkander steeds teeder beminnen.

- 1 en 2: ngalamat asih-sinihan, salawase ora pëgat, d. i. voorspelt teedere wederzijdsche toegenegenheid; de echtgenooten zullen nooit van elkander scheiden.
- 1 en 3: ngalamat ora awet, kërëp toekaran, woosana dadi pëgat, d. i. voorspelt geen langdurig huwelijk; de echtelieden zullen dikwijls met elkander twisten, en het einde daarvan zal eene scheiding wezen.
- 1 en 4: ngalamat ora awet dadi pëgatan, d. i. het huwelijk zal niet van langen duur zijn en met eene scheiding eindigen.
- 1 en 5: ngalamat ora atoet sarta ora lawas, mangka dadi pëgat, d. i. de echtelieden zullen niet met elkander harmonieeren en hun huwelijk zal niet lang duren, maar spoedig door eene echtscheiding gevolgd worden.
- 1 en 6: ngalamat ora lawas, dadi pëgatan, d. i. hunne vereeniging zal spoedig verbroken worden.
- 1 en 7: ngalamat dadi pëgatan, ing woosana dadi satroe, d. i. voorspelt eene spoedige scheiding en groote vijandschap tusschen de gescheiden echtgenooten.
- 1 en 8: ngalamat santosa; jen doewe anaq bëtjiq, ananging 'nggone laki-rabi ora lawas, d. i. voorspelt een hechten huwelijksband; wanneer er kinderen komen, zullen deze (of: zal het voor beiden) goed zijn, maar de echtelieden zullen zich niet lang in elkanders bezit verheugen.
- 1 en 9: ngalamat anggawa bëgdja sarta daradjat kang agoeng; kabëgdjan, kaboengahan, kasënëngan, d. i. het huwelijk zal geluk en groot aanzien, voorspoed, vreugde en tevredenheid medebrengen.
- 2 en 2: ngalamat asih sinihan toer oleh rahmat saking Allah, d. i. de echtelieden zullen elkander teeder liefhebben en hunne verbintenis zal met de genade van Allah begunstigd worden.
- 2 en 3: ngalamat salah sawidji gëlis mati, kang lanang oetawa kang wadon, ora langgëng palakrama, d. i. een der echtgenooten, de man of de vrouw, zal spoedig komen te overlijden; zij zullen dus niet lang als gehuwden samenleven.
- 2 en 4: ngalamat asih-sinihan, salawase ora pëgat, d. i. de echtelieden zullen elkander teeder liefhebben en nooit zal er tusschen hen sprake zijn van scheiding.

- 2 en 5: ngalamat ora toeloes asih-sinihan, woesana dadi pëgat, d. i. voerspelt geen bestendige liefde tusschen de echtgenooten, die ten leste van elkander zullen scheiden.
- 2 en 6: ngalamate, lawas atoete, d. i. voerspelt een langdurige samenleving in de beste harmonie.
- 2 en 7: ngalamat asi-sinihan, awet laki-rabi, d. i. voerspelt teedere wederzijdsche liefde en een langdurig, gelukkig samenleven van man en vrouw.
- 2 en 8: ngalamat santosa, d. i. de huwlijksband zal hecht zijn.
- 2 en 9: ngalamat soeka atine, toer oleh dëradjat, mangka dadi ora pëgat salawase, d. i. het huwelijk zal vreugde en geluk meebrengen, en ook goed ontbonden worden.
- 3 en 3: ngalamat ora bëtjiq, kërëp loenga linoengan, sarta kërëp nēmoe pakewoeh, d. i. voerspelt niets goeds; de echtgenooten zullen elkander dikwijls verlaten en vele moeilijkheden ondervinden.
- 3 en 4: ngalamat ora bëtjiq salawase, woesana dadi ala, d. i. voerspelt voortdurende oneenigheid tusschen de echtgenooten, die aanleiding kan geven tot een slecht einde.
- 3 en 5: ngalamat ora awet laki-rabi, dadi pëgat, d. i. het huwelijk zal niet van langen duur zijn, en met eene scheiding eindigen.
- 3 en 6: ngalamat oleh noegrahan saking Allah, sarta awet apalakrama salawase, d. i. het huwelijk zal door Allah gezegend zijn en de echtgenooten zullen zich lang in elkanders bezit verheugen.
- 3 en 7: ngalamat akeh bilahine, nanging awet laki-rabi; kang lanang kalah maring kang wadon, d. i. voortspelt vele ongelukken, maar een langdurige samenleving van man en vrouw; de vrouw echter zal haren man regeeren.
- 3 en 8: ngalamat ora bëtjiq kang tinēmoe, dadi lawas-lawas pëgatan, d. i. de echtelieden zullen niets goeds ondervinden en eindigen met van elkander te scheiden.
- 3 en 9: ngalamat oleh rahmat-ing Allah, sarta toetoeq alaki-rabi, d. i. het huwelijk zal door Allah gezegend zijn, en de echtgenooten zullen tot het einde toe in de beste verhouding met elkander leven.
- 4 en 4: ngalamat asih-sinihan; kang lanang kawësesa dening

- kang wadon, d. i. voerspelt teedere wederzijdsche liefde tusschen man en vrouw; de man zal door zijne vrouw als haren meerdere worden erkend.
- 4 en 5: ngalamat ora bětjiq, woesana dadi pëgat, d. i. voerspelt niet veel goeds; het einde zal eene scheiding zijn.
- 4 en 6: idem als voren.
- 4 en 7: ngalamat asih-sinihan, nanging ana satroene wong sa³widji, d. i. de echtgenooten zullen veel van elkander houden, maar ook een vijand hebben, (voor wien zij voorzichtig moeten zijn).
- 4 en 8: ngalamat bětjiq, asih-sinihan salawase, d. i. voerspelt veel goeds; de echtgenooten zullen steeds veel van elkander houden.
- 4 en 9: ngalamat ora bětjiq, keh sětorine, d. i. voerspelt niet veel goeds; er zal steeds veel gekrakeel (tusschen de echtgenooten) zijn.
- 5 en 5: ngalamat akeh bilahi, kang tēka salawase, d. i. voerspelt voortdurend ongeluk.
- 5 en 6: ngalamat ora bětjiq, dadi pëgatan, d. i. voerspelt niets goeds; het einde zal eene scheiding zijn.
- 5 en 7: ngalamat awet laki-rabi; kang wadon manoet marang kang lanang, d. i. voerspelt een bestendig en gelukkig huwelijk; de vrouw zal den man steeds gehoorzamen.
- 5 en 8: ngalamat ora bětjiq, woesana dadi pëtagan, d. i. voerspelt niet veel goeds; eene scheiding zal er het eind van zijn.
- 5 en 9: ngalamat bětjiq, asih-sinihan, mangka lawas-lawas oleh kabětjiqan, lan oleh niqmat, d. i. het huwelijk belooft veel goeds; de echtgenooten zullen elkander trouw liefhebben en ten leste veel geluk en vreugde beleven.
- 6 en 6: ngalamat salawase bětjiq, d. i. voerspelt bestendig geluk.
- 6 en 7: ngalamat ora pëgat, sanaq sadoeloere pada asih sarta moepakati, d. i. de huwelijksband zal hecht zijn en de wederzijdsche betrekkingen zullen de echtelieden steeds liefhebben en het met hen ook steeds eens zijn.
- 6 en 8: ngalamat bětjiq, anēmoe soeka, boengah sarta sēnēng, d. i. voerspelt veel goeds; aan de echtelieden zullen steeds vreugde, voorspoed en geluk ten deel vallen.
- 6 en 9: ngalamat bětjiq, ananging asring-asring ginawe rërasan

marang kang wadon, d. i. het huwelijk belooft veel goeds, maar wordt dikwijls ten nadeele van de vrouw uitgelegd (d. w. z. er met opzicht tot de vrouw slecht over gesproken).

- 7 en 7: ngalamat ora awet; kang lanang kapoerih manoet kang wadon wiwitane, d. i. voorspelt geen langdurig huwelijks-geluk, doordat de vrouw van haren man eischt, dat hij steeds haren wil zal volgen.
- 7 en 8: ngalamat ora awet laki-rabi; kang lanang kaparentah marang kang wadon; kira-kira lawas-lawas dadi pëgat, d. i. het huwelijk zal niet van langen duur zijn; de man zal door de vrouw worden geregeerd en te langen leste zal zulks aanleiding geven tot eene scheiding.
- 7 en 9: ngalamat pada alane, kang lanang lan kang wadon; dadi pëgat; pada tēka bilahine sakarone, d. i. zoowel de man als de vrouw zullen even slecht voor elkander zijn; zij zullen scheiden en beiden even ongelukkig worden.
- 8 en 8: ngalamat bëtjiq, asih-sinihan salawase, d. i. voorspelt veel goeds; man en vrouw zullen elkander steeds liefhebben.
- 8 en 9: ngalamat bëtjiq, awet laki-rabi, nanging akeh bilahine, d. i. voorspelt wel veel goeds en een langdurige samenleving tusschen man en vrouw, maar ook veel ongeluk voor hen.
- 9 en 9: ngalamat kang wadon kedëp dening kang lanang, asring toetoeakaran; lawas-lawas dadi pëgat oega, d. i. de vrouw zal haren man onder den duim willen houden; hierdoor zal voortdurend gekrakeel ontstaan, dat te langen leste aanleiding zal geven tot eene scheiding.

Sommigen weder voorspellen het al of niet gelukkig zijn van het huwelijk naar de nēptoe van den dag, waarop het gesloten wordt of zal worden, en gaan hierbij te werk naar hetgeen de pantjasoeda of berekening (eigenlijk aftrekking) met vijf, leert. Bedoelde nēptoe's, die voor:

- Vrijdag 1
Zaterdag 2
Zondag 3
Maandag 4

Dinsdag 5
 Woensdag 6
 Donderdag 7 en voor

Kliwon 1
 Lëgi 2
 Paing 3
 Pon 4
 Wage 5 zijn,

worden samen opgeteld, zoodat bijv. Zondag—Pon tot totaal-nëptoe heeft $3 + 4 = 7$. Heeft men aldus de som der nëptoe's van den dag en den pasaran gevonden, dan zegt men de onder-volgende uitdrukkingen in de hieronder aangegeven orde zoolang op totdat men het aantal opgezegde uitdrukkingen tellende de som der nëptoe's bereikt heeft. De uitdrukking, waarbij de telling eindigt, geeft aan, wat van het huwelijk verwacht kan worden.

Deze uitdrukkingen zijn:

1. Noedjoe padoe.

Eindigt de telling hiermede, dan is het huwelijk af te keuren, omdat pënganten oetawi tiang sěpoehipoen kařah sětoreni-poen sahingga salamine, d. i. zoowel tusschen de jonggetrouwden als tusschen hunne wederzijdsche ouders steeds onaangenaamheden zullen zijn, die niet zullen ophouden, zoolang zij getrouwd blijven.

2. Dě mang kandoeroean.

Wanneer de telling hierop uitkomt, is het huwelijk mede niet wenschelijk, want: pënganten oetawi tiang sěpoehipoen kěřep manggih sėsakit, d. i. zoowel de jonggetrouwden als hunne wederzijdsche ouders zullen dikwijls door ziekten geplaagd worden.

3. Sanggar waringin.

Als de telling hierbij eindigt, kan men hopen, dat: pënganten oetawi tiang sěpoehipoen asring manggih bingah saha sěņņeng, d. i. de jonggetrouwden en hunne wederzijdsche ouders dikwerf vreugde en geluk zullen beleven.

4. Mantri sinarodja.

Hierbij eindigende, duidt de telling aan: pënganten oetawi tiang sěpoehipoen asring manggih karahardjan saha kasěņņangan, d. i. zoowel aan de jonggehuwden als aan hunne wederzijdsche

ouders zullen dikwerf veel voorspoed en vreugde ten deel vallen.

5. Mëndjangan kětawan.

Indien de telling hierop uitkomt, wordt het huwelijk minder wenschelijk geacht, omdat: pënganten oetawi tiang sěpoehipoen asring ketjalan, oetawi tiang kařah, ingkang soemědja awon, d. i. de jonggehuwden en hunne wederzijdsche ouders zullen vaak bestolen worden, en er zullen er velen zijn, die hun kwaad willen, hun ongeluk zoeken.

6. Noedjoe pati.

Eindigt ten slotte de telling bij deze uitdrukking dan is het huwelijk ten sterkste af te raden, want: pënganten botě lami, dados pëgat mati oetawi pëgat gěsang, toer kařah kasoesian, kang pinanggih, d. i. de jonggetrouwden zullen spoedig of door den doed of door andere omstandigheden van elkander scheiden en steeds met allerlei zorgen te kampen hebben.

Wij zouden u van deze petangan's of voorspellingsberekeningen nog menig ander voorbeeld kunnen geven, doch aangezien zulks ons thans te ver zoude leiden, zullen wij het bij de zoeven medegedeelde laten.

Is door deze berekening uitgemaakt, dat het paar bij elkander past, en zijn de door de familie der aanstaande vrouw omtrent den galant verkregen inlichtingen bevredigend, dan wordt de trouwlustige jongeling door tusschenkomst van zijn tjongkoq tot een bezoek ten huize van de ouders of den voogd van het meisje uitgenoodigd.

Dit bezoek, waarbij de aanstaande bruidegom meestal in gezelschap van zijn wali en een paar andere familieleden verschijnt, wordt nontoni, d. i. bezoek op bekijk genoemd, omdat zoowel den galant als het meisje daarbij de gelegenheid wordt gegeven, elkander van nabij te zien.

Zoodra de gasten door de ouders of den voogd van het begeerde meisje verwelkomd zijn en plaats hebben genomen, wordt door de aanstaande bruid op last van haren vader of voogd de beteldoos of pakinangan met het daarbij behoorend kwispedor of païdon, alsmede een kěndi of aarden waterkruik en diverse snoeperijen, soms zelfs een geheel diner voorgebracht en op de mat, waarop de gasten gezeten zijn, neergezet.

Onder den kleinen man is het de gewoonte, dat de uitver-

korene bruid daarbij gedecolleteerd, d. i. alleen met een këmbën, doch zonder klambi of jakje te voorschijn komt, opdat haar galant zal kunnen zien, of zij op haar bovenlijf al dan geen geteq's of tjiri's, d. z. litteekens of andere lichaamsgebreken heeft. Meergegoeden en adellijken volgen deze usance echter niet, maar laten het meisje in eenvoudige, doch complete kleeding voor de bezoekers verschijnen.

Blijft de trouwlustige jongeling na dit bezoek bij zijn wensch volharden, om het meisje tot zijne vrouw te nemen, dan volgt eenige dagen later de toezending van zijn kant van het paningsët of pënglamar, d. i. het verbindend verlovingspand, dat eventueel aan den galant moet worden teruggegeven, wanneer het meisje het engagement verbreekt, en door haar wordt behouden, wanneer de aanstaande bruidegom zich terug trekt. Dit pand, dat namens en voor de aanstaande bruid door hare ouders of haren voogd ontvangen wordt, bestaat gewoonlijk uit een of meer ringen en andere lijfsieraden, alsmede kleedingstukken, waarbij soms ook diverse eetwaren, enz. gevoegd worden, en dient ten teeken, dat de jongeling en het meisje van het oogenblik der ontvangst daarvan als patjangan, d. i. aan elkander verloofd, moeten worden beschouwd.

Na de ontvangst van dit verlovingspand wordt tusschen de betrokken familieleden verder beraadslaagd over het vaststellen van den huwelijksdag, waarbij weder verscheidene berekeningen enz. te pas komen en op velerlei omstandigheden dient te worden gelet.

Zoo wordt een huwelijk, gesloten in de maand Moeharam of Soera, de eerste van het mohammedaansch-javaansche jaar, gezegd te zijn: ngalamat toempër, d. i. ongeluk aanbrenghend, in dien zin, dat de geheele familie dan uit zal sterven.

Een huwelijk in de tweede maand Sapar, heet ngalamat oetangan, d. i. niet goed, omdat de jonggehewden steeds onder schulden gebukt zullen gaan.

In de derde maand, Rabingoelawal of Moeloed, is het mede niet wenschelijk te trouwen, omdat: ngalamat kalah salah sawidji, d. i. een der echtgenooten het spoedig af zal leggen en aan de vrouw of den man door den dood ontrukkt zal worden.

Eveneens wordt een huwelijk in de vierde maand, Rabingoel-

akir of Baqda-moeloed, ongewenscht geacht omdat: ngalamat anēmoe oedjar ala, d. i. de echtelieden steeds bloot zullen staan aan allerlei laster.

Ook in de vijfde maand, Djoemadil-awal, is het niet goed te trouwen, omdat ngalamat tjědaq satroene, sring kamalingan, d. i. zulk een huwelijk vele vijanden bezorgt en de echtelieden dikwijls bestolen zullen worden.

Beter is het in de zesde maand, Djoemadilakir, te trouwen, want een huwelijk in deze maand ngalamat abětjiq, d. i. brengt veel goeds mede.

Huwelijken in de zevende en achtste maand, Rědjěb en Saban of Roewah, zijn ook ngalamat rahajoe, d. i. geluk- en voorspoed-aanbrengend.

Huwelijken echter, gesloten in de negende of vastenmaand, Ramadan, Ramělan, Poesa of Siam, of in de tiende maand, Sawal, zijn even ongelukkig als die, in de eerste en in de tweede maand aangegaan.

Ook in de elfde maand, Doelkangidah of Sěla, is het niet wenschelijk, een huwelijk te sluiten, daar dit ngalamat pęgat lan mitra-karoeh, akeh satroene, d. i. breuk met vrienden en kennissen en daardoor vele vijanden medebrengt.

Het allerbest is te trouwen in de twaalfde maand, Doelkidjah, Běsar of Chadji, omdat een in deze maand gesloten huwelijk, ngalamat anēmoe soeka slamět, d. i. in alle opzichten gelukkig en voorspoedig zal zijn.

Behalve met de maanden van het mohammedaansch-javaansche jaar wordt bij de vaststelling van den huwelijksdag nog rekening gehouden met de maanden, weken en dagen van den hindoe-javaanschen kalender, die ook goed of slecht kunnen zijn, want hoewel het tegenwoordige javaansche jaar evenals het arabische een zuiver lunair jaar is, verschilt het toch eenigszins daarmede, zoodat het, indien hierin niet van tijd tot tijd door eene vereffening voorzien wordt, om de 120 jaren een vollen dag bij het arabische ten achter zoude zijn ¹⁾. Buitendien

1) Deze vereffening heeft o. a. plaats gehad in het jaar Ehe 1748, tengevolge waarvan de Javaan den Woensdagschen kalender of Choeroep Arbangiah heeft, in plaats van den Donderdagschen, die voor dien in zwang was.

worden in de tegenwoordige javaansche jaarrekening nog restes gevonden van de hindoesche luni-solaire tijdsbepaling, die in den voor-islamitischen tijd in gebruik was.

Van het tegenwoordige javaansche jaar hebben, zooals wij weten, de onevene maanden 30, de evene 29 dagen, behalve in schrikkeljaren, wanneer ook de twaalfde maand er 30 telt.

De bepaling der schrikkeljaren geschiedt, in afwijking van de arabische, door tijdkringen van 8 jaren, windoe's genaamd, bestaande uit de jaren: Alip, Ehe, Djimawal, Dje, Dal, Be, Wawoe en Djimakir.

Deze javaansche windoe-rekening heeft het voordeel, dat, zolang geene nieuwe vereffening plaats heeft, elke windoe met denzelfden weekdag begint, wat bij de toepassing der berekeningen naar de neptoe's, waarvan wij hiervoren reeds melding maakten, een groot gemak geeft. De zevendaagsche week, die de dagen:

Zondag = Achad, Dite of Raditi,

Maandag = Sēnen of Soma,

Dinsdag = Slasa of Anggara,

Woensdag = Rébo of Boeda,

Donderdag = Kēmis of Rēspati,

Vrijdag = Djoemoeah, Djoemoengah of Soekra en

Zaterdag = Sēptoe, Sanistjara of Toempa

telt, dient tot vorming van een cyclus van dertig weken of woekoe's, die ieder een bijzonderen naam dragen, nl.

1. Sinta	14. Mandasia
2. Landēp	15. Djoeloeng-poedjoet
3. Woekir	16. Pahang
4. Koerantil	17. Koerowēloet
5. Toloe	18. Marakeh
6. Goembrēg	19. Tambir
7. Wariga of Warigalit	20. Madangkoengan
8. Warigagoeng	21. Maktal
9. Djoeloeng-wangi	22. Woeje
10. Soengsang	23. Manaïl
11. Galoengan	24. Prang-bakat
12. Koenigan	25. Bala
13. Langkir	26. Woegoe

27. Wajang

29. Doekoet

28. Koelawoe

30. Watoe-goenoeng

en bij de voorspellingen enz. een groote rol spelen, evenals de vijfdaagsche week, pasaran of pekënan, d. i. de javaausche marktweek, die de dagen Païng, Pon, Wage, Kliwon en Lëgi of Manis heeft.

Behalve deze weken kent de Javaan er nog verscheidene anderen, doch het zoude ons thans te ver voeren, indien wij u ook daarvan het noodige vertellen moesten.

Laat het u derhalve genoeg zijn, te weten, dat tot de meest gunstige tijdstippen voor een huwelijksvoltrekking de volgende dagen uit den hindoe-javaanschen kalender gerekend worden, nl.:

Achad-wage in de woekoe Landëp,

Rëbo-wage en

Djoemoeah-lëgi in de woekoe Woekir,

Sëptoe-wage in de woekoe Koerantil,

Rëbo-kliwon in de woekoe Goembrëg,

Djoemoeah-wage in de woekoe Warigalit,

Djoemoeah-lëgi in de woekoe Langkir,

Sëptoe-wage in de woekoe Mandasia,

Sënen-lëgi in de woekoe Djoeloeng-poedjoet,

Sënen-kliwon in de woekoe Koerewëloet,

Rëbo-kliwon en

Sëptoe-pon in de woekoe Maktal,

Achad-lëgi in de woekoe Manail,

Këmis-wage in de woekoe Bala,

Djoemoeah-païng in de woekoe Woegoe,

Sëptoe-païng in de woekoe Koelawoe en

Këmis-païng in de woekoe Doekoet,

terwijl als de beste data voor de huwelijksvoltrekking gelden: de tweede dag der maand of dina-kidang, omdat: bëtjiq sabarang gawe, karena Allah andadeq-ake Baboe Hawa; jen wong alaki-rabi, rahajoe, d. i. men op dien dag niets dan goeds kan verrichten, want het is de dag, waarop Allah de vrouw Eva schiep; die op dezen dag trouwen zullen gelukkig zijn; — en

de tiende dag of dina-naga, omdat: bëtjiq sabarang gawe; adaganga, anënadoera, alaki-rabia, bëtjiq oega, d. i. al

wat op dezen dag gedaan wordt, goed is, hetzij dat men handel drijft of iets plant, of ook een huwelijk sluit.

Onder de overige woekoe's, dagen en data zijn er ook wel, die niet ongunstig genoemd kunnen worden, maar de zoeven opgegevene zijn de beste en geven de meeste kansen op een gelukkigen en gezegenden echt!

Is dit alles nagegaan, berekend en vastgesteld, dan wordt de toekon, toembasan of mas-kawin, d. i. de prijs, waarvoor de bruid afgestaan wordt en die haar rechtens toekomt, alsmede de sasrahan of het aan hare ouders en familieleden bij wijze van schadeloosstelling voor haar verlies te geven geschenk bepaald.

De toekon bedraagt gewoonlijk niet meer dan de waarde van salaka poetih sa-tail, d. i. zilver tot een gewicht van een tail of 0.05409 K.G., d. w. z. ongeveer vijf Nederlandsche guldens ¹⁾).

De sasrahan bestaat meestal uit eetwaren, vruchten, keukengereedschap en een weinig sits of ander tot kleeding geschikt goed.

Aanzienlijken en rijken echter betalen niet zelden een toekon in goud, en geven als sasrahan dikwijls ook behalve een massa eetwaren en keukengereedschappen, waaronder entong's of rijstlepels, iroes of potlepels, ian's of koelvaten, ilir's of keukenwaaiers, enz. een groote rol spelen, nog buffels of koeien, schapen en geiten dan wel pluimvee, alsmede djoli's of draagkoetsen voor de bruid en de bruidsmisjes, djođang's of draagbakken voor eetwaren, diverse stoffen voor kleedingstukken, enz.

Ook de tondjoq-an's, d. z. de als invitaties geldende kleine geschenken in eetwaren aan magen, vrienden en kennissen, worden gelijktijdig met het aanbieden en ontvangen van de sasrahan, soms zelfs reeds eenige dagen te voren gezonden. Deze beleefdheid wordt door de ontvangers gereciproceerd door het zenden van hunne huwelijkscadeaux en hunne vrouwen en dochters, om de feestvierende familie bij de bereiding der spijzen enz. voor het onthaal der gasten te helpen.

De sasrahan (ook de toekon, wanneer die comptant wordt

1) De tail is het hoofdgewicht voor edele metalen en wordt onderverdeeld als volgt:

1 tail = 2 real,	1 real = 4 seekoe,	1 seekoe = 2 tali,
1 tali = 3 wang,	1 wang = 0.001127 K.G.	

betaald, wat echter zelden gebeurt) wordt in den regel een paar dagen voor de huwelijksvoltrekking aangeboden. Van het zenden der sasrahan krijgt de familie der bruid vooraf kennis, om haar in de gelegenheid te stellen, de naaste familiebetrekkingen en beste vrienden der aanstaande echtgenooten en van hunne wederzijdsche ouders of voogden tot een djagongan of receptie ten huize der bruid te inviteeren, zooals het gebruik medebrenkt. Bij deze receptie wordt een slamĕtan of offermaal gegeven, de slamĕtan-ngroewah-ngrasoelakĕn. Deze slamĕtan dient, om: mĕmoele kandjĕng rasoel-Allah oetawi para lĕloehoer, soepados wiloe djĕnga; anggenipoen gadah damĕl mantoe, d. i. den gezant Gods en den geesten der voorouders eer te bewijzen, opdat zij het feest der uit- en aanhuwelijking zegenen zullen.

Als leider of liever voorganger in het gebed doet hierbij gewoonlijk een pĕnghoeloe of eenige andere priester of hadji dienst. Het voor deze slamĕtan voorgeschreven gebed is het donga-rasoel of gebed aan den gezant Gods, dat besloten moet worden met het donga-slamĕt of gebed om 's Hemels zegen.

Het donga-rasoel luidt ongeveer, als volgt:

O, Heer! verlicht ons, opdat onze harten troost mogen vinden, wanneer wij Uw heilig boek lezen; en verlos ons van al, wat onze harten verduisteren en ons slechts straf bezorgen kan! En vervul onze zielen met vreugde, opdat wij ons beijveren zullen, om Uwe belooning deelachtig te worden! Maak ons tot menschen, die de deugd beminnen en beoefenen, en die hopen eenmaal het geluk te zullen hebben van door Uwe gelukzalige deur te mogen gaan, en zulks door de grootheid van Mohammed, den profeet, den heer dezer wereld en in het hiernamaals, die de verhouding regelt tusschen de menschen en de verheven geesten, en wiens woord zoo goed en zoo waar is! Hij is gelijk de boomstam, waarop met onuitwischaar schrift geschreven staat: Hij is het, wiens wil op den oordeelsdag zal geschieden en die op dien dag zal rechten en den zondvloed zal zenden; — hij is de ware geloovige, de zuivere, de reine, de profeet Mohammed, de zoon van Abdoellah, den zoon van Abdoelmoetalib, den zoon van Hasim, den zoon van Abdoelmanap. Want voorwaar het is de goedertieren God en het zijn de engelen die den profeet Mohammed zegenen! Daarom, o ge-

loovigen! moet gij zegen- en heilbeden tot hem opzenden, want alle tot hem gerichte loftuitingen zijn ook aan God, den Heer aller werelden!

Het hieraan sluitende donga-slamët omvat ongeveer het volgende:

O, Heer! wij vragen van U heil over ons geloof, gezondheid voor onze lichamen, vermeerdering van onze kennis, en zegen over ons onderhoud en bestaan. Ook vragen wij berouwbesef voor onzen dood, barmhartigheid bij onzen dood en algeheele vergiffenis na onzen dood. Zij onzer genadig, o Heer! verlos ons bij onzen dood van het vagevuur en schenk ons vergiffenis, wanneer onze daden gewikt en gewogen zullen worden! Want voorwaar het is de goedertieren God en het zijn de engelen, die den profeet Mohammed zegenen! Daarom, o geloovigen, moet gij zegen- en heilbeden tot hem opzenden, want de tot hem gerichte loftuitingen zijn ook aan God, den Heer aller werelden!

Gedurende deze bijeenkomst en slamëtan zitten bruid en bruidegom samen, omringd van hunne wederzijdsche vrouwelijke familieleden in het middenvertrek voor de padjangan op een mat, waarop hun ook een deel van den maaltijd wordt voorgediend. Beiden zijn dan in klein tenue gekleed, als wij dit woord gebruiken mogen, d. w. z. wel in feestdos, doch niet in vol bruiloftsgewaad. Wat wij hieronder verstaan zullen wij u straks nader uitleggen.

Na de slamëtan wordt de avond verder in gezelligen kout doorgebracht, doch overigens niet te laat gesloten, daar op den volgenden avond weder receptie moet worden gehouden en wel voor de ontvangst der gelukwensen en huwelijksgeschenken, boewoehan of pasoembang, der mannelijke gasten, vrienden en kennissen der beide families, wier kinderen zullen trouwen.

Ook op dezen avond verschijnen bruid en bruidegom in dezelfde kleeding, als op den vorigen, en nemen zij weder naast elkander plaats in het middenvertrek, omringd van hunne vrouwelijke familieleden.

De hierbedoelde kleeding bestaat voor den bruidegom uit een hoofddoek of ikët met of zonder slip aan het voorhoofd, naar gelang, dat de Solosche of de Djogjasche mode gevolgd wordt, waarin hier en daar bloemen gestoken zijn. De wenk-

brauwen zijn geschoren en geverfd en het bovenlijf is behalve door een witlinnen kamizool of kotang nog gedekt door een nauwsluitende lakensche of fluweelen buis of rasoeq-an, dikwijls voorzien van een kraag en randen van goud- of zilvergalon. Het onderlijf is gedekt door een bēbēd of lang beenkleed, waaronder meestal een korte, tot aan de knieën reikende broek of katoq gedragen wordt. Een en ander wordt bijeen- en om den gordel gehouden door drie over elkander gedragen buikbanden, waarvan de onderste sētagen heet en uit een soms een paar meters lange, ruim een palm breede strook van sterk geweven stof bestaat. Hierover ligt de saboeq, d. i. de zijden of van andere fijne stof gemaakte sjerp, waarover heen weder de epeq of fijn-lederen, soms ook geborduurde en aan de voorzijde door een metalen gesp of timang gesloten buikriem gedragen wordt. Tusschen de saboeq en de epeq wordt links aan de rugzijde de kēris gestoken, waaraan ook trossen van bloemen, boental's of ontjen-ontjen's, hangen.

De voeten zijn gewoonlijk ongeschoeid; een enkelen keer ziet men tjēripoe's of sandalen, ook wel tjēnela's of sloffen met opgewipte neuzen of punten gebruiken.

De kleine tenue der bruid bestaat uit een klambi- of rasoeq-an-sampir, ook kēbajaq, d. i. een zijden of fluweelen, gesloten en het geheele bovenlijf bedekkend buisje, waaronder nog de kēmbēn of het den boezem verbergend kleedje gedragen wordt. Deze kēbajaq wordt aan de voorzijde gesloten door middel van knopen of bēniq's dan wel spelden of pēnitih's met knoppen, waarin dikwerf juweelen zitten, — en is niet zelden ook voorzien van randen van gouden of zilveren passement- of borduurwerk, seret's of soelaman. De mouwen loopen aan de polsen dikwijls nauw toe en worden er door gouden of andere knopen gesloten.

Het kapsel vertoont meestal den vorm bokoran, d. i. dien van een ronden knoop of wrong in gedaante veel van een omgekeerden koperen kom of bokor hebbende. In dezen knoop of gēloeng zitten bloemen verborgen, terwijl de voet daarvan soms omwonden is met sobrah's of snoeren van aan elkander geregen bloemen, en verder in den wrong zelf een of meer haarspelden of tjoendoeq's steken.

De fijne voorhoofdhaartjes of sinom's, alsmede de haren aan de slapen of atī-atī's zijn door middel van gesmolten zwarte was of malam-irēng aan elkander gehecht tot regelmatige krullen; terwijl de gedeeltelijk geschoren wenkbrauwen of alis, de ooghaartjes of idēp's, de oogranden of pinggiring-mata en de onderste oogleden of tlapoeqan-ngisor niet zwarte cosmetiek of sipat-mata bestreken zijn. Ook de lippen zijn met lippenpomade, teres of terēs, roodgekleurd, terwijl het geheele gelaat en de hals verder met poepoer of welriekende poudre de riz geblanket zijn. De ooren zijn voorzien van soewēng's of klosvormige oorknoppen, terwijl verder de hals, de polsen en verscheidene vingers versierd zijn met colliers of kaloeng's, armbanden of gēlang's en ringen of ali-ali's. Het onderlijf is gedekt door een tapih of lang en breed beenkleed, dat door middel van een epeq met slepe of metalen gesp wordt vastgehouden; soms zelfs eenvoudig door een gewoon linnen buikbandje of oedēt.

De mede met poepoer of boreh ingesmeerde voeten steken meestal in tjēnela's, maar worden ook niet zelden geheel bloot gelaten.

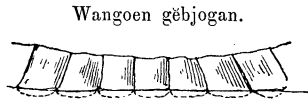
Behalve door deze kleeding, die natuurlijk meer of minder rijk of eenvoudig is naar gelang van den stand en de gegoedheid der aanstaande echtgenooten of van hunne familie, onderscheiden bruid en bruidegom zich nog door hunne tanden, die geslepen en zwart gemaakt zijn, wat voor het trouwen zelden gebeurt.

Het gebruik van het afvijlen en slijpen der tanden schijnt van hindoeschen oorsprong, althans zeer oud te zijn, daar men hieromtrent geen andere verklaring weet te geven, dan dat het reeds in den djaman-koena, d. i. den goeden ouden tijd reeds bestond.

Dit afvijlen en slijpen, masah en mangoer, der tanden geschiedt door den tandenvijler of toekang-pangoer, die zich daarbij bedient van kleine stalen zaagjes of gradji's, beiteltes of tatah's, tangetjes of tjaetoet's, vijltjes of kikir's en een klein slijpsteentje of woengkal.

Gewoonlijk worden de vier snij- en de twee hoek- of oogtanden der bovenkaak gevijld en geslepen, zelden ook de tanden der benedenkaak, ofschoon men dit soms ook wel ziet, vooral wanneer zij ongelijk zijn.

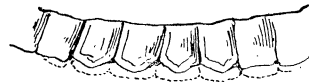
Van dit vijlen en slijpen kent men drie wijzen, namelijk: de wangoen-gëbjogan, daarin bestaande, dat de vorengenoemde zes tanden gelijk en effen gevijld worden, zoodat zij den vorm vertoonen van een aaneengesloten planken beschot of gëbjog,

de wangoen-widji-kraï, waarbij de hoektanden vlak afgevijld, maar de snijtanden puntig en door de afbeiting der zijkanten versmald en min of meer gewelfd worden gemaakt, zoodat zij veel hebben van de pitten van den kraï of *Cucumis flexuosus*, L. en de wangoen-widji-sëmangka, die slechts hierin van de vorige verschilt, dat men aan de snijtanden eene grootere breedte laat.

Wangoen widji kraï.

Wangoen widji sëmangka.

Het zwartmaken der tanden, dat niet, zooals men dikwerf meent, een gevolg is van de vrees, dat de wit-tandige beschouwd wordt als iemand, die gelijkstaat aan een hond, omdat zijne tanden dan hondetanden of oentoe-asoe genoemd kunnen worden, maar veeleer van de overweging, dat witte tanden door het sirih-kauwen of ngingang ongelijk gekleurd en daardoor leelijk worden, geschiedt door middel van banjon, d. i. cocoswater, waarin roestig ijzer gedurende een paar weken in een goed gesloten vaatje bewaard is geworden.

Dit water wordt door middel van schillen of koelit's der dëlima-vrucht of van de galnootachtige vrucht van den madjaq-an op de tanden gewreven. Door de aanraking der sterk looizuurhoudende dëlima- en madjaq-an-schillen met het ijzerhoudende water wordt een soort van zwarte inkt gevormd, die zich tegen de tanden afzet, en deze bij langdurige wrijving glinsterend effen zwart maken.

Soms worden ook de nagels, voornamelijk der handen roodgeverfd, waartoe een papje dient, bestaande uit catechu of gambir samen fijngewreven met bladeren van den patjar djawa of *Lawsonia alba* Lam:

Doch het wordt tijd, dat wij tot het feest van den tweeden

avond, dien van het midadareni, d. i. van het afwachten der widadari's of hemelnimfen, welke het bruidspaar zegenen zullen, terugkeeren.

Zooals gezegd is, worden op dezen avond de geschenken der mannelijke gasten verwacht. Deze bestaan meestal in bijdragen in geld, waarom dan ook in den regel na het gebruikelijke feestmaal tot een danspartij of tajoeban wordt overgegaan, opdat de verschillende gasten gelegenheid hebben, om bedoelde bijdragen in den daartoe bestemden bokor neder te leggen.

Deze tajoeban wordt door den bruidegom geopend en duurt in de meeste gevallen tot den volgenden ochtend, omdat bruid en bruidegom gedurende dezen nacht geen oog dicht mogen doen, daar zulks onheil aanbrengt. Alleen is het hun geoorloofd, zich tegen den nanacht in eene gemakkelijker of lossere kleeding te steken, en daartoe eenige oogenblikken te absenteeren, indien zij zulks willen.

Den volgenden ochtend wordt de bruidegom naar het huis zijner ouders of van zijn voogd teruggebracht, om er opnieuw gekleed te worden, terwijl ook de bruid zich weder in de feestkleeding van den vorigen avond steken moet.

Deze dag toch is de groote dag, waarop de eigenlijk gezegde huwelijksvoltrekking zal plaats hebben.

Wat wij zooeven vernomen hebben is hier reeds gebeurd; alleen de huwelijksvoltrekking is nog geen feit, maar zullen wij zoo dadelijk bijwonen.

Zie, de bruidegom komt daar juist aan. Zooals gij zelf op kunt merken is hij in klein tenue, zooals wij die zooeven beschreven hebben, gekleed en zijn zijne begeleiders, waaronder wij ook zijn vader zien, mede in feestdos.

Bij aankomst in de pëndapa maakt de bruidegom een sëm-bah, die niet alleen zijn' aanstaanden schoonvader, die hem tegemoet komt, geldt, maar in het algemeen allen hier tegenwoordigen gasten en belangstellenden.

Hierna neemt de bruidegom plaats op het voor hem klaargezette matje tegenover den districts-pënghoeloe of naïb, die dit huwelijk sluiten en inzegenen zal en reeds met een paar zijner ondergeschikte lêbe's of modin's midden in de pëndapa op het daartoe bestemde matje gezeten is.

Nadat de vader van den bruidegom en de wali van het meisje zich links en rechts van dezen neêrgezet en ook de overige familieleden achter hen plaats genomen hebben, laat de pënghoeloe den wali, die hier de bruid vertegenwoordigt, de geloofsbelijdenis of saadat opzeggen. Deze belijdenis luidt naar den op Java algemeen gevolgden regel als volgt:

Wa asadoe ala illaha illa Allah, wa asadoe anna Mohammandan rasoel Allah; — niat ingsoen anëkseni satoehoene: oranana Allah kang sinëmbah sabënëre, nanging ana, ia ikoe kandjeng nabi Mohammad, oetoesaning Allah; la illaha illa Allah, wa Mohammad rasoel Allah!

Dit formulier wordt daarna ook door den bruidegom opgezegd en ten slotte door alle aanwezigen in koor herhaald.

Is aan deze formaliteit voldaan, dan neemt de wali der bruid het woord, om den pënghoeloe te verzoeken, het huwelijk te sluiten.

Hierop vraagt de pënghoeloe den bruidegom:

- 1°. of hij de bruid tot vrouw verlangt, en voornemens is, haar als zijne wettige vrouw te erkennen, te behandelen en lief te hebben, haar verder het noodige onderhoud te geven, en voorts, zoowel voor haar als voor de kinderen, die hij bij haar verwekken mocht, te zorgen zooals een goed huisvader betaamt, en
- 2°. of hij de mas-kawin betaald heeft, dan wel schuldig is gebleven, en hoeveel die bedraagt.

Zijn deze vragen door den bruidegom beantwoord, dan wendt de pënghoeloe zich tot den wali der bruid en doet dezen de volgende vragen.

- 1°. of de bruid den bruidegom aanneemt en erkent als haren wettigen man, wien zij gehoorzaamheid verschuldigd is en dien zij volgen moet, waarheen hij verkiest te gaan, en voor wien, evenals voor de kinderen die uit hun huwelijk geboren mochten worden, zij die zorgen over moet hebben, die tot de eerste plichten behooren van eene goede huisvrouw en moeder, en
- 2°. of zij de mas-kawin ontvangen heeft, dan wel genoegzaam neemt met het voorstel van den bruidegom, om die voorloopig schuldig te blijven.

Zijn ook deze vragen naar behooren beantwoord, dan bekrachtigt de pënghoeloe, zooals wij hooren, het huwelijk door te zeggen:

Ingsoen aningkahake maring sira (*naam, beroep, enz. van den bruidegom*) ing'mboq (*naam enz. der bruid*) kalawan mas kawin salaka poetih, bobot satail (*of zooveel als de mas kawin bedraagt*), d. i. ik bevestig u in het huwelijk met aan wie gij een mas-kawin verschuldigd zijt ter waarde van een taïl zilver.

Hierop wordt door een der als getuigen dienstdoende ondergeschikte geestelijken het hiervoor voorgeschreven gebed opgezegd, dat door alle aanwezenden herhaald wordt, en in betekenis ongeveer overeenkomt met:

O, Heer! vereenig deze twee (geliefden) evenals gij door Uwe almacht en groote liefde, het water, de aarde en den dauw bijeenbrengt, o, barmhartig en goedertieren Heer!

Hiermede is de huwelijksvoltrekking wettig afgeloopen, maar zijn de plichten van bruid en bruidegom tegenover hunne wederzijdsche familieleden, vrienden en kennissen nog niet beëindigd, want, zooals wij zien, begint de bruidegom daar reeds met het ngoedjoeng, d. i. het brengen van den kniekus zoowel aan zijne ouders en schoonouders, als aan den pënghoeloe en de kennissen, vrienden en overige familieleden, die door hunne positie of hunnen ouderdom daarvoor in aanmerking komen. Ook wij zullen ons deze ceremonie laten welgevalen en den bruidegom, die onze knieën komt kussen, allen mogelijken voorspoed in zijn huwelijk toewenschen.

Na afloop dezer plechtigheid wordt den pënghoeloe voor dat hij zich verwijdert, behalve het hem aankomende sanggan of huwelijksvoltrekkingsloon, dat meest uit eenig geld en eetwaren, alsmede eenige (gewoonlijk vier) voor uitplanting geschikte cocosnoten bestaat, nog te hand gesteld het door het betrokken regentschapsbestuur bepaalde bedrag, dat in de baït-al-mal of moskeekas, als salawat-kawin of huwelijksoffer voor het uitspreken van zegenbeden voor de jonggetrouwdën, hulp aan armen en behoeftigen, enz. moet worden gestort, en waarvan door den ontvanger behoorlijk (?) verantwoording moet worden afgelegd.

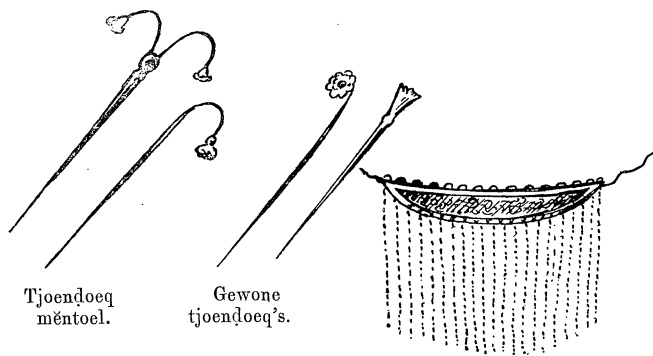
Met de voldoening aan deze voorschriften kan men, zooals wij reeds zeiden, volstaan; het huwelijk is dan wettig en in den behoorlijken vorm gesloten, doch evenals het bij alle andere volken de gewoonte is, om deze voor het leven zoo gewichtige gebeurtenis niet onopgemerkt te laten voorbijgaan, wordt het huwelijk bij den Javaan ook niet zonder de noodige plechtigheden en feesten gesloten.

Waarin die plechtigheden enz. bestaan, hebben wij voor een deel reeds vernomen en zelf gezien, doch van het eigenlijk gezegde huwelijksfeest weten wij nog niet veel. Dit zal straks tegen den namiddag beginnen, wanneer de bruidegom, die zich zoo aanstonds na aan het hier aangerichte feestmaal deel te hebben genomen, naar het huis zijner ouders terug zal begeven, zijne jonge vrouw voor den plechtigen rondgang zal komen afhalen.

Bij dezen rondgang, pëngaraq of araq-araq-an, moeten bruid en bruidegom in vol ornaat of groot tenue gekleed zijn.

Deze kleding, die gewoonlijk tot na afloop van het gebruikelijke bruiloftsmaal gedragen wordt, alvorens bruid en bruidegom zich verkleeden, bestaat voor de bruid uit het volgende.

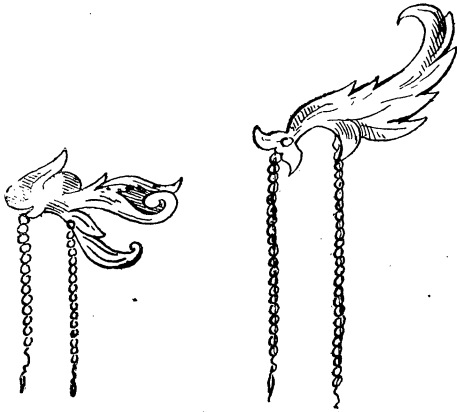
Het kapsel is van denzelfden vorm als dat op den avond van het midadareni, maar in den wrong zijn meer haarspelden gestoken, waaronder met bewegelijke knoppen, die tjoendoeq's-

Djamang.

mëntoel genoemd worden. Voorts ziet men de bruid niet zelden voor het voorhoofd ook een dikwijls kostbaar, met diamanten bezet, meestal van snoeren van kleine kraaltjes als franjes voor-

zien diadeem of djamang dragen, terwijl links en rechts van haar hoofd ter hoogte van de ooren vleugelvormige gouden kleppen of soemping's, waaraan ontjen-ontjen's, d. z. snoeren

Soemping's met ontjen-ontjen's.

van nagemaakte of echte bloemen bevestigd zijn, de versiering van het hoofd voltooiën.

Het bovenlijf en de armen zijn bloot, maar geverfd met een geelgekleurd welriekend smeersel of boreh, waarmede dikwijls ook het gelaat en de hals ingesmeerd zijn, ofschoon hiertoe anders

gewone poudre de riz dient. De boezem echter is gedekt door een smal, lang en voor deze gelegenheid dikwerf zeer mooi geteekend en versierd doek, dat kěmběn heet, terwijl aan den hals, de polsen en de vingers, wier nagels roodgekleurd zijn, verscheidene colliers, armbanden en ringen te zien zijn.

Het onderlijf is gedekt door een tapih of lang beenkleed, dat voor deze gelegenheid dikwijls naar een bijzonder patroon is beteekend, en gedragen wordt op de wijze pondjen, d. i. tweemaal om het lijf geslagen en met den eindslip eenigszins schuin voor den buik ahangend. Over deze tapih wordt een ander kleed gedragen, dat bangoen-toelaq heet en een wit veld met zwarte of donkergekleurde randen vertoont. Dit kleed is soms zoo breed, dat het tevens tot kěmběn dient, doch meestal wordt het slechts over de tapih gebruikt. Een en ander wordt om den gordel vastgehouden door een gouden, zilveren of zijden buikband of epeq, die door middel van een slepe of als gesp dienende, dikwerf rijk bewerkte metalen plaat gesloten wordt.

Over dezen buikband, waaraan kransjes of snoeren van verschillende bloemen (boental's) hangen, wordt verder de mandalagiri of geelzijden sjerp, die anders alleen door prinsessen van den bloede gebruikt mag worden, gedragen.

De voeten eindelijk, die mede met boreh ingesmeerd zijn,

zijn soms in rijk geborduurde sloffen of tjënela's, ook wel in even sierlijke chineesche muiltjes of kasoet's gestoken, maar niet zelden ook geheel bloot, terwijl de nagels daaraan dikwerf ook roodgekleurd zijn.

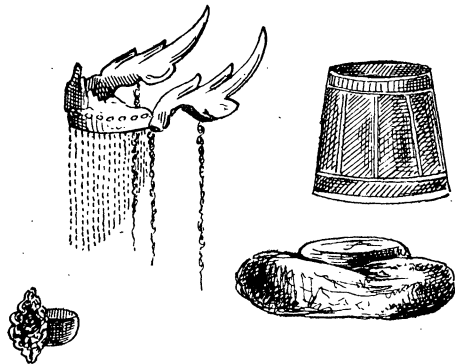
Wat de statiekleding van den bruidegom betreft, deze is als volgt:

Het met cocosolie of lënga-klëntiq ingesmeerde hoofdhaar wordt op het achterhoofd door middel van een dun zwart lintje bijeengehouden, doch overigens loshangend gedragen of di oere. Ter hoogte van de ooren zijn de rijkbewerkte kleppen van geslagen goud of ander metaal, de soemping's, aangebracht, waaraan ontjen-ontjen's of snoeren van echte of nagemaakte bloemen voor en achter de ooren hangen.

Het hoofd is verder gedekt door een koeloeq of hoed zonder randen, in den vorm van een afgeknotten kegél, gewoonlijk een zoogenaamde koeloeq kanigara, d. i. een van zwart fluweel of zwartgeverfde stof met gouden randjes en dito opstaande biesjes, zelden een licht blauwe of witte koeloeq-mataq, zooals de hooggeplaatste inlandsche ambtenaren bij hun groot costuum dragen.

Djamang met soemping's.

Koeloeq.

Këlat-baee.

Dëstar.

Soms ziet men, vooral wanneer de bruidegom tot eene priesterfamilie behoort, in plaats van een koeloeq, een tulband of dëstar van rijkgebloemde en versierde stof dragen; in dit geval wordt het haar, dat meestal ook kortgeknipt is, onder den tulband gehouden.

Het geheel tot aan den gordel naakte bovenlijf en de armen zijn met gele boreh ingesmeerd, evenals het gelaat en den hals, ofschoon voor deze laatste deelen ook wel witte poudre de riz gebruikt wordt. De hals is omhangen met lange colliers of kaloeng's, die dikwijls over de borst tot aan den gordel neêr-

hangen, terwijl men soms ook aan de bovenarmen armbanden of kĕlat's-baoe ziet. Dat de polsen en vingers van armbanden en ringen voorzien zijn, behoeft nauwelijks vermelding.

Over de lange, nauwsluitende en tot aan de enkels reikende broek van gebloemde zijde of tjinde of andere stof wordt een dodot of lang, breed beenkleed gedragen, dat zoodanig om het lijf geslagen is, dat de rechterslip aan de voorzijde van het lichaam opgetrokken wordt en de rechterknie te zien geeft, terwijl het andere eind achter den drager een weinig over den grond sleept.

In den saboeq, die met den daaronder liggenden sĕtagen dit kleed aan den gordel vasthoudt, en waarover nog een epeq met timang of gesp ligt, is aan de linker rugzijde de kĕris of javaansche dolk gestoken, aan welks, dikwerf zeer rijk bewerkt gevest, ook ontjen-ontjen's hangen, evenals aan den gordelband zelf boental's te zien zijn.

De mede met gele boreh ingesmeerde voeten zijn in sandalen of tjĕripoe's gestoken, doch worden niet zelden ook geheel bloot gelaten.

De bruidjonkers en -meisjes zijn meest gekleed gedeeltelijk naar de groote en anderdeels naar de kleine tenue van bruid en bruidegom, d. w. z. dat hun kapsel en hoofdversiering veel overeenkomst vertoonen met het galakapsel en de groot-tenue-versiering van bruid en bruidegom, terwijl de kleeding meer van de kleine tenue der getrouwden of trouwenden heeft; alleen worden voor deze kinderen minder stemmige kleuren gekozen, zooals rood en andere lichtere nuances.

Tot bruidsjonkers en -meisjes, pĕngapit of pĕngapit-pĕnganten, worden gewoonlijk kinderen van familieleden of goede vrienden gekozen, die reeds den leeftijd bereikt hebben, waarop zij besneden kunnen worden, welke operatie dan aan hen verricht wordt op den ochtend van den laatsten dag van het huwelijksfeest, zoodat voor deze plechtigheid geen afzonderlijk feest behoeft te worden gegeven. De bruidsjonkers zijn dan ook, althans wanneer het feest dubbel moet dienen, gewoonlijk 13 à 14 jaren oud, zelden jonger; onder de bruidmeisjes ziet men dikwijls vrij jonge kinderen van 6 à 8 jaren, doch dit levert voor haar geen bezwaar, aangezien de operatie, die zij onder-

gaan moeten, in menig opzicht verschilt van die der jongens, en in het geheel geen of slechts zeer weinig pijnen veroorzaakt.

Doch genoeg. Wij zullen van den weinigen tijd, die ons voor de terugkomst van den bruidegom overblijft, profiteeren, om eenige rust te nemen, en daardoor onzen gastheer en de zijnen vrijheid te geven, om het een en ander voor den avond, die veel belooft, klaar te zetten of te schikken en te regelen.

HOOFDSTUK XI.

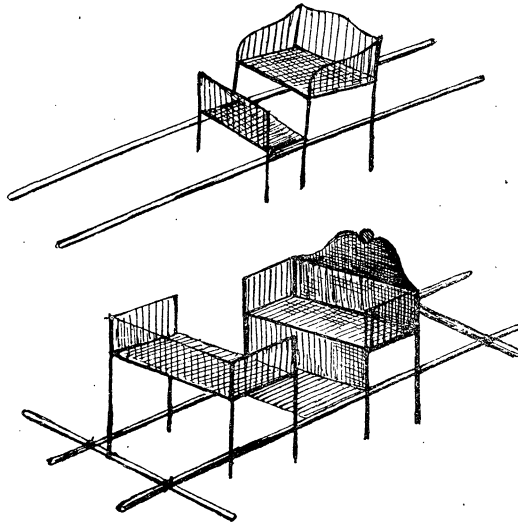
Kom, het wordt tijd, dat wij ons weder vertoonen, want naar het lawaai, dat wij hooren en de drukte, die wij zien, te oordeelen, is de bruidegom in aantocht, om zijne bruid, of liever vrouw, voor den plechtigen rondgang door de desa af te halen.

Zie, daar is hij, gezeten op een met de prabot-watangan of het tournooituig opgetuigd paard, dat bij twee versierde en aan het gebit bevestigde leidsels of apoës-pëngaroeng door twee mede in feestdos gekleede en links en rechts van den bruidegom loopende personen wordt geleid, terwijl een derde meer achterafgaande vriend de pajoeng of songsong of het, hier van den assistent-wëdana geleende en tot diens staatsie behorende zonnenscherm, den bruidegom geopend boven het hoofd houdt. Dat hij door een grooten stoet van familieleden, vrienden en kennissen, belangstellenden en nieuwsgierigen omringd en onder de fanfares van de verschillende hier aanwezige orkesten aangekomen is, behoeven wij niet te zeggen.

Voor de pëndapa houdt hij stil, doch stapt niet van zijn paard af, want de optocht moet verder doorgaan, zoodra zijne jonge vrouw en hare bruidsmeisjes en -jonkers zich daarbij gevoegd hebben. Alleen maakt hij een sëm bah als eerbewijs aan het huis, waarin hij als schoonzoon is opgenomen.

De bruid is intusschen in den voor haar bestemden open draagkoets of djoli gestapt, terwijl de twee bruidsmeisjes links en rechts van haar geplaatst en hare drie bruidsjonkers op het voorbankje van den djoli tegenover haar gezeten zijn. Zoodra een en ander behoorlijk geregeld is, wordt de djoli, die hier

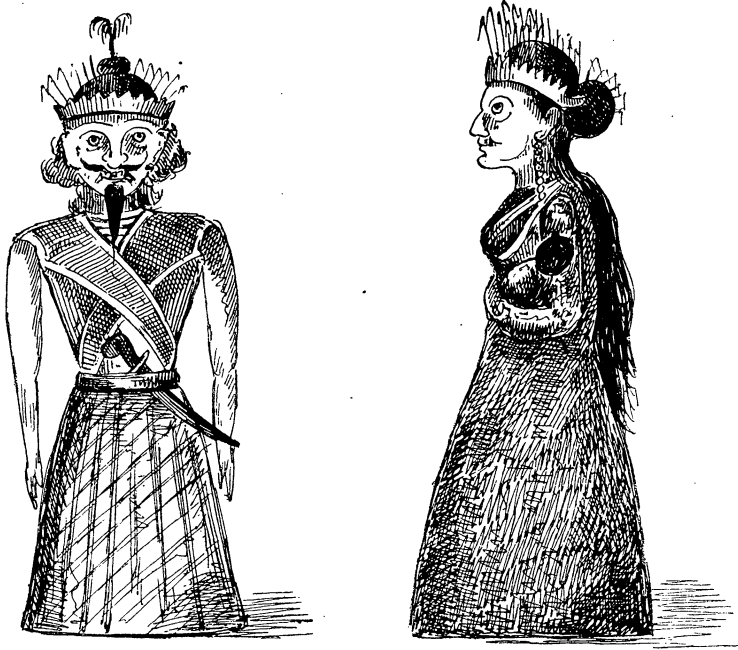
Djoli's.

een dubbele of rangkëpan is, omdat ook de bruidsmeisjes en -jonkers daarin geplaatst zijn, en niet, als gewoonlijk, in een afzonderlijken djoli worden rondgedragen, door acht dragers opgenomen en in den stoet voor den bruidegom uit gedragen.

Deze stoet wordt geopend door een stel barongan's, d. z. groote bamboezen met opzichtige kleeren gekleede en door zich daarin bevindende menschen gedragen poppen, voorstellende een reus en eene reuzin, met vreeswekkende aangezichten, en beweegelijke armen, die op de maat van den achter hen aangedragen gamëlan-bonang-renteng rondansen en vooral onder de medeloopende inlandsche jeugd veel beweging brengen, wat niet weinig bijdraagt tot de vroolijkheid van den optocht.

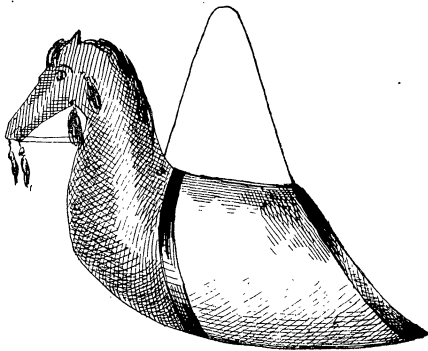
Onder gamëlan-bonang-renteng verstaat men meestal een sëlendro of deel daarvan, waarvan de verschillende instrumenten op draagstellingen worden medegevoerd en al loopende door de muzikanten worden bespeeld.

Achter dezen gamelan zien wij verder de ebeg's of djaran-kepeng, d. z. de uit kepeng of ander vlechtwerk vervaardigde

Barongan's.

en met allerlei kleuren beschilderde, als stokpaardjes dienstdoende figuren van het voorste gedeelte van een paardenlichaam,

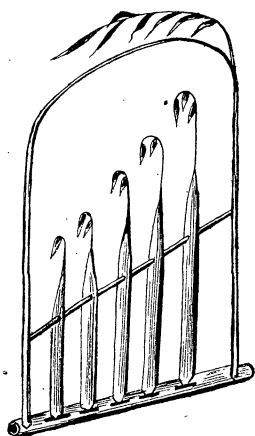

Ebeg.

bekleed met het zadel met kleppen (ebeg), waarmede de personen, die de ruiters moeten voorstellen, op de maat dansen, van het begeleidend orkest, dat meestal uit een kēnong, een gong, een paar kēndang's en soeling's of sēlompret's, dikwijls ook een kētoeq bestaat, en daarom gewoonlijk ook wordt aangeduid door den naam kētoeq-kēnong.

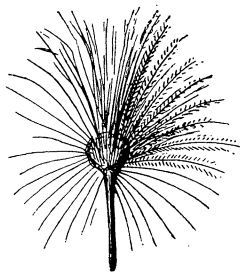
Soms wordt de ebeg vertoond onder begeleiding van gewone

angkloeng-muziek. Onder ankloeng verstaat men een stel bamboezen muziek-instrumenten, waarvan de vier voornaamste onderdeelen, waaruit het stel dikwijls alleen bestaat, de biang, ęngkloq, gantjang en tangklit heeten. Daarbij behooren nog een paar trommen, dog-dog of kęndang's, en een à twee gong's van bamboe, soms zelfs ledige jeneverflesschen, die als gong's gebruikt worden met dien verstande echter, dat niet daarop geslagen, maar daarin geblazen wordt.

Angkloeng.

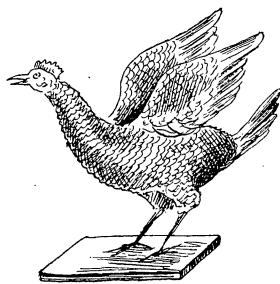
Hierop volgen de dragers der verschillende oepatjara-pęnganten of bruids-insignien, als de kęmbar-majang of pluimen van gagarmajang of jonge cocosbladeren dan wel van divers gekleurd papier, de djagoan of van papier gemaakte vogels (eig. hanen), de pęnggępjoq of van jonge andong¹⁾-waringin-²⁾ of djambe³⁾-bladeren vervaardigde groene bouquetten, en dergelijken meer.

Kęmbarmajang.

Pęnggępjoq.

Djagoan.

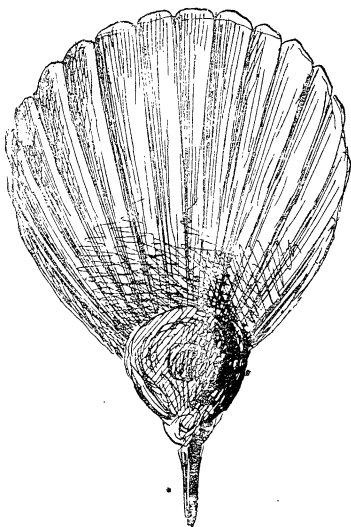
Soms ziet men hierbij nog den kęboet-badag of pauwveeren-waaier, dan wel namaaksels daarvan gevoegd, ofschoon dergelijke waaiers alleen door vorstelijke personages mogen worden gebruikt, maar op hun trouwdag wordt dit voorrecht ook wel aan bruid en bruidegom toegekend.

1) Colodracon Iaquinii, Planch. var. astrosanguinea, Hassk.

2) Urostigma benjaminum, Miq.

3) Areca catechu, L.

Achter de oepatjara-dragers komt eerst de djoli der bruid en daarna de bruidegom, terwijl de stoet verder gesloten wordt

Kéboet-badag.

door een anderen gamélan en door belangstellenden en nieuwsgierigen. Bij sommige araq-araq-an's ziet men ook wel priesters en andere geestelijken of santris voor bruid en bruidegom met rébana's of tĕrban's, d. z. tamboerijnen, uitgaan en op zangerigen toon onder begeleiding van bedoelde muziekinstrumenten zegen- en heilbeden voor de jonggetrouwden opzeggen.

Zoodra allen, die er deel van zullen uitmaken, hunne plaatsen in den stoet hebben ingenomen, zet deze zich in beweging en wordt onder de toonen der verschillende

muziekinstrumenten een begin gemaakt met den optocht door de desa, die tegen het vallen van den avond bij de terugkomst ten huize van de ouders der bruid zal eindigen.

Tĕrban.

Tot zoolang hebben wij dus den tijd, om nader te vernemen, dat bij dergelijke optochten soms bij de woning van het een of ander hoofd, dan wel van den een of anderen in hoog aanzien staanden persoon wordt stilgehouden en bruid en bruidegom dan afstappen, om den huisbaas en diens vrouw den sĕmbah te brengen.

Het gebruik brengt echter mede, dat dergelijke bezoeken vooruit worden aangekondigd, en zulks om de familie, wie het bezoek geldt, in de gelegenheid te stellen, bruid en bruidegom behoorlijk te ontvangen niet alleen, maar ook te zorgen voor het gebruikelijke huwelijkscadeau, bestaande soms in kledingstoffen, maar meestal in geld, dat dan toekon-kĕmbang heet, of geld voor den aankoop van bloemen of odeurs.

Voor de eer van zulk een bezoek kan worden bedankt, evenals voor de invitatie tot bijwoning van het eigenlijk gezegde

huwelijksfeest, dat tēmoe-ning-pěnganten wordt genoemd, d. i. de ontmoeting of samenkomst van bruid en bruidegom, doch dan brengt het gebruik of de adat toch mede, — ofschoon men er niet toe *verplicht* is, — dat het bij dergelijke gelegenheden gewoonlijk aangeboden wordend geschenk aan het adres der bruid gezonden wordt.

Dat voorts de praal en staatsie die bij de araq-araq-an wordt ten toon gespreid varieert naar gelang van en verband houdt met den rijkdom, rang en stand der jonggetrouwden en van hunne wederzijdsche familiën behoeft nauwelijks te worden gezegd.

Om hiervan een voorbeeld te geven zullen wij u een araq-araq-an beschrijven ter gelegenheid van het huwelijk van een der Solosche prinsessen.

Deze optocht werd geopend door twee compagnieën pradjoeit's of inlandsche soldaten van den Soesoehoenan of vorst van Soerakarta.

Hierachter liep een inlandsch hoofd, gekleed als tjantang-baloeng of badoet, d. i. clown of hofnar, gevolgd door een troep van veertig panakawan-panjoetra, d. z. met pijl en boog gewapende lijftrawanten van den vorst, die al dansend of tajoengan tusschen twee rijen van dertig niaga's of muzikanten, dalang's of wajang-vertooners, soengging's of schilders, gěnding's of muziekinstrumentmakers en andere aan het hof verbonden ambachtsheden voortschreden.

Hierna kwamen koelies of dienstplichtige minderen, die een gamėlan-tjara-balen, welke door tien muzikanten bespeeld werd, droegen.

Dan volgden 42 gandeq's of herauten, en 18 panewoe's-mantri of mindere ambtenaren, in rijen van zes personen gaande.

Hierachter liepen weder in dezelfde orde mantri's-djėro en mantri's-djaba, mantri's-pamadjėgan, panewoe's-pangrėmbe en andere, min of meer ondergeschikte tot het corps civiele ambtenaren van den Soesoehoenan behorende dignitarissen.

Deze stoet werd gevolgd door een reeks van twintig, paarsgewijs achter elkander loopende hofgoudsmeden of kėmasandalėm, aangevoerd door hunnen panewoe of mantri, en links en rechts geėscorteerd door pradjoeit's en door kėparaq's of

gewapende trawanten, die tot de in den kraton of het vorstenverblijf dienstdoende wachters behooren.

Hierna kwam een njai-toemëngoeng of vrouwelijk hoofd met een heel gevolg van vrouwelijke beampten en ambtenaren.

Achter deze vrouwen werden de oepatjara of rang-insignieën der bruid door tien andere vrouwelijke hofdignitarissen gedragen.

Hierna kwamen acht djadjar's-gëdong of pakhuismeesters, aangevoerd door twee mantri's en de këmbar-majang, of de op lange stokken bevestigde pluimen van echte of nagemaakte bloemen, dragende.

Op dezen stoet volgde de djoli der bruid, gedragen door dertig sikëp's of heerdienstplichtige landbouwers onder de leiding van zes panewoe's-mantri, terwijl rechts en links van den bruidskoets verscheidene regenten en onderregenten of afdeulings- en districtshoofden reden en daarachter weder een paar këparaq's den songsong of zonnescerm boven de bruid ophielden.

Hierna kwamen nog 32 këparaq's, die paarsgewijs liepen en door twee mantri's aangevoerd werden, gevolgd verder door een paar andere mantri's aan het hoofd van een achttal djadjar-gëdong als dragers van këmbar-majang's.

Achter dezen verscheen de bruidegom, gezeten op een rijk opgetuigd paard, dat door panëgar's of piqueurs, en gamël's of staljongens omringd en geleid werd, terwijl in het onmiddellijk gevolg van den bruidegom, die ook onder een door këparaq's vastgehouden songsong reed, verscheidenene civiele en militaire waardigheidsbekleeders van het hof des Soenan's te zien waren.

Deze geheele optocht werd gesloten door een compagnie prajoeirts met militaire muziek, een escadron cavallerie en een lange rij van diverse inlandsche muziekcorspen, enz.

Van dergelijke optochten en praalvertooningen zouden wij u nog menig ander voorbeeld kunnen aangeven, doch dit zoude ons thans te ver voeren, want omtrent de huwelijksluiting en wat daarmee in verband staat, moeten wij u nog het volgende mededeelen.

In gewone gevallen zijn de bruid en de bruidegom meerderjarig, d. w. z. hebben zij den leeftijd bereikt, dien de Javan

met akil-baleg aanduidt, en die bij de mannen meest op 15 à 16 jaren en na de besnijdenis, en bij de vrouwen na het intreden der menstruatieperiode, d. i. op 12 à 14 jaren, soms vroeger, gesteld wordt.

Niet zelden echter worden ook huwelijken gesloten tusschen kinderen, doch de daaraan verbonden festiviteiten worden dan uitgesteld totdat de door hunne wederzijdsche wali's uitgehuwelijkte en door den pënghoeloe als echtelieden ingezegende kinderen den leeftijd der puberteit hebben bereikt. Dergelijke huwelijken worden gantoeng-kawin, d. i. hangende, of uitgestelde, verdaagde huwelijken genoemd, vermits het, niettegenstaande zij feitelijk wettig gesloten zijn, verre van zeker is, dat de betrokken partijen er zich goedschiks aan onderwerpen zullen.

Onder gantoeng-kawin wordt ook nog verstaan het uitstellen der feitelijke samenleving van man en vrouw, wanneer de na de inzegening van het huwelijk gebruikelijke feestelijke viering daarvan om de eene of andere reden moet worden uitgesteld of andere omstandigheden zulks verhinderen.

Gewoonlijk echter is het de bruid dadelijk na de huwelijks-voltrekking geoorloofd, het bed van haren man te deelen en met hem den coïtus uit te oefenen, tenzij dat zij op dat moment juist tjëmër of vuil, d. i. aan het menstrueeren is, in welk geval zij zich gedurende minstens zeven dagen daarvan onthouden moet.

Ook zijn bruid en bruidegom meestal van gelijken stand, of is, bij verschil van stand of rang de bruidegom gewoonlijk de meerdere of hoogere. Vorstendochters evenwel huwen niet zelden met mannen, die in stand en geboorte hare minderen zijn. In dergelijke gevallen is het usance, dat de man vooraf in een hooger en adel verheven wordt. En dan ziet men het vreemde, in ons oog zelfs walgelijke verschijnsel, dat de man, die feitelijk toch het hoofd is van het huisgezin, voor zijne hooggeboren vrouw den sëmbah maakt, zich tevreden stelt met op een matje op den grond te zitten, terwijl zijne vrouw op een stoel of bank plaats neemt, ja zelfs zich in bed naast haar niet neervleien en met haar den coïtus niet uitoefenen durft, alvorens haar den aan haren rang verschuldigten eerbied te hebben bewezen!

Wat den verlovingsstijd betreft, waarin de man en vrouw als patjangan, d. i. voor elkander bestemd, beschouwd worden, deze is onbepaald, doch wordt, zooals wij hiervoren reeds aanstipten, zoo kort mogelijk gemaakt, aangezien van een eigenlijk gezegde vrijage en van een vrij verkeer tusschen de minnenden onder de Javanen geen sprake is, en mag zijn.

Desniettemin komt het toch wel eens voor dat de vrijster ten gevolge van een concubitus anticipatus voor de sluiting van het huwelijk reeds de kenteekenen vertoont van hare aanstaande moederschap. Het hierdoor noodzakelijk geworden huwelijk wordt dan een kawin-noetoepe, d. i. een huwelijk ter rehabilitatie of ter bedekking (der schande) genoemd en meestal ook zonder eenige festiviteit gesloten.

Eveneens hebben de huwelijken met sëlir's of bijvrouwen zonder veel omslag plaats; meestal volstaat men daarbij slechts met een gewone slametan. Ook laat de man, vooral wanneer hij van hoogen adel of rang is, zich bij de sluiting van zulk een huwelijk niet zelden door een gemachtigde of wakil vertegenwoordigen, wien hij ten teeken zijner volmacht zijn këris of eenig ander insigne mede geeft.

Zooals wij weten, mag de mohammedaansche Javaan met vier vrouwen gehuwd zijn en zulks ingevolge vers 3 van het vierde hoofdstuk van den Qoran waar wij lezen kunnen:

En indien gij vreest, niet rechtvaardig te kunnen zijn omtrent de weezen (der vrouwelijke kunne), neem dan naar uw behagen twee of drie of vier vrouwen, maar niet meer; enz.

doch kan hij krachtens zijn eigendomsrecht echtelijken omgang hebben met al zijne slavinnen, mits hij daardoor de bepalingen betrekkelijk de verboden graden van bloedverwantschap niet schendt, want vers 6 van het drie en twintigste hoofdstuk van den Qoran zegt hieromtrent:

En die hunne genietingen bepalen tot hunne vrouwen en de slaven, welke door hunne rechterhand worden bezeten; want dan zullen zij zonder blaam zijn!

Zooals wij hiervoren reeds aanmerkten, bestaat de slavernij thans echter niet meer op Java, maar is uit deze eigenaardige verhouding der vroegere meesters tot hunne slavinnen het huwelijk met zoogenaamde bijwifven of sëlir's voortgesproten,

wier aantal niet beperkt is, zoodat een man zoovele *səlir's* er op na kan houden als hij verkiest en zijne middelen hem toelaten.

De huwelijken met de vier, oneigenaardig *wettig* genoemde vrouwen, (ook de *səlir's* toch worden *wettig* getrouwd) hebben, wanneer zij allen maagden zijn, behoudens eenige van de gegoedheid der partijen en van bijzondere plaatselijke gebruiken afhankelijke wijzigingen op dezelfde wijze en met dezelfde ceremoniën plaats.

Huwelijken met weduwen worden eenvoudiger gesloten en gaan meestal ook niet met plechtigheden of feesten gepaard.

Doch genoeg; het wordt tijd, dat wij onze aandacht op nieuw vestigen op den bruidsstoet, dien wij daar zien terugkomen.

Zie, de bruid stapt daar uit haren *djoli* en wordt tusschen twee rijen vrouwelijke familieleden en bekenden tot aan den ingang van den *pëndapa* geleid, waar zij haren man af moet wachten, terwijl de dragers der *pënggëpjoq's* zich op eenigen afstand voor haar tegenover elkander stellen, en elkander met water uit daartoe klaargezette koperen kommen of bokor's, waarin de *pënggëpjoq's* gedoopt worden, besprenkelen.

Dit sprenkelen met water dient ten symbool van de hoop der wederzijdsche familieleden, dat evenals het door de *pënggëpjoq's* opgenomen water zich in zoovele druppels verdeelt, het kroost der getrouwden talrijk moge zijn.

Intusschen is ook de bruidegom van het paard gestegen en door eenige mannelijke verwanten geleid, nader gekomen. Zoodra hij voor zijne jonge vrouw staat, werpen zij elkander een *sadaq*, ook *gantal*, d. i. een peperhuisje van *sirih*-bladeren met de voor een betelpruim benoodigde ingrediënten naar het hoofd, een formaliteit, die herinnert aan een oud gebruik uit den voor-islamitischen tijd, dienende om uit te maken of te voorspellen, wie van de jonggehuwden in hunnen *écht* de baas zal spelen en het meest te zeggen zal hebben.

Hierna moet de bruidegom een kippenei stuk trappen, ten teeken, dat, zoo gemakkelijk als hij het brooze ei vernietigen kan, even gemakkelijk ook de band, die hem aan zijne vrouw en deze aan hem bindt, verbroken kan worden niet alleen door den onverbiddelijken dood, maar ook door het verlies van achtiging en liefde, zoo noodig voor eene gelukkige samenleving,

wanneer een der echtgenooten of beiden hunne plichten jegens elkander veronachtzamen of vergeten.

Verder moet de vrouw de voeten van haren man wasschen ten teeken van hare eerbiedige onderwerping en gehoorzaamheid.

Is zulks geschied, dan neemt de bruidegom zijne jonge vrouw bij hare rechterhand en geleidt haar, terwijl hij aan hare rechterzijde voortschrijdt, naar de padjangan in het middenvertrek van het hoofdgebouw. Gedurende dezen gang strooien de bruidsjonkers en -meisjes oewos-koening, d. i. geelgeverfde, ongekookte rijst, waarin eenig koper- en ander geld gemengd is, voor en om hen uit. Deze gele rijst en de daarin verborgen geldstukken dienen ten symbool van de hoop of den wensch, dat het den jonggehuwden steeds goed moge gaan en zij nooit gebrek zullen lijden.

Voor de padjangan gekomen, nemen bruid en bruidegom plaats op een, meestal met een karpet bedekt matje; soms op een bank of divan, zooals wij hier zien. Zoodra zij gezeten zijn, neemt de bruid haren zakdoek en houdt dien uitgebreid voor zich. De bruidegom legt daarin de kaja of pëkah, d. i. het symbool van het aan zijne vrouw door hem te geven behoorlijke onderhoud, neêr, bestaande uit eenig rijst, pëte ¹⁾, katjang-toenggaq ²⁾, geld en dergelijken meer. Hierdoor geeft hij te kennen, dat hij aanneemt, zijne vrouw het noodige onderhoud te verstrekken, en als een goed huisvader te zorgen, dat het zijn gezin aan niets ontbreken zal.

Hierna worden bruid en bruidegom aan de verzamelde wederzijdsche familiebetrekkingen voorgesteld, waarbij zij ieder familie-lid den sëmbah en aan de ouderen ook den kniekus brengen.

Terwijl deze voorstelling plaats heeft, worden de verschillende gerechten enz. voor het gebruikelijke huwelijksmaal, de slamëtan-pëngantén of slamëtan-madjëmoeq in den pëndapa opgedischt.

Aan dezen maaltijd, waarbij de pënghoeloe als voorganger voorzigt, nemen alle mannelijke gasten deel. Het voor deze gelegenheid voorgeschreven gebed heet donga-koenoet en luidt ongeveer als volgt:

1) Vruchten van den *Parkia Africana*, R. Br.

2) Vruchten van *Vigna Sinensis Savi*.

O, Heer! leid ons op den goeden weg; geef ons kracht en gezondheid; wees onzer genadig; schenk ons Uwen zegen, en spaar ons voor al wat slecht is, opdat wij door U niet zullen behoeven te worden gestraft! Want Gij zijt de rechtvaardigheid zelf, en niemand zal slecht worden, dien Gij tot goed-zijn bestemd hebt, en niemand zal groot worden, dien Gij niet genegen zijt! Want voorwaar, Uwe goedertierenheid en Uwe heerlijkheid zijn groot! Vergeeft ons onze schulden en betoon ons barmhartigheid, o God, de Allerhoogste! Ook onzen profeet Mohammed, die te Mekka geboren werd, en zijnen nakomelingen! Schenk ons zegen en vrede! Amen.

Van dezen maaltijd ontvangen bruid en bruidegom ook hun deel, dat hun op een talam of presenteerblad wordt voorgezet. De bruidegom kneedt dan eenige (gewoonlijk drie) balletjes rijst en geeft die aan zijne bruid ten teeken, dat hij haar steeds eerlijk deelen zal van hetgeen hij heeft, en dat hij ook zal zorgen, dat zij, zoolang zij zijne vrouw is, geen gebrek zal lijden.

Soms brengt hij die balletjes rijst zelf in den mond zijner jonge vrouw, die dus door hem als het ware gevoederd wordt.

Na afloop van dezen maaltijd verwijderen bruid en bruidegom zich een oogenblik, om zich van de zware galakleeding te ontdoen en daarna in half-ornaat of klein tenue terug te komen ter bijwoning van de gewoonlijk op de sêdëkah volgende tajoeban of danspartij, die door den bruidegom moet worden geopend.

Tegen middernacht wordt de bruid door hare pëngarih's of troosteressen, d. z. de vrouwen, die haar moeten voorbereiden op al wat haar in den huwelijksstaat wacht, naar de bruidskamer of sëntong-pënganten geleid. Hier doen de pëngarih's haar plicht, en zoodra het haar gelukt is, de bruid alles te doen begrijpen, roepen zij den bruidegom, en laten dezen verder met zijne jonge vrouw alleen, terwijl zij zelve aan de buitenzijde der kamerdeur gaan zitten, om den toegang te bewaken.

Ongeveer een uur nadat de bruidegom zich bij zijne vrouw in het bruidsbed of kantil-pënganten, ook pëtoeron-pënganten of patilëman-pënganten, heeft neêrgeleid, komen eenigen der oudere familieleden (meestal vrouwelijke) zoowel van de bruid als van den bruidegom de door de pëngarih's bewaakte kamer met kaarsen of fakkels binnen, doorsnuffelen er alle hoeken,

en onderzoeken ook het ledekant, welks gordijnen zij openslaan, om te zien of bruid en bruidegom er nog zijn, en om hen met een weinig water te besprenkelen, opdat zij uit hunne veronderstelde diepe rust zullen ontwaken. Deze ceremonie of formaliteit, die njoeloehi, d. i. met een licht naar iets zoeken, heet, is een overblijfsel uit den hindoe-tijd en dient, ter waarschuwende herinnering aan de gewelddadige ontvoering van menige prinses in haren huwelijksnacht, zooals verscheidene wajang-verhalen leeren. Hierdoor dus wordt den bruidegom te kennen gegeven, dat hij wel op moet passen, dat anderen hem zijne jonge vrouw niet ontrukken.

Den volgenden of den derden dag, soms zelfs een week later, al naar gelang dat de huwelijksfeesten al of niet gerekt worden, dan wel andere omstandigheden zulks noodig maken, brengt de bruidegom zijne vrouw in feestelijken optocht naar het huis zijner ouders of van zijn voogd. Beiden zijn dan weder in vol ornaat of groot tenue gekleed evenals op hun huwelijksdag en ontvangen ook hierbij dezelfde eerbewijzen. Alleen de ceremonie der voetwassing enz. wordt niet herhaald.

Deze feestelijke ontvangst der schoondochter in het huis harer schoonouders heet ngoendoeh-mantoe, d. i. het nemen van een schoondochter (of schoonzoon, daar het omgekeerde plaats heeft, wanneer de huwelijksfeesten ten huize van den man gevierd worden) en gaat meestal gepaard niet alleen met het gebruikelijke feestmaal, maar ook met een danspartij of een wajang-vertooning, in welk laatste geval een toepasselijke episode uit de hindoe-javaansche mythologie wordt opgevoerd.

Ook in het huis der schoonouders van de bruid (of den bruidegom) is voor de jonggehuwden eene bruidskamer gestoffeerd, waarin zij volgens de adat den nacht moeten doorbrengen, echter, zonder op nieuw door pëngarih's of fakkeldraagsters, enz. te worden gestoord.

Wordt er gedanst, dan is het weder de bruidegom, die het feest openen moet.

Na dit bezoek bij de schoonouders betrekken de jonggetrouwen zonder verdere plechtigheden hunne eigene woning, indien zij er een hebben; anders blijven zij voorloopig òf bij de ouders der bruid òf bij die van den bruidegom inwonen.

Van hier uit leggen zij langzamerhand visites af bij verafwonnende wederzijdsche familieleden, om nader kennis te maken, doch hierbij hebben geene feestelijkheden hoegenaamd plaats, ofschoon de adat soms het over en weder aanbieden van kleine attenties in den vorm van geschenken in eetwaren en dergelijken medebrengt.

Deze bruidsvisites, die na het huwelijk gebracht worden, omdat het den jonggetrouwden gedurende hun verlovingstijd niet geoorloofd was, samen uit te gaan, heeten sandja-ngaběkti, d. i. bezoeken om hulde en eerbied te bewijzen.

Voorts is het usance, dat het jonggetrouwde paar gedurende de eerste 35 dagen, bij ons de wittebroodsweken, bij den Javaan de walěran-sělapan-dina of walěran-sělapan-dintěn, d. i. de verboden 35 dagen, beurtelings bij de wederzijdsche ouders en schoonouders geregeld bezoeken aflegt. Ook de door dit huwelijk in familie-relatie gekomen wederzijdsche ouders, die elkander daarom besan's noemen, moeten dikwijls met elkander in aanraking komen en daardoor den familieband sterker helpen aanhalen.

En hiermede hebben wij alles gezien en gehoord, wat op de huwelijksluiting van den Javaan betrekking heeft.

De verdere feestviering zullen wij niet langer door onze tegenwoordigheid storen, want het is langzaam aan laat geworden en morgen hebben wij nog een langen rit te maken.

Doch alvorens ons naar ons logis te begeven, zullen wij ons eerst op de hoogte stellen van de besnijdenisgeschiedenis, die morgen vroeg zal plaats hebben en die wij wellicht niet zullen kunnen bijwonen.

Omtrent een en ander kan onze gastheer ons de noodige inlichtingen geven en gaarna zullen wij van zijn aanbod gebruik maken, om in casu aan onze weetgierigheid te voldoen.

Ofschoon de besnijdenis, soenat of tēkēs (voor de jongens meer bepaaldelijk tētaq of soepit genoemd) niet uitdrukkelijk in den Qoran voorgeschreven is, wordt zij toch als een dure verplichting der ouders beschouwd, vermits de profeet Mohamad deze operatie zoo niet bepaald gelast, dan toch sterk aanbevolen heeft. Dit voorschrift schijnt voornamelijk op hygiënische redenen gegrond te zijn geweest. De beteekenis van een

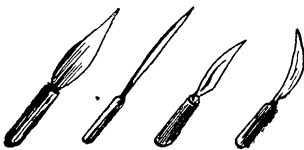
godsdienstige wijding toch heeft de besnijdenis niet, ofschoon, zooals wij hiervoren reeds aangemerkt hebben, de volbrenging daarvan als een dure verplichting der ouders is voorgeschreven, en een niet-besnedene of wong-nganggo-ikoet, d. i. iemand met een voorhuid, daarom ook niet als een waar moslim wordt aangemerkt, al heeft hij ook den Islam omhelsd.

Omtrent den leeftijd, waarop de besnijdenis moet geschieden, is niets bepaald. Sommigen doen hunne kinderen, vooral de meisjes, deze bewerking op zeer jeugdigen ouderdom, soms zelfs wanneer zij 2 à 3 maanden oud zijn, ondergaan, doch meestal heeft de besnijdenis der jongens tegen hun vijftiende, die der meisjes tegen haar vijfde of zesde jaar plaats.

De besnijdenis der jongens geschiedt op tweeërlei wijze, nl. door incisie en door *découpure* van den eindrand der voorhuid. De incisie wordt meestal aan de bovenzijde aangebracht ter diepte van 4 à 5 mm. waardoor het praeputium aan de voorzijde min of meer opengespalpt wordt. Deze insnijding is echter de minst gewone bewerking, die de patient ondergaat; veelal wordt de voorkeur gegeven aan de *découpure* van den geheelen eindrand der voorhuid, waarvan dan een ring ter dikte van $1\frac{1}{2}$ à 3 mm. wordt afgenomen. Hierdoor wordt latere inscheuring van het praeputium, zooals wel eens bij incisies voorkomt, vermeden.

De incisie wordt *tëtaq*, de *découpure* *këtoq-an*, *tatasan* of *pagasan* genoemd, ofschoon voor beide wijzen van besnijden

Sëking of *sanggraq*.

Lading-panjoenatan.

niet zelden de uitdrukkingen *tëtaq* en zelfs *soenat* in het algemeen gebezigd worden.

Vorenbedoelde bewerking geschiedt door den *tjalaq*, d. i. besnijder of inlandschen chirurg, die zich voor de incisie bedient van lancetvormige mesjes, *sëking* of *sanggraq*, en voor de *découpure* van een *lading-panjoenatan* of *besnijdenismes*, of wel, en in de meeste gevallen, van een vlijmscherp bamboelatje of *wëlad*, dat niet zelden ook voor de incisie gebruikt wordt.

De besnijdenis der meisjes, *soenat* genaamd, wordt soms door eene vrouwelijke *doekoen*, meestal echter ook door den

tjalaq gedaan. De bewerking geschiedt hier op de labia interna s. nymphae en bestaat in het beprikken of njoebles daarvan met een naald of dom, dan wel in het wegkrabben of -schuren, ngëriq, der fijne opperhuid door middel van een ani-ani of rijstooft-mesje. Soms, doch uiterst zelden, en in dergelijke gevallen is zulks hoogstwaarschijnlijk aan de onhandigheid van den operateur te wijten, worden de labia interna geheel of voor een groot deel weggenomen; — dikwerf echter bepaalt zich de besnijdenis der meisjes tot eene eenvoudige aanraking zonder eenige verwonding hoegenaamd van bedoelde lichaamsdeelen met het mes of de naald.

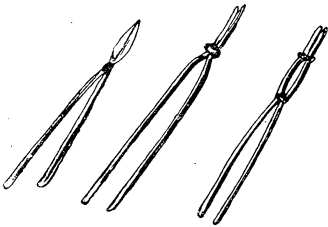
De ten gevolge van deze operatien ontstane wonden worden eenvoudig di soewoeq, d. i. de tjalaq spreekt er een zegenbede over, doch overigens wordt de genezing, die in gewone gevallen 6 tot 14 dagen duurt, geheel aan de natuur overgelaten. Soms gebeurt het echter, dat de tjalaq door eene verkeerde snede eene sterke bloeding en dien tengevolge zelfs den dood van zijn patient veroorzaakt. In dergelijke, echter gelukkig zeer zeldzame gevallen, wordt wel alles aangewend, om de bloeding tegen te gaan, doch schiet de genees- en heilkundige kennis van den tjalaq gewoonlijk te kort, daar hij van het afbinden van geopende aderen, enz. geen verstand heeft en zich meestal behelpen moet met sawang, d. i. roetaanzetsel, of cocons van spinnen op de bloedende wond als stelpmiddel te leggen.

Het eenige medicament, dat de patient inkrijgt is de djamoewanan, d. i. het middel tegen stuipen of flauwten, dat echter den avond voor en niet na de besnijdenis wordt toegediend. Dit geneesmiddel bestaat uit een mengsel van samen fijn gemalen dringo ¹⁾, bangle ²⁾, roode uien of bram bang ³⁾, zwavel of wëli-rang, mësohi ⁴⁾, poetjoeq ⁵⁾, ganti ⁶⁾, peper of mritja ⁷⁾, notemus-kaat of pala ⁸⁾, zwart komijnzaad ⁹⁾, anijs of adas ¹⁰⁾, kruid-

1) *Acorus terrestris*, Rmph.2) *Zingiber casumanar*, Rxb.3) *Allium cepa*, L.4) *Cinnamomum kiamis*, Nees.5) *Corypha umbraculifera*, L.6) Zaad van *Entada pursaetha*.7) Vrucht van *Piper nigrum*, Miq.8) Vrucht van *Miristica fragans*, Houtt.9) *Carum carvi*, L.10) *Foeniculum vulgare*, Grut.

nagelen of tjéngkeh ¹⁾, kapoelaga ²⁾, këningar ³⁾, këntjoer ⁴⁾, soenti ⁵⁾ en gember of djae ⁶⁾, met een weinig zuiver water aangengeld en verder gefiltreerd. Het aldus verkregen drankje moet calmeerend werken.

Voorts worden de kinderen, die besneden moeten worden, in den vroegen ochtend van den dag der besnijdenis, voordat zij deze operatie ondergaan, gedurende een à twee uren gebed, totdat zij geheel verkleumd en half gevoelloos zijn, wat vooral voor de jongens noodig is, daar bij de decoupage de lange voorhuid door middel van een tangetje of knijper, sapit of tanggëm, vooruitgetrokken en vastgehouden moet worden, wat vrij pijnlijk is.

Sapit's.

Na de besnijdenis en zoolang de wond niet geheeld is, moet de patiënt diëet houden of taraq en mag hij niets anders eten dan gewoon gekookte rijst met gebakken zout of oejah-plëtoeq, iwaq-këboeq-këbo of karbouwenlong en dada-méntoq-ajam of kippeborst, een en ander eenvoudig gezouten en bakaran, d. i. gepoft of geroosterd.

De jongens krijgen dan een bëbëd of los om het onderlijf hangend kleeft aan, dat aan de voorzijde door middel van een aan den gordel bevestigden haak of tjéngkal wordt opgehouden, ter voorkoming van schaving of schuring der wond.

Dat deze in hun leven zoo belangrijke gebeurtenis, die vooral voor de jongens meestal de beteekenis heeft van eene opname onder en in zeker opzicht ook van eene gelijkstelling aan volwassen mannen, wijl de besnijdenis bij hen gewoonlijk op den leeftijd der puberteit geschiedt, bij de Javanen niet onopgemerkt wordt gelaten, hebben wij aan het thans door ons bijgewoonde feest, dat eensdeels ook ter eere van de soenat der bruidjonkers en -meisjes gegeven wordt, kunnen zien.

Zelfs de armsten geven in den avond voor de besnijdenis,

1) *Caryophyllus aromaticus*, L.2) *Amomum cardamomum*, L.3) *Cinnamomum Zeylanicum*, Breyn.4) *Kaempferia galanga*, L.5) *Zingiber gramineum*, Bl.6) *Zingiber officinale*, L.

wanneer die afzonderlijk en niet zooals hier, als aanhangsel van een ander feest, gevierd wordt, een slamĕtan-ngroewah-ngrasoelakĕn, waarbij de gunst en de zegen van den profeet worden ingeroepen, opdat alle onheilen, die het gevolg der besnijdenis kunnen zijn, afgeweerd mogen worden.

Na afloop der besnijdenis wordt een slamĕtan-djĕnang-abang, d. i. een offermaal, waarbij niets anders dan roodgekleurde brij wordt voorgediend, dan wel een slamĕtan-sĕga-golong, d. i. een, waarbij het hoofdgerecht, nl. de rijst, in gekneede ronde ballen ter grootte van een vuist ter tafel wordt gebracht, gegeven.

De voor deze slamĕtan's voorgeschreven gebeden zijn het dongarasoel en het donga-slamĕt, terwijl de oedjoeb is: mĕmoele sĕdoeloere nom towa; d. i. eerbewijzing aan den ouderen broeder en de jongere zuster (van ieder kind), waaronder, zooals wij weten, het lendewater en de nageboorte verstaan worden.

Dikwijls worden deze slamĕtan's nog gevolgd door een wajang-vertooning of een danspartij, doch algemeen is dit niet.

Zooals wij hiervoren reeds zeiden heeft de besnijdenis, althans voor de jongens, meestal de beteekenis eener gelijkstelling met volwassen mannen, voornamelijk wat de gevolgen en rechten der puberteit betreft. Na hunne besnijdenis worden de jongens geacht djaka's, d. i. manbare jongelieden te zijn, totdat zij na hun trouwen tot de wong-lanang of mannen gerekend worden.¹⁾

De puberteit der meisjes wordt echter niet naar het tijdstip der besnijdenis maar naar dat, waarop de menstruatie intreedt, berekend. Gewoonlijk heeft dit tegen haar twaalfde à dertiende jaar plaats en van dit oogenblik af worden zij gerekend prawan of huwbare maagden te zijn.

Het menstrueeren, ngĕdalakĕn rah sari, ngĕdalakĕn rah kel, ook tjĕmĕr, d. i. vuil, onrein zijn, wordt, wanneer het voor de eerste maal plaats heeft, door de ouders gewoonlijk ook niet onopgemerkt gelaten, maar met een gewone slamĕtan, waarbij het donga-slamĕt wordt uitgesproken, gevierd.

Na afloop van het menstruum, dat in gewone gevallen van vijf tot zeven dagen duurt, moet het meisje telkens kramas,

1) De meesten trouwen vroeg en op een leeftijd van 18 à 20 jaren; mannen, die ongetrouwd blijven, vindt men zelden.

d. i. het hoofdhaar met loog schoon wasschen; bij een eerste menstruum wordt zij ook wel eens gebaad in door diverse bloemen welriekend gemaakt water, doch algemeen is dit gebruik niet.

Gedurende de menstruatie moet het meisje (ook de vrouw) echter dagelijks een drankje innemen, bestaande uit het uitgeperste sap van samen fijngemalen ganti, mēsohi, poetjoeq, kruidnagelen, kapoelaga, zwarte djintěn, anijszaad, poelasari, djěroeq-pětjěl ¹⁾, sari ²⁾, godong-laos ³⁾, godong-iler ⁴⁾, djamboekloetoeq ⁵⁾, godong-kěmoening ⁶⁾, soeroeh ⁷⁾ en curcuma met een weinig zout.

Dit drankje, djamoe toetas, d. i. uitpersings- of uitdrijvingsmiddel, dient niet alleen om de geregelde vloeijing van het sanguis menstrualis te bevorderen, maar ook om het lichaam weder singsět, d. i. vast, strak te maken en zijn normalen vorm terug te geven.

Verder is het gewoonte, dat een menstrueerende, vooral wanneer zij uitgaat, een stondendoek, tjawět of kantjoet, d. i. een tusschen de beenen doorgehaald en aan den gordelband of oedět vastgemaakten lap katoen gebruikt; thuis echter wordt dit meestal gelaten, om de vrije vloeijing zoo min mogelijk tegen te gaan.

Ofschoon de levenswijze, de losse kleeding, het klimaat en andere omstandigheden eene gezonde menstruatie zeer in de hand werken, zijn menstruaal-anomalieën bij de javaansche meisjes toch wel eens geconstateerd.

Bij dysmenorrhoe, suppressio mensium of haemorrhagie der ovaria, sěsoekěr (of kel) ora děrēs (of kanděg) worden de volgende middelen toegediend, nl. een aftreksel van verkoolde djangkang kěpoh, d. i. bast van den kěpoh ⁸⁾-boom, in koud water gebluscht, of

1) Citrus limonellus, Hassk.

2) Stuifmeel van bloemen, meestal van *Mesua ferrea*, L.

3) Bladeren van *Alpinia galanga*, L.

4) Bladeren van *Coleus bicolor* Buth.

5) Bladeren van *Psidium guajava*, L.

6) Bladeren van *Murraya Sumatrana*

7) *Euphorbia nereifolia*, L.

8) *Sterculia foetida* L.

een drankje bereid uit samen fijngemalen en daarna uitgeperst zout, roode uien, këningar en këntjoer, dan wel

het uitgeperste sap van fijngemalen (di pipis) godong-orangaring, kandijnsuiker, anijszaad, poelasari en roode uien.

Menorrhagie, sěsoekër (kel) anggradjag, wordt bestreden door een decoctum van djadam ¹⁾ met sětjang ²⁾-bast en roode uien, welk drankje koud moet worden ingenomen.

De drankjes voor de gestoorde of onregelmatige vloeingen worden djamoe-lantoeran, d. i. uitdrijvingsmiddelen, genoemd; dat tegen menorrhagie djamoe-toes (of toesan), d. i. stopmiddel.

In de hoogst zeldzame gevallen van menstruatio alba of zogenaamden witten vloed, sakit-katoerahan of sakit-rěmběs, krijgt de patiënte de volgende medicamenten, nl.:

een afkooksel van klěmbaq ³⁾, klontjessuiker, kajoe lěgi ⁴⁾ of zoethout, anijszaad en poelasari, waarbij een half waterglas vol jenever is gevoegd, of

het uitgeperste sap van samen fijngemalen godong-běstroë ⁵⁾, anijszaad, poelasari, roode uien en klontjessuiker, dan wel

een decoctum van godong-tandjoeng ⁶⁾, zwarte djintěn en zoethout.

Deze geneesmiddelen worden djamoe-katoerahan genoemd, d. z. geneesmiddelen tegen het overgehouden of achtergebleven vuile ongezonde bloed, en zulks als een gevolg van ziekte als anderszins, waardoor dit voor de vrouwen zoo onaangename, en dikwerf verderfelijke ongemak in het leven wordt geroepen.

Overigens wordt alles, evenals in vele andere ziektegevallen, verder aan de natuur overgelaten.

Voorts moeten wij hieraan nog toevoegen, dat wat de uiterlijke kenteekenen betreft, die bij sommige oostersche volken in zwang zijn, om aan te duiden, dat een meisje huwbaar of in eenig huis een huwbare dochter te vinden is, de Javanen ze niet kennen, maar ook niet noodig hebben, daar, hoewel zulks

1) Gom of hars van Aloë vulgaris, DC.

2) Caesalpinia sappan, L.

3) Aloexylon gallochum, Lour.

4) Ciinamomum aromaticum, Nees.

5) Bladeren van Luffa foetida, Cav.

6) Bladeren van Mimusops elengi, L.

in strengen zin niet geoorloofd is, aan hunne dochters genoeg vrijheid wordt gegeven, om zich in het openbaar te vertoonen, en den trouwlustigen jongelingen gelegenheid te geven, hunne keuze te vestigen en zich door eigen aanschouwing van den vermoedelijken leeftijd der uitverkoren bruiden te vergewissen, terwijl het, zoals wij weten, de plicht is der ouders, om te zorgen, dat hunne kinderen behoorlijk uitgehuwelijkt worden.

Ten slotte kunnen wij omtrent de opvoeding, panggoelawentah, pamoelasara of pamërdi der javaansche kinderen nog het volgende vernemen.

Aan eene opvoeding in den zin dien wij aan dit woord geven, wordt door den Javaan betrekkelijk weinig gedaan.

Wat de kinderen, vooral van den geringen man, zich aan kennis enz. eigen maken, leeren zij eer in den omgang met ouderen en meer ervarenen dan op school. Dat zij hierdoor veel goeds, maar ook dikwerf veel slechts te weten krijgen, is licht te begrijpen.

Voor al ten opzichte van al wat thuis behoort op het gebied der physiologie van den mensch in het algemeen en dat der meer intieme samenleving van man en vrouw in het bijzonder, is de kennis der kinderen dikwerf verbazend groot. Neemt men echter in aanmerking, dat de Javaan in zijn wellicht te ver gedreven eenvoud, er geen gevaar in ziet, om ten aanhoore van kinderen zaken te bespreken, die voor hunne ooren minder geschikt zijn, dan behoeft zulks ons niet te verwonderen.

En toch, niettegenstaande dit alles, hoort men hoogstzelden van bepaald onzedelijke handelingen van kinderen beneden den leeftijd der puberteit of zelfs van hen, die geacht worden reeds rijp te zijn voor daden, die naar onze westersche begrippen misschien hooge afkeuring verdienen, maar in het oog van den oosterling niet dan natuurlijk en daarom vergeeflijk zijn! Zelfs in hunne taal en manieren zijn de kinderen zelden onbehoorlijk.

Het is alsof de natuur zelf hier tusschen beiden treedt, om hen voor de gevaren hunner meer dan primitieve opvoeding te behoeden, door hen al wat voor hen niet geschikt is, als het ware niet te doen begrijpen of vatten!

Intusschen kan van het javaansche kind niet gezegd worden, dat het geheel ontbloot is van gezond verstand, en aanleg tot

het aanleeren van de eene of andere kunst of wetenschap mist, zooals menig voorbeeld bewijzen kan van Javanen, die met succes het onderwijs op europeesche scholen hebben doorloopen, of zich op eenig kunstgebied een vrij grooten naam hebben weten te verwerven.

Gewoonlijk echter bepaalt zich het onderwijs, dat de kinderen genieten, tot dat, wat zij op de gouvernements inlandsche scholen, of bij den een of anderen goeroe of santri krijgen kunnen.

Over het algemeen is dit ook meer dan voldoende voor hun volgend leven, tenzij dat zij hoogere aspiraties koesteren en zich boven den stand, waarin zij geboren zijn, wenschen te verheffen.

Doch genoeg. Het wordt tijd, dat wij ons logis opzoeken, willen wij ons morgen niet verlaten, wat niet wenschelijk is, daar onze weg ons over het gebergte, dat wij bij onze aankomst in deze desa hebben kunnen zien, leidt, en wij een moeilijken en vermoeienden tocht te maken en misschien zelfs voor regen onderweg te vreezen hebben.

HOOFDSTUK XII.

Voordat wij heengaan, zullen wij even onzen gastheer en zijne vrouw voor het ons verleende logis en hun hartelijk ont-haal bedanken, en hun tevens ons cadeautje voor de kinderen, die besneden zullen worden aanbieden.

Zie, ook zij wenschen ons niet met ledige handen te laten gaan, want op die tafel daar in dien hoek liggen verscheidene soorten van vruchten opgestapeld, waarvan zij ons verzoeken mede te nemen, wat van onze gading is.

Wij zullen hiervoor echter bedanken, maar toch even een kijkje nemen van wat hier zool ver zameld is.

Kijk, hier hebben wij een waloh of pompoen, waarnaast een *ngangka wlanda* ¹⁾ of zuurzak en een *nanas* ²⁾ of ananas, alsmede een *doeren* ³⁾ prijken.

Wellicht heeft de een of andere grappenmaker ons daarbij willen waarschuwen, niet te veel van deze vruchten te gebruiken, want over dit groepje hangt een trosje *djaraq* ⁴⁾-vruchten, waaruit de ons bekende castorolie wordt verkregen.

Voorts zien wij hier *pěpare* ⁵⁾-vruchten, die of toebereid of eenvoudig gekookt, als toespis bij de rijst, gebruikt worden, alsmede *pěte* ⁶⁾, wel bekend als toespis en om den sterken geur der boonen.

1) *Anona muricata*, Dum.

3) *Durio zibethinus*, L.

5) *Momordica charantia*, L.

2) *Ananassa sativa*, Lindl.

4) *Ricinus communis*, L.

6) *Parkia africana*, R.

Ook die ramboetan ¹⁾, manggis ²⁾, pëlëm ³⁾, pisang ⁴⁾, srikaja ⁵⁾, kawis ⁶⁾, madja ⁷⁾, sawo ⁸⁾, djëroeq-bali ⁹⁾, doekoe ¹⁰⁾ zijn ons niet onbekend daar wij er meer dan eens reeds van gesmuld hebben.

Alleen die tjëpëdaq ¹¹⁾ daar zal u misschien nog wat vreemd zijn, want deze nangka-soort treft men niet overal aan. De aromatische vrucht smaakt zeer goed en wordt door velen verre boven de gewone nangka ¹²⁾, waarvan wij daar een vrij groot exemplaar op den grond zien, verkozen.

Ook zien wij hier nog een paar dëlïma's ¹³⁾, alsmede een djantoeing pisang ¹⁴⁾, die veel in inlandsche soepen of bijgerechten gebruikt wordt, en een tros woh-aren ¹⁵⁾, terwijl verder op den grond liggen een paar klapa ¹⁶⁾ of cocosnoten, eenige woh-nonah ¹⁷⁾, een trosje menteng ¹⁸⁾ en eenige tjoklat ¹⁹⁾ of cacao-vruchten.

Ten slotte moeten wij die midden op de tafel staande houten kolom, die wellicht alleen ter versiering van het geheel daar geplaatst is, even nader beschouwen. Zoowel het snijwerk aan den voet, als langs de kolom zelf getuigt van eenige vaardigheid van den bewerker, want alles is goed geacheveerd en wel geproportionneerd, zoodat de kolom geen stijf aanzien heeft. Het beeld op den top schijnt den god Wishnoe te moeten voorstellen, rijdende op den hem gewijden mythischen vogel Garoeda.

Dergelijke voorwerpen dienen dikwerf tot voetstuk van een tjëloepaq of inlandsch lampje, doch het hier aanwezige schijnt daartoe niet bestemd te zijn.

Nu wij eenmaal bij deze tafel staan, kunnen wij ook even een kijkje nemen bij die kinderen, die daar in de keuken

1) <i>Nephelium mutabile</i> , Bl. enz.	2) <i>Garcinia mangostana</i> , L.
3) <i>Mangifera</i> , L.	4) <i>Musa</i> , Trnf.
5) <i>Anona squamosa</i> , L.	6) <i>Feronia elephantum</i> , Corr.
7) <i>Aegle marmelos</i> , Corr.	8) <i>Mimusops kauki</i> , L.
9) <i>Citrus decumana</i> , L. var.	10) <i>Lansium domesticum</i> , Jock.
11) <i>Artocarpus polyphema</i> , Pers. (?)	12) <i>Artocarpus integrifolia</i> , L.
13) <i>Punica granatum</i> , L.	14) De bloemkolf der <i>Musa</i> .
15) <i>Arenga saccharifera</i> , Lab.	16) <i>Cocos nucifera</i> , L.
17) <i>Anona reticulata</i> , L.	18) <i>Pierardia racemosa</i> , Bl.
19) <i>Theobroma cacao</i> .	

staan, en die wij van hier uit zien kunnen. Het zijn drie jongens en twee meisjes, allen kleinkinderen van onzen gastheer, die blijkbaar hun toilet nog niet hebben gemaakt, want dat jongetje, dat tegen dat bamboezen kastje of dien glêdëg geleund staat, schijnt zelfs nog niet eens den tijd gehad te hebben, om zijn saroeng behoorlijk om het onderlijf te slaan, en zijn oto behoorlijk om zijn middel vast te binden.

Bekijk zijn hoofd eens, dan zult gij zien, dat het hoofdhaar bij hem met uitzondering van een pluimpje vlak boven het voorhoofd geheel is weggeschoren.

Die knaap, die daar op dien dingklik zit en bezig is met dien vogelkooi of koeroengan-manoeq schoon te maken, heeft het haar kortgeknipt en draagt een kopjah van gevlochten riet, terwijl zijn achter hem staande broeder zijn hoofd ongedekt heeft.

Met uitzondering van het tegen het kastje aanleunende jongetje draagt geen dezer kinderen een klambi of jakje, terwijl de knaap, die met den kooi bezig is, zelfs geen oto aan heeft.

Het kleinste der twee meisjes zien wij verder zitten op een voetbankje of dingklik, dat geheel van bamboe is gemaakt, zooals wij op onzen tocht tot nu toe nog nergens aangetroffen hebben.

De kooi is van den gewonen vorm, ook de kēndi, die wij daar boven op het kastje zien. De daarnaast staande pakinangan of beteldoos echter is geheel van geel koper en niet van den gewonen javaanschen vorm. Dergelijke beteldoozen komen meer in West-Java, vooral te Batavia, voor. Het hier aanwezige exemplaar schijnt of een cadeau of van den een of anderen kramer gekocht te zijn.

Doch, het wordt tijd, dat wij afscheid nemen en onze rijpaarden bestijgen, om verder te gaan.

Onze weg, die al dadelijk begint te stijgen leidt ons naar gindsche keten van meer of minder hooge heuvels en bergen, die de uitloopers vormen van het hoog gebergte, dat wij daar in de verte zien. Hier zullen wij straks wellicht door riviertjes en beekjes moeten rijden of waden, want niet overal zullen wij bruggen vinden, ofschoon, waar zulks maar eenigszins zonder al te veel moeite en bezwaren geschieden kan, het betrokken bestuur er wel voor zorgt, dat er bruggen zijn, maar hier in het gebergte gebeurt het niet zelden, dat bij den eersten, den

besten hoogen waterstand, bēna of bandjir, d. i. overstroming, alles weggeslagen en het werk van dagen in weinige oogenblikken vernield wordt. Ook zullen wij bij sterke hellingen, vooral wanneer het geregend heeft, verplicht zijn van onze paarden te stijgen, ter voorkoming dat wij ongelukken krijgen en met paard en al in de eene of andere diepte rollen. Dergelijke ongeriefelijkheden zijn wel onaangenaam, vooral wanneer men haast heeft, maar brengen ook eenige variatie in de eentonigheid der reis, die wij moeilijk anders dan stapvoets kunnen doen.

Zie, van dit punt uit, kunnen wij daar beneden óns een kleinen weg zich door een boschje van verschillende palmbomen zien kronkelen.

Hier schijnt het een of ander etablissement geweest te zijn, of de een of andere europeaan gewoond te hebben, want op dat open plekje te midden van al dat geboomte schijnen nog brokken metselwerk te liggen, die blijkbaar tot de fundeeringen van het een of ander gebouw moeten hebben behoord.

Ook de verscheidenheid en soorten der palmen, die wij daar zien, kunnen ons ten bewijze dienen, dat zij er aangeplant en gedeeltelijk van elders overgebracht zijn, want onder de hier staande boomen zien wij enkele, die hier niet inheemsch zijn.

Jammer, dat wij er niet langs kunnen gaan, om ons nader van een en ander te overtuigen. Onze weg voert ons opwaarts naar gindsch dorpje of gehucht, dat wij daar in de schaduw van dat hoog geboomte op dien top geplaatst zien.

Zeer welvarend ziet het er niet uit; ook wat den aanleg betreft, kunnen wij niet zeggen, dat dit gehucht tot de netste en schoonste behoort, want de over het algemeen vrij lage en slordig gebouwde huizen staan er zonder eenige bepaalde orde vlak op elkander en hebben geene erven hoegenaamd. Dit is hoogstwaarschijnlijk een gevolg van de omstandigheid, dat het zich midden in een groot bosch bevindt, waardoor het dicht opeen wonen gewenscht is, om elkander eventueel spoedig hulp te kunnen verleenen bij aanvallen van wilde dieren enz., maar heeft daartegenover het groote nadeel, dat bij branden dikwerf van het geheele dorp niets gered kan worden. Ook schijnt dit gehucht nog niet lang te bestaan en verplaatst te zijn, want op den achtergrond van het tafereel, dat wij hier voor ons

hebben, zien wij tusschen het andere hooge geboomte eenige cocospalmen staan.

Wij zullen zoo vrij zijn een paar der hier staande woningen van binnen te bekijken. De inrichting kan zeker niet eenvoudiger zijn en levert ons niets bijzonders of nieuws op. Wat de zindelijkheid betreft, deze laat veel te wenschen over, want waarheen wij onze oogen ook wenden, overal zien wij sporen van berooking en roet. Geen wonder trouwens, want wij hebben hier te doen met een paðoekoehan, wier bevolking zich voornamelijk bezig houdt met de tabakscultuur en de bereiding van tabak voor de zoogenaamde inlandsche markt, d. i. voor de plaatselijke consumptie en voor den verkoop aan afnemers, die deze tabak, meest in het klein, weder op verschillende markten aan den man brengen.

De wijze waarop deze cultuur door den Javaan gedreven wordt is eenvoudig genoeg.

Meestal zoekt hij voor zijn tabaksaanplant liefst maagdelijken boschgrond, of, wanneer deze niet voorhanden is, zanderigen en humusrijken kleigrond, die echter niet te rul mag zijn.

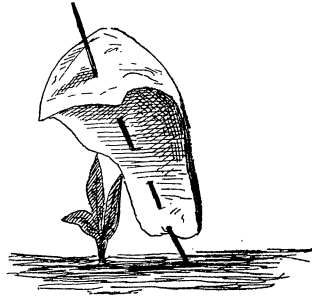
De tabak verbouwt hij liefst op hooggelegen tégal-gronden, doch waar hij hierover niet beschikken kan, ook op gewone sawah's als tweede gewas, mits de aard van den bodem er zich toe leent. De grond wordt 2 à 3 keeren beploegd, en soms daarna geëgd, wanneer hij nog te veel groote kluiten vertoont, en deze niet eenvoudig met den patjoel fijngeslagen worden.

Is deze bewerking, die gewoonlijk eerst begonnen wordt, nadat het op het daartoe bestemde kweekbed of dëdëran uitgestrooide zaad is opgekomen, (d. i. in gewone omstandigheden 5 à 7 dagen na de uitzaaiing) afgeloopen, dan worden de zaadplanten, die dan reeds 50 tot 60 dagen oud zijn, daarop overgebracht.

Het overplanten geschiedt meestal in den vroegen ochtend of in den namiddag, en in rijen op een onderlingen afstand van ongeveer 3 voeten, terwijl de planten zelf mede op \pm 3 voeten, soms nog dichter op elkander, in de rijen geplaatst worden. Zoo heeft men op een bahoe (7096.5 □ M.) ongeveer 8000 plantjes, soms zelfs 12000, een aantal, dat voor een gezin van

4 à 5 werkbare personen, reeds vrij groot kan heeten, daar de tabak nog al zorg vereischt. Gewoonlijk zijn de aanplantingen van ieder gezin ook kleiner dan een bahoe.

Gedurende de eerste 7 à 10 dagen moet elk plantje tegen te groote zonnehitte beschermd worden door een soort van schut, waartoe meestal een groot djati- of ander blad dan wel een stuk pisang-bast (gëdëbog) gebezigd wordt, dat, aan de zonnelijke zijde in den grond gestoken, de jonge, pas overgebrachte plant beschaduwen moet.

Wijze van beschutten der jonge plantjes.

Direct na de overplanting wordt de tabak begoten, om zoo elk plantje meer vastheid te bezorgen, en met deze begieting moet dagelijks worden voortgegaan (tenzij dat er regen valt) totdat de planten goed wortel hebben geschoten, wat ongeveer 10 à 14 dagen duurt.

Daarna worden de schutten van djati- en andere bladeren of gëdëbog, zoo zij nog niet vergaan zijn, verwijderd, en heeft de planter niets anders te doen, dan dagelijks zijn aanplant van de dan meestal zich daarop vertoonende rupsen te zuiveren en eens à tweemaal het geheele veld met den patjoel van het opgeschoten onkruid te bevrijden, waarbij elk tabaksplantje aangeaard wordt, zoodat het geheele veld ten leste rijen kleine heuveltjes vertoont, op ieder waarvan een tabaksplant staat.

Tabaksplant (top).

Na ongeveer 2 à 2½ maand beginnen de planten aan hunne toppen knoppen te vormen. Deze worden zorgvuldig verwijderd, om de planten te beletten zaad te schieten, tenzij dat zij speciaal voor de zaadwinning bestemd zijn. Deze behandeling heeft echter ten gevolge, dat, nu de planten zich niet verder aan hunne toppen ontwikkelen kunnen, zij in de oksels der bladeren uitspruitsels vormen. Ook deze moeten zorgvuldig worden weggenomen, daar hunne aanwezigheid geen geringen invloed uitoefent op den

aard en de grootte, vooral van de zoogenaamde midden- en topbladeren, die de meeste waarde vertegenwoordigen.

De meeste planters laten aan de tabaksplanten, die dan $3\frac{1}{2}$ tot 4 voeten, soms meer, hoog zijn, 12 à 15 bladeren, zelden meer, staan, en nemen de onderste, grove bladeren weg, die als krosoq afzonderlijk verkocht worden en in den handel onder de benaming shrubs bekend staan. Deze zijn bladeren van de minste qualiteit, en worden nooit met de zoogenaamde midden- en topbladeren vermengd, ofschoon zij niet zelden ook fijngekorven worden voor den verkoop als pruim- of rooktabak.

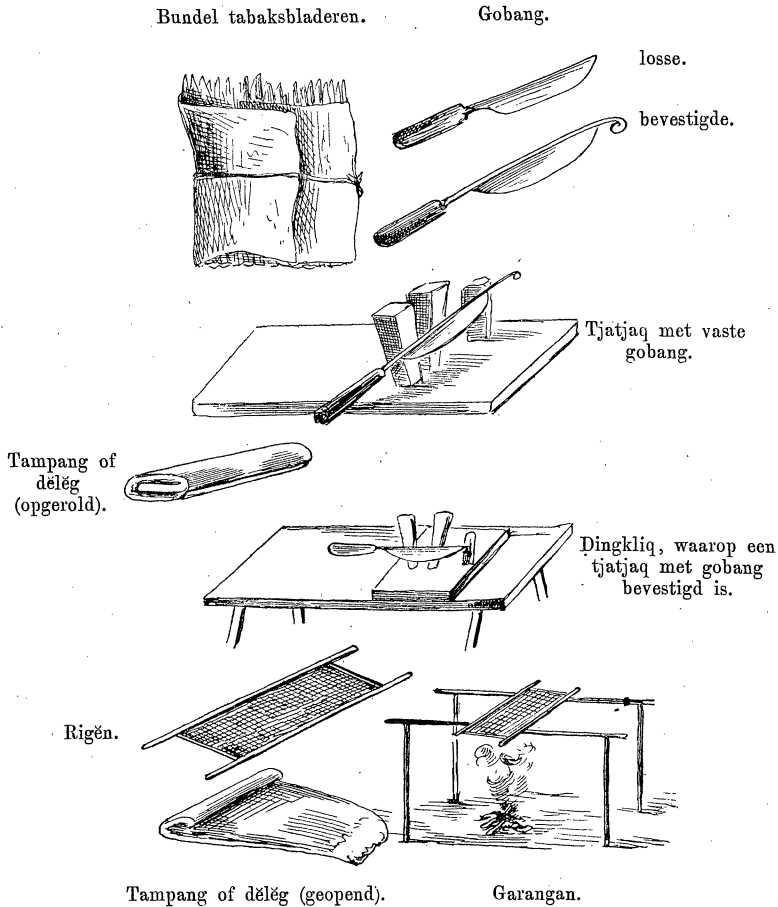
Tegen den honderdsten of honderd en twintigsten dag beginnen de top- en middenbladeren er geelgroen uit te zien en min of meer te hangen. Het wordt dan tijd ze te plukken. De pluk geschiedt blad voor blad, waarbij gezorgd moet worden dat de top- en de middenbladeren afzonderlijk, d. i. soort bij soort, gehouden worden en in pisang-bladeren tot bundels van een bepaalden omvang, gewoonlijk van ± 1 voet middellijn, verpakt, om eerst een soort van drogingsproces te ondergaan, waartoe bedoelde bundels op een amben of luchtige stelling overeind worden gezet.

Zoodra de bladeren geheel verflenst zijn en een geelbruine of bruine kleur hebben aangenomen, worden de bundels opengemaakt en de bladeren van de bladstelen ontdaan. Dit geschiedt meestal op den vierden of vijfden dag na de inzameling. Enkelen echter doen dit reeds op den tweeden dag, doch verreweg de meeste javaansche planters verkiezen de eerste behandelingswijze, omdat zij 1°. den pluk geregeld kunnen doen afloopen (deze toch geschiedt niet in één dag, daar de bladeren niet gelijktijdig plukbaar zijn) en 2°. door de langere fermentering op de stelen ook betere bladeren meenen te verkrijgen.

De van de stelen ontdane bladeren worden dan naar de kleur gesorteerd en bij tientallen, soms meer, tot pakjes gerold, om verder in de kerfmachine of tjatjaq gekorven te worden. Deze machine bestaat uit een plank, waarop twee stukken hout of pinnen vlak naast elkander, doch met eene kleine, aan den bovenkant iets wijder uitlopende tusschenruimte, rechtstandig bevestigd zijn. In die tusschenruimte worden vorenbedoelde rolletjes tabak geplaatst en langzaam aan met de linkerhand

vooruitgeschoven, terwijl de rechterhand het kerfmes of gobang hanteert.

Dit kerfmes wordt meestal los gebruikt, doch sommigen hebben het aan een derde, in de plank bevestigd stuk hout, vastgemaakt, zoodanig dat het vlak langs de voorzijde der zoeven bedoelde twee spijltjes op en neder kan worden bewogen.

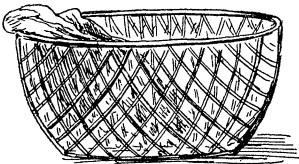
De kerving der tabak vereischt zekere oefening, vooral wanneer men heel fijne radjangan, d. i. gekorven tabak, maken moet. Het kerfmes moet zeer scherp zijn, en is de oogst groot, dan moeten dikwerf verscheidene personen tegelijk aan het kerven gaan, om het product op tijd bewerkt en voor de opschuring of den verkoop klaar te hebben.

Zoodra de tabak gekorven is, wordt zij, meestal door de vrouw des huizes en hare dochters, op bamboezen, van min of meer fijn vlechtwerk voorziene en luchtige ramen, of rigën, geplaatst en in de zon, of wanneer zulks niet kan, in huis op een stelling boven het vuur door berooking gedroogd.

De droging in de zon duurt gewoonlijk 2 à 3 dagen; die boven het vuur meestal slechts van den vooravond tot aan middernacht. Bij deze laatste droogwijze wordt de tabak op kleine rigën's en in dikkere lagen geplaatst, dan bij de droging in de zon.

Is de tabak droog en heeft zij een donkerbruine kleur aangenomen, dan wordt zij tot langwerpige vierkante pakjes van $\frac{1}{2}$ à 1 kati zwaarte (soms ook meer of minder) bijeengevoegd. Deze pakjes heeten tampang, dëlëg, ook lempeng of lempengan, en worden naar gelang der behoefte hetzij per stuk, hetzij (bij

Krandjang.

Toemboe.

den verkoop in het groot aan afnemers van elders) bij honderd- of duizendtallen, dan wel per pikoel gewicht verkocht.

Voor den verkoop in het groot of het vervoer naar elders, ook voor de bewaring daarvan, worden de tampang's in luchtig gevlochten manden of mandjes, krandjang of toemboe, die aan de binnenzijde met pisang- of andere bladeren

gevoerd zijn, verpakt, en zolang zij niet verkocht zijn, op een droge plaats opgestapeld, om ze verder te doen fermenteren. Deze tabak kan 2 jaren lang bewaard worden, doch verliest bij langere opschuring veel van hare kracht en waarde.

Meestal wordt zij echter reeds een paar maanden na den oogst door chineezen en andere afnemers opgekocht, die er *f* 20 tot *f* 80, soms zelfs meer, per picol voor geven, naar gelang van de soort en qualiteit, en het al of niet slagen van den oogst, of het al of niet bestaan van groote voorraden.

De tabakscultuur levert den Javaan vrij groote voordeelen, daar gezegd kan worden, dat zij hem per 1000 planten gemiddeld *f* 25 tot *f* 40, dus per bahoe van *f* 200 tot \pm *f* 500

oplevert, eene productie, die hij van zijne sawah's op verre na niet kan verkrijgen.

De groote moeilijkheden enz. aan deze cultuur verbonden zijn echter reden, waarom hij zich niet op den tabaksbouw in het groot kan toeleggen. Buitendien mergelt de tabak den grond uit, zoodat wisselbouw of zware bemesting meer dan noodig is, om den grond niet geheel ongeschikt te maken voor eenige andere of voor eene voortgezette tabakscultuur.

De in de zon gedroogde tabak wordt bako-memean of eenvoudig pepean, de boven het vuur gedroogde bako-garangan of garangan genoemd. De eerste soort wordt door de meeste rookers boven de andere verkozen, omdat de garangan-tabak dikwijls door te zware berooking roetdeelen in zich bevat en daarnaar smaakt.

Wat de soort der planten betreft, die door den Javaan gecultiveerd wordt, hoewel men hier en daar aanplantingen ziet van min of meer verbasterde Manilla- of amerikaansche soorten, zoo bestaat verreweg het grootste deel der tabakstuinen toch uit de gewone javaansche soort, *Nicotiana tabacum*, L. of de chineesche, *Nicotiana chinensis*, Fish. met gesteelde bladeren, waarvan weder verscheidene variëteiten bestaan, zoodat bijna iedere streek hare eigene min of meer verbasterde soort heeft. Onder de beste soorten van inlandsche tabak worden die van het district Kědoe in de residentie van dien naam, die van het Diëngplateau, met name van Batoer, en de zoogenaamde Djembel-tabak uit de residentie Prabalingga gerekend.

Voor de verbetering of veredeling der soorten, die hij plant, wordt door den Javaan trouwens weinig gedaan. Zelden zelfs laat hij eenige van de beste en schoonste boompjes van zijn plantsoen bepaaldelijk voor de zaadwinning staan en in bloei komen; meestal vergenoegt hij zich met na den oogst der bladeren eenige planten op stam te kappen en aldus nieuwe loten te doen schieten, die hij dan laat uitbloeien. Zoodra de vruchten rijp zijn, snijdt hij den tros af en laat de vruchten er eenvoudig aan, nadat zij gedroogd zijn geworden; een enkelen keer opent hij ze en verzamelt dan het daarin besloten fijne zaad in flesschen of bamboezen kokers, doch aangezien zijn voorraad flesschen gewoonlijk niet heel groot is,

verkiest hij in de meeste gevallen de bewaring aan den tros.

Ook aan het zaai- of kweekbed wordt geen bijzondere zorg gewijd; een even losgewerkt stuk grond, liefst onder eenige groote boomen, die hem het maken van een afdak voor de beschaduwing besparen, is voor hem voldoende. Het fijne zaad wordt met zand of asch vermengd over het bed uitgestrooid en daarna met droog gras of padi-stroo bedekt en begoten. Ter voorkoming dat de mieren er aan komen, strooit hij soms rondom het bed wat zaagsel, soms ook eenig suiker, en verder laat hij alles aan de natuur over. Zijn de zaadplantjes opgekomen, dan wordt het bedekkende stroo of gras, dat dienen moest, om wegdrijving van het zaad bij regen of begieting te voorkomen, weggenomen en zuivert hij het kweekbed van alle onkruid, alsook van de rupsen en andere insecten, die op de jonge plantjes belust zijn.

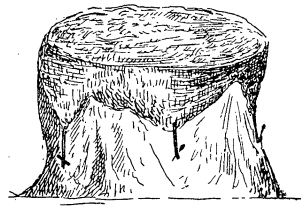
Meestal is zijn voorraad zaadplanten meer dan voldoende om zelfs een twee- of driemaal grootere uitgestrektheid, dan hij beplant, te vullen. Dit maakt hem de keuze der over te brengen en der voor de inboetingen of soelaman bestemde planten gemakkelijk en stelt hem ook in de gelegenheid, daarvan een deel aan anderen af te staan, hetzij tegen betaling, hetzij bij wijze van hulp.

Doch wij moeten verder, want voor dat huis daar zien wij eenige bereide geitenvellen hangen; wellicht kunnen wij hier ook omtrent die bereidingswijze het noodige leeren. Kijk, wij treffen het, want de huisbaas is juist bezig met een geitenvel van het daaropzittende haar te ontdoen en zal ons omtrent de behandeling dezer vellen wel het een en ander willen mededeelen.

Zijne inlichtingen komen hierop neer.

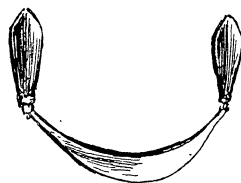
Het vel, dat bereid moet worden, wordt eerst in kalkwater geweekt; is het versch, d. i. pas afgestroopt, dan duurt die weking 5, anders 10 dagen, waarbij behoorlijk gezorgd wordt, dat het geheele vel ondergedompeld blijft door het desnoodig met een grooten steen te bezwaren.

Na deze weeking wordt het eerst gedroogd en daarna over een houten blok,

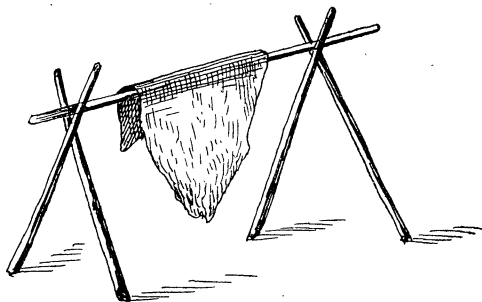
Papasahan met daarover gespannen huid.

dat pamasahan heet, sterk gespannen, om in dien toestand van het daarop aanwezige, door de werking van de kalk reeds min of meer loszittende haar bevrijd te worden. Hiertoe dient het pëngëletan, d. i. een segmentvormig mes met twee handvatten dat door den lederbewerker stevig over het te bewerken vel gestreken wordt, zoodat al het haar er af wordt gekrabd.

Pangëletan's.

Is het vel op deze wijze van al de haren bevrijd, dan moet het nog aan de binnenzijde worden schoon en gelijk geschrabd. Hiertoe wordt het eerst boven stoom lenig en zacht gemaakt, en daarna bevestigd aan een houten boom of londjor, die op houten schragen of koeda-pangëroq-an ligt en naar gelang dat zulks noodig is daarop rondgedraaid kan worden, om het daaraan bevestigde vel daaromheen te rollen, of te ontrollen.

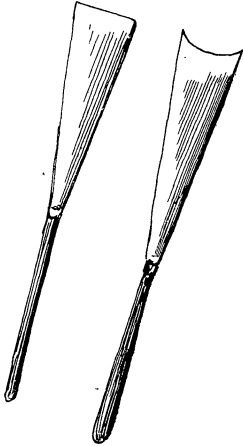

Vel op een londjor, die op de koeda-pëngeroqan ligt.

Het gelijkschrabben geschiedt met een beitelvormig, breed uitlopend ijzeren werktuig, dat pambësoetan genoemd wordt, en meestal in horizontale richting over het vel gehaald wordt, wanneer dit bij de bewerking namelijk om den londjor opgerold is en telkens al naarmate dat het werk vordert verder ontrold wordt. Is het vel geheel ontrold dan geschiedt de bewerking meestal in verticale richting, d. w. z. van de bovenzijde, die aan den boom bevestigd is, naar den persoon toe, die het bewerkt.

Hiermede is de grove bereidingswijze afgelopen. Het leder kan dan verkocht worden en ook voor grof lederwerk worden aangewend. Wil men het echter fijner en meer duurzamer

maken, dan moet het verder gelooïd worden. Van deze bewerking hebben de meeste Javanen echter geen of weinig verstand, waarom zij zich in de meeste gevallen ook tevreden stellen met leder dat op bovenbeschreven wijze is bereid.

Pambësoetan's.

Op dezelfde wijze worden ook de vellen van grootere dieren, als buffels enz. behandeld, zoodat wij daaromtrent dus geen verdere navraag behoeven te doen.

Doch alvorens verder te gaan kunnen wij nog even informaties inwinnen omtrent de bereiding van die vellen zoogenaamd javaansch papier of dëloewang, die wij daar aan den wand zien hangen.

Dit papier, waarvan dikwerf ook kleedingstukken gemaakt worden, wordt verkregen van den bast der gloegoe-plant, d. i.

van den *Broussonetia papyrifera*, Vent, die na eene weking te hebben ondergaan, waardoor hij min of meer slijmig of papperig wordt, eenvoudig met een houten hamer of ganden tot vellen of strooken van een bepaalde grootte uitgeslagen en daarna in de schaduw gedroogd wordt. Naar gelang dat de massa min of meer papperig of slijmerig is geweest, is het daarvan verkregen product ook min of meer fijn. Dit papier is zeer sterk en wordt gewoonlijk voor omslagen van boeken enz. gebezigd; ter beschrijving is het wat ruw, doch wordt het ook wel gebruikt.

Nu wij hier het voornaamste gezien hebben, wordt het tijd, dat wij onze reis voortzetten. Vooraf echter zullen wij dien zijweg daar even inslaan, om te onderzoeken, waaraan dat voortdurend gebulder, dat wij hier duidelijk hooren, moet worden geweten.

Ha, het is een kleine waterval, die dat gedruisch veroorzaakt. Zulk een cataract heet in het javaansch tjoeroeg of grodjogan, ook wel tjoerah, en vindt men in het gebergte op menige helling, waar de eene of andere rivier ontspringt. De waterval, dien wij voor ons hebben, behoort niet tot de grootste en hoogste, ofschoon de massa water, die daarvan neerkomt en de hoogte waarvan het valt niet gering te noemen is. Van de

rivier of beek zelf kunnen wij van hier uit niets zien, zoodat het ons voorkomt alsof het water direct uit de rots en het dicht geboomte, dat daarover hangt, ontspringt. Hier ziet gij de weelderige oostersche vegetatie in haren nog ongerepten staat en kunt gij die woudreuzen bewonderen, die, behangen met guirlandes van allerlei slingerplanten, zoo trotsch hunne breede kruinen boven die hunner mindere natuurgenooten verheffen.

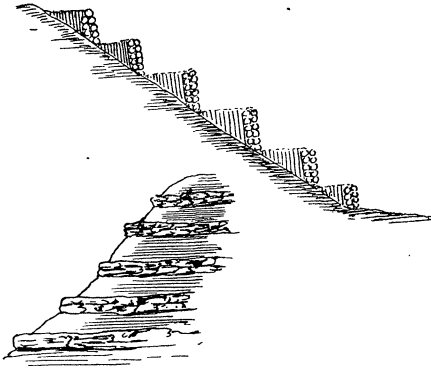
Sla van hier verder den blik oostwaarts naar die vallei daar beneden, waar die spoorweg een sierlijke kromming maakt, dan hebt ge niet alleen een verrukkelijk schoon panorama voor u, maar kunt ge u ook een begrip vormen van de groote moeilijkheden, waarmede onze spoorweg-ingenieurs bij den aanleg eener lijn niet zelden te kampen hebben. Hier geldt het eene doorgraving, daar eene ophooging, en verder weder het slaan van eene brug over een rivier of ravijn. Hier heeft men met harde rotsen, ginds met een steeds verzakkenden, modderigen bodem te maken, terwijl elders weder eeuwenoud en zwaar geboomte of de aanwezigheid van wild gedierte, den arbeid bemoeilijken. Niet zelden ook veroorzaken miasmen stagnatie in de werkzaamheden door het werkvolk en het toezichthoudend personeel ziek te maken. En toch, niettegenstaande dit alles, kunnen wij ons thans verheugen in het bezit van menige schoone en moeilijke lijn, waardoor de communicatie niet weinig bevorderd en vergemakkelijkt wordt.

Doch genoeg; laten we terugrijden en onzen weg verder vervolgen.

Zie, hier komen wij aan een gedeelte van ons terrein, dat door de bevolking der zooeven bezochte padoekoehan bebouwd is. Het zijn allen zoogenaamde droge of tēgal-velden, waarvan de meesie nog sporen vertoonen van het geboomte, dat er gestaan heeft, en door de bevolking geveld is.

Kijk, hier hebben wij zelfs een begin van terrasseering, ambalambalan of kēdoqan, anders een cauchemar voor den kleinen man, die gewoonlijk het nut daarvan niet begrijpt of in wil zien, vermits hij in de meening verkeert, dat, aangezien de natuur hier zoo rijk en weelderig is, deze wel van zelf het verlies van grond en humus door afspoeling als anderszins herstellen zal, zonder dat de mensch haar daarbij te hulp behoeft te komen.

De bewerker van dit veld schijnt er echter anders over te denken of omtrent een en ander van derden iets meer gehoord en geleerd te hebben, want de door hem gevelde stammen heeft

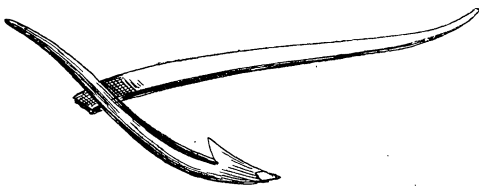

Wijze van terrasseering.

hij op bepaalde afstanden van elkander in dwarse rijen langs de helling opgestapeld, waardoor hij een soort dammen heeft gevormd, die den van boven afgespoelden grond tegenhouden. Op die wijze verkrijgt hij langzaam aan ophoogingen van van boven neerkomenden grond, die na effening terrassen van vier tot zes voeten breedte vormen, welke hij later be-

hoorlijk bewerken, bemesten en beplanten kan niet alleen met éénjarig plantsoen, maar zelfs met overblijvende planten. Dat hij dit ook begrepen heeft, zien wij trouwens aan die koffieboompjes, die hij tusschen zijn këtimoen- of komkommerplanten op afstanden van 6 à 8 voeten en ongeveer in het midden van elk later te vormen terras heeft geplaatst.

Hiernaast zien wij een ander veld, dat wij door zijne beplanting met padi en widjen, d. i. *Sesamum indicum*, Dc. dadelijk als een zogenaamd gaga-veld herkennen.

Broedjoel.

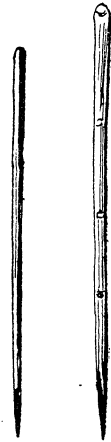
Zulk een veld wordt met den broedjoel of den

bergploeg bewerkt, die van den gewonen ploeg of wloekoe verschilt door zijn lichter en eenvoudiger vorm, terwijl het kouter of ijzer hierbij ook veel kleiner is dan bij den gewonen ploeg. Overigens bestaat de broedjoel uit dezelfde deelen als de wloekoe, nl. een boom of tjatjadan, een roer of patjék, een omwoeler of singkal en het kouter of kédjen. Het tuig of pasangan is hetzelfde, dat ook bij den gewonen ploeg gebruikt wordt.

Gewoonlijk wordt zulk een gaga drie tot vijf keeren over en

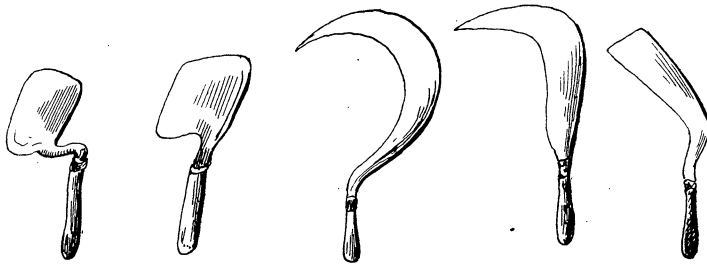
weder beploegd en daarna eens geëgd al naar gelang van de soort planten, die er verbouwd wordt, waarbij de nog zichtbare groote kluiten dan met den patjoel worden stuk- en fijngeslagen.

Is de grond op die wijze effen gemaakt, dan worden met den tandja of pandja, ook gëdjig, d. i. een aangepunten stok, op regelde afstanden rijen plantgaatjes in den grond gestoken en daarin de uit te planten zaden, gewoonlijk rijst- en widjenzaden doorengemengd, geworpen. Dit zaaien of planten geschiedt meestal door twee achter elkander loopende personen, van wie de voorste den pandja hanteert en de achterste de zaden in de gemaakte kuiltjes strooit, waarna hij deze kuiltjes met den voet direct anaardt of dichtgoot.

Pandja's.

Voor het wieden van het onkruid gebruikt de planter meestal

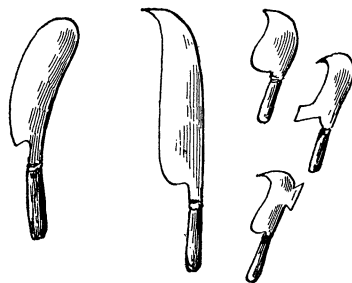

Wangkil's.

Arit's.

een wangkil of pantjong, d. i. een klein schoffeltje in den vorm van een kort, breed mes, soms ook zijn arit, kajoel en zelfs een télaboeng of een koedi of loeke, wanneer hij met zwaar en dicht onkruid of met uitspruitsels van gekapte boomen te maken heeft.

Het gelijktijdig zaaien van rijst- en widjenzaad geeft den planter het voordeel van twee

Kajoel.

Télaboeng.

Koedi's of Loeke's.

achtereenvolgende oogsten, daar de padi-gaga (*Oryza praecox*,

Lour.) spoediger rijpt dan de widjen, terwijl, indien het veld alleen met padi beplant werd, dit een groot deel van het jaar verder onbenut zoude liggen, daar een daarop volgende aanplant in den regenmoesson dikwijls door afspoeling als anderszins geheel verloren gaat.

Deze cultuur wordt niet alleen gedreven op de z. g. pëgagan of gaga-velden in het hooggebergte, maar ook in de vlakke op de tégalan of hooggelegene, niet bewaterbare en voor de gewone rijstcultuur niet of minder geschikte velden.

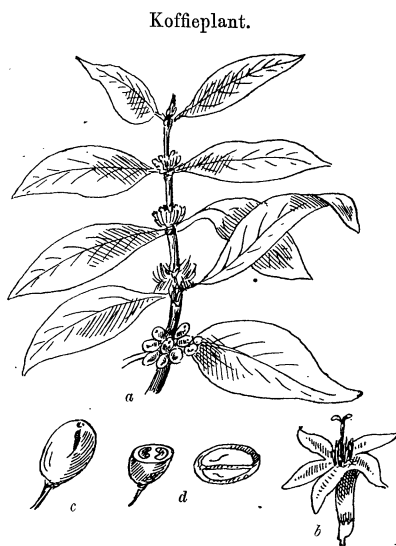
Dat bij een zoo kinderlijk volk als het Javaansche het bijgeloof bij deze grondbewerking, enz. geen kleine rol speelt behoeft nauwelijks gezegd.

Wanneer wij over de z. g. natte rijstcultuur, d. i. die welke op sawah's gedreven wordt, spreken, zullen wij gelegenheid genoeg hebben, ons van een en ander op de hoogte te stellen en hierop nader terugkomen. Thans kunnen wij er niet langer bij stilstaan, want zoetjes aan zijn wij op een ander terrein gekomen, dat ons weder iets nieuws te zien geeft.

Voordat wij dit gaga-veld verlaten, moeten wij u nog doen opmerken, dat de adat meebrengt, dat, wanneer iemand een nieuw onbebouwd veld tot gaga- of tégal-veld wenscht te ontginnen, hij de grenzen daarvan moet aangeven, door daarlangs zodèn te steken en die omgekeerd te laten liggen. Dit is voor anderen een bewijs, dat de aldus ingesloten plek reeds door iemand in beslag is genomen, terwijl verder het trekken van een paar voren in het midden van het veld als aanwijzing dient, dat met de ontginning daarvan een begin is gemaakt. Heeft de ontginner het voornemen het door hem ontgonnen veld blijvend te gebruiken, dan ziet men niet zelden, dat de grenzen daarvan door overblijvende planten of boomen, waarvan de planter de vruchten trekken kan, zijn aangegeven.

Doch genoeg, want hier bevinden wij ons midden in een koffietuin, kēbon-kopi of pakopen. Deze tuin behoort aan een particulieren ondernemer en maakt deel uit van een, hem in erfpacht voor den tijd van 75 jaren door het Ned. Indisch gouvernement afgestaan perceel, dat, zooals wij van den eigenaar, met wien wij kennis hebben gemaakt, en bij wien wij eenige oogenblikken zullen pleisteren, ruim 500 bouws groot is.

Het tuintje (want groot is het niet) dat wij hier zien, is een proefaanplant van Liberia-koffie, een soort, die afkomstig is van de streek waaraan zij haren naam ontleent, en voor deze hoogte van meer dan 2000 voeten minder geschikt is, daar de boomen hier wel welig groeien, maar meer bladeren dan vruchten geven. Op lagere terreinen wordt deze soort met meer voordeel geteeld, althans wat hare productie aan vruchten betreft, doch de zeer dikke en lastig te verwijderen vruchtschil en de ongelijkmatige rijping der boonen, alsmede de eigenaardige groensmaak, die de bereide boonen kenmerkt en niet dan na langdurige waschingen of na lang liggen verdwijnt, zijn voor vele koffiëplanters zoovele bezwaren, waarom zij zich niet aan de cultuur van deze soort wagen en de gewone Java- of Mokka-koffie daarboven prefereren. Alleen daar, waar de gronden te laag liggen voor de gewone Javakoffie, ziet men de meeste Liberia-aanplantingen aanleggen. Ook hier op dit perceel bestaat de hoofdaanplant uit Javakoffie, kopi- of kawoh-djawa, en is vorenbedoelde Liberia-aanplant, zooals wij weten, slechts een proef, om te onderzoeken in hoeverre deze koffiesoort op deze hoogte slagen wil. Over de plantwijze, het onderhoud, de bewerking, enz. der tuinen en van het product zullen wij thans maar niet verder spreken; dit zoude ons te ver leiden, waarom wij u liever naar de vele, over deze cultuur bestaande werken verwijzen, waar gij alles, wat daarop betrekking heeft, beter en uitgebreider behandeld vinden zult, dan wij hier doen kunnen. Ook de zoogenaamde gouvernements-koffietuinen, kēbon-goepërmen, waarvan wij in deze buurt zeker eenige zullen zien, zullen wij verder om dezelfde reden onbesproken laten.

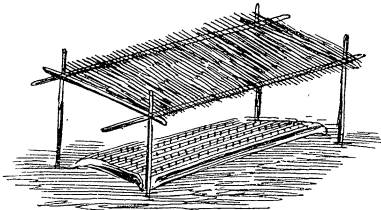

- a. Tak in bloei.
- b. Bloem.
- c. Vrucht.
- d. Doorsnede der vrucht.

Alleen over de zoogenaamde manasoeka- of eigen aanplantingen en de kopi-pagër of kopi-pëkarangan, d. i. de op de erven en langs de grenzen daarvan aangeplante koffie zullen wij u een en ander vertellen.

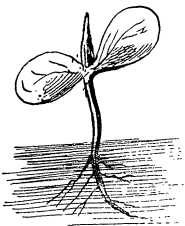
De voor deze aanplantingen benoodigde bibit, ook winih of zaden, dan wel jonge plantjes, verkrijgt de Javaan hetzij uit zijn bestaanden particulieren tuin, hetzij uit de zoogenaamde afgeschreven, zelfs uit de nog onderhouden wordende gouvernementstuinen.

Zamelt hij daartoe oude bessen ter uitplanting in, dan maakt hij daarvoor een soort van kweekbed, pawinihan of dëdëran, gereed door in den een of anderen, beschaduwden hoek van zijn erf de daartoe benoodigde oppervlakte om te werken en

Pawinihan of Dëdëran.

tot een of meer bedden te vormen, waarin hij de afzonderlijke boonen, na ze van de schillen ontdaan en met aschwater uitgewasschen en daarna in den wind gedroogd te hebben op onderlinge afstanden van $\frac{1}{6}$ tot $\frac{1}{3}$ voet in rijen te kiemen legt en verder met een laag aarde en asch bedekt. Soms plaatst hij er een dak over van gevlochten cocosbladeren of alang-alang (*Imperata arundinacea* Cyrill.) welke bedekking 2 à 3 maanden later, zoodra de opgekomen plantjes 6 à 8 bladeren hebben, verwijderd wordt, zoo zij tegen dien tijd al niet van zelf vergaan is.

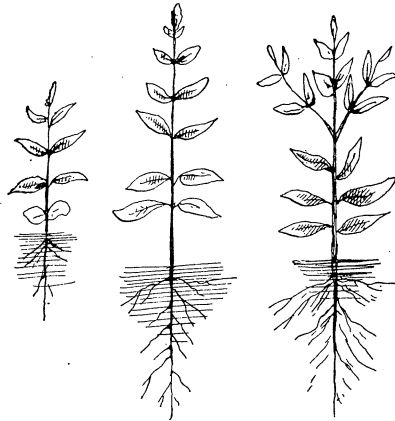
Këpër of Kepelan.

Kan hij voor zijne pépinière geen roode rijpe bessen meer krijgen, dan behelpt hij zich met zoogenaamde këpër's of kepelan's, d. i. zeer jonge plantjes, waaraan de lobbladeren nog zitten, die hij hier en daar in oude tuinen opzoekt en naar zijn kweekbed overbrengt.

Dikwijls zelfs spaart hij de moeite van het aanleggen en onderhouden van een kweekbed door eenvoudig bëdolan's, d. z. jonge, 1 à 2 voeten hooge boompjes, die hij mede in oude en verwaarloosde tuinen soms bij honderden en duizenden als zoogenaamden opslag vinden kan, uit te trekken (bëdol) en zonder eenige verdere voorzorg op zijn erf te planten in gaten, die hij

er onder het planten met den patjoel of met behulp van zijn hakmes maakt, en nadat de bédolan er in geplaatst is, weder dichtgooit en verder met zijn voet aanstampt. Hierna laat hij het aan de natuur over, om te zorgen, dat de aldus overgebrachte plantjes zich tot boomen ontwikkelen.

Ook de uit zijn kweekbed verkregen jonge planten behandelt hij niet beter, en wanneer hij die bij het overplanten poetër, d. i. met een kluit aarde om de wortels uitsteekt, dan mag zulks wel als bijzonder zorgvuldig aangemerkt worden.

Bédolan's.

Voorts geschiedt de aanplant op zijn erf in de meeste gevallen zonder eenige regelmaat, tenzij dit erf groot en grootendeels nog open is, in welk geval hij zijne koffieplanten op 4 tot 6 voeten van elkander in rijen zet tusschen zijn eenjarig plantsoen in, zooals ketela, katjang enz. Anders plant hij de boompjes waar er maar een plaats voor te vinden is; dit is voornamelijk het geval met die boomen, welke dicht bij of langs de grenzen van zijn erf geplant, en onder den naam pagër-koffie begrepen worden.

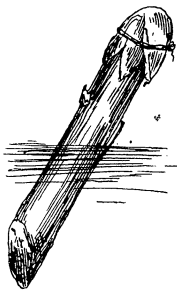
In hooge berg-desa's ziet men echter niet zelden stekken of afgekapte stammetjes van koffieboomen als pagër's of omheiningen der erven en tuinen gebruiken. Dergelijke stekken schieten, wanneer zij direct of niet te langen tijd na het kappen in den grond gestoken worden, en zowel de bodem als het klimaat daartoe eenigszins medewerken, spoedig wortel en groeien verder welig op, terwijl zij takken en loten vormen die op hunnen tijd weder vruchten leveren. Deze stekken zijn de eigenlijk gezegde kopi-pagër, en vormen, wanneer zij eenmaal goed wortel hebben geschoten, stevige levende hagen van productieve boompjes.

Poetëran of met een kluit aarde om de wortels uitgestoken plantje (verpakt in bladeren of in gédëbog).

Behalve op zijn erf of in zijn kēbonan, d. i. boomgaard, plant de Javaan ook wel manasoeka-koffie op ongebruikte, en braakliggende, dan wel speciaal daartoe uitgezochte en aangevraagde, niet voor de gouvernements-koffiecultuur of voor andere doeleinden gereserveerde gronden, meestal in het gebergte, althans op eenigszins hooge terreinen gelegen.

Veel omslag maakt hij voor deze aanplantingen gewoonlijk niet. Heeft hij den grond uitgekozen, dan maakt hij daarin op afstanden van ongeveer 6 voeten in het vierkant kleine plantgaten, waarin hij zijne bibit, meestal tegen het invallen der zware regens, overbrengt. Daarna plant hij om de twee koffieboompjes een schaduwboom, meestal een stek van den dadap-srēp of *Erythrina fusca*, Lour. en laat verder alles aan de natuur over, totdat de koffieboompjes ongeveer drie jaar oud zijn.

Toeroes.

Tegen dien tijd begint hij het terrein van onkruid te zuiveren en aan de koffieplantjes lucht en licht te verschaffen ook door het snoeien der intusschen hoogopgeschoten dadapstekken of toeroes-dadap, die gewoonlijk 3 voet lang zijn en min of meer schuin en in eene oostelijke richting worden geplant, doch waarvan alleen de gezondste en meest ontwikkelde loten worden gespaard. Tot deze stekken worden gezonde, jonge takken van den dadap gekozen, die bij de uitplanting aan den schuin afgesneden top nog bedekt worden met het een of ander blad, om te vlugge uitdroging daarvan door de zonnehitte te voorkomen.

Wij hebben dergelijke koffie-aanplantingen midden in alang-alang-velden gezien en waarvan de koffieboompjes er geelgekleurd, ziekelijk en spichtig uitzagen, zonder dat door den planter eenige moeite hoegenaamd gedaan werd, om in dien toestand verbetering te brengen, alvorens de koffieboompjes zich zoover ontwikkeld hadden, dat zij met hunne toppen boven de alang-alang uitstaken. Eerst toen begon de eigenaar van den aanplant een cirkel om elk koffieboompje schoon te maken en zoo langzamerhand tegen den tijd, dat de koffie begon te dragen, het geheele terrein van onkruid te zuiveren. Vroeg men hem, hoe hij er toe kwam, om zijn aanplant zoo onverschillig

te behandelen, of waarom hij niet eer het onkruid verwijderde, dan antwoordde hij eenvoudig: dat aangezien de koffieboom gewoonlijk toch geen vruchten voor zijn derde of vierde jaar geeft, het ook niet bepaald noodig is, hem voor dien tijd met meer zorg te behandelen; dit zoude hem maar aan weelde wennen, en het is goed hem juist eenige armoede te leeren kennen, opdat hij zich later in zijn toestand schikken zal, wanneer de grond, waarin hij geplant is, blijken mocht, niet tot den vetsten, den meest humusrijken te behooren. Leuker kan het niet, doch te betwijfelen valt het zeker, of onze landbouwkundigen zulk eene theorie wel goed vinden.

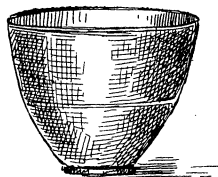
Desniettemin hebben wij dergelijke manasoeka-tuinen gekend, die later zich goed ontwikkelden en ook goed produceerden. 't Is net, of de natuur soms met onze menschenlijke theoriën den spot drijft!

Hoewel verreweg de meeste manasoeka-tuinen op deze wijze aangelegd en behandeld worden, zoo worden er toch gevonden, waarbij een behoorlijke bewerking van den grond en een geregeld onderhoud van den aanplant niet gemist worden. Deze manasoeka-aanplantingen vormen echter de minderheid der tuinen van dien aard, en zijn gewoonlijk ook eigendommen van meer gegöeden en meer ontwikkelden, die hetgeen zij van anderen omtrent deze cultuur geleerd hebben, ten eigen bate in toepassing brengen.

Het product, dat de planter zoowel van zijn pagër als van zijn manasoeka-koffie krijgt, wordt evenals dat van zijn aandeel in de gouvernements-tuinen, als hij daarbij is ingedeeld, door hem op de gewone javaansche wijze bereid, d. w. z. de geplukte roode boonen worden eenvoudig in de zon te drogen gelegd en daarna gestampt, om ze te ontbolsteren, of van de harde, droge schillen te ontdoen. Dit ontbolsteren geschiedt meestal in een gewonen lësoeng of rijststamper. Wil hij echter aan zijne ontbolsterde boonen een min of meer groene kleur geven, dan stampt hij ze nog eens in een bamboezen korf of sēniq, waarin hij ook groene

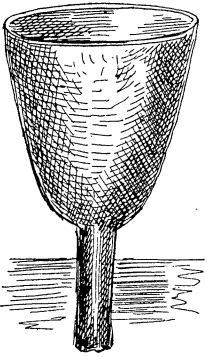

Bamboe-blad.

Sēniq.

bamboe-bladeren, ron- of godong-pring, plaatst. Door de aanraking met deze vrij ruwe of scherpe bladeren verliest de boon het zoogenaamde zilvervliesje, dat het omsluit, terwijl door de kneuzing der groene bladeren het kleursel daarvan zich ook aan de boon mededeelt, en dezen een min of meer groene tint geeft.

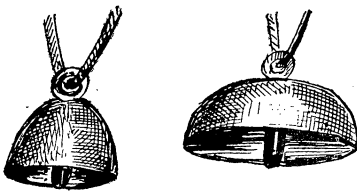

Séniq met voetstuk om in den grond vast te zetten.

De aldus bereide koffie wordt in de gouvernementen pakhuisen tegen den daarvoor vastgestelden prijs afgeleverd en voor een klein gedeelte door het gezin van den planter zelf gebruikt. In enkele streken gebruikt de Javaan in plaats van een extract der boonen, een afkooksel der bladeren, dat volgens sommigen nog smakelijker moet zijn dan het eigenlijke extract, dat wedang of wedang-kopi heet, en bereid wordt door de gebrande en fijngestampde of fijngemalen boonen, boeboeq, met kokend water te overgieten en verder opnieuw aan den kook te brengen. De bereiding van het afkooksel der bladeren, kopi-daon of wedang-godong-kopi, geschiedt eenvoudig door koking der jonge bladeren. Dit afkooksel levert een lichten drank met flauwen koffiesmaak.

Doch genoeg het wordt tijd dat wij verder gaan, en van onzen gastheer, den erfpachter afscheid nemen.

Voordat wij zijn erf verlaten, moeten wij echter nog even die soerabaiasche tjikar of vrachtkar met haar span madoereesche

Klontongan's.

stieren, waarvan een een klontongan of houten (soms ook metalen) bel aan den hals draagt, bekijken, waarmede het een en ander hierheen getransporteerd is. Het dak of pajon is er afgenomen; de opstaande wanden zijn grootendeels

van hout getimmerd, evenals de losse sluitingen aan de voor- en achterzijde van den bak. Overigens ziet het geheel er sterk uit. Ook de daarvoor gespannen dieren, hoewel zij zichtbaar vermoeid zijn, kunnen niet gezegd worden tot het minst krachtige ras der op Java gevonden wordende runderen te behooren,

vooral wanneer wij dien derden stier daar beschouwen, die blijkbaar, zooals meer gebeurt, door den karrevoerder is medegenomen, om beurtelings de andere dieren te vervangen, zoodat aan ieder hunner op zijne beurt rust kan worden gegeven.

Zie dien stevigen nek eens aan met zijn hoogen bult, en dien korten ineengedrongen hals, waaraan die breede kwab tot onder aan de borst neerhangt; alles toont kracht; ook het geheele overige gedeelte van het lichaam is er een bewijs van.

De hooge bult doet ons aan eene afstamming van den Zebu (*Bos indicus*) denken en hoogstwaarschijnlijk dankt het tegenwoordige runderras op Java ook aan den Zebu zijn oorsprong, ofschoon het thans daarvan door verbastering, klimatologische en andere invloeden etc. veel verschilt.

Doch, laten we wat harder rijden; het dreigt te regenen en het wordt tijd, dat wij de pasanggrahan die wij daar in de verte voor ons zien, bereiken.

HOOFDSTUK XIII.

Wat een pasanggrahan of een zoogenaamd passantenhuis is, zult gij, waarde lezer, zeker weten; in elk geval zult gij er wel eens van gehoord hebben. Het is zooals gij ziet een eenvoudig bamboezen met pannen (soms met wëlits) gedekt gebouw, dat meestal vier kamers bevat en voornamelijk tot logis dient van reizende of op tournée zijnde europeesche ambtenaren en hooggeplaatste inlandsche hoofden, maar ook in tijden van nood aan particulieren als nachtverblijf op hunne reis tijdelijk kan worden afgestaan, onder de voorwaarde, dat, wanneer er een ambtenaar logeeren moet en voor dezen geene andere plaats meer beschikbaar is, dan voor hem plaats moet worden gemaakt, desnoodig door het gebouw geheel of gedeeltelijk te ontruimen.

De meeste dezer pasanggrahans zijn op europeesche wijze van eenvoudig, doch doelmatig meubilair, enz. voorzien en hebben een gemetselden of gepleisterden vloer. De dépendances bepalen zich tot de noodzakelijke gebouwen, dienende tot keuken, badkamer en latrine, alsmede tot logis voor den bewaker of mandor van den pasanggrahan en voor de mindere hoofden, en bedienden, alsook tot stalling der rijpaarden, enz.

Dergelijke tijdelijke logeergebouwen vindt men in bijna alle afdeelingen, waar de ambtenaren veel op tournée moeten en de afstanden te groot zijn, om hen in staat te stellen dagelijks huiswaarts te keeren. In bouworde komen zij ook veel met elkander overeen, vooral de nieuwere die volgens een zoogenaamd normaal-project gebouwd zijn.

Wij zullen van deze gelegenheid gebruik maken, om hier den nacht door te brengen en den mandor verzoeken ons van het noodige eten te voorzien tegen het daarvoor vastgestelde tarief, dat wij daar in de voorgalerij aangeplakt zien. Op een fijne tafel behoeven wij niet te rekenen, maar als hetgeen wij voor het zeer billijke tarief krijgen kunnen, goed wordt klaargemaakt, dan zullen wij niet te klagen hebben. Trouwens, voor blikjes en dranken kan de mandor ook moeilijk zorgen; een en ander wordt gewoonlijk door de logeerenden zelf medegenomen, als zij er op gesteld zijn.

Wij zullen er ons hoofd maar niet mede breken, want voor den enkelen nacht, dien wij hier zullen doorbrengen, heeft het gemis van een en ander niets te beteekenen, maar wat voor ons thans van geen geringe beteekenis is, is dat deze

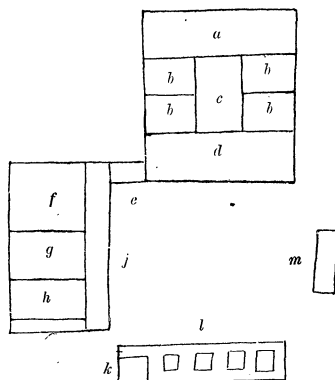
pasanggriahan aan de voorzijde begrensd wordt door sawahs en men juist met de bewerking daarvan bezig is, zoodat wij ons hier geheel op de hoogte zullen kunnen stellen van den zoogenaamden natten rijstbouw.

Bij een in zijn geloof en bijgeloof zoo kinderlijk volk als het Javaansche behoeven wij u nauwelijks te vertellen, dat bij de bewerking der velden en het uitplanten, enz. der pari of pantoen, zooals de rijstplant genoemd wordt, allerlei formaliteiten moeten worden in acht genomen, om het slagen van den aanplant te verzekeren.

Om u van een en ander een duidelijk begrip te geven, moeten wij beginnen met u de legende mede te deelen, die omtrent het ontstaan der pari bestaat. Deze luidt ongeveer als volgt:

Door zijne groote macht had Baṭara Goeroe, de opperste der goden in den Soeralaja of het hemelverblijf, eene beeldschoone

Platte grond van een pasanggriahan.

- a. Voorgalerij.
- b. Kamers.
- c. Binnengalerij.
- d. Achtergalerij.
- e. Overdekte loop.
- f. Kamer voor den mandor.
- g. Keuken.
- h. Badkamer.
- i. Latrine.
- j. Emper.
- k. Kamer voor bedienden.
- l. Gedogan's.
- m. Logis voor mindere hoofden.

maagd geschapen, zooals er nooit te voren eene gezien was, en aan wie de naam Rĕtna-Doemilah, d. i. het schitterend juweel, gegeven werd. Zijn vaderlijke liefde voor het schoone kind, dat aan hem haar ontstaan dankte, ontaardde echter in zulk eene hevige minnedrift, dat hij haar tot echtgenootte verlangde en haar het voorstel liet doen zich met hem te vereenigen. Verontwaardigd liet Rĕtna-Doemilah hem weten, dat zij zulks met afschuw weigerde, doch toen Baṭara Goeroe aanhield en haar te kennen gaf, dat hunne vereeniging door den Raad der goden was goedgekeurd en bevolen, en hij haar er desnoods met geweld toe dwingen zoude, verklaarde zij, er in te zullen berusten, mits Baṭara Goeroe aan drie harer wenschen voldeed, welke zij aldus stipuleerde. In de eerste plaats verlangde zij een voedsel, dat nooit tegenzin verwekt; in de tweede onverslijtbare en eeuwig schoon blijvende kleederen, en ten laatste een stel muziekinstrumenten, die zonder bespeeld te worden, de liefelijkste muziek konden doen hooren.

Steunende op zijne goddelijke macht nam Baṭara Goeroe deze voorwaarden aan, maar tot zijne niet geringe teleurstelling moest hij ondervinden, dat hij nog niet almachtig was, want wat hij Rĕtna-Doemilah ook voorzette of gaf, niets kon haar op den duur bevredigen!

Ten einde raad gaf hij zijn gunsteling, Kala-Goemarang, den last, in den hemel en op de aarde naar de door Rĕtna-Doemilah verlangde voorwerpen te zoeken en niet terug te keeren voordat een en ander gevonden was.

Ongelukkig echter was Kala-Goemarang ook van eene verliefde natuur en kwam hij bij zijne komst op aarde de schoone vrouw van den god Wishnoe, met name Dewi-Sri, tegen, voor wie hij onmiddellijk in de vurigste liefde ontstak, zoo zelfs, dat Dewi-Sri, wanhopig door zijne voortdurende en brutale vervolging, hem vervloekte, ten gevolge waarvan Kala-Goemarang door de goden in een wild zwijn veranderd werd.

Hierdoor kwam het, dat Baṭara Goeroe vergeefs op zijne terugkomst wachtte, en zijn liefdedrift niet meer kunnende bedwingen, Rĕtna-Doemilah in zijne armen sloot, zonder aan hare voorwaarden voldaan te hebben. Doch op hetzelfde moment gaf Rĕtna-Doemilah tot zijn meer dan groote teleurstelling den

geest, en wat Batara Goeroe ook deed, om haar in het leven terug te roepen, niets mocht baten, zoodat hij ten leste besloot, om haar, zooals de Raad der goden aangeraden had, te doen begraven in Mëndang-Kamoelan, na haren naam Rětna-Doemilah in Tisna-Wati veranderd te hebben.

Den vorst van Mëndang-Kamoelan, Praboe Makoekoewan, werd de plechtige teraardebestelling opgedragen met last het graf voortdurend te doen bewaken.

De vorst voldeed conscientieus aan de hem gedane opdracht en bewaakte zelf het graf. Op den veertigsten dag zag hij plotseling een lichtkrans uit het graf stralen en daartusschen uitspruitsels van hem onbekende planten. Fluks gaf hij hiervan kennis aan Batara Goeroe, die, na zich van een en ander overtuigd te hebben, tot hem sprak: »In die planten zit de ziel van Tisna-Wati en daarom moeten zij goed verzorgd worden, vooral ook omdat zij den menschen voortaan tot voedsel zullen strekken en nuttiger zullen zijn dan de boschproducten, die zij tot nu toe gebruikten. Hetgeen uit het hoofd voorkomt, heet klapa, d. i. de *cocos nucifera*, L. en uit den navel pari (*oryza*). Die uit de puberta opschieten noem ik aren, d. i. arenga saccharifera, en wat uit de handen groeit pala-goemantong, d. z. planten met hangende vruchten, terwijl de uitspruitsels uit de voeten pala-kapëndem, d. i. planten met begraven vruchten, zullen heeten. Verzorg die planten goed en verdeel ze onder de planters, opdat zij zich vermenigvuldigen en der menschheid tot heil en nut mogen strekken! Daarop vertrok Batara Goeroe.»

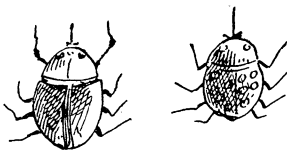
Praboe Makoekoewan voldeed aan den hem gegeven last en verdeelde de zaden onder verscheidene planters, die er om vroegen, waaronder voornamelijk Djaka-Poering en Kjai-Toewa met hunne respectieve echtgenooten als eerste bebouwers dezer planten onder de namen bapa-tani en biang-tani, d. z. de vaders en moeders van den landbouw vereerd worden.

Intusschen bleef Kala-Goemarang ook in zijn veranderden vorm de schoone Dewi-Sri met zijne liefde vervolgen. Dit moede wordende, begaf Dewi-Sri zich naar Mëndang-Kamoelan en bad de goden, haar evenals Tisna-Wati te doen verdwijnen. Hieraan werd door de goden voldaan, en ter plaatse, waar zij

het laatst gezien werd, sproten dezelfde planten uit den grond, die op het graf van Tisna-Wati werden gezien. Praboe Makoe-kewan rapporteerde zulks aan Bařara Goeroe, die hem antwoordde, dat hij alles reeds wist, en de nieuw opgekomen planten werkelijk dezelfde waren. Alleen de uit den navel van Dewi-Sri voortgekomen pari moest in water geplant worden, terwijl die afkomstig van Tisna-Wati een drogen grond verlangde. Zoo kreeg men de rijstsoorten, die op sawah's en op tęgals of gaga's worden verbouwd.

Van deze nieuwe rijstsoort werd ook een deel ter uitplanting gegeven aan Kjai-Boejoet, den uitvinder der natte sawah's of liever, de eerste, die horizontale, door dijkjes omgeven terrassen maakte, waarop het water kon worden tegengehouden.

Intusschen had Kala-Goemarang ook vernomen, wat met Dewi-Sri was gebeurd. Woedend, dat zij hem ontlopen was, trachtte hij nu de pari te verwoesten, waarin hij echter door Wishnoe verhinderd werd, die hem met het wapen granggang, zijnde een scherpe bamboestok, doodde. Doch ook na zijn dood

Lémbing's.

bleef Kala-Goemarang het gewas vijandig, want uit zijn lichaam ontstonden die schadelijke insecten, die de amawalang-sangit en de ama-lémbing veroorzaken, terwijl uit zijn bloed de ama-lođoh en allerlei slechte gassen voortkwamen. Behalve de evengenoemde had de pari nog vele andere vijanden, waaronder Raden Prit-andjala, die in het lichaam van den ěmprit gevaren, het rijpende gewas veel schade toebrengt. Djaka-Poering en Kjai-Boejoet vervolgden hem echter onophoudelijk zoodat hij genoodzaakt werd in cocos- en arèn-boomen te vluchten. Doch ook hier lieten zij hem niet rusten, maar verjoegen zij hem, door met steenen en dergelijke naar hem te werpen. Door die werptuigen werden echter ook de boomen beschadigd, zoodat al spoedig vocht uit de vruchtstelen begon te vloeien. Dit vocht vingen zij in bamboezen kokers op en zoo leerden zij den palmwijn kennen, waaruit zij ook de suiker bereidden.

Voorts waren de 40 kinderen van Poetoet-Djantaka, waartoe Kala-Goemarang behoorde, mede groote vijanden van het rijst-

gewas. In de gedaante van olifanten, rhinocerossen, herten, runderen, buffels, apen, ratten, muizen, varkens, enz. kwamen zij onder de leiding van Kala-Goemarang op de velden en vernielden er alles, tot groote wanhoop van Djaka-Poering en Kjai-Boejoet, welke laatste zelfs eens genoodzaakt werd in een hoogen cocosboom te vluchten, waar hij, afgemat als hij van het loopen was, zich met het water eener noot laafde, ter herinnering waaraan thans nog cocoswater in eene leiding gegoten wordt, wanneer het water daarin niet snel genoeg wordt aangevoerd. Ten einde raad verzochten zij Praboe Makoekoewan om hulp. Deze verwees hen naar Andong-Dadapan en Gading-Pangoekir, twee heiligen, die te Mëndang-agoeng zetelden en hun een hond en een kat, die respectievelijk Bělang-wějoejang en Tjandramawa heetten, medegaven. Deze dieren verjoegen wel de kleinere vijanden zooals herten, apen, ratten en muizen, maar moesten voor de grootere wijken, waarop op nieuw de hulp der heiligen werd ingeroepen. Deze zonden toen twee schoone jongelingen met name Raden Toeroenan en Raden Sěngkan, ieder voorzien van een heilige zweep. Hiermede versloegen deze jongelingen de groote vijanden, waarbij de runderen en buffels gevangen genomen en tot slaven der menschen verklaard werden.

Van dien tijd af, kon de pari rustiger en weliger tieren, en breidden de sawah's zich al verder en verder uit.

Praboe Makoekoewan betoonde deze cultuur de grootste belangstelling en wandelde gaarne door de bloeiende velden. Zoo zag hij eens een groote slang over een dier velden kruipen. Het dier nader willende bekijken liep hij er heen, doch plotseling was de slang verdwenen en zag hij op eenigen afstand een beeldschoone vrouw voor hem staan, die toen hij haar naderde steeds achteruit liep en zoo den afstand bewaarde, die haar van hem scheidde. Eindelijk verklaarde de verschijning hem, dat zij Dewi-Sri was en door niemand genaderd mocht worden, die zich niet vooraf schoongewasschen en met welriekende olie ingesmeerd had. Later verhuisde de ziel van Dewi-Sri in het lichaam der echtgenoot van Praboe Makoekoewan, terwijl Wishnoe zelf zich in den vorst incarneerde. Beiden hebben toen wijze lessen gegeven omtrent de behandeling van de rijstplant en van haar product, en den menschen nog geleerd,

welke offeranden zij moesten doen, om den aanplant te doen slagen, enz. Van daar de vele offers en slametan's, die thans nog door den Javaan bij de rijstcultuur worden gegeven, voornamelijk ter eere van Dewi-Sri, die zich meer dan haar echtgenoot aan deze cultuur gelegen heeft laten liggen, en zelfs Rĕtna-Doemilah of Tisna-Wati op den achtergrond heeft geschoven, zoodat deze, ofschoon zij niet geheel onbekend is geraakt, bijna niet meer vereerd wordt als patronesse der rijstcultuur.

Behalve met de wijze van aanplanten en verzorgen hebben Dewi-Sri en haar gemaal de menschen ook bekend gemaakt met de wijze van oogsten en verder gebruik van het product, door in de gedaante van glatiq's of rijstdiefjes de volle aren af te bijten en verder de afzonderlijke korrels te ontbolsteren; van daar dat tot nu toe de pari nog aar voor aar gesneden moet worden.

Buitendien ziet de Javaan in de oela-saba, d. i. de Python pittacus, die gewoonlijk paarsgewijs op sawahs aangetroffen wordt, een incarnatie van Praboe Makoekoewan en diens echtgenoot Dewi-Sri, van daar, dat hij deze slang, die niet tot de gevaarlijke, vergiftige soorten behoort, meest ongemoeid laat en zelfs gaarne in zijne velden ziet, daar zij ratten en muizen en dergelijk gedierte meer verslindt en den aanplant voor deze plagen behoedt.

Tot zoover de legende omtrent het ontstaan der pari en der rijstcultuur. Dat hieraan nog verschillende andere, daarmede min of meer overeenkomende of samenhangende vertelsels en verhalen verbonden zijn, behoeven wij zeker niet te zeggen; in elke residentie vindt men hierop allerlei variaties, die ons thans echter te ver zouden voeren, waarom wij met het vorenmedegedeelde, waarop het hoofdzakelijk toch aankomt, volstaan.

Alleen moeten wij in verband met het zooeven verhaalde vermelden, dat de vereering van Dewi-Sri als patronesse van den landbouw langzamerhand eene klasse van priesters van haren dienst gevormd heeft, die het bedrijf van den zoogenaamden doekoen-sawah of doekoen-tani uitoefenen en bij den kleinen man hoog in aanzien staan, vooral wanneer zij in de uitoefening van hun beroep gelukkig zijn en de sawahs, die

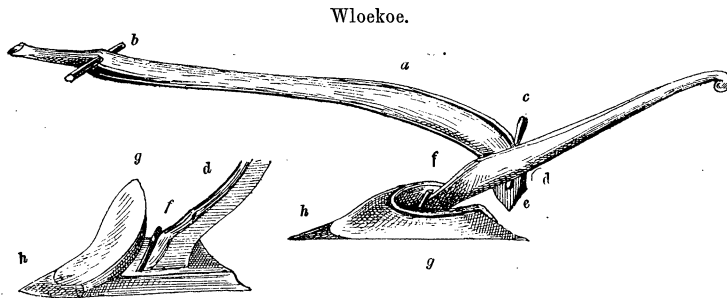
zij hebben ingezegend, enz. goede producties afleveren. De doekoen-sawah is de man, die de dagen en uren bepaalt waarop met de grondbewerking, den aanplant, den oogst, enz. begonnen moet worden, — die de slamĕtan's aangeeft ter wering van ziekten, enz. — in 't kort, die alle mogelijke aanwijzingen verstrekt, welke dienstig worden geacht, om het slagen van den aanplant te verzekeren. Bij het uitspreken der verschillende zegenbeden, die hij voor elk geval kent, roept hij zowel den god van Mohammad, als de voornaamste goden van het Hindoesche pantheon aan, doch deze verwarring schijnt geen bezwaar op te leveren, en wordt in de meeste gevallen zelfs niet eens opgemerkt!

Wat de eigenlijke bewerking der velden aangaat, deze komt op het volgende neder.

Nadat de voor het kweekbed of de pawinihan bestemde uitgestrektheid, die rekening houdt met de uitgestrektheid der te beplanten velden, uitgezocht en afgebakend is, en men aan de vier hoeken daarvan bloemen en boreh neergelegd en het hiervoor noodige offermaal, bestaande voornamelijk uit een toempĕng met het vleesch van een gele of witte kip, gegeven heeft, wordt het afgebakende stuk ingedijkt en verder gedurende eenige dagen onder water gezet, totdat het geheel doorweekt is. Daarna heeft de eerste ploeging, nratas- of mloekoesapisan, plaats, den volgenden dag of iets later gevolgd door eene tweede ploeging, dwars tegen de eerste in. Na deze tweede ploeging, nrondjol of nrondjoli, waarbij evenals bij de eerste de randen en hoeken der dijkjes, waar de planter met zijn ploeg niet is kunnen komen, met den patjoel omgespit worden (di-patjoeli), wordt het veld geëgd, (di-garoe) om de nog bestaande klompen fijn te maken, en verder 2 à 3 weken onaan-geroerd gelaten, waarbij echter gezorgd wordt, dat het daarover stroomende water steeds doorvloeit. Hierop volgt een tweede egging, (di-grabag of di-garoe-ping-pindo) en worden de dijkjes dicht gemaakt of bepleisterd, (di-temboq of di-lepa), want het water moet nu gedurende 8 à 10 dagen daarin worden gehouden, om de rotting der ondergewerkte graszoden en andere planten te bevorderen. Eindelijk wordt het veld voor den derden keer geëgd en tevens effen gemaakt (di-angler of di-ler),

waarna men het daarop staande water langzaam doet wegvloeien, zoodat alleen een zachte modderplaat overblijft.

De ploeg, wloekoe of wloedjeng, die hierbij gebezigd en door twee karbouwen of koeien getrokken wordt, bestaat uit een boom of tjatjadan, die op ongeveer een voet afstands van zijn punt voorzien is van een dwarspen of oendang-anding, dienende om de pasangan of het juk, dat de trekdieren op den nek krijgen, te houden. Aan zijn ander eind is de boom aan den ploegstaart of boentoetan, dien de planter bij het ploegen in

Singkal met grooten vleugel.

a. Tjatjadan.	c. Tanding.	e. Slikoer.	g. Singkal.
b. Oendang-anding.	d. Boentoetan.	f. Tanding.	h. Kédjen-singen.

de hand houdt en waarmede hij den geheelen toestel bestuurt, bevestigd door middel van een aan de bovenzijde aangebrachte, staande pin of tanding en aan den onderkant door middel van een dwarspen of slikoer.

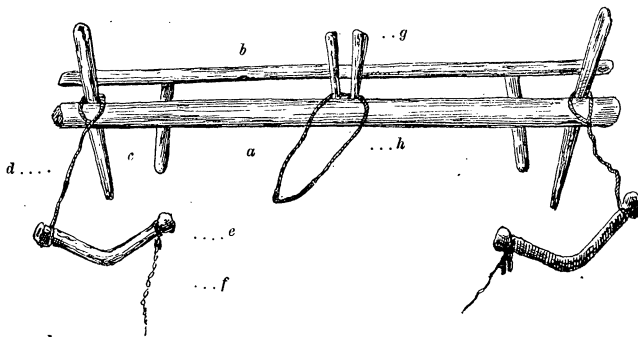
De boentoetan steekt verder in een, aan een of aan beide zijden van vleugels voorzien houten blok, dat tot onwoeler of singkal dient en aan welks uiteinde het ijzeren kouter of kédjen, ook kédjen-singen, d. i. gegoten ploegijzer, zit. De bevestiging van den boentoetan aan den singkal geschiedt mede door een tanding.

Zooals wij zooeven gezegd hebben, dient de aan den tjatjadan zittende oendang-anding tot het houden van het juk, dat de werkdieren op den nek dragen.

Dit juk of pasangan bestaat uit een dwarshout, dat mede pasangan genoemd wordt, wanneer daarboven nog een ander verbindingsstuk, dat dan dëpan heet, aanwezig is; anders draagt

het den naam *děpan*. Aan beide einden van dezen *pasangan* of *děpan* zijn op een afstand van 1 à $1\frac{1}{4}$ voet van elkander twee pennen aangebracht, in eenigszins schuine richting, zoodanig dat de daartusschen besloten ruimte aan de onderzijde iets nauwer is dan boven. Deze pennen, die den zoogenaamden *sambilan* vormen, dienen om den hals van het trekkende dier te omklemmen en het juk daarop vast te houden.

Pasangan.

a. Pasangan.
b. Děpan.

c. Sambilan.
d. Tali-gandoel.

e. Sawět.
f. Tali-sawět.

g. Manoeq-an.
h. Këndali.

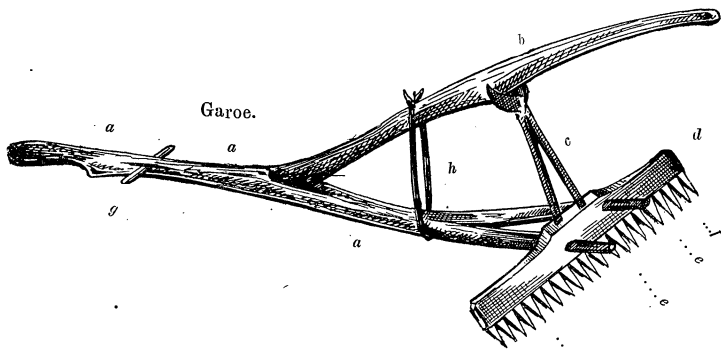
Ter voorkoming van het uitglippen of uitwippen van den draagtoestel is verder aan dezen *sambilan* een soort van sluit-hout of *sawět* aangebracht, dat door de daaraan zittende banden of *tali-sawět* zoodanig aan den *sambilan* bevestigd kan worden, dat de hals van het trekdier er geheel door omsloten wordt; en er van uitglippen dus geen sprake kan zijn.

Midden op den *děpan* of *pasangan* zijn mede twee pennen aangebracht, die *manoeq-an* heeten en dienen om het daaraan zittende touw, dat *këndali* genoemd wordt, vast te houden. Dit touw nu wordt aan den *oendan-anding* van den *tjatjadan* van den ploeg bevestigd en wel zóó, dat de trekdieren dien *tjatjadan* niet alleen mede dragen maar ook voorttrekken kunnen.

Deze *pasangan* wordt ook bij de eg gebruikt.

Wat de eg of garoe betreft, deze bestaat uit een $\pm 1\frac{1}{2}$ meter lang en van 12 tot 15 puntige pennen of tanden, (oentoe genaamd) voorzien stuk hout, dat *apan-apan* heet, waarin een boom of *tjatjadan*, meestal met een gevorkt uiteinde steekt.

De punten der vork, die door den apan-apan steken, worden tanding genoemd. Buitendien is ongeveer ter halve lengte van den tjatjadan daarop een verlengstuk in de richting van den apan-apan aangebracht, dat toeggangan heet en boven op den apan-apan geschraagd wordt door een soort van vork, die sekeh wordt genoemd. Deze toeggangan is stevig door middel van een touw of ander verband, srampad, aan den

<i>a.</i> Tjatjadan.	<i>c.</i> Sekeh.	<i>e.</i> Tanding.	<i>g.</i> Oendang-anding.
<i>b.</i> Toeggangan.	<i>d.</i> Apan-apan.	<i>f.</i> Oentoe.	<i>h.</i> Srampad.

tjatjadan bevestigd, zoodat hij goed vast zit, wat noodig is, daar de landbouwer bij het eggen op dezen toeggangan zit, om zodoende den apan-apan dieper in den modderigen grond te drukken en het onkruid, dat nog zichtbaar is er des te beter door onder te werken. Voor de bevestiging van de pasangan is ook de tjatjadan van de eg voorzien van een oendang-anding evenals bij den ploeg.

Is het kweekbed met deze werktuigen op de vorenbeschreven wijze klaargemaakt, dan gaat de planter over tot het daarop brengen van het voor zijn aanplant bestemde zaad.

Dit geschiedt op tweeërlei wijze, nl. door uitzaaiing der van de stengels of aren losgemaakte korrels, njebar of sebaran, en door het eenvoudig naast elkander leggen der volle aren, oeritan, welke laatste methode men veel in het gebergte ziet volgen, daar het dikwijls snel afstroomende water afzonderlijk gezaaide kleine korrels niet zelden wegspoelt, wat bij geheele aren die in den modder vastgedrukt zitten niet zoo gemakkelijk gaat.

Het voor de sēbaran bestemde zaad wordt eerst van de stengels losgemaakt door de aren eenvoudig met de voeten te betreden en zoo tegen elkander te wrijven. De bewerking wordt ilēs of ngilēs genoemd. Is dit gedaan dan wordt het zaad in een emmer of bak met water geworpen, om de bovendrijvende vooze korrels te verwijderen, en daarna in een open gevlochten mand met kleine mazen gedurende eenige uren in stroomend water te weeken te worden gelegd. Zijn de korrels goed doorweekt, dan worden zij in een ander, met versche pisangbladeren bekleed mandje overgebracht en in genoemde bladeren gewikkeld, om ze verder te laten ontkiemen.

Zijn de worteltjes zichtbaar of uitgekomen, mētoe djaloe, zooals de Javaan dit noemt, dan wordt het zaad ter uitzaaiing naar het kweekbed gebracht, doch niet zonder dat daarbij eenige formaliteiten worden in acht genomen.

Zoo moeten de personen, die het zaad naar het kweekbed dragen, zich behoorlijk gewasschen hebben en met schoone kleeven gekleed zijn, zooals Dewi-Sri bij hare ontmoeting met Praboe Makoekoewan aan dezen gelast heeft.

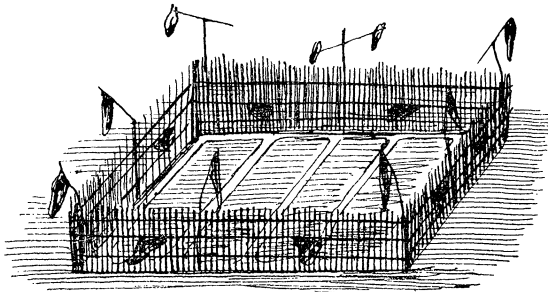
Voorts wordt het zaad met een weinig zoutwater besprenkeld, om den groei daarvan te bevorderen, en met daḍapbladeren bedekt, opdat het later ook de frissche groene kleur daarvan over moge nemen.

Buitendien moet een slamētan worden gegeven met een toempēng, waarin een gekookte kip besloten is. Bij deze slamētan wordt het zaad tusschen twee aangestoken lampen geplaatst, die zon en maan moeten voorstellen, terwijl een bak met water ten symbool moet strekken van de even groote noodzakelijkheid van dit element voor het gewas, als de aanwezigheid van vorenbedoelde hemellichamen.

Het zaad wordt eenvoudig met de hand uitgezaaid, meestal vrij dicht op elkander, terwijl daarbij door den doekoen-tani of iemand anders, die er verstand van heeft, een gebedje wordt uitgesproken, waarbij de hulp van Adam en Eva of van Baṭara Goeroe en Dewi-Oema, of wel van Dewi-Sri en Wishnoe voor den voorspoedigen groei van het plantsoen wordt ingeroepen.

Daarna steekt men hier en daar op het kweekbed lēmpoejang- en arenbladeren als symbolen van de hoop, dat het plant-

soen er even frisch en groen uit mag zien, en wordt het kweekbed verder omheind, waarbij men hier en daar langs die heining oude in urine gedoopte doeken aan korte stokken hangt, om door den reuk der urine de wilde varkens van het

Pawinihan.

bed af te houden en verder nog vogelverschrikkers of wëden-wëden plaatst. Is dit alles geschied, dan wordt het bed onder water gezet en het zaad gedurende 8 à 10 dagen ondergedompeld. Eerst daarna wordt het water des nachts van het kweekbed verwijderd, doch overdag er weder opgebracht totdat de zaadplanten uitgetrokken moeten worden voor de overbrenging op de daarvoor bestemde sawahs. Naar gelang van de soort der pari en van den grond, alsmede van de hoogteligging van de velden variëert de tijd van overplanting van 40 tot 60 dagen, in de vlakke, en van 60 tot 100 dagen in het hooggebergte. Van daar de onderscheiding der pari in de vroeg-rijpe of gendjah, de middelmatige of têngahan en de late of dalëm, d. i. eigenlijk: de voor grooten bestemde, daar grooten en aanzienlijken grootere voorraden kunnen opdoen, en dus langer op een nieuwen oogst kunnen wachten.

Het uitplanten der oeritan geschiedt op dezelfde wijze en met dezelfde formaliteiten, doch iets eenvoudiger, daar hierbij van het aftrappen der korrels van de aren geen sprake is. De gewekte aren worden meestal op 4 à 5 cm. van elkander neergelegd, maar daarbij zooveel mogelijk uitgespreid, ter voorkoming dat de daaraan zittende korrels op elkander opgehoopt komen te liggen, en een groot deel daarvan dan zal verstikken.

Zoodra de kweekbedden bezaaid en omheind zijn, wordt begonnen met de bewerking der sawah's, die de zaadplanten moeten ontvangen en gedurende den tijd der bewerking der kweekbedden reeds geheel of gedeeltelijk onder water zijn gezet.

Sommigen beginnen met de dijkjes of galëngan's geheel in orde te brengen, anderen vergenoegen zich met de hier en daar bestaande breuken en openingen in de oude galëngan's te stoppen en de goede afwerking daarvan tot de laatste ploeging uit te stellen. Zijn de galëngan's zoover gereed, dat zij het op het veld gebrachte water goed kunnen tegenhouden, dan begint de planter zijn door die dijkjes dikwijls in verscheidene vakken of terrassen, (kěđoq of koťaq-an) ingedeeld terrein voor den eersten keer te beploegen, mloekoe-sapisan of ambroedjoel, waarbij de hoeken en randen der koťaq-an's of kěđoq's met den patjoel worden bewerkt.

Hierna wordt de grond geëgd, (di-garoe of di-grabag) en voor den tweeden keer geploegd, waarbij gezorgd wordt, dat de voren bij deze tweede ploeging dwars door die der eerste gaan, dus min of meer loodrecht daarop getrokken worden; deze tweede ploeging heet nrondjoli.

Na deze tweede ploeging worden de galëngan's onder handen genomen en schoongemaakt, waarbij de kanten gelijk gekapt worden, di tampingi.

Is dit afgedaan, dan wordt voor de tweede maal geëgd, welk eggen ngloewëg wordt genoemd, en dient om alle nog bestaande klonters klein te maken en te breken.

Na dit eggen worden de galëngan's op nieuw bewerkt, d. i. met modder bestreken of bepleisterd, (di-lepa) en het veld ten slotte nog voor den derden keer geëgd, (di-ler) om de oppervlakte daarvan effen of gelijk te krijgen.

Hiermede is de bewerking der sawah afgelopen; het veld is dan gereed, om de over te planten bibit of winih, d. z. de zaadplanten, op te nemen.

Vorenbeschreven bewerking duurt gewoonlijk 50 tot 70 dagen en wordt meestal beëindigd, juist tegen den tijd, wanneer de zaadplanten van het kweekbed reeds zoo groot zijn, dat zij naar de daarvoor bestemde sawah's overgebracht kunnen worden.

Bij dit overplanten, (nandoer) worden de zaadplanten uit de

pépinère eenvoudig uitgetrokken, (di-daoet) en tot bossen, die gemakkelijk met de hand te omvatten zijn, saamgebonden. Ter voorkoming dat de toppen der in de meeste gevallen ten gevolge van eene te dichte zaaiing vrij spichtig opgegroeide plantjes na de uitplanting om zullen buigen, worden zij meestal getopt of weggesneden, di-kětoq of di-poenggël, van daar dat voor het daoet in enkele streken ook wel de uitdrukking njambatarit, d. i. arit's (voor dit werk) leenen, gebezigd wordt. Dit daoet en tot bossen binden geschiedt meestal door mannen, die de gebonden bossen ook naar de sawah's dragen en daar over de te beplanten oppervlakte verdeelen, door op bepaalde afstanden eenige bossen neer te smijten.

De behandeling der zaadpadi geschiedt alles behalve voorzichtig en eer ruw dan zacht, doch dit is van oudsher de adat en moeilijk valt het, den Javaan hiervan terug te brengen en hem te overtuigen, dat zulks niet dan nadeelig kan zijn voor de plant.

Het uitplanten, (nandoer of naněm) geschiedt door vrouwen, die al achteruit gaande telkens bundeltjes van 2 à 3 plantjes in den grond steken op afstanden van 8 tot 15 cm., soms meer, van elkander. Voor deze afstanden kent de Javaan verscheidene benamingen, als kěpěl, d. i. de breedte van een vuist, — tjoe, d. i. de breedte van een vuist met rechthoekig gestoken duim, — kilan, d. i. de spanwijdte tusschen den top van den duim en dien van de pink, — rong tjoe, d. i. de lengte van twee tjoe's, — sakaki, d. i. een (Rijnlandsche) voet, enz.

Niettegenstaande de vrij omslachtige manier van dit uitplanten der zaadpadi geschiedt het toch vrij vlug, daar 50 à 60 vrouwen de oppervlakte van een bahoe van 500 □ Rh. roeden of 7096.5 □ meters in 3 à 4 uren vol kunnen planten.

Zij die aan dit nandoer deelnemen zonder er betaling voor te krijgen, hebben recht later mede te oogsten tegen een vooraf bepaald aandeel van het product, dat van $\frac{1}{8}$ tot $\frac{1}{5}$, soms zelfs $\frac{1}{4}$ of meer variëert, en bawon wordt genoemd.

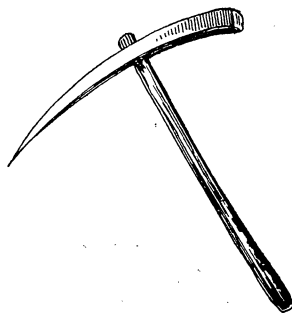
Na het nandoer wordt de watertoevoer op het beplante veld gedurende 3 à 4 dagen afgesloten, om de in den modder gezette plantjes er vaster en steviger in te doen staan; eerst daarna brengt men langzaam aan weder water op het veld, doch niet

te veel in eens daar zulks oorzaak kan zijn van de ama-lomod of ama-lodoh, ten gevolge waarvan de jonge stengels aan rotting onderhevig zijn en de planten dan geheel of gedeeltelijk uitsterven, wat alweder een lastig inboeten of njoelami noodig maakt.

Zoo staat dan eindelijk de pari op het veld, maar hiermede zijn de arbeid en de zorg van den planter nog verre van voorbij, doch alvorens wij de verdere behandeling van den aanplant bespreken moeten wij nog even nagaan wat aan al de zoeven medegedeelde bewerkingen enz. is voórafgegaan, want, zooals wij reeds vertelden, zonder formaliteiten en slametan's gaat de Javaan niet tot de bewerking en beplanting zijner velden over, vooral wanneer het de ontginning van nieuwe sawah's geldt.

In de eerste plaats en voor dat een enkele patjoel-slag in den te beplanten grond wordt gedaan, moet de leiding, die het benodigde water aan moet voeren, aangelegd of in orde gemaakt worden. Bij eersten aanleg of liever voordat aan het graven der leiding begonnen wordt, wordt eerst een slametan gegeven, waarbij een toempëng met het vleesch eener witte kip, die in die toempëng gestoofd wordt, den hoofdsotel vormt. In het voor deze gelegenheid voorgeschreven gebed worden behalve de patronen van den landbouw, de god en de profeet der mohammedanen, voornamelijk ook de god der wateren, Baginda-Kelir aangeroepen.

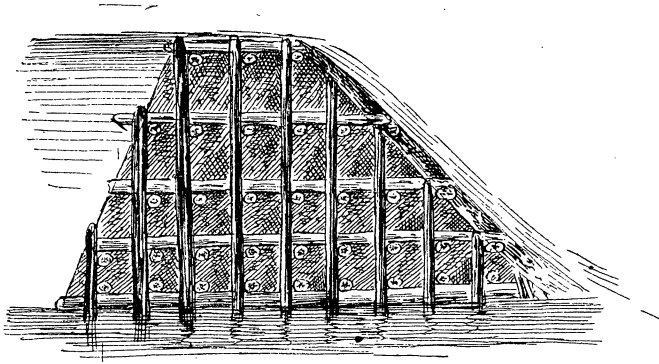
Daarna begint men met het water uit de beek of eene oude, bestaande leiding, of wel uit eene vooraf opgedamde rivier te leiden door eenvoudig een geul te graven en het water er in te laten loopen (noeroet banjoe). De graver der leiding loopt hierbij achteruit en laat het water hem volgen tot aan de plek, waar hij het hebben wil. De uitgegraven aarde wordt links en rechts tot dijkjes van de leiding opgehoopt en hetzij met den voet, hetzij met den patjoel vast aangedrukt. Ontmoet de graver hierbij zwaar gesteente, of rotsgrond, waar hij niet door kan, dan trekt hij zijne leiding er eenvoudig om heen; alleen in dringende gevallen bedient hij zich van het breekijzer of linggis en van

Tjoetjoeq-dandang.

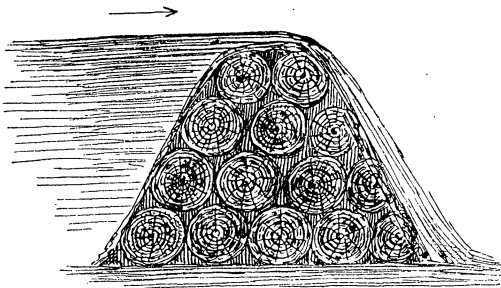
het pikhouweel of tjoetjoeq-dandang, na den belemmerenden steen of rotsground door branden in stukken te hebben doen springen.

Moet het water uit een lager bed, bijv. een rivier, in de leiding gebracht worden, dan wordt het eerst opgedamd, di-bëndoeng of di-tambaq. Zulk een dam, bëndoengan of tambaq,

Dam met djagang's. (Dwarse doorsnede).

bestaat gewoonlijk uit twee of meer rijen stevig ingeheidde of ingeslagen en door dwarsbalken aan elkander verbonden palen, djagang of troetjoeq (al naar gelang dat groote en zware, of kleine stukken hout daartoe gebezigd zijn) waartusschen steenen en aarde zijn vastgestampt, zoodanig, dat een soort van dik-

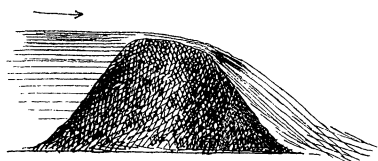

Dam van krاندjang's. (Dwarse doorsnede).

ken wal met behoorlijke taluds gevormd wordt, die door de voortdurende aanslibbing aan de bovenzijde hoe langer zoo steviger wordt. Dikwijls bedient men zich in stede van palen ook van krاندjang's

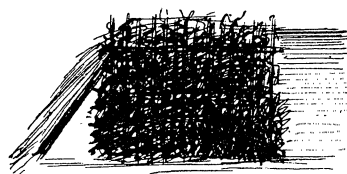
of lange, van bamboe gevlochten en met zware steenen gevulde korven, die dwars in de rivier worden neergelegd en opgestapeld. De tusschenruimten worden dan met steenen, enz. zoo goed doenlijk gevuld en de krاندjang's onderling zoo stevig mogelijk bevestigd.

Is in het reservoir, waaruit het water voor de leiding moet worden afgetapt, geen of weinig stroom, zoodat minder vrees voor doorbraken, enz. bestaat, dan behelpt men zich niet zelden ook eenvoudig met een gewonen aarden dijk of dam, of wel met eene waterkeering gemaakt van in den grond geslagen bamboe-stokken, waartegen rijs en bladeren, enz. zijn vastgezet; zulk een dam heet tambaq-ropoh.

Aarden dam. (Dwarse doorsnede).

Bij belangrijke leidingen ziet men hier en daar ook gemetselde dammen volgens europeesche constructie opgeworpen; deze worden echter zelden door de bevolking zelf of door particulieren, maar meest door den waterstaat en op kosten van den lande gemaakt.

Tambaq-ropoh. (Dwarse doorsnede).

Zooals wij zoeven reeds opmerkten wordt bij den aanleg van zulk een dam steeds een offerfeest gegeven, dat naar gelang van de meerdere of mindere belangrijkheid van den dam ook meer of minder luisterrijk wordt gevierd; ook brengen plaatselijke gebruiken soms bijzondere formaliteiten mede die daarbij in acht moeten worden genomen. Zoo is ons o. a. bekend, dat jaarlijks bij een der dammen in de residentie Kědoe het offerfeest begonnen wordt met het baden der betrokken inlandsche ambtenaren en hoofden, die zich behoorlijk gekleed in het water moeten begeven en dan door de hen volgende koeli's of landbouwers nat gemaakt worden. Het bij deze slamětan op te zeggen gebed is het donga-slamět, dat wij reeds kennen, en wat de daarbij op te disschen gerechten betreft, deze moeten zoo volledig mogelijk zijn.

Is de leiding gereed en vloeit het water er behoorlijk door, dan wordt meestal een derde slamětan gegeven, die wanneer de leiding van eenige beteekenis is, niet zelden gepaard gaat met gamělan- en wajang-spielen. Ook voor de bij deze gelegenheid te geven slamětan op te disschen gerechten zijn geen be-

paalde soorten voorgeschreven; alleen moeten zij zoo volledig mogelijk zijn, en in elk geval uit die schotels bestaan, die de adat der streek voorschrijft.

Geldt het de ontginning van nieuwe sawah's, dan moet de ontginner beginnen met den grond zelf te bewerken, voordat hij daartoe helpers neemt. Gewoonlijk bepaalt zich deze eerste bewerking van den ontginner tot het hier en daar omwerken der open plekken en het omhakken en verbranden van het struikgewas en ander onkruid van het door hem uitgekozen terrein. Na 3 à 4 dagen roept hij de hulp van familieleden en vrienden in, die daarvoor of driemaal daags (tegen 8, 11 en 4 uur) volop te eten en eenig snoepgeld of doewit-djadjan krijgen, of een vooraf bepaalde betaling van 40 tot 60 centen daags ontvangen, en wordt het terrein van het daarop staande struik- en ander gewas, dat dan verbrand wordt, gezuiverd, waarna alles wordt omgeploegd en de noodige terrassen worden aangelegd door het opwerpen van dijkjes of galéngan's. Is dit gedaan, dan laat men het water daarover loopen en zorgt de ontginner nu voor de verbetering der waterpasse vakken door zoo noodig de dijkjes hooger te maken of wel den grond van het lagere gedeelte van elk vak hooger op te halen of omgekeerd, en alzoo het niveau te herstellen.

Bij het binnenlaten van het water moet het veld aan vier hoeken boreh en bloemen krijgen; anders zullen de patronen van den landbouw het ontwijken en er hunnen zegen niet aan geven.

Dergelijke zelf ontgonnen sawah's worden sawah-jasan genoemd, en blijven in de familie van den ontginner; is deze overleden dan wordt de naam veranderd in sawah-poesaka, d. i. erf-sawah. Is de eerste ontginner niet bekend, en de sawah alzoo algemeen eigendom geworden, die bij de overige velden der desa getrokken is, dan wordt zulk een veld dikwijls sawah-asli, d. i. van oudsher bestaan hebbend, geheeten, ofschoon deze benaming niet zelden ook voor de sawah-poesaka gebezigd wordt.

De communale gronden der desa worden overigens sawah-desa, sawah-bakoe, d. i. stam- of oorspronkelijke velden, sawah-lanjah, d. i. bijhoorende sawahs, sawah-lawas, d. i. sedert lang bestaande sawahs, enz. genoemd.

Voorts onderscheidt men de sawah's, naar gelang van de al

of niet bevoelbaarheid daarvan, in: sawah-banjoe-oerip of velden van levend water voorzien, sawah-sorotan, d. z. velden, die slechts gedurende eenigen tijd te bevoeien, en gedeeltelijk van den regen afhankelijk zijn, en sawah-tadahan, d. z. die, welke alleen in den zwaren regentijd te bewerken zijn, daar zij geen ander dan regenwater kunnen krijgen.

Ook naar de ligging worden de sawahs onderscheiden in sawah-ngare, d. z. velden in de vlakte, sawah-pagoenoengan, d. z. velden op het gebergte, sawah-rawa of sawah-bana-rawa, d. z. moerasvelden, sawah-lědoq, d. i. velden in ravijnen, enz.

In het gebergte ziet men wel eens nieuw ontgonnen sawahs eenvoudig bezaaien evenals met de korenvelden in Europa geschiedt. Deze behandeling, waarbij van een pépinière en van overplanten der bibit geen sprake is, heet moewoer-tinggal, d. i. blijvend uitzaaien, doch wordt alleen in praktijk gebracht, zoolang niet verwacht kan worden, dat het aan den sawahbouw besteede werk door een overvloedigen of goeden oogst beloond zal worden. Dit is meestal eerst in het derde jaar na de ontginning het geval, althans voor zoovere van winst of loon bij den sawahbouw sprake kan zijn, daar, zooals die thans gedreven wordt, de resultaten daarvan vrij treurig genoemd kunnen worden, en, wanneer men het tijdverlies in rekening brengt, deze cultuur in de meeste gevallen, schade oplevert. Doch time is money is bij den javaanschen landbouwer een onbekend spreekwoord, zoodat hij al van winst spreekt, wanneer de waarde van het door hem geogste product zijne uitgaven aan bibit, slamětan's enz. overtreft, en hij daaruit het noodige voor zijne landrente en andere belastingen halen kan. Zijne moeite en den door hem voor den rijstbouw besteeden tijd rekent hij niet; als hij dien niet aan zijn aanplant gegeven had, zoude hij zijn tijd toch hebben zoek gemaakt en dan misschien met minder voordeelige tijdpasseringen!

Gelukkige menschen!

Wat den tijd der sawah-bewerking betreft, waar men over overvloedig water te beschikken en de velden niet met tweede gewassen beplant heeft, ziet men niet zelden daarmede reeds in den mangsa-katiga of mangsa-kapat, d. i. het derde of vierde jaargetijde, beginnen.

Meestal echter wordt hiermede eerst in den mangsa-kalima, of mangsa-kanēm, d. i. het vijfde of zesde seizoen een aanvang gemaakt.

Hageman geeft in zijne: *Handleiding tot de kennis der geschiedenis, aardrijkskunde, fabelleer en tijdrekenkunde van Java* als kenmerken der twaalf mangsa's of seizoenen het volgende op, nl. van de mangsa:

Kasa: Afbranding der velden; begin der ontginningen.

Karo: Het geplante begint zich te ontwikkelen.

Katēloe: Tijd der tweede gewassen en aardvruchten; wilde plantengroei.

Kapat: Bronst- en bloeitijd met vele winden en hoogen waterstand.

Kalima: De waterleidingen en landbouwgereedschappen worden in orde gebracht; begin van den rijstbouw.

Kanēm: De rijstvelden worden geploegd en het zaad uitgezaaid.

Kapitoe: De rijstplanten worden uit de kweekbedden overgeplant, de waterwerken gerepareerd.

Kawoloe: De rijstplantjes heffen zich op en steken boven het water uit.

Kasanga: De padi begint te dragen.

Kasēpoeloh: De rijstaren worden geel en komen tot rijpheid.

Dēsta: Oogsttijd van het rijstgewas.

Sada: Tijd der opschuring der padi; heete dagen, koude nachten.

Ofschoon hier en daar wel verschillen of afwijkingen daarvan te constateeren vallen, zijn de zooeven aangegeven kenmerken der verschillende mangsa's vrij juist te noemen.

Maar, zooals wij reeds gezegd hebben, wordt door den Javaan behalve op deze mangsa's ook nog op vele andere dingen gelet, voordat hij tot de bewerking van zijn grond overgaat.

Ala oeloe, bētjiq keri, nanging adja toeman is bij hem een bekend spreekwoord, dat hem leert, dat het niet goed is, de eerste te zijn of anderen voor te gaan, en het dan beter is, wat achter te blijven, maar zulks mag geen gewoonte worden, nl. in het achterblijven met de bewerking der sawah's, want evenals de eerstbebouwde zullen ook de laatstbeplante velden, die bloeien, wanneer de overige sawahs òf nog geen aren ge-

schoten hebben òf reeds geogst zijn, aan allerlei plagen en ziekten van het gewas blootstaan. Van daar dat de gezamenlijke velden eener desa of soms van eene geheele streek steeds bijna gelijktijdig bewerkt en beplant worden, en de oogst overal ook bijna op denzelfden tijd invalt.

Wanneer of op welke tijdstippen deze verschillende werkzaamheden begonnen worden, is echter verre van onverschillig, want elk jaar van den windoe of cyclus van 8 jaren, elke maand, elke dag en elk uur van den dag heeft zijne of hare eigenaardige eigenschappen, die niet zonder invloed zijn op den aanplant, en waarmede derhalve rekening dient te worden gehouden.

Zoo moet in het eerste jaar van den windoe, nl. het jaar Alip, des Vrijdags met het werk worden begonnen en wel door van het midden van het veld uit in noordelijke richting te ploegen. De slametan in dit jaar bestaat uit sęga-liwët, d. i. niet in een koekoesan gaargestoomde rijst, met pětjël-ajam, d. i. met diverse kruiden toeberaid kippevleesch, terwijl het voor deze slametan voorgeschreven gebed is dat voor het ngroewah-ngrasoelakën. Indien de aanplant in dit jaar door eene ziekte bezocht wordt, zal het de ama-abang zijn, die bestreden moet worden door het neerleggen van djëroeq-göeloeng, d. i. Citrus pyriformis Hassk. of Citrus decumana L. in de leiding, die het water naar het veld aanvoert.

In het tweede jaar, Ehe, moet men op een Woensdag beginnen en de eerste vore van het noorden naar het oosten trekken. Voor de slametan wordt weder sęga-liwët gebruikt, doch met eieren en gezouten visch of gëreh, terwijl het gebed toelaq-bilahi, d. i. het gebed tegen gevaren of ongelukken, heet. De ziekte, die zich in dit jaar het meest voordoet, is de ama-soendëp, d. i. de spichtige ama, omdat de planten er vermagerd en spichtig uitzien, en wordt bestreden door paardenmest in de waterleiding te werpen.

Donderdag is de dag, waarop men in het derde jaar, Djimawal, beginnen moet en wel ploegende in de richting van zuid naar oost. De slametan bestaat uit sęga-liwët en eierkoek of dadar en het gebed, dat daarbij wordt uitgesproken, is het donga-koenoet. Tot de plagen, die in dit jaar het meest voorkomen behooren allerlei soorten van vogels, die op de pari

belust zijn. Hiertegen is het goed, langs de waterleiding pisang-saba of *Musa ornata* Rxb. (?) in rijen te planten.

In het vierde jaar, Dje, is de begindag een Vrijdag en moet men van het noorden naar het westen ploegen. De slametan en het gebed zijn dezelfde als voor het jaar Ehe, en tegen de wilde varkens of tjeleng, die in dit jaar de voornaamste plaag uitmaken, moet men gebrande djagoeng of maïs, of wel gebrande, vooraf in cocosmelk geweekte rijst met trasi vermengd in de leiding werpen.

Voor het vijfde jaar, Dal, is Woensdag de aangewezen dag en de richting van zuid naar west die, welke men bij het ploegen te volgen heeft. De slametan, waarbij het donga-slamet wordt uitgesproken, bestaat eenvoudig uit gewoon gekookte rijst en zout, terwijl de ama-lodoh, die zich in dit jaar het meest vertoont, bestreden kan worden door het planten van pisang-sëpët, d. i. *Musa sapientum*, L. langs de leiding.

In het zesde jaar, Be, is de begindag mede Woensdag; voor het ploegen is geene bepaalde richting aangegeven, zoodat men hierin geheel vrij kan handelen. De ama, die in dit jaar het meest voorkomt, is de ama-walang-sangit. Deze plaag moet worden voorkomen en tegengegaan door de dragende planten hier en daar met welriekende oliën te besprenkelen. De slametan, waarbij het donga-koenoet moet worden opgezgd, bestaat uit sëga-liwët en eieren.

Walang-sangit.

Ook in het zevende jaar, Wawoe, kan men ploegen in elke richting, die men verkiest, mits de arbeid op een Vrijdag begonnen wordt. De slametan bestaat uit sëga-liwët met eieren en gezouten visch en het gebed is het donga-ngroewah-ngrasoelakën. Tot de meest voorkomende ziekten van dit jaar behooren de ama-lodoh en de ama-poetih, die beide bestreden kunnen worden door citroenen in de leiding te werpen.

In het achtste jaar, Djimakir, eindelijk moet men den arbeid op een Donderdag aanvangen; de richting, waarin geploegd wordt, is mede niet vastgesteld, zoodat de ploeger hierin geheel vrij is. De slametan bestaat uit rijst met pëtjël, en het gebed is het donga-toelaq-bilahi. In dit jaar komt de ama-tikoes veel voor. Tegen deze muizenplaag wordt aanbevolen het neêrleggen

van op de markt gekocht gebak en andere snoeperijen (djadjan-pasar) langs de leidingen.

Zijn de zooveen aangegeven begindagen nahas, d. i. ongelukkig of onheilspellend, omdat op die dagen in vroegeren tijd ongelukken of andere onheil veroorzakende gebeurtenissen zijn voorgevallen, of wel sangar, d. i. gevaarlijk door den invloed van bovennatuurlijke machten, dan worden zij door andere vervangen.

Nahas zijn alle nieuwjaarsdagen, nl. die, welke op den eersten van de maand Soera vallen.

Is deze eerste dag een Zondag, dan wordt het jaar Dite-tana-loewe, d. i. het Zondag-jaar zonder aardwormen, genoemd. In zulk een jaar vallen de regens langzaam, maar voortdurend, wat voor den landbouw niet onvoordeelig is.

Een jaar, dat met Maandag aanvangt, heet Soma-wartjita, d. i. het Maandag-jaar der aardwormen, naar een grooten aardworm, die dan veel voorkomt en veel vocht noodig heeft; ook dit jaar is voor de cultuur voordeelig, omdat daarin vele regens zullen vallen.

Is Dinsdag nieuwjaarsdag, dan heet het jaar Anggara-wikata, d. i. het Dinsdag-jaar der kikvorschen; in dit jaar zullen zware slagregens en groote overstromingen het slagen van den aanplant in gevaar brengen.

Wanneer het jaar met een Woensdag aanvangt, dan wordt het Boeda-maesa, d. i. het Woensdag-jaar der buffels genoemd; vele gestadige regens, zonder bandjir's of overstromingen zullen in dit jaar groot voordeel aan den landbouw brengen.

Een Donderdag als begin van het jaar geeft hieraan den naam Rěspati-mintoena, d. i. het Donderdag-jaar der zwaardkrabben, en voorspelt weinig regen bij groote droogte, zoodat zulk een jaar niet bijzonder voordeelig voor den landbouw is.

Begint het jaar met een Vrijdag, dan heet het Soekramangkara, d. i. het Vrijdag-jaar der krabben of kreeften; afwisselend zal men in dit jaar bij korte tusschenpoozen regen en droogte hebben.

Valt eindelijk de nieuwjaarsdag op een Zaterdag, dan noemt men het jaar Toempa-menda, d. i. het Zaterdag-jaar der geiten of schapen; in dit jaar zullen de regens onregelmatig vallen, en eer schadelijk dan goed zijn voor den aanplant.

Tot de dagen, die sangar zijn, en waarop niet gewerkt mag worden, behooren de Vrijdagen in de maanden Pasa of Poesa, Sawal en Sëla, de Zaterdag en Zondagen in de maanden Bësar, Soera en Sapar, de Maandagen en Dinsdagen in de maanden Rabingoel-awal, Rabingoel-akir en Djoemadil-awal, en de Woensdagen en Donderdagen in de maanden Djoemadil-akir, Rëdjëb en Roewah.

Buitendien heeft men hierbij rekening te houden met de waktoe en de sa-at, d. z. de goede en kwade tijdstippen van den dag, al naar gelang dat die door goede of wel kwaadgezinde geesten en andere machten beheerscht worden. Voor de bepaling dezer tijdstippen en het zoeken van den goeden dag kent de Javaan vele, dikwijls zeer omslachtige berekeningen en tellingen, wier bespreking ons thans te ver zouden voeren, daar, indien wij u een en ander goed en duidelijk moesten uitleggen en verklaren, wij er zeker een paar boekdeelen mede zouden vullen.

Doch dit is voor 't moment ook niet noodig. Alleen kunnen wij u nog de uitdrukkingen mededeelen, die bij het onderzoek of een dag als gunstig of ongunstig moet worden beschouwd, en bij de telling naar de nëptoe's van dien dag en zijn pasaran gebezigd worden.

Geldt het de ontginning van boschterrein of tégalan's in het gebergte, dan gebruikt men de woorden: sri, gana, kitri, moelia, pokah, d. i. schoon, soliede, geboomte (zwaar), genezen (hersteld, sterk) en geknakt (gebroken, ziekelijk). Eindigt de telling op sri of moelia dan wordt zulks als een goed voor-teeken beschouwd; de andere woorden voorspellen meer of minder groote gevaren en teleurstellingën.

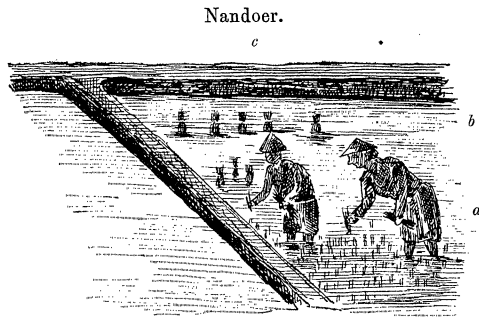
Bij de ontginning of bewerking van sawahs telt men met de woorden seekoe, watoe, gadjah en boeta, d. i. voet, steen, olifant en reus of titan, waarvan alleen gadjah een goed resultaat voorspelt, zoodat de uitkomst der telling op een der andere uitdrukkingen niet gewenscht is.

Eindelijk maakt men bij het graven van waterleidingen gebruik van de woorden alang, oeloeng, sida en dadi, d. i. dwars (belemmerd), langzaam (gerekt), doorgegaan, en tot stand gekomen, waarvan dadi de meest gewenschte uitkomst der telling is.

Doch genoeg, het wordt meer dan tijd, dat wij verder nagaan, wat met de pari geschiedt, nadat zij is overgeplant.

Zooals wij gezegd hebben, wordt het veld na het nandoer en zoodra het na afloop daarvan voorgeschreven feest- of offermaal, waarbij behalve de gewone gerechten ook kĕtoepat en lĕpĕt, d. i. in cocosbladeren gewikkeld en in santĕn gekookte rolletjes kĕtan met katjang, behooren, gegeven is, en de werkdieren er ook hun aandeel aan koepat 'en lĕpĕt van ontvangen hebben, gedurende 2 à 3 dagen droog gelegd en eerst daarna weder langzaam-aan van water voorzien. Eenige dagen later ziet men, dat de plantjes beginnen te herleven of nglilir en zoetjes aan groen worden, terwijl zij zich ook geheel oprichten. In deze periode wordt van de pari gezegd, dat zij djĕmĕngking of gĕmadoeng is; de pari is dan een kleine maand op 't veld en begint ook al uit te stoelen, welk tijdperk van haren groei goemoenda wordt genoemd. Is de uitstoeling voltooid, dan staat de aanplant in de periode, die lĕmara wordt genoemd en den overgang vormt tot het mĕtĕng of zwanger zijn der pari, d. i. dat tijdperk van haren groei, waarin de aar of oeli, ook roenggi, zich ontwikkeld heeft, doch nog niet te voorschijn is gekomen. Langzamerhand breekt de aar door haar omhulsel heen, en naar gelang, dat zij zich hooger en hooger daaruit verheft en dat de aren afzonderlijk of in groepen zichtbaar zijn, noemt men deze periode die van het mrotjot, ngoewar-oewari, soemĕngit, mĕdar-kisi, ngandjir-andjiri, anggromboeli, mapaq, enz.

Zijn de aren over het geheele veld uitgekomen, dan spreekt men van het mrataq of ambjar der pari en beginnen de aren neër te buigen dan heet deze periode die van het goemandoel of tĕmoengkoel.

a. Plantende vrouwen.
b. Bossen bibit.
c. Galĕngan's.

Hierna beginnen de aren langzaam aan eerst gedeeltelijk geel, mēmping-idjo, en dan geheel geel, mēmping-koening, te worden.

Eenige dagen later is de pari oogstbaar en staat zij in de laatste periode van haren groei, die bobot-ranggah of malang-poendaq wordt genoemd.

Tot den tijd van het mēmping-idjo wordt de aanplant steeds overvloedig van water voorzien; eerst daarna begint men den watertoevoer af te sluiten en het veld droog te leggen (ngēsat), om bij het oogsten geen last van den modder te hebben.

Gebeurt het echter, dat de rijstplanten door te weligen groei neerbuigen of schuin beginnen te staan, voordat zij aren geschoten hebben, (nglojop) of nadat de aren te voorschijn zijn gekomen, (anggeteq) dan wordt het water direct geloosd, opdat de planten steviger staan en niet verrotten kunnen. Valt de pari door te zware dracht als anderszins geheel op den grond, (gēlasah) dan gebeurt het niet zelden, dat van den geheelen oogst niets terecht komt en alles rot. Daarom wordt, zoodra hiervoor vrees bestaat, een touw, (pangkēr) om het geheele veld gespannen, dat het omvallen der planten moet tegenhouden. De paaltjes die dit touw moeten steunen heeten pangkrēq.

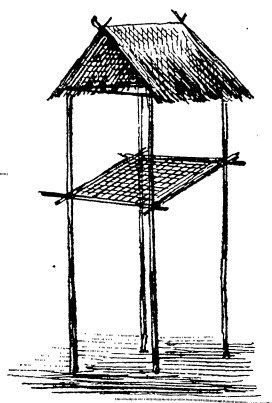
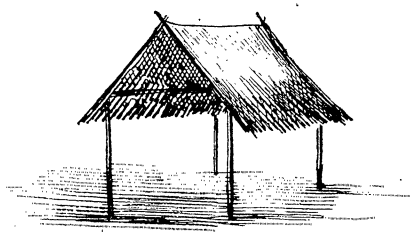
Het wieden of matoen, dat meestal tegen het goemoenda der pari gedaan wordt, en daarna nog een à tweemaal wordt herhaald, geschiedt over het algemeen vrij slordig. Meestal wordt het opgeschoten onkruid eenvoudig met den voet in den modder getrapt en zoo begraven, om het te doen rotten, wat echter niet altijd voldoende is, vooral wanneer er veel water op het veld staat, waardoor het los-ingetrapt onkruid langzaam aan weder bovendrijft en op nieuw wortel kan schieten.

De periode van het goemoenda wordt in vele streken als de belangrijkste in den groei der pari beschouwd, en daarom neemt men er allerlei voorzorgen voor in acht. Zoo mogen menstruerende vrouwen zich in dien tijd niet op het veld vertoonen, en moet ieder ander, die er komt, zorgen zich behoorlijk gewassen te hebben. Zelfs gaan hier en daar de planters er 's nachts met hunne vrouwen geheel ongekleed heen, om na een toer om hunne velden gemaakt te hebben, in hunne daarop staande goeboeg's of andere soorten van wachtplaatsen of wacht-

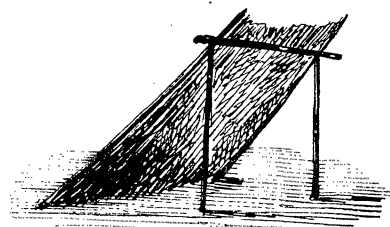
huisjes aan den god der liefde te offeren en zodoende ook bij de rijstplanten de teeldrift gaande te maken.

Deze wachthuisjes, die wanneer zij den grond tot vloer en een op stijlen rustend dak hebben, goeboeg heeten, doch wanneer het dak gedeeltelijk op den grond en anderdeels (aan de

Goeboeg.

Ranggon.

Antjoq-antjoq.

voorzijde) door twee stijlen gestut wordt, antjoq-antjoq genoemd worden, of wel wanneer zij als duiventillen hoog boven den grond op vier of meer stijlen verheven staan, onder den naam ranggon bekend staan, of eindelijk, wanneer zij slechts uit een op stijlen rustenden vloer zonder dak bestaan, den naam hebben van planggrong, zijn meest van bamboe vervaardigd, terwijl de daken uit alang-alang gemaakt zijn.

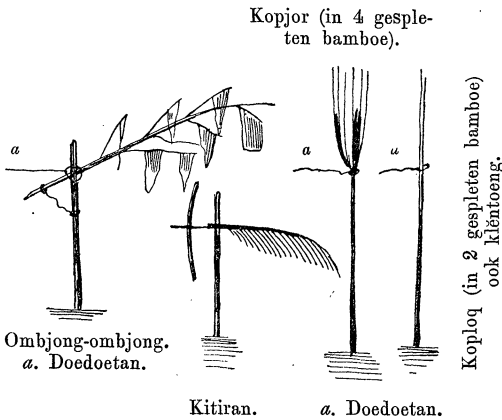
Zij worden gewoonlijk na het nandoer gebouwd en blijven tot na den oogst op het veld, daar zij na dien gebruikt worden, om de vóór de opschuring op het veld gedroogd wordende pari te bewaken.

Planggrong.

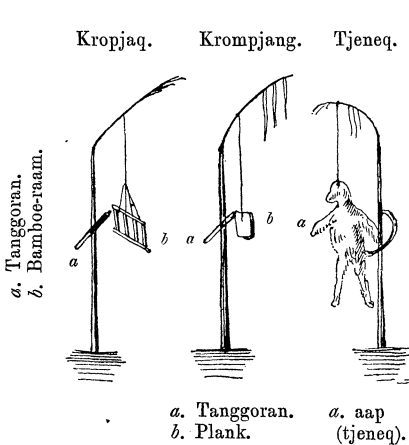
Gedurende den bloeitijd der pari ziet men ter wering van vogels van deze wachthuisjes dunne touwen in alle richtingen over het veld gespannen, wordende de einden aan den eenen

kant in die wachthuisjes vereenigd en aan den anderen bevestigd aan lange dunne bamboe-staken, die zoowel midden in het veld als aan de grenzen daarvan in den grond gestoken zijn. Aan die touwen, doedoetan of sēbraq, en staken (djagoer)

zijn allerlei voorwerpen als vogelverschrikkers, wēden-wēden, gehangen of bevestigd in den vorm van ombjong-ombjong, kitiran, kopjor, koploq, kropjaq, krompjang, tjeneq, oroq-oroq, klaras of verdorde pisang-bladeren, oude lappen, enz. Zijn de velden breed, en buigen daardoor de met

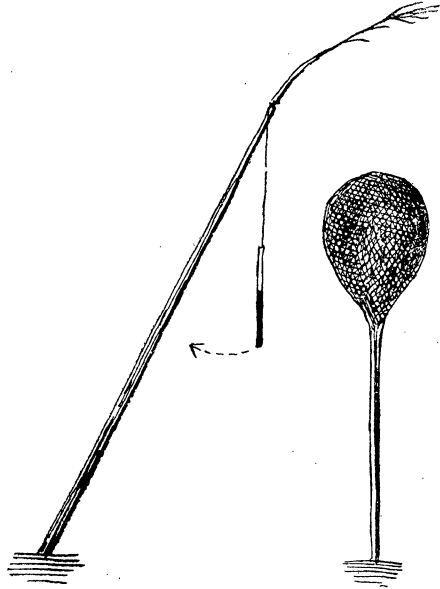
lappen en klaras behangen doedoetan of sēbraq te veel door, dan worden dwars over het veld andere sterk gespannen touwen aangebracht, die dienen om de doedoetan of sēbraq te steunen; deze touwen heeten toenggar. Ter wering van andere schade-

lijke dieren, als wilde varkens enz. worden hier en daar langs de grenzen van het veld korte met lappen of loengsoeran behangen of omwonden stokken in den grond gestoken. Zijn de daaraan bevestigde lappen in urine gedoopt dan heeten deze voorwerpen pētjing, zoo niet djodog. Ook ziet men dikwijls vernuftig uitgedachte en aardige zelfwerkende verschrikkers, waar-

bij het stroomende water uit de leidingen of van de hooger gelegen kēdoq's als beweegkracht gebruikt wordt, zoals de antjoel en de bloentaq. De eerste toestel bestaat uit een hollen bamboe-koker aan een dito rekje zoodanig bevestigd, dat het

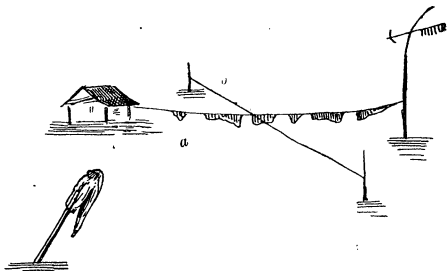
ondereind iets langer, dus ook iets zwaarder is dan het bove-
 eind. Dit rekje wordt met den bewegelijken koker zoodanig
 boven een ipëng, doorlaat of opening in een galëngan geplaatst,
 dat het stroomende water telkens tegen het onder-
 eind van den koker slaat en dit opwipt, terwijl het andere
 eind daarvan dan natuurlijk naar beneden gaat. Door nu
 achter dezen toestel op behoorlijke hoogte een ander
 rekje te plaatsen, waarvan het horizontale stuk uit een
 dikken hollen bamboe bestaat, verkrijgt men een
 machine, die telkens, wanneer het boveind van den
 koker tegen vorenbedoelden hollen ligger komt te vallen,
 een min of meer dof geluid of gebons voortbrengt. In
 de plaats van den bamboezen koker wordt ook wel
 eens een klapperdop, aan een touwtje hangende, gebruikt.

Kropjoq
(andere vorm).

Oroq-orog
(aan de bovenzijde ge-
 spleten en tot een
 korf gevlochten bamboe)

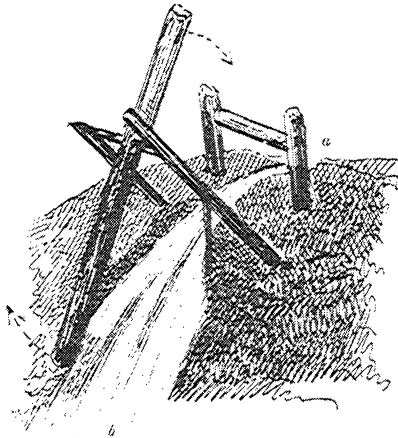
De bloentaq heeft dezelfde strekking en komt in samenstel
 met den antjoel vrij wel overeen. De bamboezen koker,
 die op dezelfde wijze als die van den antjoel is bevestigd,
 bestaat echter uit een stuk, dat door een geleding in tweeën
 is gesplitst; de bevestiging aan den standaard geschiedt door
 eene opening onder die geleding, zoodat het boveineind een
 soort van bus vormt. Dit boveineind wordt nu zoo geplaatst,
 dat het, ledig zijnde, juist onder de straal van het uit de ipëng
 stroomende water komt te liggen

Pëtjing of
Djodog.

a. Doedoetan of Sëbraq met
b. Toenggar.

en dus dit water op moet vangen. Zoodra het vol is geloopt buigt het door zijne zwaarte neder, tengevolge waarvan het

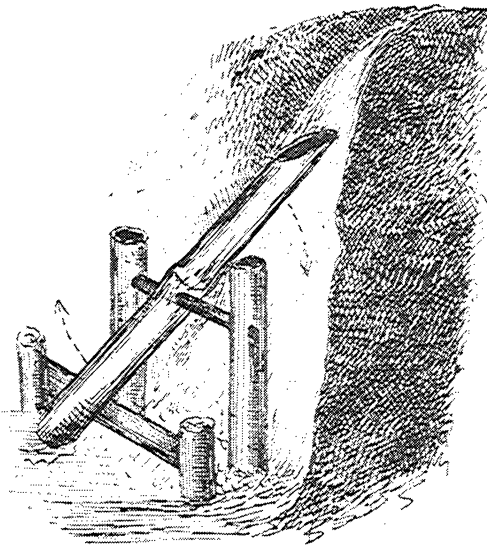
Antjoel.
a. Ipêng. b. Water.

andere eind dat op een hollen bamboe-ligger rust, wordt opgewipt. Is het water uit den koker geloopt, dan slaat de toestel neder en wordt door de aanraking van zijn ondereind met den ligger telkens een geklop of gebons vernomen.

Doch genoeg.

Zoodra de pari oogstbaar is, en de dag voor den snit door den doekoen-sawah is aangewezen, wordt op den middag vóór den oogstdag door dien doekoen of door

een anderen (ouden) man een gebed opgezegd, terwijl hij met

Bloentaq.

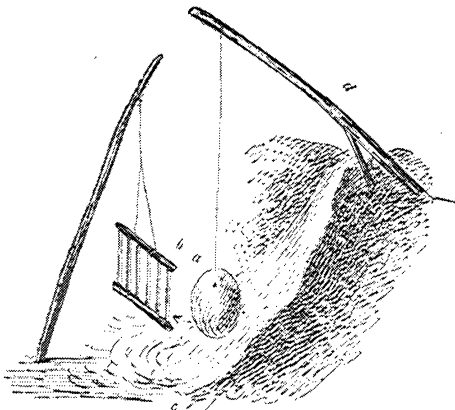
brandend padi-stroo, waarop wierook is gestrooid, het geheele veld omloopt, en onder het zevenmaal aanroepen van Dewi-Sri in elken hoek van het veld een glagah ¹⁾-stengel in den grond plant.

Hierna wordt ten huize van den eigenaar van het veld een slametan gegeven, waarbij het donga-toelaq-bilahi het voorgeschreven gebed is, en de nacht wakende doorgebracht. Van de bij die slametan voorgediende toempeng wordt

1) *Saccharum spontaneum*, L.

de top bewaard, vermengd met lomboq, gëreh, javaansche suiker, uien, sirih, boreh, padi-stroo, enz. en daaromheen worden verder jonge bamboe- en aren-bladeren in den vorm van lanssen gestoken; dit mengsel wordt den volgenden ochtend op het veld verbrand.

De persoon, die den vorigen middag de bezwering van het oogstbare veld deed, kiest nu de zoogenaamde pari-pënganten, d. z. die aren, die bij het oogstfeest als bruid en bruidegom en hunne bruidsjonkers en bruid-meisjes fungeeren moeten. Hiertoe moeten zes aren gezocht worden, die even hoog en even zwaar zijn en paarsgewijs of bij driëen naast elkander staan. Zoo- dra dergelijke aren gevonden zijn, worden ze door

Antjoel.

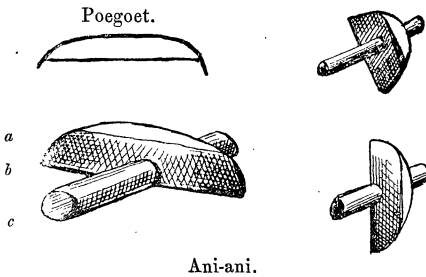
a. Klapperdop.	c. Water
b. Bamboezen raam.	d. Ipëng.

middel van jonge aren-bladeren aan elkander vastgebonden onder het zevenmaal aanroepen van Dewi-Sri, en het toespreken van de aldus aaneengehechte aren, waarbij de spreker ook de antwoorden, die die aren verondersteld worden te geven, tegelijkertijd opdreunt. Daarna worden die aren met boreh bestreken, met bloemen versierd en door middel van aren-bladeren tegen de zon beschut, terwijl verder rondom elk bundeltje van deze pari-pënganten of hunne bruidsjonkers en -meisjes zoovele andere aren weggesneden worden, als de som der nëptoe's van den oogstdag en diens pasaran bedraagt.

Is aan deze formaliteit voldaan, dan wordt eerst een offermaal ter eere van bruid en bruidegom gegeven, waarbij de toempëng-mëgana of beter toempëng-bënggana, d. i. een met vleesch en visch gevulde rijstkegel en koepat de hoofdgerechten vormen. Hierna deelt de persoon die de pari-pënganten gezocht heeft, aan de verzamelden mede, dat met het oogsten kan worden begonnen (nglaboehi of miwiti), waartoe hij zelf het sein geeft door de pari-pënganten te snijden of mëtiq.

Aan dezen oogst nemen in de eerste plaats deel allen, die mede hebben gepland; dit is hun recht, dat van oudsher overal op Java gehuldigd wordt.

Het oogsten zelf, dat, wanneer de eigenaar of diens gezin zulks doet, ngëneni wordt genoemd, en wanneer het door anderen wordt gedaan, andërëp of moegoet heet, geschiedt aarsgewijs en wel door middel van een soort van oogstmesje, dat den naam ëni of ani-ani draagt en bestaat uit een hand-

a. Poegoet.
b. Apan-apan.
c. Poeloeng.

vat, poeloeng, een plankje, apan-apan, dat dwars daarop bevestigd is, en het eigenlijke mesje, poegoet, dat boven in het plankje vast is gezet. Met dit werktuig wordt elke aar afzonderlijk afgeknipt of afgesneden ongeveer op ± 1 voet afstand van het onder-eind der eigenlijk gezegde aar. De aldus gesneden padi

wordt dan tot bundels of bossen vereenigd. Het bundeltje pari, dat onder het snijden in de hand gehouden wordt, heet ratjiq. Vier à vijf ratjiq vormen een tēkēm en vier à vijf tēkēm weder een agēm, d. i. ongeveer zooveel als men behoorlijk met de hand omvatten en houden kan.

Worden onder het snijden de beste en schoonste aren tevens voor bibit of zaadpadi voor het volgende jaar uitgezocht en tusschen een paar vingers der linkerhand afzonderlijk gehouden, dan heet deze handeling anggapiti, wanneer zij door de gewone oogsters wordt gedaan, en anggradjagi, wanneer de eigenaar zelf vóór het begin van den algemeenen oogst de grootste en mooiste aren afsnijdt.

Onder het snijden der verschillende aren of oeli's worden ook de nog daaraan zittende bladeren er afgetrokken, di-sëbreti of di-bëset.

Elk bundeltje gesneden aren, dat te groot wordt, om langer in de hand gehouden te worden, wordt verder met het een of ander touw vastgebonden, (di-taleni) en na van een merk voorzien te zijn op eene bepaalde plaats gedeponeerd, waar de snijd-

ster het gemakkelijk terug kan vinden, want zoodra het geheele veld geoogst is, komt de eigenaar het gesnedene opnemen en iedere oogster de haar toekomende bawon, d. i. het vooraf bepaalde of overeengekomen aandeel in den oogst, dat het snijloon vervangt, overgeven. Vooraf neemt hij echter uit elken agëm één aar, om zodoende te weten hoeveel agëm's van zijn veld gesneden zijn. Dit uittrekken der aren voor bedoelde telling wordt ngoenoes genoemd. De bawon bedraagt gewoonlijk $\frac{1}{5}$ à $\frac{1}{6}$ van het product, soms minder, maar dikwerf ook meer, al naar gelang dat er overvloed of gebrek aan oogsters bestaat.

Het na aftrek van de bawon voor den eigenaar overschietende gedeelte van den oogst heet pasrahan en wordt, nadat de bawon weggenomen is, op het veld zelf dicht bij den daar staanden goeboeg of ranggon opgestapeld, (di-toempoeq) om de broeiing der stelen, (goeloe of djangga) te bevorderen, opdat deze, wanneer ze bij het maken van nieuwe bossen gelijk getrokken worden (di-papaq-ake) te gemakkelijker over elkander glijden zullen. Twee à drie dagen hierna worden deze schoven weder uit elkander genomen en de padi op het veld, dat daartoe schoon gemaaid is, te drogen gelegd, di-pe. Dit geschiedt meestal bij bundels, d. w. z. dat men de gebonden agëm's eenvoudig zonder ze los te maken over het veld verspreidt. Geschiedt zulks met de stengels naar boven, dan wordt deze wijze van drogen andjêdjêri genoemd, en anders, d. i. met de aren naar boven, andjoenggël, terwijl, indien de bundels daarbij los worden gemaakt, en de aren verder op den grond uitgespreid worden, van ngajar gesproken wordt. Heeft de droging verder in de schaduw plaats, nadat die in de felle zon voldoende is geacht, dan wordt daarvoor de uitdrukking ngajëmjëm gebezigd.

Is de aldus behandelde pari goed droog, dan wordt zij op nieuw gebost, waarbij de daaraan nog zittende bladeren verwijderd worden, di-oetoeti.

De kleinste bundel gedroogde pari heet oenjar. Drie oenjar's vormen een oentil of potjong en twee oentil's of potjong's, een gedeng, waarvan 25 op een amët gaan. Een halve amët heet sa-woewa en heeft een gewicht van 150 tot 250 katie's, zoo-

dat het gewicht van een amët varieërt van 300 tot 500 katie's, althans onder de bevolking; de zoogenaamde gouvernements amët weegt niet meer dan 200 katie's.

Zoodra de padi goed droog is, (ook de pari-pënganten wordt gedroogd, doch afzonderlijk) wordt alles, na behoorlijk tot gedeng's te zijn vastgebonden, (di-koloti), waartoe toetoes, d. i. fijngespleten bamboe gebruikt wordt, weder op stapels of toempoeq-an's gezet. De toetoes wordt vooraf in het melksap, toeloetoh, van het bovendeel van den vruchttros der pisang, die ontong genoemd wordt, gedoopt, om bij het gebruik niet te stroef te zijn.

Bij de pari-pënganten worden twee gedeng's andere padi als feestgenooten geplaatst en evenals de bruid en bruidegom met bloemen overdekt en met boreh ingesmeerd.

Op den voor de overbrenging naar de schuur of loemboeng bestemden dag, liefst een Zaterdag, ofschoon de Vrijdag en de Zondag er ook geschikt voor zijn, wordt de pari-pënganten met groote plechtigheid weggedragen, gevolgd door verscheidene mannen en jongelingen, die ieder een vracht van de overige padi dragen.

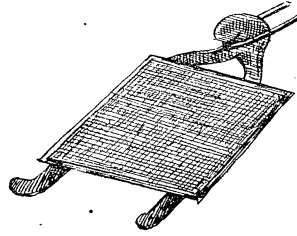
De drager van de pari-pënganten moet geheel nieuwe klederen aan hebben en met boreh bestreken zijn, terwijl zijn hoofddoek ook met frissche bloemen versierd moet wezen. Gedurende den tocht van het veld naar de loemboeng mag hij niet alleen niet spreken, maar moet hij ook den draagstok op denzelfden schouder houden, waarop hij dien bij het vertrek geplaatst heeft.

Voor hem loopt iemand uit, die als wali dienst doet, en bij aankomst op het erf van den eigenaar naar de plaats van Sri-Ambra-ambra vraagt, waarop hem dan geantwoord wordt, dat hij in de loemboeng wezen moet, waar alles voor de ontvangst is klaargezet en de bruidskamer is afgeschoten.

De vrouwelijke pari-pënganten wordt er dan met hare bruidsmeisjes op een nieuw matje geplaatst en om haar heen wordt de overige padi opgestapeld, die voor het vluggere vervoer dikwijls ook op karren of grobag's en op sleden of keser's geladen wordt. De bruidegom blijft zoolang buiten, totdat de geheele oogst in de loemboeng is opgenomen of totdat de loemboeng

vol is, en wordt dan naast de bruid neergelegd met de twee bossen, die hem als feestgenooten zijn toegevoegd. Daarna wordt een met water gevulde boemboeng bij de pari-pënganten geplaatst, deze met bladeren van den kloewih, d. i. *Artocarpus incisa* L., toegedekt, en daarop verder een zwarte steen neêrgelegd.

Dan wordt de loemboeng gesloten en gedurende 40 dagen mogen bruid en bruidegom niet worden gestoord; ter weering van de booze geesten wordt op Dinsdag- en Vrijdag-kliwon wierook onder de schuur gebrand.

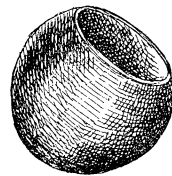

Këser.

Op den veertigsten dag gaat de eigenaar naar de loemboeng en inviteert bruid en bruidegom om te gaan spelevaren, waartoe de schuit en de riemen, enz. gereed zijn. Hiermede bedoelt hij het rijstblok of loempang en de stampers of aloë's, die dienen om de rijst te ontbolsteren. De vrouw des huizes neemt dan de twee bossen die als feestgenooten bij de pari-pënganten werden geplaatst en laat deze het eerst stampen, daar de daarvan verkregen rijst voor den toempëng-mëgana dienen moet, die bij het voor de opening der loemboeng te geven feestmaal als hoofdschotel wordt opgedischt. Na dit feestmaal mag dagelijks, behalve des Dinsdags, pari uit de schuur genomen en gestampt worden.

Dit stampen geschiedt door vrouwen en jonge meisjes, en ook hierbij worden verscheidene formaliteiten in acht genomen, als bijv. het op bepaalde wijze hanteeren der stampers of aloë's, enz.

De aldus verkregen rijst, bëras of oewos, wordt gedeeltelijk voor eigen gebruik, anderdeels voor den verkoop op de markten of langs de deur bestemd en gewoonlijk gemeten bij de bëroeq, een maat van 2 tot 3, soms meer katie's gewicht en meestal gemaakt van den harden dop van een cocosnoot. De kleinste maat voor rijst heet kodjong, nl. zooveel als in de holte van de twee tegen elkander gehouden opene handen kan worden

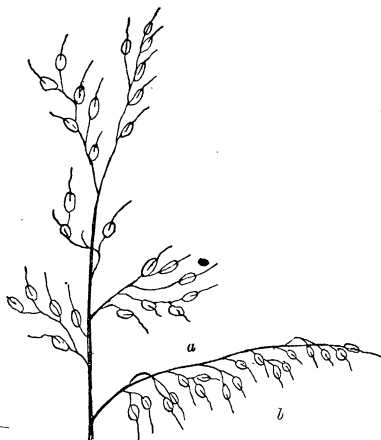
Bëroeq.

geplaatst. Drie à vier kodjong's vormen een bĕroeq, en drie bĕroeq's een dangan, terwijl de helft van een dangan een saboec wordt genoemd.

Het verkoopen van ontbolsterde rijst heet nĕmpoerake, dat van pari, d. i. rijst in den bolster, ngoejangake.

Hiermede kunnen wij hetgeen wij u van de rijstcultuur vertellen wilden, beëindigen. Wel kunnen wij u wellicht nog een paar honderd namen en uitdrukkingen mededeelen, die daarop betrekking hebben, doch dit zoude ons te ver voeren, terwijl gij, waarde lezer, toch niet veel aan al die kleine bijzonderheden hebben zult.

Alleen kunnen wij u nog bekend maken, dat de aar of oeli, die, zooals gij weet, tot de samengestelde bloeiwijzen behoort, bestaat uit bijaren, oean, roenggi of rintji, die op zich zelf weder bijaren hebben, welke djatalasan of laslasan genoemd worden en de afzonderlijke zaden of gabah dragen.

a. Oean of roenggi.
b. Laslasan.

Deze aren kunnen geheel of gedeeltelijk voos zijn en ook hiervoor heeft de Javaan afzonderlijke benamingen. Zijn al de zaden van een aar goed gevuld, dan zegt hij, dat die aar nĕrtĕs, d. i. tot berstens toe vol is. Worden er echter enkele slecht gevulde vruchtjes onder gevonden, dan wordt de aar kĕping genoemd. Hebben de vogels er den inhoud van opgegeten, dan wordt zulk een aar gezegd gĕbraq te zijn, terwijl, wanneer insecten de oorzaak der voosheid zijn, daarvoor het woord gaboeg wordt gebezigd. Aren, wier onderste bijaren geheel of gedeeltelijk voos zijn, heeten kropeq of kropoq, d. i. door gebrek aan de noodige voedingsappen; enz. niet geheel ontwikkeld.

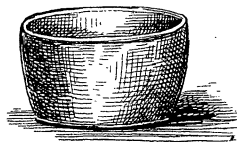
Breken de stengels na het drogen af, dan noemt men de pari ĕra, d. i. gemakkelijk brekend of afvallend; en zoo meer.

Voorts is het niet meer dan natuurlijk, dat bij den oogst menige aar overgeslagen wordt en hiervan verscheidenen, indien de oogst gezegd wordt afgeloopen te zijn, nog verspreid over het veld staan. Dergelijke overgeslagen planten worden lëproet genoemd, terwijl de aren of djëganggët daarvan bij de nalezing van het veld, het ngasagi, zonder stengel worden geoogst, (di-gampoengi) en in groote manden (toemboe-djëbraq) worden verzameld.

Wat de gronden betreft, die de Javaan voor zijne sawah's bezigt, ook hiervan kent hij verscheidene soorten. Zoo spreekt hij van lëmah-rokos of lëmah-gëmbra, d. i. zanderige kleigrond, lëmah-wëđaq, d. i. geelwitte klei, lëmah-lëmpoeng-dadoe, lëmah-lëmpoeng-irëng, lëmah-lintjad of zware, zwarte kleigrond, lëmah-moeloes of zwarte, humusrijke kleigrond, lëmah-gëplaq of leemgrond, lëmah-bantat of lëmah bangkaq, d. i. magere, rulle kleigrond, lëmah-bladër of vochtige, natte, waterige grond, lëmah-bëki-koeq, d. i. roode met veel zand vermengde kleigrond, lëmah-bësoeq of zwarte met veel zand vermengde klei, lëmah-boem-boeng, d. i. zeer zware, zwartblauwe kleigrond, enz.

Doch genoeg; laat u het zoeven medegedeelde voldoende wezen. In hoofdzaak weet gij nu hoe de rijstcultuur door den Javaan gedreven wordt en wat daaraan annex is; een afdalen tot in de kleinste bijzonderheden is hier niet noodig.

Buitendien hebben wij nog met vele andere dingen en zaken kennis te maken en wachten ons nog vele vermoeienissen, zoodat wij goed en verstandig zullen doen, door thans afscheid van elkander te nemen tot morgen-ochtend, wanneer wij de markt of pasar, die niet ver hier van daan ligt en eens om de 5 dagen geopend wordt, bezoeken zullen.

Toemboe djëbraq.

HOOFDSTUK XIV.

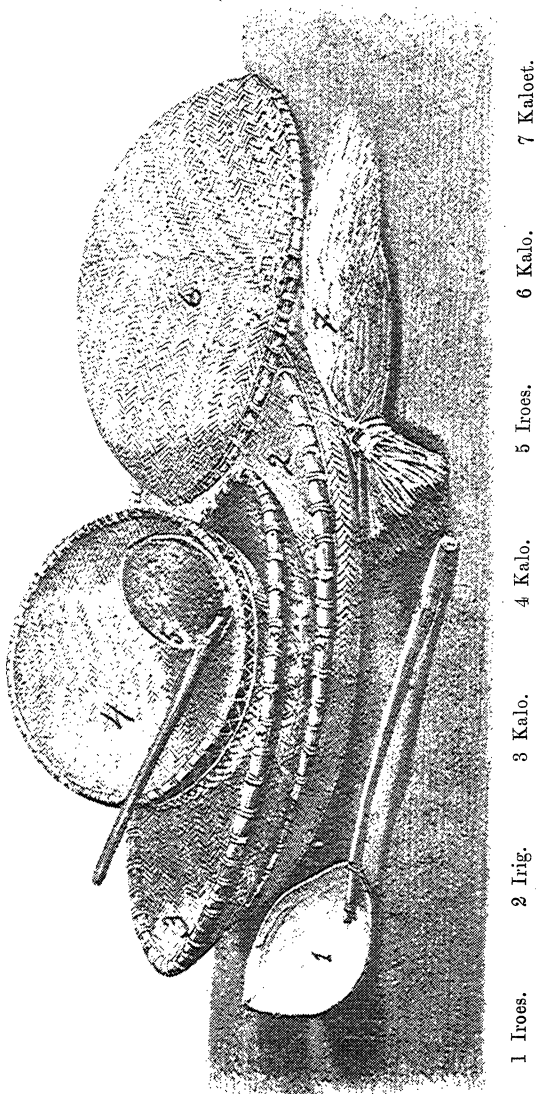
Kom, wij zullen heden ochtend eerst een kijkje nemen op de pasar, voordat wij onzen tocht vervolgen. Zooals gij uit de verte reeds kunt opmerken, is de marktplaats behoorlijk door levende hagen of pagër-oerip van djaraq en andere planten afgebakend en omheind, en staan binnen die omheining verscheidene, evenwijdig aan elkander gebouwde loodsen ten gerieve van de verschillende kooplieden, die hier hunne waren te koop aanbieden. Wij zullen al deze loodsen doorloopen en zien wat er in uitgestald is.

In de eerste, die wij bezoeken, vinden wij allerlei tot kleding als anderszins geschikte lijnwaden. De verkoopers of verkoopsters worden tiang-wade genoemd, wanneer zij slechts lijnwaden van inlandsch maaksel te koop aanbieden, en tiangkëlingan, wanneer hun voorraad uit sitsen, laken, tricot, enz. bestaat, die gewoonlijk door Klingalezen of andere vreemde kooplieden worden rondgevent. Onder de inlandsche lijnwaden zien wij groote en kleine gebatikte en niet-gebatikte kleeden, (sindjang), hoofdoeken of ikët's, loeriq's, saboeq's, baadjes of rasoeq-an's en vele andere soorten meer, terwijl tot de uitstallingen der këlingan's behooren allerlei soorten sitsen of tjita, zijde of soetra, fluweel of bloedroe, stukgoederen of kain kajoe, wit linnen of mori, laken, tricot, enz.

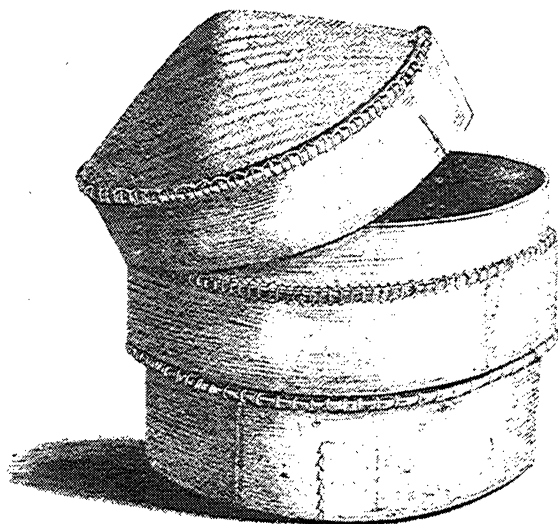
Dat in de buurt dezer kooplieden zich die personen hebben geplaatst, die de benodigdheden voor het maken, enz. van kledingstukken als anderszins ten verkoop hebben, is licht te begrijpen. Zoo heeft de palen (verkooper van huishoudelijke artikelen) garen, naalden, spelden, enz. te koop, terwijl de

uitstalling van de tiang-noekĕlakĕn, d. i. de vrouw, die eigen bereid garen verkoopt, uit allerlei soorten van gekleurd en ongekleurd inlandsch garen of lawe bestaat. Buitendien zien wij in deze loods nog andere verkoopers, die tot de palen's gerekend kunnen worden, omdat zij voorwerpen te koop hebben, die bij de kleeding behooren of gebruikt worden, zooals: timang's of gespen, pĕngilon's of spiegeltjes, sĕtagen's of garen buikriemen, djoengkak's of kammen, goenting's of scharen, pita of lint, bĕniq's of knopen en dergelijken meer.

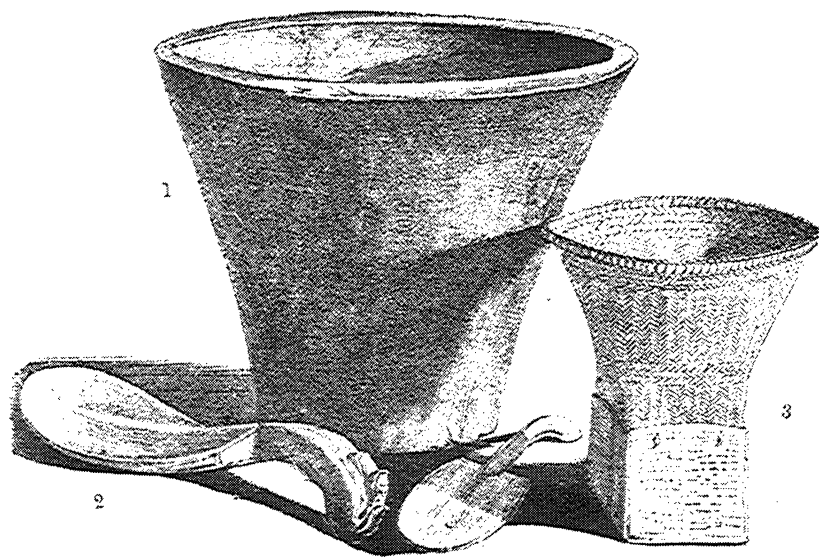
Gaan wij verder, dan zien wij in eene andere loods alles uitgesteld wat in een javaansche woning en keuken thuisbehoort, nl. diverse van bamboe, hout of aarde vervaardigde voorwerpen, als: iroes of scheplepels, irig's of groote opene zeven, kalo's of kleinere dito, siwoer's of scheppers, kaloet's of kleine van padi-stroo gemaakte bezempjes, tenong's of van dekzels voorzien manden, tjĕting's of

kleine opene mandjes met de daarbij en bij den pane of pëngaron, d. i. het houten vat, waarin de halfgaar gekookte rijst

Tenong.

1 Pane.

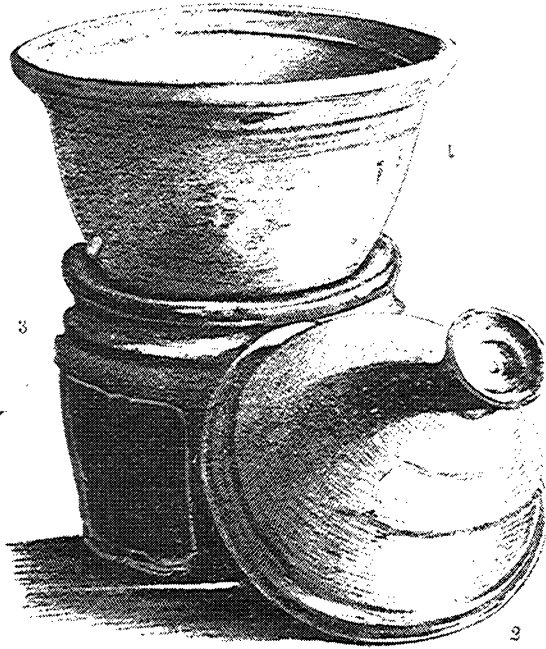
2 Tjentong.

3 Tjéting.

vóór het gaarstoomen wordt overgestort en omgewerkt, behoornde tjentong's of houten roer- en scheplepels, ilir's of keuken-

waaiers, koekoesan's of kegelvormige mandjes, waarin de rijst op een dandang, d. i. een ijzeren of koperen ketel met wijde opening, gaar wordt gestoomd, kékéb's of aarden deksels, anglo's of aarden komforen, koewali's of aarden kookpannen, talënan's of kerfplanken met de daarbij behorende ladings of messen, pipisan's of wrijfsteen met de daarbij behorende gandiq's of steenen rollen, paroed's of paroedan's of raspen, enz. enz.

[Zelfs zien wij hier

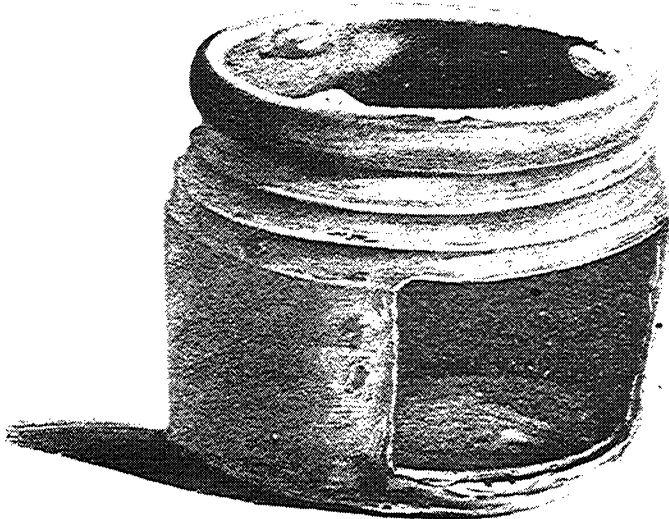

1 Koewali.

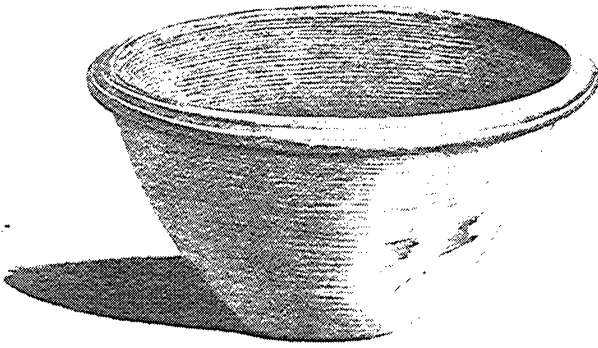
2 Kékéb.

3 Anglo.

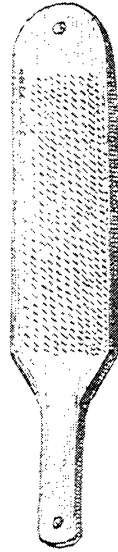
Anglo.

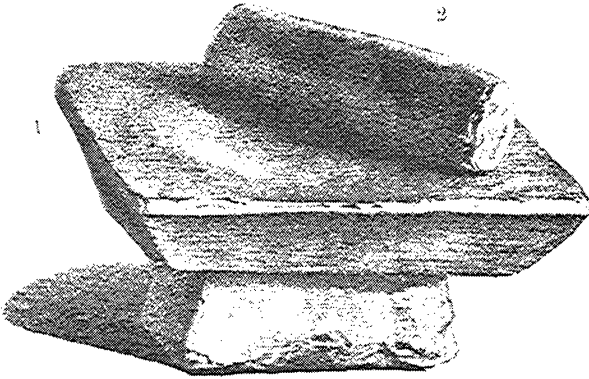
koeroengan's-pitiq of kooien voor kippen en krاندjang's-pikoelan ,
d. z. stellen van twee manden met deksels, dienende om het een

Paso.

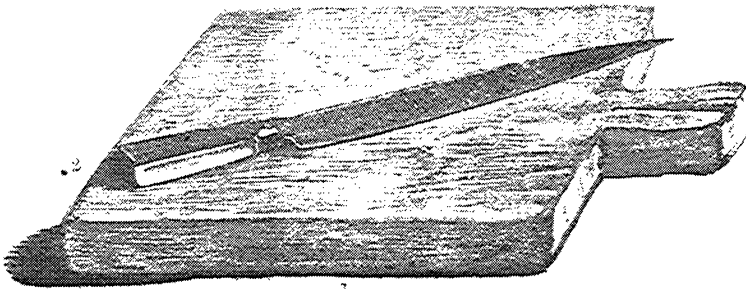

Pareed.

1 Pipisan.

2 Gandiq.

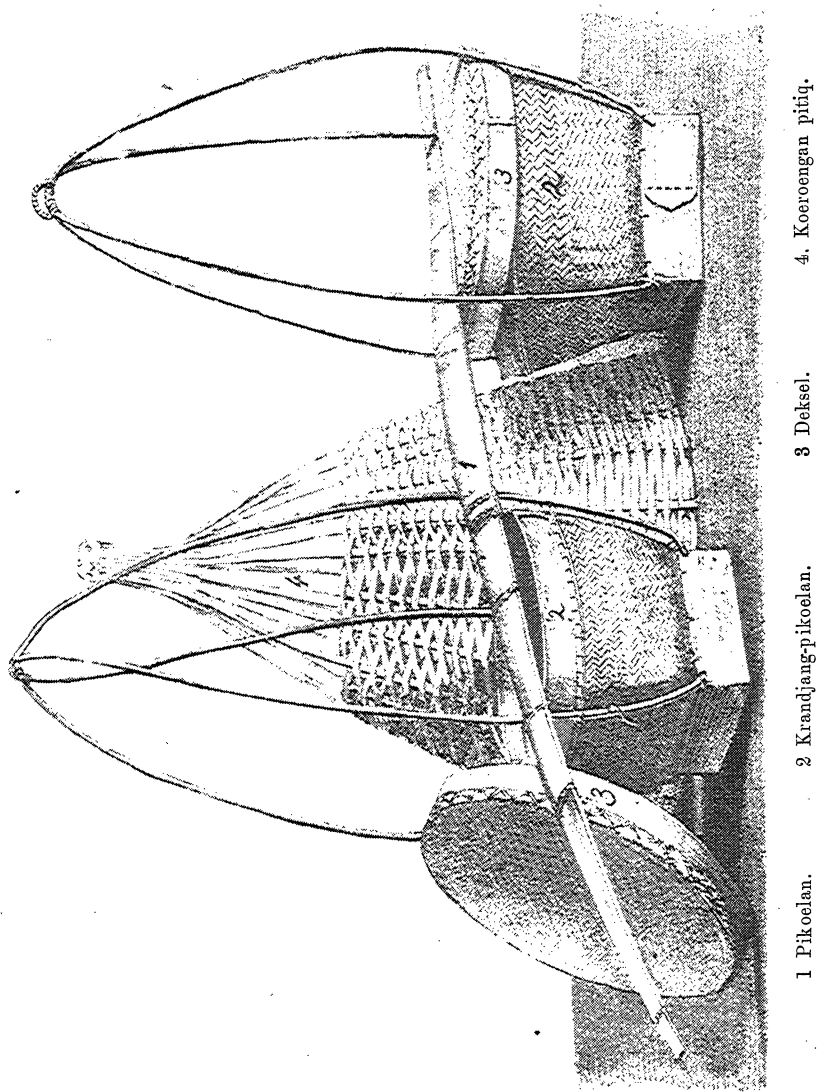

1 Talénan.

2 Lading.

of ander daarin te dragen, alsmede een loempang of klein rijst-
blok met den daarbij behoorenden stamper of aloë, waarnaast

de een of andere marktbezoeker zijn patjoel of hak, arit of grasmes en bëndo of kort kapmes gedeponoord en aan den

1 Pikoelan.

2 Krandjang-pikoelan.

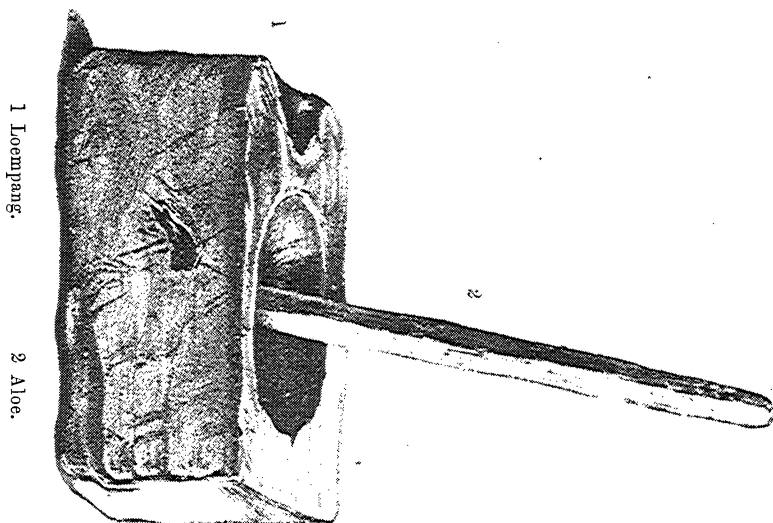
3 Deksel.

4. Koeroengan pitiq.

eigenaar van den loempang in bewaring gegeven schijnt te hebben.

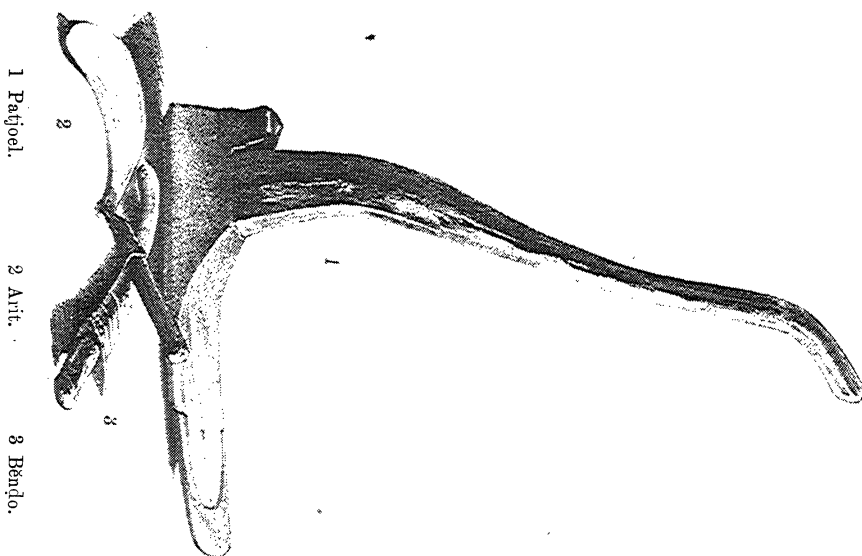
Voorts kunnen wij ons hier voorzien van verschillende paso's of wijdmondige aarden vaten, boejoeng's of këndil's of dikbuikige

watervaten met nauwe opening, gëntong's of groote watervaten,

1 Loempang.

2 Aloe.

1 Pafjoel.

2 Arit.

3 Bendo.

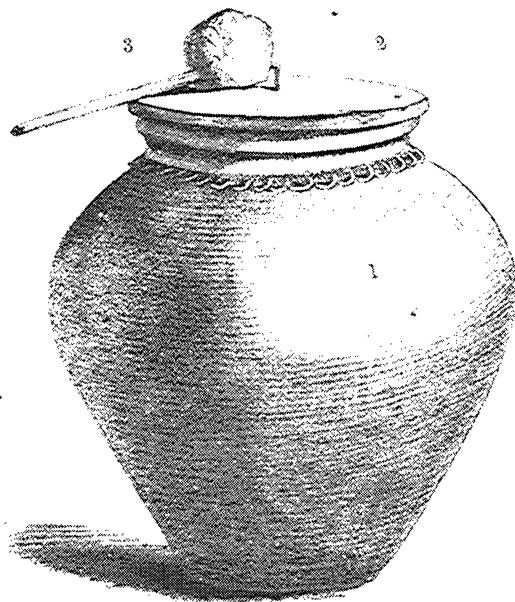
waarbij ook een deksel of toetoe en een schepper of siwoer verkrijgbaar zijn gesteld.

Iets verder op worden allerlei soorten van këndi's, d. z. drinkwaterkruiken, met of zonder bokor's of koperen kommen te koop

aangeboden en kan men zelfs tjeloepaq's of aarden lampjes op hunnen drievoet of adjoeg-adjoeg krijgen.

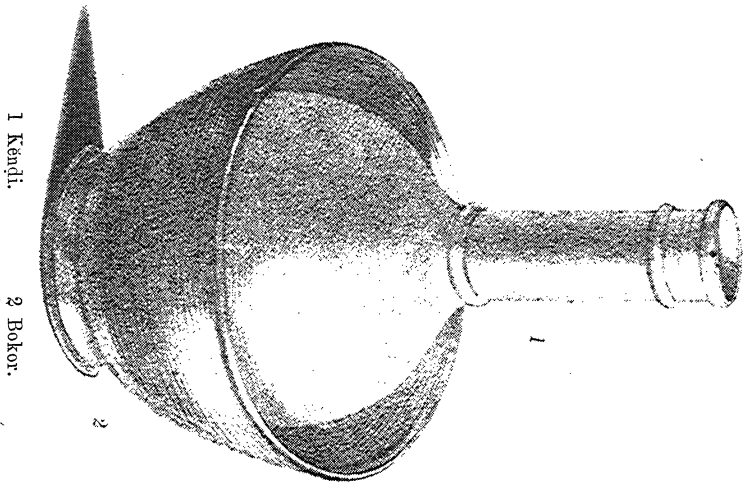
Boejoeng.

1 Gëntong. 2 Toetoeop. 3 Siwoer.

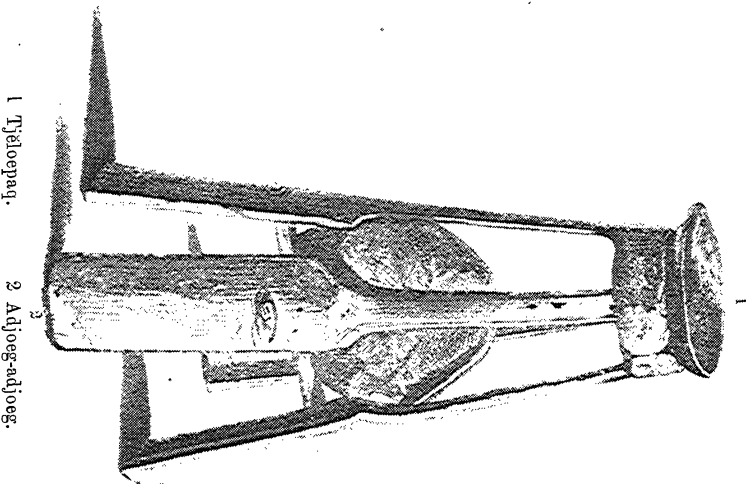
Eene andere loods bezoekende, komen wij nu in de afdeeling koper-, ijzer- en blikwerken, en zien wij hier in de eerste plaats

verscheidene dandang's staan, geflankeerd door tjeret's of waterketels in diverse grootten en vormen, alsmede bokor's of kommen en païdon's of kwispedoren, die wanneer zij wat groot en hoog zijn ook wel tēmpolong genoemd worden.

1 Kendi.

2 Bokor.

1 Tjeloepaq.

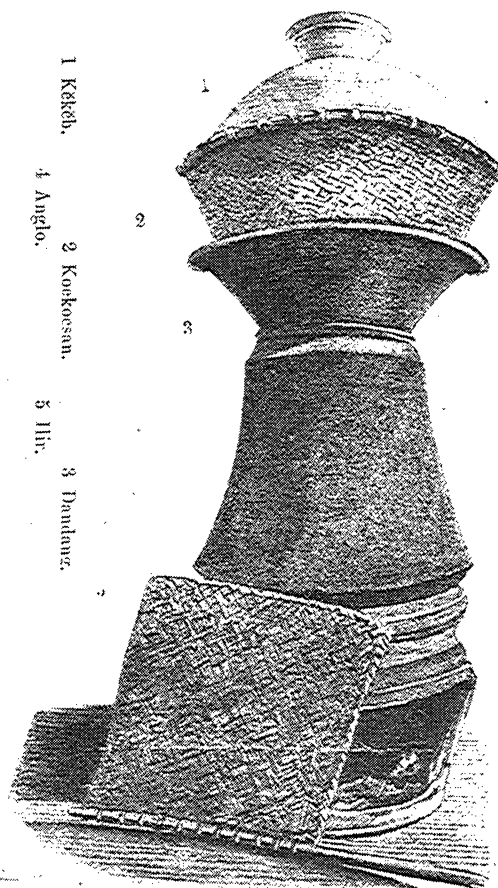
2 Aïjoeg-ndjoeg.

Onder de van blik vervaardigde voorwerpen zien wij hier ook een nieuwe vorm van een beteldoos, nl. een in vakken verdeeld en van een deksel voorzien trommeltje, een pakinangan met

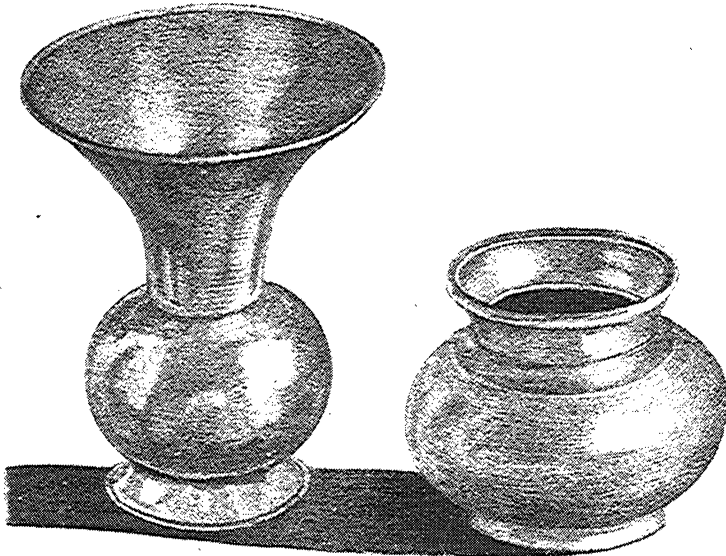
vastgesoldeerde vakjes of kotaq-soldiran, in een waarvan de loetiqa-poe of het kalkscepje gereed staat.

Voorts zien wij in deze afdeeling allerlei

timmermansgereedschap, als: gradji's of zagen, tatah's of beitels, wadoeng's of groote beilen, pëtèl's of handbeilen, pasah's of schaven, koedi's of hakmessen, pangot's of kleine kromme messen, pakoe's of spijkers, enz. alsmede linggis of breekijzers, goloq's of kapmessen, toembaq's of lanspinten, wadjan's of kleine en groote ijzeren braadpannen, tjitaq-an's of vormen voor baksels en dergelijken, katjip's of

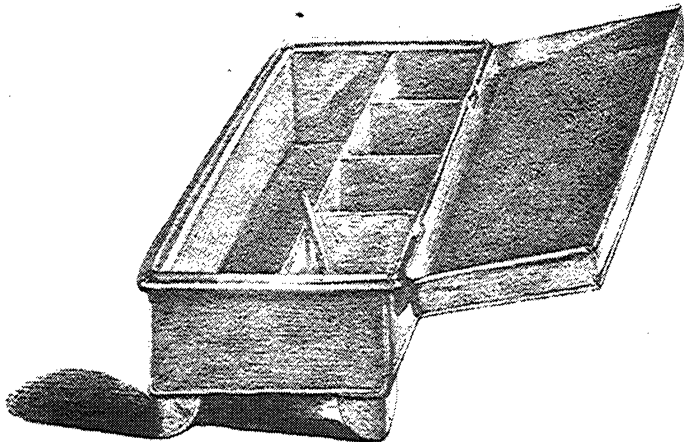
betelscharen, kēris of lemmetten van krissen, enz., te veel om ze allen te specificceeren.

Tēmpolong.

Païdon.

Ook houten voorwerpen of werktuigen zijn hier te koop, zooals dingkliq's of zitbankjes, landean's of stokken voor lansen en

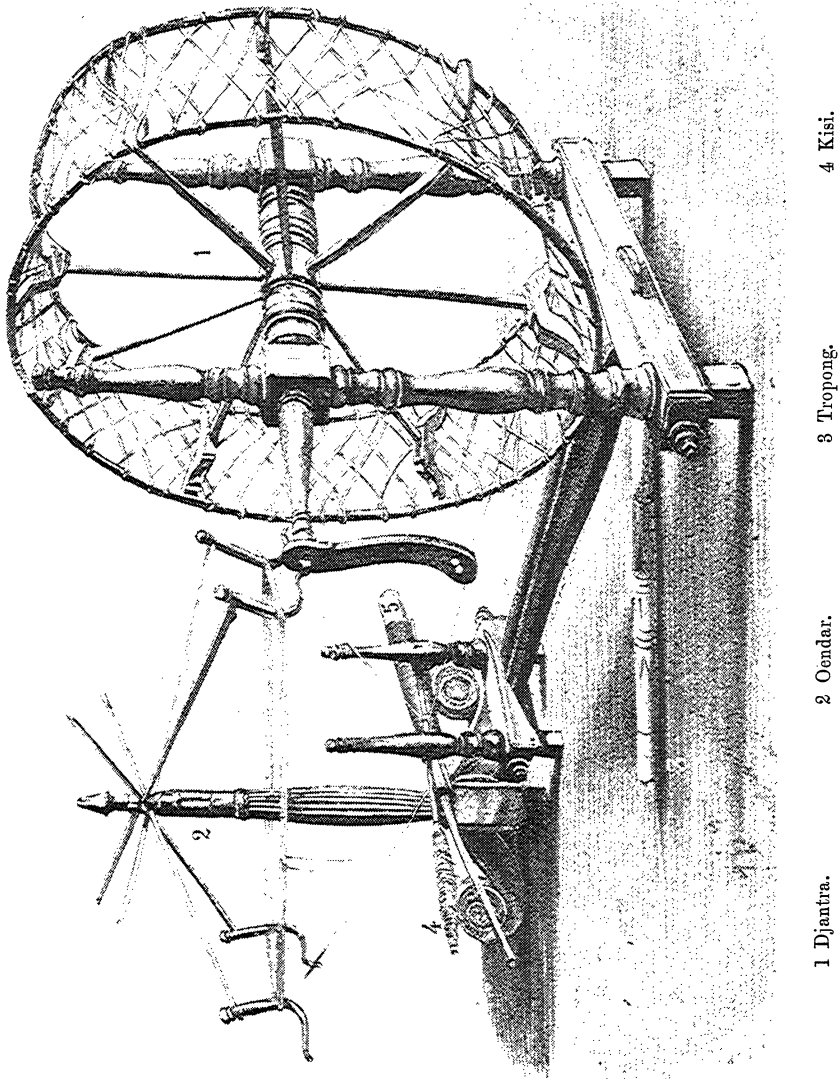

Pakinangan.

pieken, doelang's of presenteerbladen, enz. Zelfs zien wij hier een djantra of spinnewiel en een gilingan-kapas of machine om

de kapas, d. i. de wol van den *Gossypium indicum*, L. te zuiveren en voor de behandeling op den djantra geschikt te maken.

De gilingan bestaat uit een plank waarop twee standaards

4 Kisi.

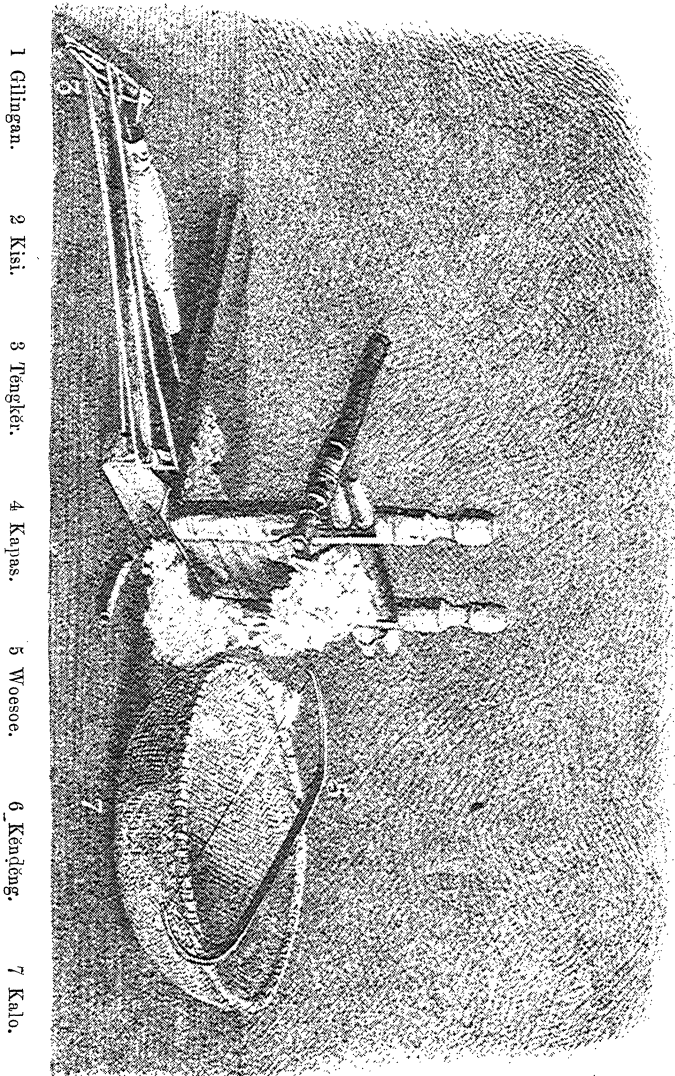
3 Tropong.

2 Oendar.

1 Djantra.

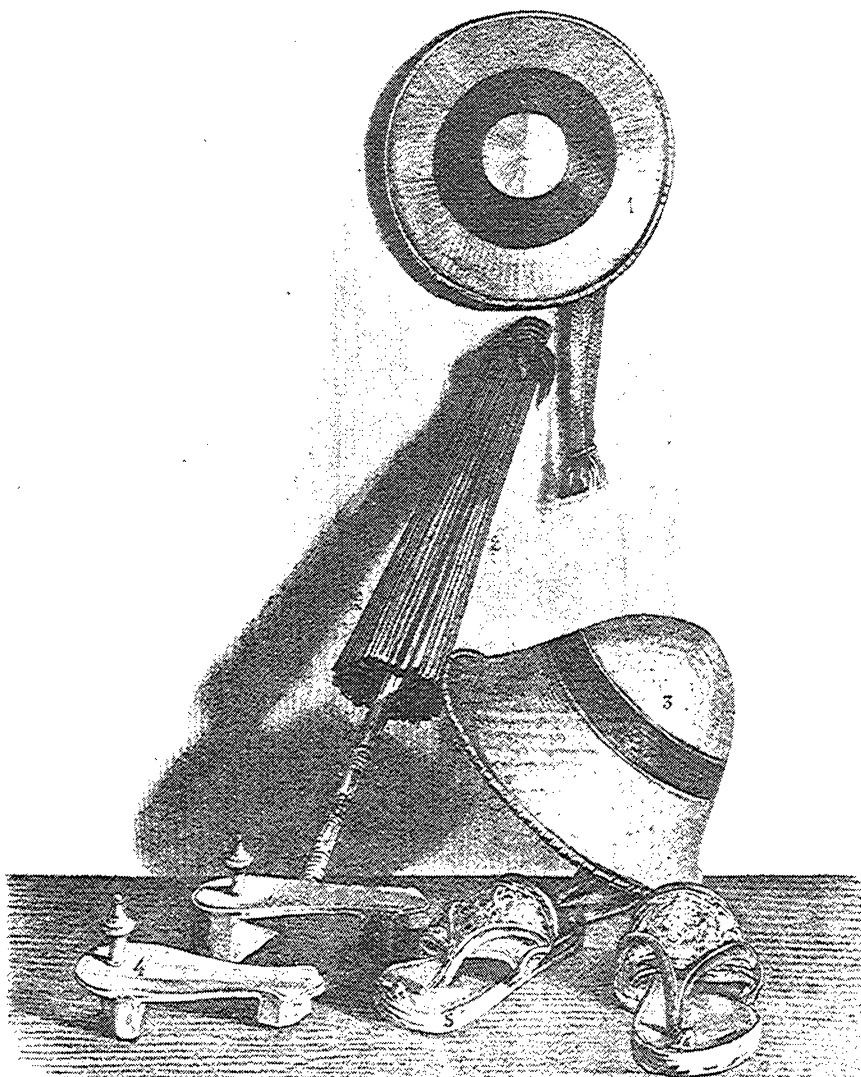
geplaatst zijn, die door een dun plankje aan elkander zijn verbonden. Boven op dit plankje liggen twee in bedoelde standaards bevestigde houten rollen, die zoodanig boven elkander geplaatst

zijn, dat er slechts een zeer kleine ruimte daartusschen overblijft, dienende om de kapas, die er tusschen gebracht wordt, van de daarin zittende pitten te zuiveren. Hiertoe wordt de

onzuivere kapas aan de achterzijde van den toestel tusschen de twee rollen gebracht, waarna de onderste rol door middel van het daaraan zittende handvat gedraaid wordt. De kapas wordt

dan tusschen de rollen geperst en komt aan de voorzijde gezuiverd voor den dag, terwijl de pitten, enz. aan de achterzijde van het verbindingsplankje neervallen. Is de kapas op die wijze

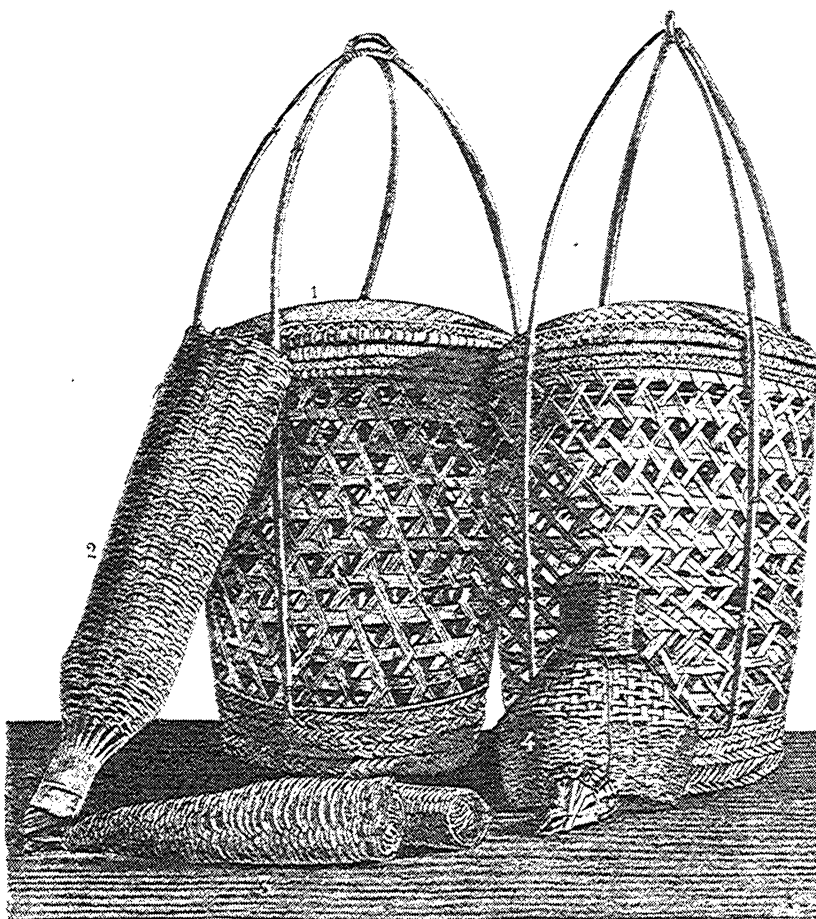

1 Tjapil. 2 Pajoeng. 3 Toedoeng. 4 Gamparan. 5 Tjëripoë.

van pitten en andere onzuiverheden bevrijd, dan wordt zij, om haar hare lenigheid terug te geven door middel van een aan

een boog of woese gespannen touwtje of kēndēng in een opene zeef (kalo of irig) in vlokken uitgeslagen, di-woesoni.

In dien toestand is zij verder geschikt om met den djantra tot draden te worden gesponnen. Deze toestel bestaat uit een

1 Krandjang-mata-era.

2 Bēngkēng.

3 Ojol.

4 Kēpis.

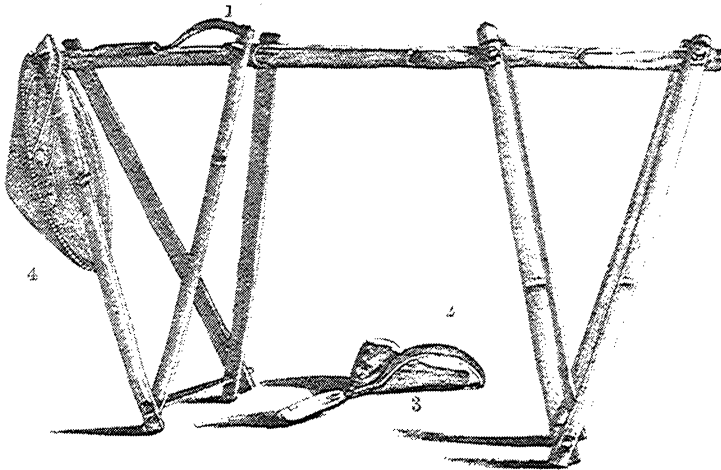
opstaand wiel, waaraan een handvat, om het in beweging te brengen, en waarover een touw zonder eind loopt, dat dienen moet, om den kisi of spoel, waarop het garen gewonden moet worden, de vereischte ronddraaiende beweging te geven. Is de kapas eenmaal tot garen gesponnen, dan wordt dit garen nog op den

oendar tot strengen of toekël's, meestal van 25 oendar-windingen, vereenigd, nadat het vooraf schoongemaakt en uitgekamd is op den têngkêr, zijnde een soort van bamboezen spanraam, waarover het schoon te maken garen gewonden wordt.

Voordat wij deze loods verlaten, om elders een kijkje te nemen, moeten wij even nog dien hoek daar bezoeken, waar wij eenige voorwerpen aantreffen, die blijkbaar niet voor den verkoop bestemd zijn.

Kijk, aan dien pagër hangt een driekleurige tjapil en daaronder zien wij een pajoeng of regenscherm van sterk en geolied papier, een toedoeng, een paar gamparan's of houten klompen met rechtopstaande knoppen, bestemd om tusschen den duim en den tweeden teen van den voet geklemd te worden, en een paar tjëripoe's of sandalen.

Naast deze verzameling zien wij verder eene andere, bestaande uit een paar krاندjang-mata-era, d. z. opengevlochten draagmanden, bepaaldelijk bestemd voor het transport van gemakkelijk breek- of beschadigbare voorwerpen. Tegen die krاندjang's staan een këpis of vischmandje en een bêngkëng of langwer-

1 Pikoelan-soekët.

2 Arit.

3 Woengkal.

4 Toedoeng.

pige mand of fuik, waarmede visch gevangen wordt, evenals met de kleinere (ojol's of ajal's), die daar op den grond liggen.

Eindelijk nog vinden wij hier een soendoeng of pikoelan-

soekët, d. i. een draagtoestel voor gesneden gras, waarop een arit en een toedoeng zijn gedeponeed, terwijl een andere arit met een woengkal of slijpsteen op den grond liggen. De vorm van den soendoeng is niet de gewone; meestal bedient de javaansche grassnijder zich van opene en à jour gevlochten manden.

Doch genoeg, wij moeten verder.

Hier komen wij in de afdeeling, waar verschillende levensmiddelen en keukeningrediënten verkocht worden, zooals: rijst, kĕtan, d. i. *Oryza glutinosa*, Lour., kĕdĕle, diverse soorten katjang, djagoeng, kĕmiri-noten, kloewaq, asĕm of tamarinde, cocosnoten, uien, diverse soorten van aardappelen en aardvruchten, talĕs, lomboq of spaansche peper, terong, d. i. *Solanum melongena*, L., pĕte, djengkol, d. i. *Pithecolobium bigeminum*, Mrt., koetjai, d. i. *Allium uliginosum*, Don., verschillende groenten, als wortelen, peulen of katjang-kapri, boontjes, enz. enz. Ook zout, peper, notemuskaat, kruidnagelen, gember, trasi, ketjap, gezouten eieren, gezouten visch en dergelijken meer zijn hier in bonte mengeling te zien, terwijl een eind verder een verbazende overvloed van vruchten het grootste deel van deze loods vult. Hier zien wij de ons reeds bekende pĕlĕm in diverse soorten, nangka, doeren, manggis, doekoe, sawo, djĕroeq in verscheidene vormen, nanas, pisang, kawis, d. i. *Feronia elephantum*, Corr., srikaja en dĕlima, terwijl tot die soorten, welke wij nog niet aangetroffen hebben, behooren de pidjĕtan ¹⁾, blimbing ²⁾, kĕpoendoeng ³⁾, moendoe ⁴⁾, gowoq ⁵⁾, djoewĕt ⁶⁾, woeni ⁷⁾, enz. Zelfs hebben wij hier een partijtje kastanjes of sarangan's ⁸⁾. Als gij er lust toe hebt, kunt ge u hier aan allerlei vruchten te goed doen, maar veel tijd kunnen wij er u niet toe gunnen, want in de volgende loods zien wij nog veel uitgestald, dat wij nader moeten leeren kennen.

1) *Lansium domesticum*, L.

2) *Averrhoa carambola* L.

3) *Pierardia racemosa*, Bl.

4) *Stalagmites Aulcis*, Camb.

5) *Jambosa cauliflora*, DC.

6) *Syzygium jambolanum*, Rxb.

7) *Antidesma bunias*, Sprg.

8) *Castanea argentea*, Bl.

Allereerst komen wij in de afdeeling der djagal's of vleeschhouwers, die daging-sapi, -kěbo, -wědoes, d. i. rund-, karbouwen- en schapen- of geitenvleesch te koop hebben. Daarop volgen de verkoopers van pluimvee en gevogelte, bij wie men kippen, pitiq's of ajam's, eenden of bebeq's, ganzen of banjaq's, duiven of manoeq-dara, en andere soorten van vogels, zelfs civetkatten of rase's, en dergelijk wild krijgen kan. Een eindje verder zien wij verschillende vleesch- en andere gerechten, ook diverse soorten van inlandsch gebak en dergelijke gaargekookte of -gestoomde snoeperijen meer voor de liefhebbers klaar gezet. Onder de vele gebakken, die ons reeds bekend zijn, vinden wij hier de lopis, d. z. schijven van in rollen gaargestoomde kětan, overgegoten met inlandsche stroop en bestrooid met geraspt cocosvleesch, de poetoe, d. z. rijstmeelkoeken met javaansche suiker gevuld, de pipis-kopjor of djědjongkong, d. z. in bladeren gaargestoomde en met een gesuikerde santěn-saus overgoten rijstmeelkoeken, de tjoetjoer, d. z. ronde plakken van gesuikerde rijstmeel, die in olie gebakken worden, de satoe, d. z. drooge, gesuikerde en in vormen geperste rijstmeelkoekjes, de klěpon, d. z. ronde met suiker gevulde balletjes van rijstmeel, die met geraspt cocosmeel worden gegeten, enz. die wij nog niet hebben leeren kennen, en die volgens hen, die er van gegeten hebben, niet onsmakelijk moeten zijn.

Hierna komen wij in een geurig gedeelte van deze loods, nl. in de afdeeling, waar bloemen en diverse inlandsche odeurs te koop zijn.

Onder de bloemen zien wij hier rozen en bloemen van den mėlati ¹⁾, kěnanga ²⁾, mandakaki ³⁾, kantil ⁴⁾, pandan ⁵⁾, poe-
daq ⁶⁾, mėlati-gambir ⁷⁾, soenděl-malēm ⁸⁾, patjar ⁹⁾, tongkeng ¹⁰⁾, tandjoeng ¹¹⁾ enz., terwijl tot de welriekende zalven en olieën gerekend kunnen worden de verschillende soorten van boreh

1) Jasminum Sambac, L.

2) Cananga odorata, Hk.

3) Tabernae montana coronaria, R.

4) Michelia champaca, L.

6) Pandanus moschatus, Rmph.

5) Pandanus odoratissimus, L.

7) Jasminum grandiflorum, L.

8) Polyanthes tuberosa, L.

9) Lawsonia alba, Lam.

10) Pergularia minor, Andr.

11) Mimusops elengi, Lin.

en wědaq of poudre de riz, pilis ¹⁾, dedes ²⁾, lěnga-djěbat ³⁾ etc.

Aan deze afdeeling sluit die der medicijnen-verkoopsters of tjranken's, bij wie behalve alle bekende specerijen ook tawas of aluin, wělirang of zwavel, měnjan of benzoë, sěndawa of salpeter, warangan of arsenik, troesi of kopergroen, inggoe of duivelsdrek, en dergelijken meer te verkrijgen zijn, stoffen, die in de inlandsche geneeskunde veel worden gebruikt, maar waarvan enkelen niet zelden ook dienen, om den een of anderen lastigen of gevaarlijken tegenstander of getuige voor altijd het stilzwijgen op te leggen!

Het einde der loods, waarin wij ons bewegen, wordt verder ingenomen door olieverkoopers, die petroleum of lěnga-la-toeng, en lěnga-djaraq voor de verlichting, alsmede cocosolie of lěnga-klěntiq en lěnga-katjang voor de bereiding van spijsen enz. te koop aanbieden.

In een volgende loods zien wij een paar kooplieden, die gouden, zilveren, koperen en andere sieraden voor het kooplustig publiek in allerlei vormen en prijzen voorradig hebben, als: soewěng's of oorknoppen, gělang's of armbanden, ali-ali's of ringen, anting-anting's of oorbellen, pěnitih's of spelden, ka-loeng's of colliers, enz.

Ook de liefhebbers van tabak kunnen hier naar hunne gading bediend worden, want aan verkoopers en verkoopsters van tabak of bako in allerlei vormen, ontbreekt het niet. Zoo vindt men hier niet alleen gekorven tabak of bako-radjangan voor pruimen, enz. maar ook reeds klaargemaakte en met tabak gevulde strootjes van de schutbladen der maïs of rokoq-klobot, waarvan de met benzoë geurig gemaakte soort rokoq-wangi heet. Zelfs sigaren of sroetoe's, ofschoon niet van de fijnste merken, zijn hier verkrijgbaar. Deze verkoopers of verkoopsters, die ook gambir te koop hebben, worden tiang-ngoelaq-akěn genoemd, omdat zij hunne waren meest in vrij groote hoeveelheden bij zich hebben, om die aan verkoopers of verkoopsters in het klein of tiang-eber, ook bakoel, over te doen.

1) Welriekende zalf voor het voorhoofd, enz.

2) Muskus.

3) Olie of balsem met muskus doortrokken.

Voorts ziet men hier vrouwen, die rijst verkoopen; deze verkoopsters worden tiang-němpoerakěn genoemd in tegenstelling van hen, die pari, d. i. nog niet ontbolsterde rijst, te koop aanbieden en tiang-ngoejangakěn geheeten worden.

Onder tiang-sadean worden verder verstaan desa-lieden, die op de markt komen, om er producten van hunne erven of velden, dan wel voorwerpen, enz. van eigen maaksel aan den man te brengen.

Ook zijn er vrouwen, die met goederen of koopwaren van anderen de pasar bezoeken en die er rondventen. Dergelijke personen worden wělidja's genoemd, en wanneer hunne waren bestaan uit gebruikte kledingstukken, ook wel prombengan's.

Hier en daar zitten ook geldwisselaars of basi's, ook realan's, die klein geld of arta-pětjah, ook jatra-alit, in voorraad hebben, om allen, die er om verlegen zijn en niets dan groot geld bij zich hebben, tegen een matige courtage te kunnen helpen. Voor het wisselen van een guldenstuk wordt 1 à 2 centen genomen al naar gelang, dat de behoefte aan centen en andere pasmunt al of niet groot is.

Verder kunt gij hier den tiang-ngěmalo, d. i. den verver van toedoengs, stokken, krisscheden, enz. aan het werk zien, evenals den koloh, die met het schoonmaken en het met arsenik inwrijven enz. van wapens, als kěris, lanspunten, enz. zijn brood verdient, alsmede den mranggi, wiens voornaamste bezigheid bestaat in het maken van kěris- en andere scheeden, het inzetten der wapens in hunne gevesten, enz. Onder de door dezen werkman gemaakte voorwerpen, die allerlei vormen vertoonen, zijn er, die bepaald kunstig zijn uitgesneden (di oekir) en vrij groote waarde vertegenwoordigen, vooral wanneer zij gemaakt zijn van moeilijk verkrijgbare houtsoorten.

Doch het wordt tijd, dat wij de pasar verlaten. Wel hebben wij u er niet alles laten zien en er ook niet alles van verteld, doch het voornaamste weet gij er nu toch van. Alleen moeten wij u hier nog mededeelen, dat in enkele desa's, ofschoon zulks feitelijk niet mag, nog zoogenaamde djaga-pasar bestaan, d. z. personen, die het marktveld onderhouden en na elken markt-dag schoonvegen moeten, en daarvoor bij wijze van tegemoetkoming of betaling van elken verkooper of elke verkoopster

telkens een à twee centen dan wel eenige eetwaren ontvangt.

Dat op zulk een drukken dag een of meer bedelaars of wongengemis niet ontbreken, behoeven wij u nauwelijks te zeggen.

Maar wij moeten verder, want heden zullen wij eene desa passeeren, waar de bevolking zich voornamelijk met de bereiding van katjang-olie en aren-suiker, en het maken van matten bezig houdt.

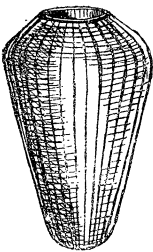
Wij zullen er maar dadelijk heen gaan.

Kijk, hier hebben wij al een inlandsche olie-fabriek, en wel eene vrij groote, naar de groote hoeveelheden katjang-tjina te oordeelen, die hier op het erf te droogen liggen.

Die katjang toch is niet direct na de inzameling voor de olie-bereiding geschikt. Daartoe moet zij eerst goed gedroogd worden, totdat zij in haren schil rammelt. Daarna wordt zij op hoopen gelegd en door drie of meer personen zoolang met knuppels of stokken bewerkt, totdat de in de schillen besloten boonen geheel daarvan bevrijd zijn.

De dus ontbolsterde boonen worden dan in een rijstblok of lësoeng tot grof gruis gestampt en daarna in een koekoesan half gaar gestoomd. In dien toestand zijn zij voor de oliebereiding geschikt.

Direct na het stoomen, dus terwijl zij nog warm zijn, worden de boonen, of liever, wordt de aldus verkregen koek in een gevlochten bamboezen mand of djëlëboeq, overgegoten en daarmede in de pers gebracht. De djëlëboeq heeft de gedaante van een kegelvormige flesch, waarvan de grootste diameter ± 1 voet is en de top $\pm \frac{1}{3}$ voet, terwijl de hoogte ± 2 à $2\frac{1}{2}$ voet is. In het grondvlak is eene opening, die met tapas of cocosvezels dichtgemaakt kan worden en dient om de gestoomde katjang er in te brengen. De pers,

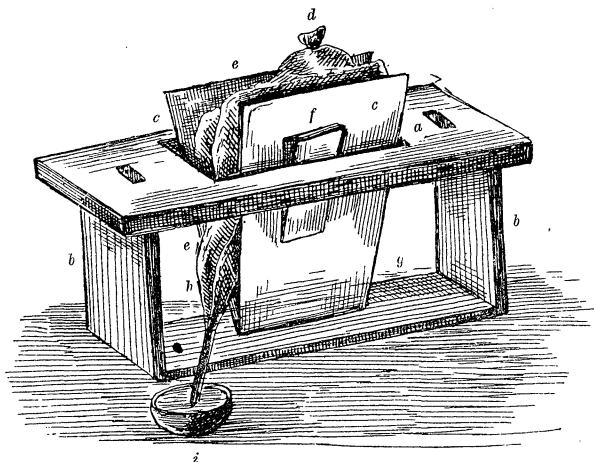
Djëlëboeq.

waarin de aldus behandelde katjang gebracht wordt, heet gatq-an en bestaat uit een op schragen geplaatsten balk of pëngërèt van eenige breedte, daar in het midden daarvan eene gleuf ter lengte van $2\frac{1}{2}$ voet en $\pm \frac{1}{2}$ voet breed en diep aanwezig is.

In deze gleuf staan twee planken of persers, (këploq's) in schuine

richting tegenover elkander geplaatst, zoodanig, dat zij van boven wijd uiteen staan en van onder, waar zij in een, in een anderen balk of tjëlengan gemaakte inkerving uitkomen, ongeveer aan elkander sluiten.

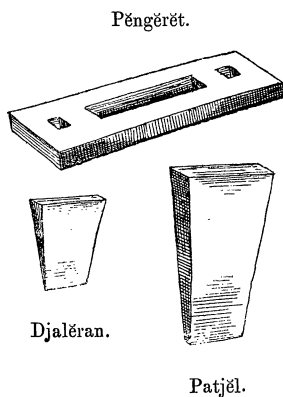
Tusschen de twee kęploq's is een bereide karbouwenhuid of

Gaŋoq-an.

<i>a.</i> Pěngěrět.	<i>ž.</i> Schragen.	<i>c.</i> Kęploq.	<i>d.</i> Djëlëboeq.
<i>e.</i> Krakab.	<i>f.</i> Patjël.	<i>g.</i> Tjëlengan.	
<i>ž.</i> Bamboezen leidinkje.	<i>i.</i> Pot.		

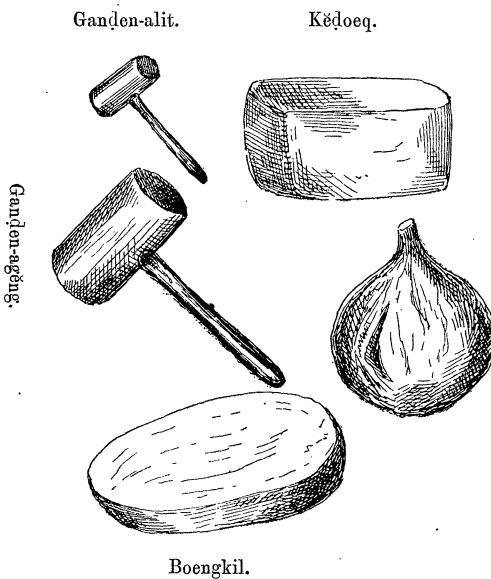
krakab zoodanig bevestigd, dat het eene eind er van hooger komt te liggen dan het andere en daardoor een soort van goot gevormd wordt, waarlangs de te persen olie vloeien kan. Is de krakab goed geplaatst, dan wordt daarin de met den oliekoek gevulde djëlëboeq gebracht, terwijl het onder eind van den door de krakab gevormden goot hetzij direct, hetzij door middel van een bamboezen leidinkje met een kěndil of kwali verbonden wordt, die de afvloeiende olie op moet vangen. Hierna kan de olieslager zijn werk beginnen, dat bestaat in het eenvoudig inslaan eerst van kleine wiggen of djalėran's en daarna van grootere of patjėl's beurtelings aan de buitenzijde van elken kęploq, waarbij telkens de djalėran door

den patjël wordt uitgestooten. Zoodra aan beide kanten der kĕploq's, die daardoor natuurlijk hoe langer zoo dichter bij elkander komen, en de daartusschen geplaatste djĕlēboeq hoe langer zoo meer knellen, de patjĕl's diep genoeg zijn ingeslagen laat men den toestel met rust, totdat er geen olie meer uitvloeit.

Voor het inslaan der wiggen gebruikt men eerst een kleinen houten hamer of ganden-alit; daarna een grooten, ganden-agĕng.

Zoodra uit den toestel geen olie meer loopt, worden de patjĕl's verwijderd en de djĕlēboeq met den inhoud uit de pers genomen. De katjang-koek wordt dan op nieuw in den lĕsoeng gestampt en verder gestoomd om ten tweeden male op de voren-

beschreven wijze in den gaŕoq-an uitgeperst te worden.

De aldus verkregen olie, waarin in sommige residenties een belangrijke handel gedreven wordt, wordt eerst in lederen zakken of bakken (kĕdoeq's) verzameld, om er behoorlijk te bezinken, en daarna in runder- of buffelblazen (impĕs) voor het vervoer of den verkoop overgegoten.

De na de persing overblijvende koek wordt onder den naam van boengkil in den handel gebracht, hetzij voor mest, hetzij voor de bereiding van de door den Javaan zoo gewilde tempeboengkil, die, gebakken of met andere ingrediĕnten als djangan toeberaid, veel als toespijs bij de rijst gebruikt wordt.

De eigenaar dezer olieslagerij handelt ook in aren-suiker, die zijne familie zelf van het product zijner aren-palmen bereidt. Wij behoeven dus niet ver te gaan, om hieromtrent inlichtingen te krijgen.

Zoodra een bloemtros van den aren-palm geheel is uitge-

komen, wordt daarvan ongeveer $\frac{2}{3}$ gedeelte met het hakmes of deres weggekapt en het overgebleven deel flink met een klein hamertje geklopt, om het daarin verzamelde sap er te gemakkelijker uit te doen vloeien. Daarna wordt er een bamboezen koker of boemboeng ter lengte van ± 3 tot 5 voeten aan gehangen, zoodanig dat het uit den bloemtros druipende sap (badeg of lëgen) daarin vloeien moet.

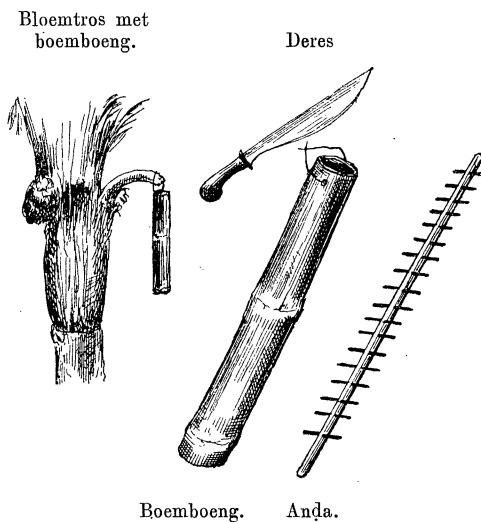
Ter voorkoming van verzuring van het daarin opgevangen sap wordt de boemboeng vooraf berookt.

Een boemboeng van ± 3 voeten lengte loopt in één nacht gewoonlijk vol, terwijl men van een aldus behandelden bloemtros in 14 dagen 20 à 30 boemboeng's sap kan krijgen. Voor het bevestigen en afnemen der boemboeng's wordt gebruik gemaakt van bamboezen ladders of anda's, zooals wij hiervoren reeds beschreven hebben.

Het vuil wit gekleurde sap wordt, wanneer het niet in natura als lëgen of toewaq verkocht wordt, door koking voor de bereiding van de zoogenaamde javaansche suiker of goela-djawa tot eene vaste stroop verdikt.

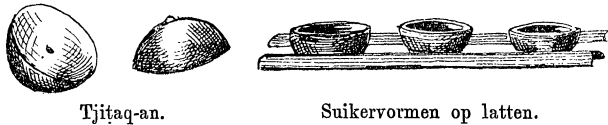
Dit opkoken geschiedt onder gestadig omroeren (oedëg) in een aarden kwali boven een flink vlamvend vuur, totdat het vocht stroopachtig begint te worden en een lichtgele kleur begint te krijgen. Daarna wordt het vuur verminderd en in de stroop eenig geraspt cocosvleesch gedaan, om haar na afloop der koking spoediger te doen verharden. Is de stroop bruin geworden en goed dik, dan wordt zij overgeschept in kommetjes of vormen, van klapperdoppen, om er in te bekoelen.

Deze vormen (bafoq of tjitaq-an) zijn aan den onderkant voorzien van kleine gaatjes, die, alvorens de stroop daarin

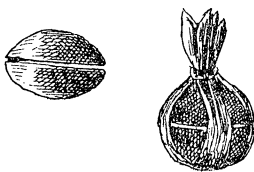
gegoten wordt, met een stuk pisang-blad bedekt worden, ter voorkoming, dat zij er uitvloeit, terwijl daardoor het wegvloeien van de overtollige waterdeelen geenszins wordt belet.

Zoodra zulk een vorm gevuld is, wordt hij op twee evenwijdig aan elkander op den grond neergelegde bamboezen latten

geplaatst. Het overtollige water valt dan tusschen de latten op den grond en spoedig verdikt de suiker. Ongeveer een half uur later kan men de koeken uit de vormen nemen.

Gewoonlijk worden deze koeken twee aan twee met de vlakke kanten tegen elkander gebonden in gedroogde pisang-bladeren.

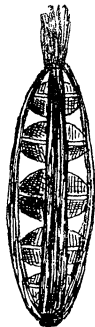
Tangkëb.

Zulk een tweetal koeken heet een tangkëb, terwijl de afzonderlijke stukken lirang's worden genoemd. Een bundeltje van vijf tangkëb's of 10 lirang's heet gëndoq of gedeng.

Zulk een gedeng wordt voor 10 à 15 centen verkocht, terwijl de waarde der lirang bij verkoop in 't klein van $1\frac{1}{2}$ tot $2\frac{1}{2}$ cent varieert. De handel in aren-suiker is in menige residentie mede een voorname bron van inkomsten voor de bevolking.

Lirang.

Gedeng.

Voordat wij onze reis voortzetten, moeten wij nog de woning hiernaast bezoeken, waar wij een paar vrouwen bezig zien met het vlechten van matten.

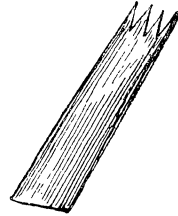
Zie, er worden hier twee soorten gemaakt, eene fijne van pandan- of wilde-ananas-bladeren (*Pandanus sylvestris*, Rmph.), en een grovere soort van mendong-bladeren (*Fimbristylis efoliatus*, Steud.).

Deze bladeren ondergaan, alvorens zij tot het vlechten van matten enz. gebruikt worden, eerst de volgende bewerkingen.

De pandan-bladeren worden eerst van de daaraan zittende dorens ontdaan en daarna in repen gesneden door middel van

een pasah of een houten latje, voorzien van op gelijken afstand van elkander aangebrachte scherpe punten, waarmede twee à drie repen tegelijk worden gesneden.

Hierna worden die repen gedurende een paar uren uitgekookt en verder in koud water gedurende een nacht geweekt. Den volgenden ochtend klopt men de repen uit, om het daarin nog bevatte groene kleursel er uit te verwijderen, en laat ze verder in de zon drogen.

Pasah.

De aldus gedroogde repen worden dan voor den verkoop tot bëntel's of kleine bosjes gebonden. Zij zijn dan echter nog niet voor de mattenvlechterij geschikt, daar zij door de droging in de zon verschrompeld en gekruld zijn. Hiertoe moeten zij eerst twee à drie malen met een houten hamertje platgeslagen en verder met een plankje, dat këroq genoemd wordt, geschrapt worden. Eerst hierna kan tot het vlechten worden overgegaan.

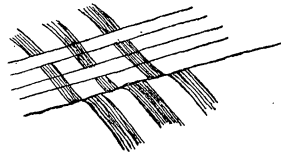
Këroq.

Hiertoe gaat de vlechter op den grond of een amben zitten met de beenen plat uitgestrekt, en met een touwtje aan een zijner teenen en om zijn lijf bevestigd, dat hij steeds gespannen moet houden, zoolang hij daaraan het eerste gedeelte der mat vlecht.

Mattenvlechter.

Aan dit touw bevestigt hij telkens twee repen, waaraan hij aan beiden kanten tegelijk andere repen vlecht. Zoodra het vlechtwerk zoover gevorderd is, dat het matje de breedte van een à anderhalven voet bereikt heeft, wordt het aan een bamboelat bevestigd en plat op den grond uitgespreid; de vlechter maakt

Touw met repen.

de mat dan verder klaar, totdat zij de vereischte lengte heeft. Daarna wordt de aldus afgewerkte pandan-mat aan de onderzijde van een lapis of voering, bestaande uit een gewone mendong-mat, voorzien, en soms versierd door er figuren in te vlechten met zwart of rood gemaakte reepjes.

De mendong-matten worden op dezelfde wijze vervaardigd; alleen is het snijden in repen en het ontdoen van dorens hierbij niet noodig.

Voor het roodverven bedient men zich van een afkooksel van nodja- (*Hypoestes laxiflora*, Nees), en awar-awar- (*Ficus allutacea*, Bl.) bladeren, waarin de repen gedurende eenigen tijd gedompeld worden; terwijl het zwartverven geschiedt door de repen samen met kasoemba- (*Carthamus tinctorius*, L.) en djamboe-kloetoeq- (*Psidium guajava*, L.) bladeren te koken.

Het afwerken van een gewone mat van $1\frac{1}{4}$ à $1\frac{1}{2}$ meter breedte en 2 à $2\frac{1}{2}$ meter lengte vordert 2 à 3 weken arbeid, soms nog meer, terwijl de waarde van de mendong-matten van 25 tot 75 centen varieert, en die der pandan-matten gewoonlijk niet hooger is dan f 2 à f 2.50 voor de fijnste soorten.

Desniettemin houden velen zich met de vervaardiging dezer matten onledig; trouwens, de meesten doen dit als bijwerk bij hunne dagelijksche andere bezigheden, en in ledige uren.

Doch wij moeten verder, want tegen klokke één moeten wij ter afdeelingshoofdplaats zijn, waar de boepati of regent zoo vriendelijk is geweest, ons logis te zijnent aan te bieden, en wij overmorgen de viering van den baqda-pasa of het einde der vasten zullen bijwonen.

HOOFDSTUK XV.

Wij zijn er, en onze gastheer, de regent, die nog den titel Raden-toeměnggoeng voert, komt ons reeds in de pëndapa tegemoet, om ons welkom te heeten.

Wij zullen na deze begroeting maar dadelijk vragen aan de radenayoe, die daar juist met hare kinderen voorkomt, te worden gepresenteerd, om na de eerste kennismaking even naar de voor ons bestemde logeerkamers te gaan, ten einde onze reispakken voor eene meer presentabele kleeding te verwisselen.

Zie zoo, nu zijn wij op ons gemak en kunnen de kennismaking onder het genot van de eene of andere maagsterking verder voortzetten, alvorens wij plaats nemen aan de tafel, die intusschen wordt opgedischt.

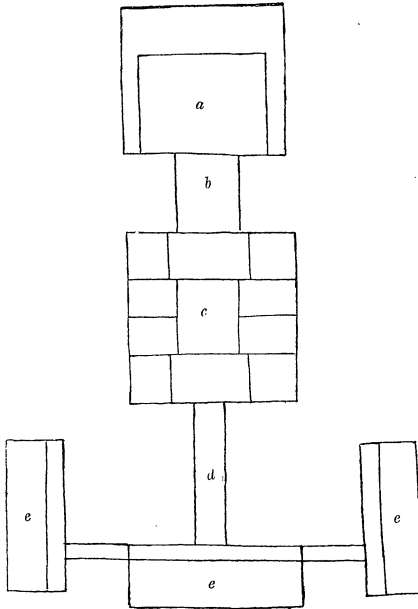
Omtrent onzen gastheer en onze, voor eene moeder van zes kinderen er zeker nog zeer jong en bevallig uitziende gastvrouw, is ons oordeel ongetwijfeld eenstemmig gunstig, want zij zijn werkelijk charmante en welopgevoede personen, die blijkbaar weten, hoe zij europeesche gasten ontvangen moeten.

Aan conversatie ontbreekt het beiden niet, wat niet altijd en van alle hoofden gezegd kan worden. Daarbij is de wijze, waarop zij het gesprek gaande houden, vrij van de stijve etiquette, die anders het discours met javaansche adellijken zoo lastig en vervelend maakt, terwijl zij toch niet buiten de grenzen der javaansche beleefdheids- en welvoegelijkheidsvormen treden. Aan alles kan men zien, dat, zoo beiden al niet een

bepaald europeesche opvoeding hebben genoten, zij zeer veel met Europeanen moeten hebben omgegaan.

Ook de wijze waarop de kaboepaten of dalëm, d. i. de regents-woning, gemeubileerd is, getuigt van zekeren smaak, dien men

Platte grond van een kaboepaten.

- a. Pëndapa.
- b. Përinggitan.
- c. Hoofdgebouw.
- d. Overdekte loop.
- e. Bijgebouwen.

niet bij andere hoofden, die slechts zelden met Europeanen in aanraking komen en europeesche woningen binnentreden, vindt.

Wel zijn de javaansche pëndapa en de daaraan sluitende përinggitan, die de pëndapa met het eigenlijk gezegde woonhuis verbindt, vrij lastig te meubileren, maar met een goeden wil en een weinig smaak komt men er wel, zooals wij hier zien kunnen. Het hoofdgebouw of liever het eigenlijk gezegde woonhuis is in europeesch-indischen trant gebouwd en bevat behalve een voorgaanderij, die door de twee door ons ingenomen logeerkamers geflankeerd wordt, nog vier groote bin-

nenkamers, waartusschen eene ruime en luchtige binnengalerij, alsmede een achtergaanderij, die evenals de voorgaanderij links en rechts door kamers begrensd is. Van deze achtergalerij loopt een loods naar de verschillende bijgebouwen, die drie zijden van een vierkant innemen en allen door afdaken of overdekte loopden aan elkander verbonden zijn.

Met het oog op het aanstaande zoogenaamde inlandsche nieuwjaar, de garëbëg-poeasa of baqda-pasa, zijn hiertusschen nog tijdelijke bamboezen gebouwtjes opgetrokken, waar wij reeds verscheidene vrouwen druk bezig zien.

Kijk, hier hebben wij een paar, dat bezig is met de rijst

verder wit te stampen (njosoh), nadat die vooraf grof gestampt (di-běběg) is geworden, om er het glimmend zilvervliesje en het daaraan nog zittende vuil af te doen vallen. Hierna wordt de gestampte rijst op een tapen of platten wan overgegoten en door ze daarmede in de hoogte te gooien gewand (di-tapeni of di-intër), waardoor het kaf of lédëgan verstuift, terwijl de op meel gelijkende fijne zemelen of bėkatoel en de kleine gebroken korrels of mēnir aan den rand der tapen verzameld worden, om voor verschillende soorten van gebak te worden gebruikt. De aldus schoongemaakte en witte rijst wordt dan verder in wakoel's of open mandjes verzameld, en daarin aan de keuken afgeleverd, waar zij na behoorlijk uitgewasschen te zijn haren weg in den koekoesan vindt, zooals wij ook zien kunnen bij die dikke vrouw daar in dien hoek, die belast schijnt te zijn met het gaarstoomen der voor het middageten van het hier werkende personeel bestemde rijst.

Verderop zien wij drie anderen bezig met het raspen of maroed van cocosvleesch, het schillen van uien of ngontjeqi-brambang en het fijnsnijden of ngiris, ook ngradjang, van diverse andere ingrediënten, terwijl een vierde zich in dien hoek afgezonderd heeft, om haren pas ontwaakten zuigeling te helpen (noesoni).

Overigens heerscht hier een heele bedrijvigheid; het lijkt wel een kleine markt, waarop het aan de noodige verkoopers niet ontbreekt.

Hier o. a. hebben wij den javaanschen groenten-verkooper of grabadan, ook wong-adol-sajoeran of latëngan, die lomboq, katjang-pandjang, d. i. Vigna sinensis, S., kēmiri of noten van den Aleurites triloba, Forst., koenir, djae of gember, en andere voor de keuken geschikte specerijen en groenten, dikwijls ook jonge, voor roedjaq bestemde vruchten te koop heeft. Behalve producten uit het plantenrijk hebben deze groentenverkoopers meestal ook trasi en zout, soms zelfs gedroogde visch of gëreh voor hunne afnemers in voorraad.

Die jongen, die daar aankomt, heeft aren-suiker (goela-aren) te koop in dikke platte schijven, die in oepih of bladscheden van den pinang-palm gewikkeld zijn. Dergelijke schijven danken hun vorm aan bamboezen kokertjes, die bij de verdikking der stroop gebruikt werden.

Ook die oude man daar is hier gekomen, om trossen of toendoen's pisang-vruchten te koop aan te bieden. De vruchten zijn wel is waar pas aan het rijpen of mēngkēl, maar van eene goede soort, nl. pisang-radja of Musa Rumphiana, en blijkbaar nog niet lang geleden van den stam afgesneden, dus niet door begraven onder den grond of op eenige andere wijze kunstmatig rijp gemaakt, di-imboe of di-sēkēp.

Voorts zien wij hier den verkooper van brandhout, of wong adol kajoe-dang, die het door hem bijeengegaarde drooge hout, meestal bestaande uit vrij dunne takken, in twee bossen heeft samengebonden, om het gemakkelijk met behulp van een door die bossen gestoken bamboestok te kunnen vervoeren.

Die andere drager echter, die een vracht gras bij zich heeft, behoort tot de vastbezoldigde grassnijders of toekang-soekēt van den regent.

Vroeger werd het voor de stallen der hoofden benoodigde gras door heerdienstplichtigen geleverd, doch sedert de afschaffing der zoogenaamde pantjen's, d. z. vast aangewezen heerdienstplichtige koeli's, die dagelijks voor hunne hoofden moesten uitkomen, en het bij wijze van schadeloosstelling daarvoor toekennen van maandelijksche toelagen boven het vaste inkomen der inlandsche ambtenaren, hebben de meeste hoofden vastbezoldigde bedienden genomen, om het werk te verrichten, dat vroeger door de pantjen's werd gedaan. Hiermede willen wij echter niet beweren, dat van deze afgeschafte diensten niet nog wel eens, zij het ook in het geheim en onder eene andere benaming, gebruik wordt gemaakt.

Doch, laat ons verder eens uitkijken, wat hier gedaan wordt.

Die drie timmerlieden of toekang-kajoe daar, schijnen een der bijgebouwen te moeten repareeren. De een is bezig met een houten dakpan of sirap met zijn pētēl of dissel te bewerken en de tweede met het uitbeitelen of natahi van een blok, terwijl numero drie zich onledig houdt met het gelijk of glad schaven of masah van een stijl.

Niet allen, die wij in of nabij deze bijgebouwen vinden, zijn echter even druk bezig, want daar achter dat noodkeukentje zitten er twee bij een toekang sēsate te smullen van het lekkers, dat hij in zijn draagbaar keukentje klaar maakt.

De kleine dobbelsteentjes, die hij, aan dunne speetjes of soendoeq's gestoken, boven zijn kolenvuur gaarbraadt, bestaan uit geitenvleesch, dat met zout, peper en ketjap of javaansche soja gekruid, niet onsmakelijk is, en hetzij enkel, zonder rijst of iets dergelijks, gegeten (di-gaḍo), hetzij met koepat, waarvan een trosje aan den draagstok of pikoelan hangt, of met gewone rijst gebruikt wordt, met of zonder sambël en andere toespijen, al naar gelang van den smaak van den snoeper of eter.

Zelfs zien wij daar verder een paar luijrenden; de vieze bezigheid althans, waarmede die oude vrouw zich onledig houdt, namelijk het andidis of metani, d. i. het zoeken en verwijderen van luizen en neten van eens anders hoofd, kunnen wij moeilijk werken noemen. Voor vele javanen schijnt dit echter eene aangename verpoozing te zijn, zoodat dergelijke tooneelen niet zelden gezien worden.

Doch genoeg, laat ons een anderen kant uitgaan en zien wat daar te koop is.

In die aan de voorzijde geheel opene kamer zitten drie vrouwen aan het batik of beteekenen van voor diverse kledingstukken bestemde stukken linnen; de middelste althans heeft een hoofddoek of ikët onder handen, terwijl de twee anderen aan bebéd's of tapih's bezig zijn.

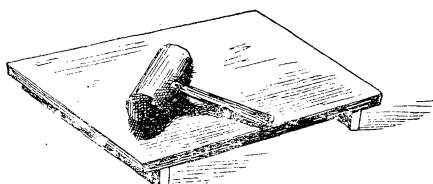
Wij zullen hier een oogenblik stilstaan en trachten omtrent dezen arbeid eenige nadere inlichtingen te krijgen.

De hierbij gebruikt wordende werktuigen, als: de tjanting, de wadja, de kërën of anglo, de gawangan, de bandoel, de gapit of djëpitan en de garisan of liniaal, ook de blébës of het dunne latje, dat dient om de afstanden der met de liniaal te trekken lijnen te meten, kennen wij reeds, zoodat wij daaromtrent niets naders behoeven te vragen, en ons dus kunnen bepalen tot de behandeling van het linnen zelf, zoowel voor, als gedurende en na het batik.

Wij vernemen thans door de welwillende tusschenkomst van onze lieve gastvrouw, dat het linnen, alvorens voor het batik geschikt te zijn, eerst goed en schoon uitgewasschen en na droging met dun stijf sel van rijstemeel bestreken en daarna opnieuw gedroogd (di-pe) moet worden, waarbij moet worden gezorgd, dat het goed gelijk getrokken wordt (di djereng) en

er geen plooi of groefje in komt (sampoen ngantos andjengkeroet.)

Is dit gesteven linnen goed droog geworden, dan wordt het in den vroegen ochtend van den volgenden dag in den dauw

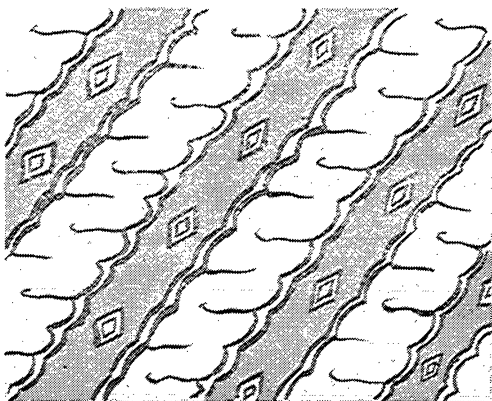

Kemplongan met ganden.

gelegd (di ěmboen-ěmboen-ake) en, zoodra het min of meer vochtig en daardoor lenig of slap geworden is, gevouwen en op een dikke plank of kemplongan met een

houten hamer glad geslagen, di kemplongi. Zoodra dit behoorlijk gedaan is, kan tot het batik worden overgegaan, waartoe het linnen aan den gawangan bevestigd wordt. Het brengen der verschillende figuren daarop geschiedt met den tjantjing, die gevuld wordt met een mengsel van drie soorten van was, nl.: malam-poetih of zuivere, witte was, ter zwaarte van 100 centen, malam-irĕng of minder zuivere, donkergekleurde was, ter zwaarte van 50 centen en

malam-lantjĕng of geelachtig gekleurde was van een soort kleine wespen (lantjĕng) mede ter zwaarte van 50 centen, samen in een wadja opgekookt en goed dooreen gemengd.

Rengrengan.

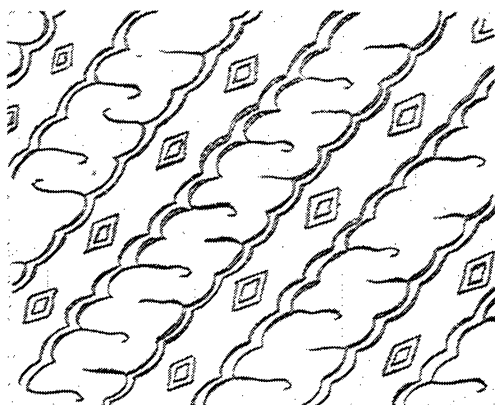
Het aldus beteekende linnen heet, zoolang daarop slechts de vorm der figuren, die er op komen moeten, aangegeven is, rengrengan, d. i. ruw geschetst, naar modellen of pola's, die door de werksters tegen de achterzijde van het linnen worden gehouden, om zoodoende de daarop-

staande figuren te kunnen calqueeren.

Van deze pola's heeft elke batik-ster er gewoonlijk zeer velen, zoodat zij bij het beteekenen van kledjes niet verlegen behoeft

te staan om patronen, althans voor echt javaansche bĕbĕd's, tapih's, enz., want tegenwoordig wordt ook door indo-europeesche en andere dames veel aan het batik gedaan en een vrij groot aantal saroeng's en slaapbroeken in den handel gebracht, die teekeningen naar europeesche modellen vertoonen, maar daarom niet altijd boven de echt javaansche patronen te verkiezen zijn.

Zoodra de rengreng-an aan eene zijde gereed is, wordt die aan de andere zijde voortgezet, d. w. z. nage-trokken, wat in het javaansch nĕroesi heet, althans bij de vervaardiging van de goede soort kledjes, die desnoodig gekeerd kunnen worden.

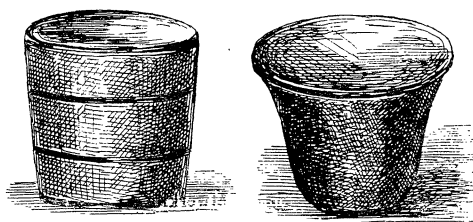

Na het ambironi of njĕlĕp.

Is ook dit gedaan, dan wordt tot het nemboq-i of bepleisteren overgegaan van al die deelen der teekening, die niet blauw of blauwzwart gekleurd moeten worden, want bij het aanbren-gen van kleuren wordt, indien het blauw er onder behoort, gewoonlijk daarmee begonnen.

Voor het nemboq-i wordt soms de goedkoopste en minste soort malam gebezigd, doch gewoonlijk niet, daar deze goed-koopste soort zich meestal niet goed op het linnen houdt en dikwijls scheurt en er afbrokkelt, waardoor de figuren dan in elkander loopen en de waarde van het geverfde kled er niet weinig door vermindert.

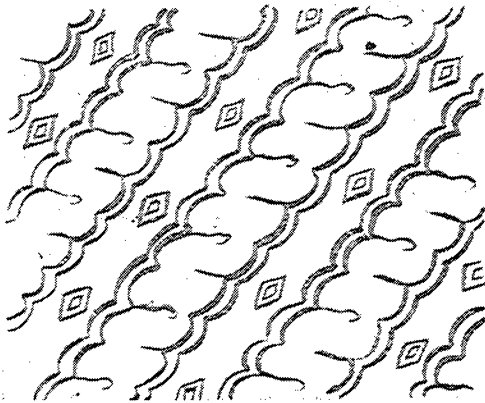
Het blauwverven of njĕlĕp, ook ambironi, ge-schiedt meestal door zoo-genaamde blauwververs of toekang-njĕlĕp, die er een bepaald beroep van maken en er

Tong.

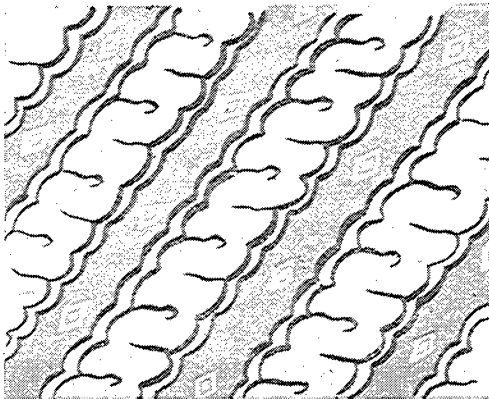
Djĕmbangan

ook geheel op ingericht zijn. Daartoe heeft de blauwverver minstens twee groote tonnen of kuipen (tong's) dan wel groote aarden potten of djëmbangan's, die ieder 40 à 50 emmers water bevatten kunnen, te zijner beschikking. Een dezer potten wordt met ± 40 emmers water gevuld, waarna daarin nog 6 emmers met ëndëg-ëndëg-ing-nila of lataq, d. i. indigodrop, overgegoten

Na het njoga.

wordt. Dit mengsel wordt gedurende drie dagen of langer des ochtends en des avonds flink omgeroerd, totdat het water na bezinking eene zwarte kleur ver- toont. Is dit het geval, dan wordt dit water in den anderen pot overgegoten, waarbij gezorgd wordt, dat de drop niet mede over- gaat. Bij dit overge- goten water wordt dan weder eene hoeveelheid van ± 4 em- mers indigodrop alsmede 1 batôq of schepvol tetes, d. i. stroop,

Na geheele afwerking.

die bij de kristallatie van rietsuiker uit de potten druipt, gemengd en goed geroerd. Krijgt het mengsel nu een heldere goudgele kleur dan worden er tegen den avond weder $1\frac{1}{2}$ à 2 groote kommen met goede, donker- blauwe indigo bijge- voegd. Den volgenden ochtend tegen 6 uur is dit mengsel reeds voor het gebruik geschikt. De hier opge- geven hoeveelheden kunnen dienen voor het verven van 30 reng- rangen's tegelijk, mits deze niet grooter zijn dan $2\frac{1}{2}$ katjoe's ieder.

wordt. Dit mengsel wordt gedurende drie dagen of langer des ochtends en des avonds flink omgeroerd, totdat het water na bezinking eene zwarte kleur ver- toont. Is dit het geval, dan wordt dit water in den anderen pot overgegoten, waarbij gezorgd wordt, dat de drop niet mede over- gaat. Bij dit overge-

goten water wordt dan weder eene hoeveelheid van ± 4 em- mers indigodrop alsmede 1 batôq of schepvol tetes, d. i. stroop, die bij de kristallatie van rietsuiker uit de potten druipt, gemengd en goed geroerd. Krijgt het mengsel nu een heldere goudgele kleur dan worden er tegen den avond weder $1\frac{1}{2}$ à 2 groote kommen met goede, donker- blauwe indigo bijge- voegd. Den volgenden ochtend tegen 6 uur

Ongeveer 2 uren, nadat de te verven stukken daarin gedompeld werden, worden zij er uit genomen en boven den djëmbangan aan touwen opgehangen (di sirëp), om uit te druipen en te drogen. Zijn zij droog, dan worden zij nogmaals in het mengsel gedompeld en op dezelfde wijze, als zoeven beschreven, behandeld; soms herhaalt men die behandeling tot 3 à 4 malen toe. Daarna worden de stukken in de volle zon gedroogd, (di-gëblagi) en na droging op nieuw in den verfpot gebracht, om verder telkens weder in de zon te worden gedroogd, totdat de gewenschte kleur verkregen is.

Na afloop van het verven wordt in het gebruikte mengsel weder eene hoeveelheid van 1½ à 2 groote kommen goede indigo gebracht en geroerd, waarna het weder geschikt is, om gebruikt te worden. Het gebeurt echter, dat het indigo-water een hooggele kleur aanneemt en het gebruikte was doet afvallen; in dat geval voegt men er een weinig fijne kalk bij. Wanneer het mengsel na de toevoeging van kalk groen wordt, dan is dit een blijk, dat te veel kalk is gebruikt, en moet men er langzaam wat tetes en azijn bij gieten totdat de kleur helder goudgeel is.

Zoodra de rengrengan's blauw gekleurd en goed droog zijn, worden zij in een pot met gewoon zuiver water gelegd, om het was te doen zwellen en zacht worden (ambaloedoeq). Daarna wordt al het was, dat voor het teekenen der figuren der rengrengan's en der tēroesan's gediend heeft, door middel van een bot en stomp mesje zuiver weggekrabd, di këroeq-i. Alleen het was der temboq-an laat men onaangeroerd, terwijl de reeds blauw geverfde gedeelten verder voorzichtig met een laag malam bedekt worden (di-bironi). Is dit geschied, dan worden de rengrengan's door met een weinig rietsuiker vermengde tadjin, d. i. dun stijfswater of liever water, waarin rijst gekookt is geworden, gehaald, (di-klomoh) en verder in den wind gedroogd, (di-isis) om daarna met sogā behandeld te worden.

Onder sogā verstaat men afkooksels van kleurhoudende basten, die dienen, om aan het daarin gedoopte linnen een min of meer geprononceerde roodbruine kleur te geven. Hiervan kent men drie soorten, nl. de sogā-asor of minste soort, de sogā-tëngahan of middelsoort en de sogā-sae of beste soort.

De sogā-asor is een mengsel van den bast van sogā-djambal of *Caesalpinia ferrugina*, D. var. djambal, tot een gewicht van 100 centen en van kajoe-tingi of *Ceriops lucida*, Miq. ter zwaarte van 50 centen, samen in \pm één emmer water opgekookt, totdat van het kooksel de helft is overgebleven.

Zoodra een en ander goed kokend en het kooksel tot de helft gereduceerd is, wordt het op een platten schotel of djēmbaran overgegoten, om te bekoelen. Is het mengsel lauwwarm geworden, dan wordt het te kleuren kledje er in gedoopt en er goed nat mede gemaakt; dit wordt telkens na droging tot drie malen toe herhaald, waarna men het kledje er een heelen nacht in laat staan (di-tjēm-tjēm). Den volgenden ochtend wordt het na droging in een saren, d. i. water, waarin suiker ter zwaarte van 10 centen en sirih-kalk tot een gewicht van 5 centen gemengd zijn, gedoopt, om de kleur der sogā duurzamer te maken.

Zoodra het kledje hiermede goed doortrokken is, wordt het gedroogd en daarna eerst in zuiver water uitgespoeld, om verder eenige keeren in kokend water op en neer gehaald te worden (di-lorod), ten einde het daarop zittende was te verwijderen. Is al het was daardoor weggenomen, dan wordt het kledje in zuiver water verder schoongewasschen en in den wind te drogen gehangen; het is dan gereed, althans indien er geene andere kleuren op behoeven te worden aangebracht.

Het gebruik der andere sogā-soorten geschiedt op dezelfde wijze; alleen in de samenstelling daarvan of van de daarbij dienende saren bestaat verschil.

De sogā-těngahan bestaat uit dezelfde bestanddeelen als de sogā-asor, doch wordt tweemaal met de saren behandeld, die een afkooksel is van:

pidjēr of borax, ter zwaarte van 6 centen,

tawas of aluin, ter zwaarte van 6 centen,

sari-tjina, d. i. de bast en het hout van zeker specerij-achtig kruid, ter zwaarte van 7 centen,

$2\frac{1}{2}$ groote eetlepels vol van het uitgeperste sap van djëroeq-pětjël of *Citrus limonellis*, Hassk.

klontjessuiker ter zwaarte van 15 centen en

5 scheppen vol zuiver water.

De beste soort sogā echter bevat:
 sogā-djambal tot een gewicht van 500 centen,
 kajoe-tingi tot een gewicht van 100 centen,
 tēgērang of bast van *Cudranus amboinensis*, Rumph. ter
 zwaarte van 120 centen,
 gandaroekēm of soldeerhars ter zwaarte van 25 centen,
 sēkar-poeloe, d. z. gedroogde bloemen van zeker saffraanachtig
 kruid, tot een gewicht van 60 centen,
 balēndog-trēmbalo of gom van den *Cassia glauca*, Lam. ter
 zwaarte van 50 centen,
 rietsuiker tot een gewicht van 250 centen en
 12 scheppen vol zuiver water, terwijl de saren daarvoor is
 samengesteld uit:
 pidjēr ter zwaarte van 6 centen,
 tawas tot hetzelfde gewicht,
 sari-tjina tot een gewicht van 7 centen,
 klontjessuiker ter zwaarte van 37 centen,
 het uitgeperste sap van djēroeq-pētjēl tot eene hoeveelheid van
 1½ groote eetlepels vol, en
 5 scheppen schoon water.

Om linnen rood te verven behandelt men het eerst met djaraq- en katjangolie, vermengd met aschwater of banjoelanda, in welk mengsel het te verven stuk ongeveer vijftien dagen achtereen dagelijks vier malen gedoopt wordt. Dan neemt men 20 kommen vol schrapsel van koedoe¹⁾-wortels en 10 kommen vol schrapsel van djirāq-²⁾ of kēpoendoeng-poetih³⁾-bast, en wrijft een en ander samen fijn (mipis). Daarna wordt dit poedermengsel in de olie geroerd en het linnen daarin gedoopt en goed daarmee in aanraking gebracht, kawēdjaq. Dagelijks wordt het te verven linnen er een paar malen uitgehaald en gedroogd, waarbij telkens een nieuwe hoeveelheid verfstof door de olie geroerd wordt; na vijf dagen is de roode kleur verkregen en wordt het linnen in zuiver water uitgespoeld en verder gedroogd; het is dan voor het gebruik geschikt.

Behalve vorengenoemde kleuren worden ook het groen (idjo)

1) *Morinda citrifolia*, L.

2) *Symplocos fasciculata*, Zoll.

3) *Pierardia racemosa*, Bl.

en de oranjekleur (djingga), zelfs het paarsch of woengoe en het geel of koening, niet zelden op gebatikte kleedjes gezien.

Voor de groene kleur bezigt men vruchten van den djarak-këpjoer of *Ricinus ruber*, Rmph. samen met koenir-bollen gestampt en daarna met een weinig water overgoten; bij dit mengsel voegt men, na behoorlijke filtrering, fijne indigo, waarvan de hoeveelheid geregeld wordt naar de meer of minder donkergroene kleur, die men verlangt.

Om de oranjekleur te krijgen, maakt men gebruik van een mengsel bestaande uit:

sëkar-poeloe (1 kati)

djangkang of bast van den *Sterculia foetida*, L. ter hoeveelheid van 40 tangkëb's, d. i. zooveel als men tusschen zijne beide handen kan vasthouden.

Van deze ingrediënten wordt de asch gebruikt en gemengd met samen fijngestampte en met een weinig water bevochtigde:

poetjoeq of *Corypha umbraculifera*, L.

ganți of zaden van *Entada pursaeta*, L.

mësooi of *Cinnamomum kiamis*, Nees.

djintën-irëng of *Nigella sativa*, L.

pala of notemuskaat,

mritja of peper,

tjëngkeh of kruidnagelen,

kalëmbaq of *Rheum palmatum*, L.

tjabe of *Chavica densa*, Miq. en

këmoekoes of *Cubeba officinalis*, Miq.

Is dit mixtum goed dooreengewerkt, dan giet men er zuiver water op en filtreert het, waarna bij het gefiltreerde vocht het sap van eenige djëroeq's-pëtjël wordt gevoegd. In dit zuur gemaakte nat wordt dan het te kleuren linnen gedompeld.

Om linnen paarsch te kleuren, wordt het eerst met een dunne laag blauwe verf bedekt, waartoe eene vluchtige onderdompeling in indigo-water voldoende is. Is dit geschied dan wordt het in water gedoopt, dat met sëkar-poeloe gekleurd is.

De gele kleur eindelijk wordt verkregen door het linnen eerst met een mengsel van fijngemalen koenir en sirih-kalk te bestrijken en daarna te dompelen in sëkar-poeloe-water.

Doch genoeg; wij zouden te ver gaan, indien wij u het

batiq tot in de finesses wilden uitleggen; het zoeven medege-
deelde zal u, naar wij hopen, wel voldoende zijn, om te kun-
nen beoordeelen in hoeverre dit bedrijf al dan niet gemakkelijk
en moeiteloos kan heeten, vooral wanneer wij u ten slotte
nog vertellen, dat een bēbēd of tapih van eenige waarde ge-
woonlijk niet minder dan 30 tot 50 dagen arbeid kost, onge-
rekend de waarde der daarvoor gebezigde verfstoffen, enz.

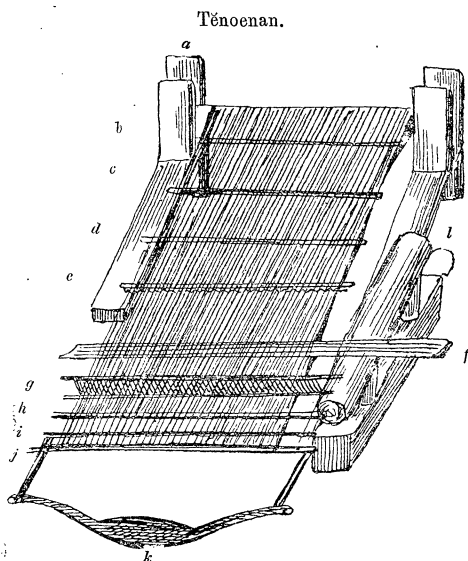
Voordat wij verder gaan, moeten wij u echter ook medede-
len, dat de werksters, die wij hier aan den arbeid zien, zulks
tegen een bepaald loon doen, en daarom obeng of pëngobeng
worden genoemd.

Achter dit bijgebouw omloopende zien wij een klein huisje
met een afdak, waaronder een vrouw, waarschijnlijk de echt-
genoot van den bewoner, bezig is met nēnoen, d. i. (een
kleedje of iets dergelijks) te weven.

Naar het blauwe en witte garen te oordeelen, dat de weef-
ster gebruikt, moet het een zoogenaamde kain
loeriq, d. i. gestreept of geruit doek of kleed
worden.

De toestel, waarmee
dit werk wordt verricht,
heet tēnoenan en bestaat
uit:

1. een voetstuk of sikil,
ook adēg-adēg,
2. een breede, op het
voetstuk rustende plank
of abah-abah, waarover
de naast elkander ge-
rangschikte draden van
het weefsel, geslagen
zijn,
3. een ronde stok, bobot,
dienende om de dra-
den, die boven en onder moeten komen te liggen, te
scheiden,

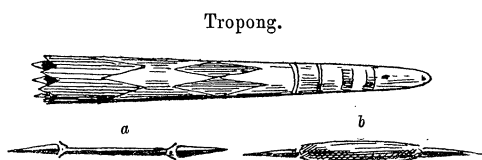
a. Sikil of adēg-adēg.	b. Abah-abah.
c. Bobot.	d. Oesēk.
e. Kantil.	f. Wélira.
g. Soeri.	h. Inting.
i. Soembi.	j. Pëngapit.
k. Por.	l. Lorogan.

4. een bamboezen lat of oesëk, mede dienende om de draden uit elkander te houden,
5. een rond staafje of kantil met lusjes van wit garen, waarmede de draden van het weefsel uit elkander worden gehouden,
6. de wëkira of lange, breede, platte liniaal van arenhout, die dient om het gewevene telkens vast te kloppen, en in en uit het weefsel kan worden geschoven;
7. de soeri of kam, waardoor de draden gehaald zijn,
8. de intjing,
9. de soembi, soms ook nog de pëngasih, zijnde kleine platte of ronde, dunne staafjes, dienende om het reeds gewevene op te houden, of te scheiden, en
10. de pëngapit, ook apit, of houten rol, waarom het gewevene gewonden wordt, en waaraan ook de touwtjes bevestigd zijn, die:
11. den por of het juk, dat de weefster tegen haren rug draagt, moeten vasthouden.

De wëkira wordt, wanneer hij uitgeschoven wordt, op:

12. den lorogan, d. i. een bamboezen stellinkje, geplaatst.

Het aan- of inbrengen der dwarsdraden van het weefsel geschiedt door middel van bamboezen spoelen of tropong's, waarin

a. Zonder garen. *b.* Met garen.

het om een als klos dienend houtje, dat klëting heet, gewonden garen, gestoken is.

Het weven gaat vrij langzaam; om het noodige voor een gewoon,

kort buisje te hebben, heeft de weefster allicht 5 à 8 dagen werk.

Doch het wordt tijd, dat wij terugkeeren, en voor het middageten niet op ons doen wachten. Maar de achtergalerij weder binnentredende, kunnen wij toch niet nalaten, u even die linkerzijkamer even binnen te leiden, want, als wij ons niet vergissen, dan zien wij er eenige familieleden en gasten van onzen huisheer een partijtje maken. De kaarten, die hierbij gebruikt worden, zijn chineesche en wel van het zoogenaamde Ijo-spel, dat uit dertig kaarten bestaat, en waarmede o. a. het

koa, koa-baq, koa-gonggong, pehi, patoei, panghao, tjeki en andere dergelijke, veel van ons kleuren hebbende spelen meer worden gespeeld.

Ieder dezer kaarten heeft haar eigen naam en behoort tot een reeks of serie van drie kaarten, die min of meer gelijk geteekend zijn en bij elkander behooren, om eene kleur te vormen.

De namen zijn:

	(Chineesch).	(Javaansch).	(Chineesch).	(Javaansch).
It.	Anghoë of ëmprit. Lautjan of lotjan. It-ban of njonjah. It-tiau of pandjang. It-kau of kasoet. Pè-hoë of koetjing.		Gouw-pia of kantong.	
			Gouw-tiau of gosog.	
			Gouw-ban of babi.	
			Lak-pia of keroq.	
			Lak-tiau of bamboe.	
			Lak-ban of lak-tèpekong.	
	Dji-pia of petaq-loro.		Tjit-pia of bandera.	
	Dji-tiau of bengkoq.		Tjit-tiau of tjit-so.	
	Dji-ban of dji-tèpekong.		Tjit-ban of sisir.	
	Sa-pia of petaq-téloe.		Pè-pia of woloe.	
	Sa-tiau of sa-goenoeng.		Pè-tiau of manis.	
	Sa-ban of miring.		Pè-ban of bedjat.	
	Si-pia of kalong.		Kouw-pia of glinding.	
	Si-tiau of pinggang.		Kouw-tiau of kau-merah.	
	Si-ban of konde.		Kouw-ban of ronggeng.	

Hoe vorenbedoelde spelen gespeeld moeten worden, d. i. welke regels daarbij moeten worden gevolgd of in acht genomen, kunnen wij u tot onze spijt niet mededeelen, daar wij die niet kennen. Alleen kunnen wij u vertellen, dat het spel, waaraan die twee vrouwen daar deelnemen, koa genoemd wordt en steeds door vier personen wordt gespeeld, evenals bij ons het whisten of het quadrille-spel, terwijl dat andere partijtje zich onledig houdt met het pehi, dat alleen door drie personen gespeeld kan worden evenals bij ons het hombra.

Beide spelen zijn zeer geliefd en ofschoon het whisten, quadrilleeren en homberen, nevens het vingt-et-un, bij de inlandsche hoofden ook reeds geene onbekende tijdpasseringen meer zijn, ziet men ze op hunne bijeenkomsten of partijen toch dikwijls de voorkeur aan genoemde chineesche spelen geven.

Over het algemeen gaat het daarbij vrij kalm toe, doch soms wordt ook wel eens grof gespeeld en veel gewonnen en verloren.

Behalve met de genoemde Ijo-kaarten wordt een enkelen keer ook wel gespeeld met een ander chineesch stel, dat, wanneer slechts de zwarte en roode figuren daarvan gebruikt worden, ang-pai genoemd wordt, terwijl het geheele stel van 28 kaarten soesek heet. Met het volle stel kan alleen soesek worden gespeeld, met de angpai-kaarten behalve ang-pai, ook tjap-dji-ki, sam-kiok, patoei en andere spellen meer, die ons allen echter onbekend zijn, zoodat wij u hieromtrent geene nadere inlichtingen kunnen geven. Ook bestaan voor deze kaarten geene javaansche namen; bij het spelen daarmede worden de chineesche benamingen gebezigd, die samenstellingen zijn van kleuraanduidende woorden:

Ang = rood,

O = zwart, eig. wit met zwart,

Tjè = groen en

Oei = geel

met de uitdrukkingen: koen, soe, tjio, ki, bè, poa en tjoet.

Doch genoeg; het middagmaal is reeds opgedischt en wij moeten niet op ons laten wachten, want onze gastheer en ook zijne echtgenooten hebben voor het feest van den volgenden dag nog veel te regelen. Daar zij om bijzondere redenen aan de vasten geen deel hebben genomen (wat meer gezien wordt) zullen wij het genoeg hebben met hen samen aan den disch te gaan. Hierna zullen wij van hen afscheid nemen om ons naar onze kamers te begeven.

HOOFDSTUK XVI.

Daar het regent, zullen wij ons voornemen om heden in den vooravond eene wandeling door de koeta of afdeelingshoofdplaats te maken, maar opgeven. Veel verliezen wij er toch niet door, want deze plaats levert niets bijzonders op. Evenals vele andere standplaatsen van assistenten-resident in de binnenlanden vindt men hier behalve de gouvernementgebouwen en eene europeesche school nog een klein, door de regeering gesubsidieerd logementje, dat gewoonlijk ledig is, en een paar chineesche tokos, waar de meest gewone dagelijksche benodigdheden te verkrijgen zijn. Veel vertier bestaat hier niet en zoo de plaats er momenteel levendiger uitziet dan anders, is zulks te wijten aan het aanstaande baqda-pasa, waarvoor alle in dit regentschap bescheiden inlandsche ambtenaren en desahoofden met hun gevolg en tal van andere nieuwsgierigen zijn overgekomen.

Wij behoeven ons echter niet te vervelen, want terwijl onze gastheer in zijn pëndapa eenige rapporten ontvangt en zijne bevelen voor den volgenden ochtend geeft, zullen wij ons weder naar de bijgebouwen begeven en wel naar dien vleugel, dien wij heden-ochtend niet hebben kunnen opnemen.

Kijk, in de eerste kamer de beste krijgen wij al iets te zien, dat wij tot nu toe nog niet hebben aangetroffen.

Op den voorgrond zien wij er een dalang of wajang-vertooner, die zijn pakēm of handboek raadpleegt en er de geschiedenis naleest, die hij heden- of morgen-avond op het tooneel moet voorstellen. Die bij hem een kop koffie zit te drinken is

zijn rëbab-speler, terwijl de brandende tjëloepaq dient, om er van tijd tot tijd een strootje aan op te steken.

Die drie anderen, daar in dat hoekje, zijn niaga's of bespe- lers van andere instrumenten van den gamëlan en blijkbaar groote liefhebbers van het amfioen-rooken. Zie dien eenen be- hagelijk en smakelijk aan zijn pijp of bëdoedan trekken en de rook inademen, terwijl zijn tegenover hem zittende makker zijne pijp met de meeste zorg vult. De middelste schijnt het rooken van tabak met amfioen vermengd boven het gebruik van een bëdoedan te verkiezen, want in de plaats van een pijp heeft hij een strootje in den mond.

Het zal u wellicht verwonderen hier in de kaboepten amfi- oenschuivers te vinden.

Tot uwe informatie diene dan, dat dergelijke tooneelen hier ook niet dagelijks voorkomen, maar het den wajang-vertooners en hun personeel wel eens geoorloofd wordt, vóór dat zij hun spel beginnen of gedurende hunne rusturen daarvan gebruik te maken, om nieuwe krachten te verzamelen!

Het amfioen, dat zij gebruiken, is trouwens geen clandestien amfioen, daar het van den betrokken pachter is gekocht, zoo- als blijkt uit de gemerkte papiertjes, waarin het gewikkeld is.

Hebt gij wel eens geprobeerd van dit heulsap te rooken? Zoo ja, dan zult gij wel weten, dat daaraan een flauwe, alles behalve aangename smaak waar te nemen is, die ten leste wal- ging of mislijkheid verwekt, althans bij iemand die er voor het eerst en slechts voor een enkelen keer gebruik van maakt. Bij voortdurend en veelvuldig gebruik schijnt de smaak echter beter te bevallen, daar wij ons anders niet kunnen verklaren, hoe iemand er verslaafd aan kan raken.

Voorbeelden toch van dergelijke ongelukkigen, die alles, for- tuin, have en goed, zelfs vrouw en kinderen opofferen, alleen om aan hun trek tot schuiven te kunnen voldoen, zijn bij de vleet aan te wijzen.

Doch, laat ons thans maar naar de pëndapa teruggaan, want het overige gedeelte van het bijgebouw bestaat uit stallen en remises, zoodat wij er niet veel bijzonders zullen aantreffen; althans paarden en rijtuigen hebben wij reeds genoeg voor onze oogen gehad.

Zie, ook de regent heeft de noodige prentah's reeds uitgedeeld, en zit op ons te wachten. Na het avondeten zullen wij een partijtje met hem maken, evenals de mindere inlandsche ambtenaren onder elkander. Er zal dan ook op den gamĕlan worden geslagen, zoodra van de mĕsdjid de bekendmaking zal zijn afgeroepen, dat de vasten op heden geëindigd zijn, en de gebruikelijke sedĕkah zal zijn afgeloopen.

Als gij goed oplet, zult gij ook opmerken, dat de nieuwe maan reeds zichtbaar is, want voordat zij gezien wordt, mag de poeasa niet worden gesloten. Het uitkijken naar deze maan is het werk van de in de mĕsdjid dienstdoende geestelijken, die hare verschijning met het slaan op de groote trom of bĕdoeg moeten aankondigen.

Niet overal echter stelt men den baqda-pasa afhankelijk van het zichtbaar worden der nieuwe maan. Op de meeste plaatsen houdt men zich aan den in den almanak aangegeven datum; dit is hier ook het geval. Welstaanshalve echter wacht men gewoonlijk tot na het atropen van den baqda-pasa uit de mĕsdjid met het aanzitten aan de sedĕkah, waarmede het einde der vasten gevierd wordt.

Wij zullen den avond en nacht verder maar onbesproken laten, en zorgen tijdig onze slaapsteden op te zoeken, want morgen zullen wij ons genoeg kunnen vermoeien.

Zie zoo! De groote dag is eindelijk aangebroken, en wij hebben waarlijk geen wekkers noodig gehad, om uit onze bedden te springen, want met het eerste ochtendgloren heeft de groote gamĕlan zich reeds doen hooren, terwijl het geloop, geroep en gepraat, zoowel in de kaboepaten als daarbuiten reeds voldoende zijn, om ons den slaap te beletten.

Wij zullen, na ons kopje koffie gebruikt te hebben, even en négligé naar buiten gaan, om te zien, wat'er zoo al te doen is. •

Direct bij het binnentreden der pĕndapa wordt ons oog aangenaam getroffen door het frissche groen der guirlandes en bouquetten, waarmede de stijlen versierd zijn, en waartusschen onze nationale kleuren smaakvol zijn aangebracht.

De groote gamĕlan-pelog van den regent is naar buiten gedragen om er bespeeld te worden en tevens meer ruimte in de

pëndapa beschikbaar te stellen voor zitplaatsen der desa-hoofden en mindere beambten, die straks de openbare receptie zullen bijwonen.

Op de straten is het een gewoel en gejoel van belang; ieder tracht er eene goede standplaats te krijgen, om de verschillende optochten die straks zullen plaats hebben zoo goed mogelijk te kunnen zien. De desa-hoofden en politiebeambten echter hebben het druk met het regelen en rangschikken der verschillende door hen medegenomen, of aan hunne zorg toevertrouwde voorwerpen enz. die in bedoelde optochten moeten worden rondgedragen, terwijl de wédana-kota en de onder hem staande politieambtenaren voortdurend in de weer zijn, om te zorgen, dat er geene onordelijkheden of ongelukken voorvallen en de weg, waarlangs het hoofd van plaatselijk bestuur met de overige ambtenaren en andere europeesche ingezetenen passeeren moet, vrij blijft.

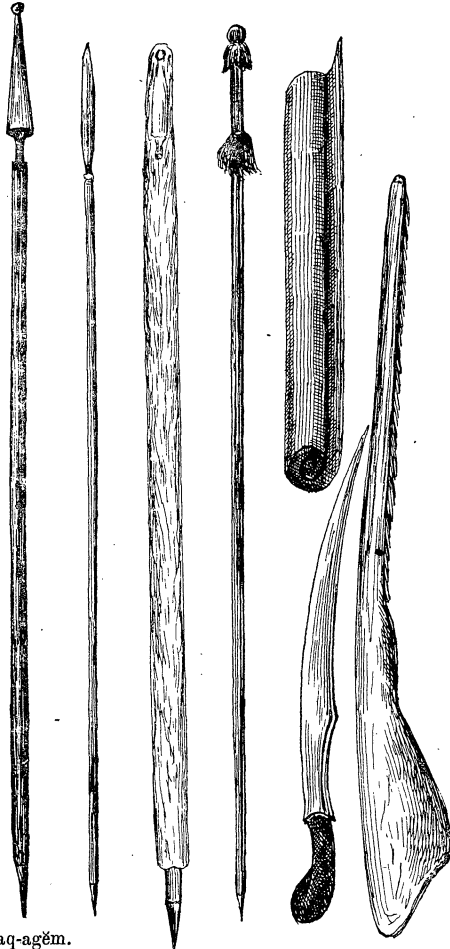
Behalve de gamélan's, die zoowel op het erf der regentswoning als daarbuiten onder den wringin-koeroeng of ommuurden waringin-boom midden op den aloen-aloen, en op twee hoeken van dit plein gedeponeed zijn, om beurtelings te worden bespeeld, zien wij hier ook een tandaq-barang met het haar begeleidend orkest, d. i. eene danseuse, die met haar gezelschap rondreist en hier en daar tegen eene geringe betaling voorstellingen geeft. Ook hier zal zij hare danskunst en haren zang aan het belangstellend publiek tegen eene kleine tegemoetkoming ten beste geven. Wij zullen haar eene goede recette toewenschen en ons verder gaan kleeden, want tegen tien uur wordt de kandjéng-toean assistent-resident met zijne controleurs en de overige europeesche ingezetenen der kota verwacht, om hier den regent en de overige inlandsche ambtenaren en hoofden ter gelegenheid van het gelukkig einde der poeasa te complimenteeren en te feliciteeren. Allen verschijnen dan in groot tenue of gerokt, dan wel in lange gekleede jassen, zoodat wij ons moeilijk in ons gewoon dagelijksch pak daarbij vertoonen kunnen.

Zie, daar komen de verschillende inlandsche ambtenaren reeds aan. Zij vormen eene lange schitterende rij van in groot tenue gekleede, en onder hunne staatsie-pajoengs of songsongs

lopende, van hun gevolg vergezeld de dignitarissen, die statig daarheen stappen en aan wier hoofd de patih loopt.

Aan de gouden en zilveren borduursels en galons, die op hunne kleeding zitten, ook aan de koeloeq's, die zij op het, niet door den ikët gedekte hoofd dragen, maar gemakkelijker

Toembaq-pënoeroeng. Sodor. Lante.

Toembaq-agëm.

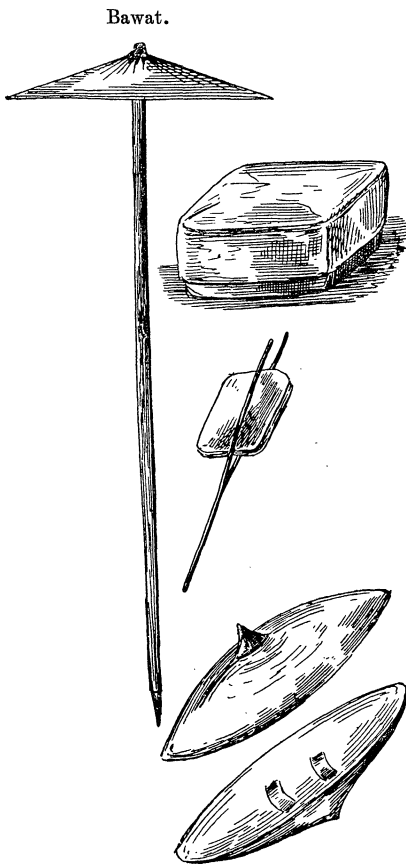
Toembaq-ngawen. Pëdang.

Sëndjata ngawen.

en beter nog aan de door hen gevoerde songsong's kunt gij ieders rang en stand onderscheiden.

Van bedoelde borduursels en galons, enz., alsook van de songsongs kunnen wij u gelukkig modellen en teekeningen

vertoonen, zoodat ons daardoor veel moeite en tijd wordt bespaard, om u alles uit te leggen, want met een oogopslag kunt gij uit die teekeningen dadelijk zien welken rang de drager heeft. Op de songsongs komen wij straks terug. Eerst moeten wij u nog mededeelen, dat behalve het vorenbedoelde costume en de songsong iedere priaji of ambtenaar ook zijn

Këndaga.

Gapit.

Tameng.

eigen staatsiegeleide of oepatjara heeft, dat naar gelang van den rang, dien hij bekleedt, uit een grooter of kleiner aantal volgers en dragers van zijne ranginsignieën bestaat. Zoo heeft een regent met den rang van adipati als oepatjara :

3 toembaq's-ngawen, d. z. de in slopen of foudralen gestoken staatsiepieken, die hun nagedragen worden ;

1 sodor, d. i. een tournooilans ;

1 bawat, d. i. een zonnescherm, dat niet dichtgeslagen kan worden ;

1 sëndjata-ngawen, d. i. een geweer, dat in een foudraal medege dragen wordt ;

1 këndaga, d. i. een tasch of kistje, dienende tot berging der dienstkleeding, enz. ;

1 lante, d. i. een rotan-zitmatje ;

4 koeda's-toentoen, d. z. paarden, die geleid worden ;

1 epoq, d. i. een beteldoosje of kistje ;

1 pakětjohan, d. i. een kwispedoor ;

1 gapit, d. i. een zakdoek of katjoe, die tusschen bamboe geklemd gehouden wordt ;

1 boemboeng, d. i. een bamboezen koker, waarin papieren enz. geborgen kunnen worden;

1 sëmamboe, d. i. een zijden, soms met franjes of bouillons versierden sjerp of buikband;

2 pëdang's, d. z. houwens of sabels;

4 tameng's, d. z. schilden;

1 songsong, d. i. een staatsiezonnescherm;

1 toembaq-agëm, d. i. een piek, die voor het gebruik door den eigenaar gereed is;

8 toembaq's-pënoeroeng, d. z. pieken of lansen voor het gebruik van de volgelingen, die als lijftrawanten dienst doen of beschouwd worden.

De regent met den titel van toemëngoeng voert dezelfde oepatjara met dit verschil, dat hij slechts 1 tameng en 4 toembaq's-pënoeroeng heeft, terwijl een regent met den titel raden- of mas-ngabehi als oepatjara alleen voeren mag:

1 pëdaharan, 1 lante, 1 epoq, 1 pakëtjohan,
1 pëdang, 1 songsong, 1 toembaq-agëm en
1 toembaq-pënoeroeng.

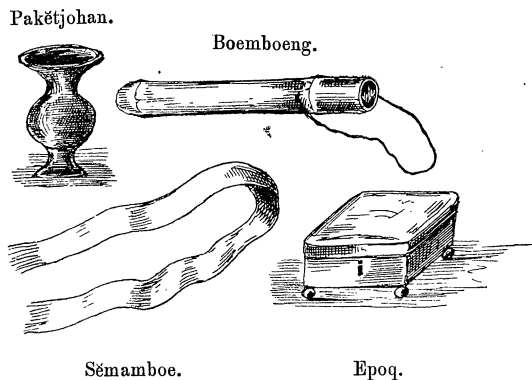
De oepatjara der rangga's of onderregenten bestaat uit:

1 pëdaharan, 1 lante, 1 epoq, 1 pakëtjohan,
1 pëdang, 1 songsong, 1 toembaq-agëm en
4 toembaq's-pënoeroeng,

terwijl die der patih's of direct op den regent in rang volgende hoofden is samengesteld uit:

1 lante, 1 epoq, 1 pakëtjohan, 1 pëdang,
1 songsong, 1 toembaq-agëm en 3 toembaq's-pënoeroeng.

De hoofdpriester of pënghoeloe-gëde, de hoofdjaksa of fis-kaal, de assessor bij den landraad of het omgaand gerecht of raad-sambang en de pënghoeloe-kaboepaten of pënghoeloe van het regentschap voeren:

1 lante, 1 epoq, 1 pakëtjohan, 1 songsong,
1 toembaq agëm en 2 toembaq's-pënoeroeng.

Met uitzondering van den toembaq-agëm wordt dezelfde oepatjara gevoerd door den wëdana of het districtshoofd, den kaliwon, den hoofdmantri, den ondercollecteur, den hoofdëmang, den hoofdonderwijzer, den hoofdmantri van het kadafter, den mantri-teekenaar, den kadafter-mantri der 1^e klasse, den ambtenaar van het boschwezen van gelijken rang, den eersten schrijver op het residentie-bureau en den schrijver van den regent.

De dëmang, assistent-wëdana der 1^e klasse, kassier, geldteller, cipier, onderwijzer der 1^e, 2^e en 3^e klasse, dokter-djawa, mantri der 2^e klasse bij het kadafter, mantri-tjatjar of vaccinateur, pakhuismeester en andere ambtenaren van denzelfden rang hebben dezelfde oepatjara met uitzondering van den pakëtjohan.

De oepatjara der onder-dëmangs, assistenten-wëdana der 2e klasse, onderwijzers der 4e klasse, mantri's der 3e klasse van het kadafter en anderen van gelijken rang verschilt van die der vorengenoemden alleen in het aantal der toembaqs-pënoeroeng, waarvan zij slechts één mogen voeren, terwijl deze toembaq voor de schrijvers en andere met hen gelijkgestelde beambten of ambtenaren van minderen rang geheel vervalt.

Buitendien mogen ook de eerste echte vrouwen, en de echte en onechte kinderen van regenten de oepatjara voeren.

Deze is voor de echtgenoot of padmi van een adipati als volgt samengesteld, nl.

1 pëdaharan, 1 pakëtjohan
2 tameng's, 1 sonsong,
6 toembaq's-pënoeroeng,
1 talam of van een opengewerkten rand voorzien presenteerblad met trommeltjes,

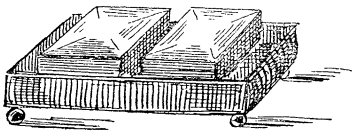
1 katjoe of zakdoek,

1 lantjang of schuitvormig

schaaltje, waarin de beteldoos gepresenteerd wordt, en

4 panandon's of draagstoel dragers.

Talam.

Lantjang.

De padmi eens toeměnggoeng's voert in hare oepatjara geen tameng, talam en katjoe, en 2 toembaq's-pěnoeroeng minder, terwijl de echtgenoot van een regent met den titel ngabehi weder 2 toembaq's-pěnoeroeng minder heeft, dan die van een toeměnggoeng.

De echte kinderen van regenten, nl. die, verwekt bij hunne eerste vrouw of vrouwen, voeren

1 lante, 1 epoq, 1 pakětjohan, 1 pėđang,
1 songsong en

wanneer zij kinderen zijn van een adipati 4, van een toeměnggoeng 2 en van een ngabehi 1 toembaq-pěnoeroeng, terwijl de laatsten ook den pakětjohan missen.

De zoogenaamde onechte kinderen van adipati's en toeměnggoeng's, nl. die verwekt bij bijwijven of sėlir's, hebben tot oepatjara

1 lante, 1 epoq, 1 songsong en
1 toembaq-pěnoeroeng,

terwijl die van ngabehi's in de plaats van de lante een pėđaharan voeren.

Elk der hiervoren genoemde, tot de oepatjara behorende dieren en voorwerpen behoort zijn afzonderlijken geleider en drager te hebben; zoodat het voeren der volle staatsie met niet weinige kosten gepaard gaat.

De meeste inlandsche ambtenaren bepalen zich bij dergelijke gelegenheden dan ook alleen tot het voeren van hun songsong en lante, en gebruiken tot dragers daarvan of hunne eigene panakawan's of bedienden, of voor dien keer gehuurde volgelingen; het onderhouden en betalen van vastdienende oepatjara-dragers zoude den meesten hunner trouwens niet mogelijk zijn.

Wat de songsong's betreft, die de inlandsche ambtenaren van het nederlandsch-indische gouvernement thans voeren, deze schijnen in navolging van die der in dē zoogenaamde vorstenlanden aan de ambtenaren en hoofden als kenteekenen van hunnen rang en stand toegekende zonnescermen te zijn ingevoerd en wel in 1820, zooals blijkt uit het indisch Staatsblad van dat jaar n° 22, terwijl bij Stbl. 1824 n° 13 de verschillende kleuren enz. nader werden vastgesteld.

Wanneer en op welke wijze de eerste songsong hier op Java

in gebruik is gekomen, is niet meer bekend. Hoogstwaarschijnlijk moet men den oorsprong daarvan zoeken in den tijd der eerste aanraking met de chineezen. In elk geval is het gebruik der songsong's reeds zeer oud, zoodat het niemand behoeft te verwonderen, dat dit waardigheidskenteeken zoo populair is.

Ook omtrent de beteekenis der kleuren enz. der songsong's schijnt men het tegenwoordig niet overal eens te zijn.

Het goud en geel zijn de koninklijke kleuren; eveneens behoort het wit als symbool der reinheid tot de hoogst aangeschrevenen. Het blauw is de kleur der liefde, het groen die der hoop, terwijl het donkerbruin of sawo-matěng het vertrouwen, de trouw aangeeft.

Elke songsong heeft een veld of latar met een knop of pentol, waaraan een tlatjap of stervormig uitgeknipt aanhangsel met puntige uitloopers. Zoowel de knop als de tlatjap zijn verguld, terwijl het veld de kleur of kleuren vertoont, die het kenmerk zijn van den rang en stand van dengene, die den songsong voert. Behalve deze kleuren zijn op de songsong's nog vergulde cirkels van verschillende breedten waar te nemen, die mede, en meer bepaaldelijk zoowel door hunne afmeting als door hun aantal en hunne plaatsen den rang aangeven van den gebruiker van het zonnescerm. Deze strepen of cirkels heeten seret's en hebben in de gouvernementslanden eene breedte van 1, 3 of 7 centimeters, althans volgens de hierop bestaande bepalingen. Van de 100 songsong's echter die gebruikt worden, zijn er geen twee die seret's tot de juiste breedte hebben!

De stok of garan is bij de songsong's der regenten verguld, bij die der andere ambtenaren wit of zwart geverfd met of zonder versierselen in den vorm van bloemenguirlandes, terwijl de dunne stokjes of roedji's, die den songsong bij het openen op moeten houden meest geel of wit geverfd en door een netwerk van geel gekleurd of wit garen omgeven zijn.

De ondereinden der stokken zijn gewoonlijk ook van koperen punten voorzien.

Zooals wij hiervoren reeds opmerkten hebben de songsong's der vorstenlanden tot modellen gediend voor die der inlandsche ambtenaren in de gouvernementslanden.

Van de songsong's der solosche en djogjasche grooten, ook van enkele tot de oepatjara der solosche vorsten en adellijken enz. behoorende insignieën, kunnen wij u hier modellen laten zien. Uit een en ander kunt gij u voorstellen, welk een bonte mengeling van kleuren bij groote optochten in de vorstenlanden waar te nemen valt, en welk een indrukwekkend gezicht zulk eene vertooning op moet leveren.

Maar het wordt tijd, dat wij onze aandacht wijden aan de priaji's, die intusschen de pëndapa der kaboepaten zijn binnen getreden en er op de voor hen bestemde fijne matten en baboet's of karpetten hebben plaats genomen. Ook de regent heeft zich op een met een karpet overdekte mat neergeveld, want zijne ondergeschikte ambtenaren en hoofden zullen hem bij het aanbieden hunner gelukwensen den voetkus brengen.

Zoodra deze formaliteit afgelopen is, geeft de regent allen den last, zich naar de woning van den assistent-resident te begeven, en er op zijne komst te wachten, om het hoofd van plaatselijk bestuur officieel kennis te geven, dat de vasten beëindigd zijn, en ZEdG. te verzoeken de viering daarvan gezamenlijk met de te zijnen huize verzamelde europeesche ingezetenen der plaats te komen bijwonen.

Enkele regenten doen dit niet persoonlijk, maar laten zich, zelfs al zijn zij niet door ziekte als anderszins wettig verhinderd, daarbij, door hunnen patih vertegenwoordigen. Dit is echter niet zooals het behoort, en verdient met kracht te worden tegengegaan, daar eene dergelijke onbehoorlijke handeling te kenmerken is als de uiting van een misplaatsten hoogmoed, waardoor de regent, die zich daaraan schuldig maakt, te kennen geeft, dat hij zich zelf meer als de gelijke, misschien zelfs als de meerdere, en niet als de mindere beschouwt van het hoofd der afdeeling, aan wien hij feitelijk direct ondergeschikt is. Waar de inlandsche hoofden in het algemeen, en juist die vorenbedoelde enkele regenten, waaronder wij een paar kennen, er zeer op gesteld zijn, dat de europeesche ambtenaar tegenover hen streng de adat en etiquette in acht neemt, mag o. i. elk vergrijp hunnerzijds daartegen niet met onverschilligheid worden aangezien, wil het prestige van het hoofd der afdeeling of der residentie er niet

door lijden. Den europeeschen bestuursambtenaar, die de adat en het volk kent, staan hiertoe middelen genoeg ten dienste, om, zonder direct grof te worden, of ingrijpend op te treden, den verwaanden schuldige te doen *voelen* en *inzien*, dat dergelijke grappen ééns, maar ook niet meer dan ééns door hem kunnen worden uitgehaald! Maar, wordt hierop gelet?.....

Zie, daar komt de regent met zijne hoofden reeds terug en over eenige minuten kunnen wij het hoofd der plaats met de onder hem staande ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, en de overige europeesche ingezetenen verwachten, allen in groot tenue of in zwarte rokken en lange gekleede jassen.

Terwijl sommigen der overige europeanen zich te voet of per eigen rijtuig hierheen begeven, komen de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur in het hun door den regent gezonden en door een vierspan getrokken rijtuig langs een kleinen omweg aan, voorafgegaan, geflankeerd en gevolgd door een stoet van te paard zittende desa- en andere hoofden, die allen in feestkleeding zijn.

Zoodra het hoofd der plaats aangekomen en door onzen gastheer verwelkomd is, nemen de inlandsche ambtenaren en desa-hoofden de hun aangewezen plaatsen in de pëndapa in; ook de aanwezige europeanen zetten zich op de voor hen bestemde stoelen links en rechts van de bank, waarop de assistent-resident en de regent gezeten zijn, neêr, daarbij zooveel doenlijk de maatschappelijke rangorde in acht nemende. Eenige oogenblikken later en nadat de inmiddels geschonken champagne is rondgediend, staat de assistent-resident op (wat ook door den regent en de overige europeanen gedaan wordt) en brengt, na een kleinen terugblik op hetgeen in het afgelopen jaar voorgevallen is, den regent en diens familie, alsmede den overigen inlandschen ambtenaren en hoofden en hunne respectieve gezinnen, ook namens de hier aanwezige europeanen, zijne felicitatie met den gelukkigen afloop der vasten, allen daarbij een in alle opzichten voorspoedig en gezegend nieuw jaar toewenshende.

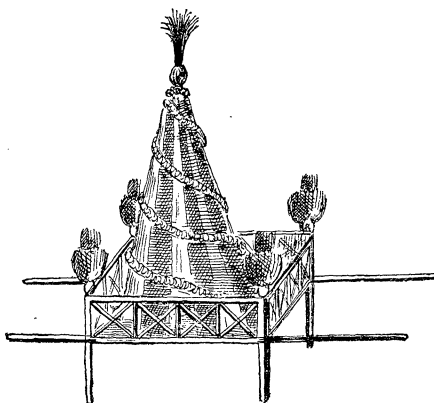
Deze gelukwensching wordt door den regent, eveneens staande, beantwoord en verder aan de verzamelde hoofden in hunne moedertaal kortelijk vertolkt, waarop een driewerf herhaald

hoerah! en het gelijktijdig losbranden van de twee in de kaboepaten aanwezige en voor deze gelegenheid aan een der hoeken van den aloen-aloen opgestelde kanonnen den volke verkondigen, dat de officieele herdenking van den baqda-pasa is afgelopen en de voor deze gelegenheid te houden volksfeesten beginnen kunnen.

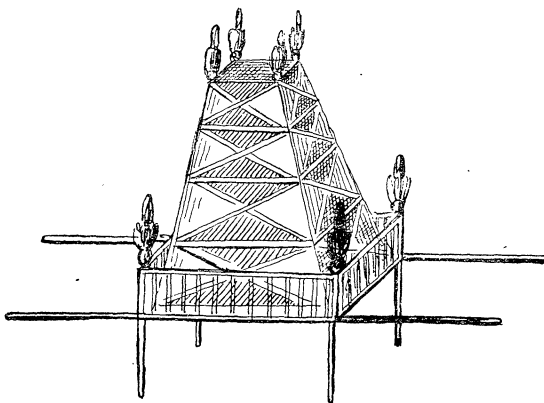
Dit behoeft men ons trouwens niet te vertellen, want aan de van alle kanten weerklinkende toonen der verschillende hier aanwezige inlandsche orkesten merken wij duidelijk genoeg, dat de algemeene viering van dezen grooten dag een aanvang heeft genomen.

Wij zullen nog eenige oogenblikken in de pëndapa vertoeven, om den optocht te zien, die hier voorbij zal komen en waarvan al die orkesten, enz. voor zoover zij vervoerbaar zijn, deel zullen uitmaken.

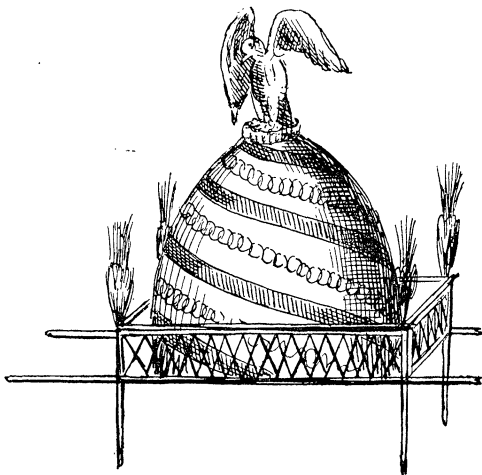
Vooraan zien wij een gamelan-renteng, voorafgegaan door eenige desa-hoofden te paard. Daarop volgen inlandsche ambtenaren, mede gezeten op hunne met het tournooituig versierde paarden en gevolgd door een anderen groep van be-reden desa-hoofden. Hierna komen verscheidene goenoengan's, d. z. groote, op draagstellingen rustende en met allerlei gekleurd papier enz. versierde bamboezen kegels of pyramiden, in wier binnenruimten een

Goenoengan's.

grootte voorraad van eet- en snoepwaren en vruchten geborgen is. Elk onderdistrict heeft zijn eigen goenoengan met het benoedigde voor een sêdèkah, waaraan al de uit dat onderdistrict

Goenoengan.

gekomen desa-hoofden en volgelingen deel kunnen nemen, zoodat deze lieden dus geen honger behoeven te lijden, en zich ook geene bijzondere uitgaven voor hunne voeding behoeven te getroosten, als zij zulks niet zelf willen of verkiezen.

Achter deze goenoengan's komen verschillende andere vertooningen en orkesten, als: barongan's, een ang-

kloeng, ebeg's enz., die na dezen rondgang om den aloen-aloen hunne vorige standplaatsen aldaar weder innemen, om er verder te spelen. Rondom den aloen-aloen ziet men bijna onder elken boom, die langs den weg geplant is, verkoopers en verkoopsters van eetwaren en snoeperijen, die goede zaken maken, want aan koopers ontbreekt het hun niet. Het geheel levert een levendig tooneel op en doet ons denken aan een vroolijke, drukbezochte kermis, die zich in zooverre van dergelijke europeesche feestelijkheden gunstig onderscheidt, dat hier in spijt van de grootte drukte en het voortdurend gedrang geen wanklanken door getwist als anderszins vernomen worden en de politie, ofschoon die heden versterkt is, betrekkelijk weinig te doen en voornamelijk er op te letten heeft, dat kinderen bij het drukke gerij, dat plaats heeft, geen ongelukken krijgen. Onder de spelen en orkesten, die wij hier aantreffen, zijn er geen, die wij niet reeds kennen, zoodat wij ons daarmee niet langer behoeven bezig te houden. Doch wellicht zal het u wel interesseeren nog het een en ander omtrent de pasa of vasten zelf te vernemen.

Zooals u bekend is, beginnen de mohammedaansche vasten op den eerste van de maand Ramadlan, Pasa of Siam. Dit begin wordt den vorigen avond, of ook op den avond van den eersten dag herdacht door een sēḍēkah, die sēḍēkah moengahan-pasa wordt genoemd, en later op den 21^{en}, 23^{en}, 25^{en}, 27^{en}, 29^{en} en 30^{en} dag door dergelijke offermalen gevolgd wordt, allen ten doel hebbende, de goden gunstig te stemmen en hunnen zegen af te smeeken, zoowel voor de levenden, als voor de zielen der afgestorvenen.

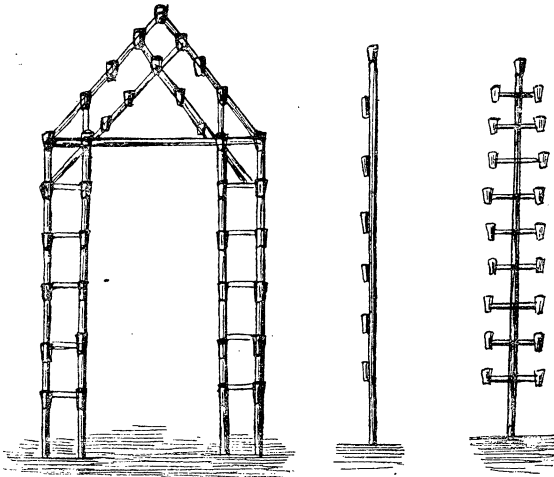
Zij, die aan de vasten deelnemen, (niet iedere javaan of iedere javaansche vrouw toch doet dit; sommigen uit onmacht, anderen om andere redenen) moeten zich van het eerste ochtendgloren tot na zonsondergang geheel onthouden van het gebruiken van voedsel of drank; ook het sirih-kauwen en rooken, zelfs het inslikken van het speksel in den mond en het zich over dag ter ruste leggen is verboden. Zoo men niets om handen heeft, behoort men zijn tijd met bidden of het lezen in godsdienstige werken door te brengen.

Zoodra de zon is ondergegaan mag men wat nuttigen. Dit, na een geheelen dag vastens, voor het eerst gebruiken van eenig voedsel noemt men boeka, d. i. de opening of het begin der geoorloofde maaltijden gedurende den nacht, waarvan meestal drie gebruikt worden, nl. in den vooravond, tegen middernacht en tegen den ochtend te circa 5 uren. Deze laatste maaltijd, waarbij men zich gewoonlijk goed te goed doet, heet saor, d. i. betaling, in dien zin namelijk, dat men vooruit aan de maag geeft, wat zij gedurende den geheelen dag derven moet.

Deze, in vele opzichten alles behalve gezonde levenswijze is voor verscheidenen dikwerf oorzaak van latere, langdurige ziekten en zwakte; van daar, dat personen, die niet sterk van gestel zijn, zooals zieken en reconvallescenten, zwangere vrouwen, kinderen, enz. niet mogen vasten. Trouwens; zelfs den sterksten kan men het aanzien, dat zij niet ongestraft hun lichaam aan deze ontberingen en vermoeienissen hebben blootgesteld.

Op den avond van den 21^{en} dag, die de avond van het malēman heet, wordt een sēḍēkah gegeven, en ieder huis geillumineerd, zij het ook alleen door het branden van een paar

lichtjes buiten de deur. Ditzelfde geschiedt op den 23^{en}, 25^{en}, 27^{en} en 29^{en}, wanneer, zooals wij hiervoren reeds mededeel-

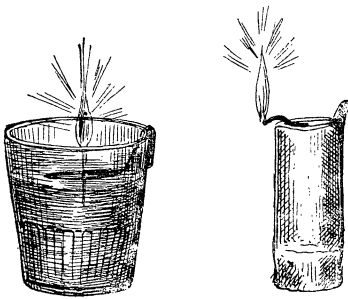

Verschillende wijzen van illumineeren.

den, telkens ook een sēḍekah wordt gegeven.

Dit malēman, dat den avond vieren, ter eere van den avond een feest geven, den avond (gezellig) doorbrengen, beteekent, moet volgens sommigen, ofschoon de meeste Javanen er geen begrip hoe genaamd van heb-

ben, eene herinnering aan Mohammad vertolken, van wien gezegd wordt, dat hij eens gedurende de vasten, zich in een spelonk afgezonderd hebbende,

Glas en bamboezen kokertje voor illuminaties.

de hem op bedoelde data gebrachte spijzen niet heeft willen nuttigen en die onder het volk heeft doen verdeelen, terwijl anderen beweren, dat de op die avonden gehouden offermalen worden aangericht ter eere van de eerste vier kaliven: Aboe-bek'r, Oemar, Osman en Ali, en van de negen Wali's, die de Javanen den Islam leerden kennen.

De dag van den 29sten (meestal ook van den 30sten) is verder die, waarop de pitrah, d. i. het aan den priester toekomend hoofdelijk offer, moet worden voldaan. Dit offer bestaat bij gegoeden en aanzienlijken uit ongekookte rijst tot eene hoeveelheid van 5 tot 10 kati's, soms vergezeld van eenig geld, ofschoon met vijf kati's rijst volstaan kan worden.

Minderen brengen 10 centen in geld of eene hoeveelheid

rijst van die waarde, terwijl kinderen, die gevast hebben, 5 centen of een baŋoq bĕras geven kunnen.

Soms ziet men een vader ook pitrah betalen voor zijn nog niet geboren kind, waarvan zijne vrouw zwanger is. Deze pitrah bestaat uit een paar eieren en wat sĕga-koening, d. i. geelgekleurde gekookte rijst met de daarbij behoorende toespijzen, en heeft dan de beteekenis van een zoenoffer voor de zonden, die het kind nog begaan zal.

Zooals gij uit een en ander op kunt maken, gaat het vasten bij den Javaan met vrij vele en lastige formaliteiten gepaard, die buitendien ook onkosten medebrengen, welke niet altijd gemakkelijk te bestrijden zijn.

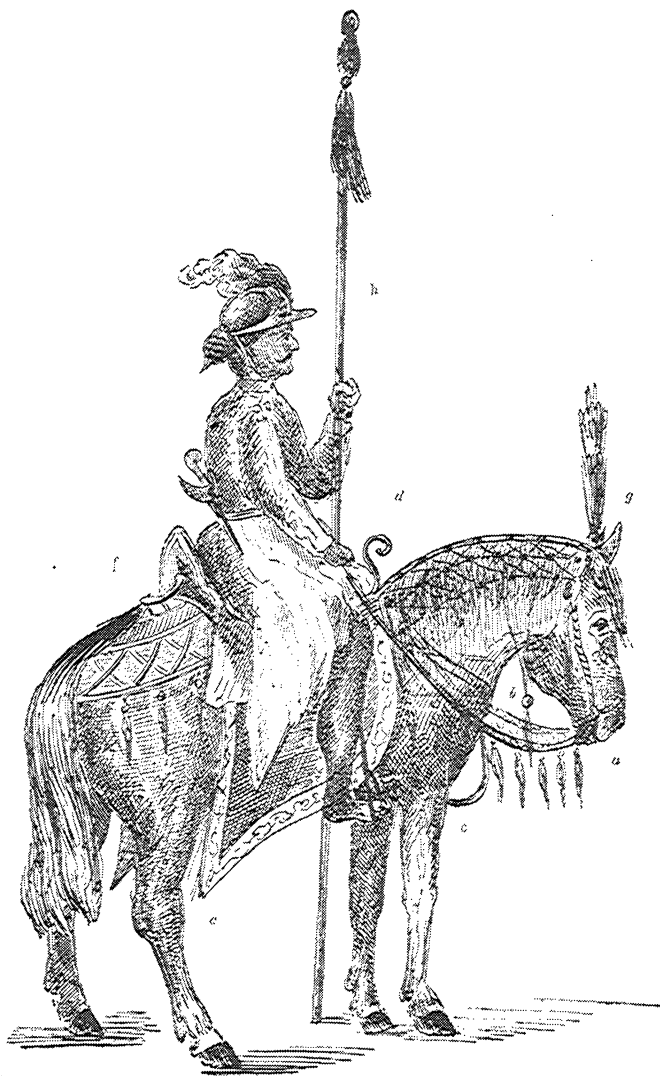
Vandaar dat men onder den zoogenaamden kleinen man er betrekkelijk weinigen vindt, die van het begin tot het einde toe vasten; verreweg de meesten vasten gedurende de twee eerste en de laatste dagen, als zij aan het vasten deelnemen. Alleen de ouden, die geen zwaar werk meer verrichten of verrichten kunnen, houden zich aan dit voorschrift, en dan soms nog alleen zolang, als zij het verdragen of lijden kunnen.

Geen wonder trouwens, want, dagen achtereen met een ledige maag te loopen en gedurende de nachten ook bijna geen rust te kunnen nemen, is zeker alles behalve aangenaam. Maar het wordt tijd, dat wij ons bij het gezelschap in de kaboepaten voegen, want lang zal het niet meer duren, of wij zullen wel aan de feesttafel geroepen worden, die voor deze gelegenheid door den regent is aangericht, en waaraan behalve alle aanwezige europeanen ook de radenajoe, aan wie wij het compliment van den dag zullen brengen, en eenige dames der plaats, die gedurende onze afwezigheid hier zijn gearriveerd, deel zullen nemen.

Hierna zullen wij eenige rust nemen, want heden in den namiddag zullen wij een sĕnenan bijwonen.

Dit spel, dat zijn naam aan den maandag (sĕnen) ontleent, omdat het oudtijds steeds op dien dag gehouden werd, is een soort van tournoospel, waarop de verschillende deelnemers met de sodor of tournooilans en op met de prabot-sĕnenan, ook larap-watangan, d. i. het tournooistel, opgetuigde paarden verschijnen.

Gij moet echter niet denken, dat het hierbij even ruw toegaat als in de middeleeuwen bij de steekspelen der europeesche

Desa-hoofd, deelnemende aan een sënenan.

- a.* Vleugelvormige kleppen of godeq. *b.* Borstband of apoës goeloe.
c. Springteugel of montjé. *d.* Toomhaak of bangkol. *e.* Zadelkleppen of ebeg.
f. Koperen wronq of kadal wangoeng op den staatriem of apoës boentoet.
g. Pluim of koentjoeng. *h.* Tournooilans, sodor of lawoeng.

ridders. Het sënenan der Javanen heeft meer van een caroussel, waarbij twee partijen dan eens in vliëgenden galop, dan weder

kalmer tegen elkander inrijden, en op de maat soms van de hen begeleidende muziek allerlei figuren vormen, die in het oog van hen, die zulk eene vertooning voor het eerst zien, niet onaardig zijn.

Dat hierbij van tijd tot tijd de een of andere ruiter op den grond rolt en de algemeene hilariteit verwekt, behoeft u niet te verwonderen, wanneer gij weet, hoe licht de Javaan over het algemeen in den zadel zit, zoodat de minste onvoorziene schok in staat is, hem er uit te wippen; integendeel moet het ons verbazen, dat verreweg de meeste ruiters zich desnietegenstaande zoo kranig op het paard houden, en charges over dik en dun medemaken, waarvoor wij wellicht terug zouden deinsen. Maar als men zooals de meeste Javanen, die een paard hebben, van jongs af als het ware met dit dier samenleeft en het gezadeld of ongevadeld heeft leeren berijden, dan laat dit verschijnsel zich zeer goed verklaren, al is de wijze, waarop zij te paard zitten en hunne paarden menen, niet juist naar de regelen der schoone rijkunst.

Zooals gij hier verder op kunt merken, nemen ook de geestelijken aan het sĕnenan deel, ofschoon de meesten hunner, wanneer het hun gevraagd werd, er zeker voor bedankt zouden hebben. Die getulbande heeren behooren allen tot de bij de masdjids of in de verschillende desa's dienstdoende en van bestuurswege aangestelde of erkende geestelijken, aan wier hoofd de pĕnghoeloe-kaboepaten of pĕnghoeloe van het regentschap staat, die ter afdeelingshoofdplaats zetelt, en als zoodanig ook president is van den zoogenaamden priesterraad of raad-agama, d. i. van het college, dat recht moet doen in zaken van erfenissen, boedelscheidingen, enz., in het algemeen in alle tusschen inlanders gerezen burgerlijke geschillen, welke volgens hunne godsdienstige wetten of zeden en oude herkomsten ter beslissing staan van hunne priesters of hoofden.

Ofschoon verscheidenen dezer geestelijken, die naar gelang van het ambt, dat zij bekleeden, en van de plaatselijke gebruiken den titel pĕnghoeloe, kĕtib, mĕrbot, modin, lĕbe, kaoem, enz. voeren, hadji zijn, d. i. de bedevaart naar Mekka gemaakt hebben, zoo zijn toch verreweg de meesten, vooral onder de mindere beambten der moskeeën in de desa's, hoogstens san-

tri's, d. z. personen, die een min of meer geacheveerde godsdienstige opleiding aan de eene of andere priesterschool of pësanren genoten hebben; soms worden tot deze mindere betrekkingen ook lieden geroepen, die eenvoudig den naam van vroom te zijn hebben, maar overigens van de voorschriften van hunnen godsdienst al even weinig begrip hebben, als het meere deel hunner collega's.

In de desa's behooren deze mindere geestelijken tot het desa-bestuur en worden zij bij eventueele vacature ook door de bevolking gekozen, ofschoon hierbij de invloed van het desa- of districts-hoofd niet zelden den doorslag geeft ten voordeele van den persoon, dien zij aanbevelen, en het zelfs dikwijls gebeurt, dat van eene benoeming van den een of ander tot dorpsgeestelijke eenvoudig aan de bevolking kennis wordt gegeven, zonder dat zij vooraf gehoord werd. Het baantje van dorpsgeestelijke is, hoewel daaraan natuurlijk ook lasten verbonden zijn, over het algemeen niet onvoordeelig te noemen, daar zij behalve de gewone voorrechten, die de leden van het desa-bestuur genieten, als o. a. vrijstelling van heerdiensten, soms ook van belastingen, het bezit van een apanage of bëngkoq, ook loenggoeh, enz. nog andere inkomsten of baten hebben, voortvloeiende uit door hen gepresterde diensten bij feesten, sëdëkah's, begrafenissen, enz. terwijl verder ook de pitrah aan hen wordt uitbetaald. Als godsdienstleeraar echter hebben zij weinig te beteekenen en is hun invloed op de bevolking hunner desa zelden groot. Geen wonder trouwens, want van de meesten kan gezegd worden, dat zij even weinig begrip van hunnen godsdienst hebben, als hunne mede-desa-bewoners, wier mohammedaansch geloof alles behalve zuiver te noemen is.

Eigenlijk gezegde hadji's, die Mekka bezocht en daardoor het recht verkregen hebben om de arabische kleeding te dragen, (een recht, dat hun feitelijk niet toekomt, maar van oudsher oogluikend toegestaan wordt) vindt men in de binnenlandsche desa's zelden. Dergelijken vestigen zich meer op de groote plaatsen, waar zij ook een ruimer arbeidsveld kunnen vinden.

Het maken van een bedevaart naar Mekka, moenggah hadji, gaat trouwens voor den gewonen desa-man met bijna onover-

komelijke bezwaren gepaard, want behalve de noodige reis- en verblijfkosten, dient de Mekka-ganger genoeg te hebben, om het noodige achter te kunnen laten voor het levensonderhoud; enz. van vrouw en kinderen, die tehuis blijven. Zij, die het ernstig met een bedevaart meenen, sparen er dan ook jaren lang voor, en trachten door bijdragen van familieleden of desa-genoten het daartoe ontbrekende zoo spoedig mogelijk aan te vullen, vooral wanneer zij eenigszins op jaren beginnen te komen en er, naar menschelijke berekening, alle kans bestaat, dat zij anders voor hun dood aan het voornemen geen gevolg zullen kunnen geven.

Zoo gaan er jaarlijks eenigen naar Mekka, doch verscheiden komen niet terug en eindigen hun leven in het heilige land of op reis. Zij, die het geluk hebben, gezond en wel in hunne desa terug te komen, zien zich meestal vrij wel in hunne verwachtingen teleurgesteld, want al geeft de arabische kleding hun eenig gewicht in de oogen hunner mede-desa-genoten, groot echter zijn hun invloed en hun gezag gewoonlijk niet, althans niet onder den kleinen man in de binnenlanden, die hen over het algemeen eenvoudig als *meer bevoorrechten*, maar daarom nog niet als *beteren* beschouwt, en daar zij tot hunne kantja's, d. i. oud-mede-ingezetenen behooren, er ook geen bezwaar in zien, om hen familiair te behandelen.

In vele gemeenten is het hadji-schap dan ook geen voorrecht, dat aanspraak geeft op vrijstelling van heerendienstplicht en van het betalen van belastingen.

Hoe weinig de hadji's in enkele streken in tel zijn, blijkt overigens uit de omstandigheid, dat zij niet zelden zelfs in tooneelvoorstellingen belachelijk worden gemaakt.

Nu wij van tooneelvoorstellingen spreken, moeten wij u mededeelen, dat wij straks in de gelegenheid zullen worden gesteld, om een opvoering van den wireng of wajang-wong bij te wonen.

Onder wireng verstaat men meer bijzonderlijk een soort van pantomime, voorstellende de eene of andere episode uit het leven van Pandji, of van Damar-Woelan, de meest populaire figuren uit den wajang-gëdog en den wajang-kroetjil. Soms wordt ook het een of andere tafereel uit den Rama opgevoerd.

Bij deze vertooning worden de hoofdpersonen door kinderen voorgesteld, en dragen alle deelnemers aan het spel maskers, terwijl de verschillende gesprekken, enz. door een *dalang* worden geciteerd; alleen de clown of *badoet* mag hierbij spreken.

Wajang-wong is eigenlijk de benaming voor de voorstelling van de eene of andere episode uit den *wajang-poerwa*, waarbij de handelende personen zelf sprekend optreden, doch wordt in het algemeen ook gebruikt voor alle vertooningen van dien aard, welke door menschen worden gegeven.

De maskers, *topeng's* of *kědoq's*, die bij den *wireng* en andere vertooningen van dien aard gebruikt worden, zijn meest van eene lichte houtsoort gemaakt, en dikwijls rijk verguld. Met uitzondering van dat voor den *badoet*, waaraan touwtjes voor de bevestiging aan het hoofd van den speler zitten, zijn deze maskers voorzien van houten pennetjes aan de binnenzijde, die de gebruikers gedurende het spel tusschen de tanden geklemd houden.

Wat de kleeding der verschillende figuranten betreft, deze hangt af van de personen, die zij moeten voorstellen. Sommigen dragen de oud-indische koninklijke kleedij, anderen die van mindere grooten, terwijl eenigen weder of het bovenlijf bloot hebben of in de eenvoudige kleeding van den kleinen man verschijnen. Ook hun aantal is onbepaald, daar zulks afhangt van het tooneel, dat zij opvoeren.

De *wireng* is eene navolging van de tooneeldansen en voorstellingen, die van oudsher tot de vertooningen aan de solosche en *djogjasche* hoven behooren, en *sěrimpi* en *bědaja* worden genoemd.

De *sěrimpi*-dans, die steeds door vier vrouwen of meisjes, meest uitgezochte en schoone *sělirs* van den vorst of *moeng-gang's*, d. z. jonge, voor den *harěm* bestemde meisjes van adellijken bloede, uitgevoerd wordt, behoort, als wij het zoo noemen mogen, tot de vorstelijke attributen en mag alleen voor hem of op zijn last worden vertoond. De kleeding dezer danseressen is zeer rijk en kost dikwerf duizenden aan goud en juweelen.

De *tapih*, die voor allen van hetzelfde patroon moet zijn, evenals al het overige, dat zij dragen, is niet zelden geheel van kostbare zijde met goud geborduurd, en wordt vastge-

houden door een rijk met juweelen bezetten, gouden ëmër of gordelband, waarvan de gesp alleen dikwijls een heel fortuin vertegenwoordigt.

Over dezen gordelband wordt de sembong gedragen, die meestal uit tjindé of gebloemde zijde bestaat en in twee even lange slippen links en rechts van het benedenlijf tot op den grond neêrhangt. Het met boreh ingesmeerde, naakte bovenlijf is gedeeltelijk bedekt met de pamëkaq, d. i. een nauwsluitend, eveneens met borduursel rijk versierd boezemkleed, aan welks bovenrand dikwijls ook gouden platen als versierselen zijn vastgehecht.

Dat aan den hals, de armen en vingers (soms zelfs aan de enkels) colliers, bovenarms- en pols-armbanden, ringen en enkelringen, niet ontbreken, behoeft nauwelijks gezegd.

Zelfs het hoofd, welks haar op bijzondere wijze is opgemaakt, is versierd met een gouden diadeem of djamang, waaraan soemping's en ontjen-ontjen's bevestigd zijn, evenals aan de figuren van vorstelijke personages uit den wajang te zien is.

De bédaja's komen in kleeding overeen met de sërimpi's doch kunnen ook door prinses van den bloede gehouden worden.

Hun aantal mag dan echter niet boven de zeven gaan, terwijl de dansen der vorstelijke bédaja's door negen personen worden uitgevoerd. Ook behoeven hiertoe niet uitsluitend vrouwen of meisjes te worden genomen, ofschoon zulks oorspronkelijk wel de mode was.

Wat de door de sërimpi's en bédaja's uitgevoerde dansen betreft, waarvan Raffles o. a. getuigt, dat zij zijn *distinguished by an unusual degree of grace and decorum*, ook deze behoreen tot de pantomimes, voorstellende episoden uit den wajang, waarbij de dalang de noodige verklaringen ten gehoor van het belangstellend publiek opdreunt.

De groote kosten, aan het houden van bédaja's en wireng's verbonden, maken echter, dat slechts enkele grooten zich deze luxe kunnen veroorloven, zoodat men deze vertooningen niet overal bij de aanzienlijke hoofden kan bijwonen. De meesten hunner hebben gewoonlijk slechts vaste dansmeiden, hoogstens nog een stel wajang-poppen met den daarbij behoorenden gamëlan. De recepties, die de regenten bij gelegenheden als deze geven

zijn meestal min of meer geslaagde navolgingen van de soirées der europeanen, zoodat wij van de thans door ons bijgewoonde niets bijzonders kunnen mededeelen.

De meeste heeren en dames, die hier zijn, zitten verschillende partijtjes te maken, terwijl anderen zich onledig houden met naar den dans der wireng's, of der priaji's, die na vorenbedoelde tooneelvertooning, aan het békسا zijn gegaan, te kijken, en onderwijl een praatje te maken over alles en nog wat, zooals het meestal op kleine binnenplaatsen gewoonte is.

Ook wij zullen maar wat rondloopen en hier en daar een praatje maken; dit is de eenige wijze, waarop wij ons straks tijdig zullen kunnen verwijderen, om ons voor ons vertrek op morgen ochtend voor te bereiden. Zulk eene receptie toch duurt gewoonlijk tot heel laat in den nacht, en niet zelden gebeurt het zelfs, dat de gasten eerst bij het ochtendgloren huiswaarts keeren, vooral wanneer daarbij europeesch dansmuziek gespeeld wordt en de europeesche gasten zich met dansen verlustigen kunnen.

HOOFDSTUK XVII.

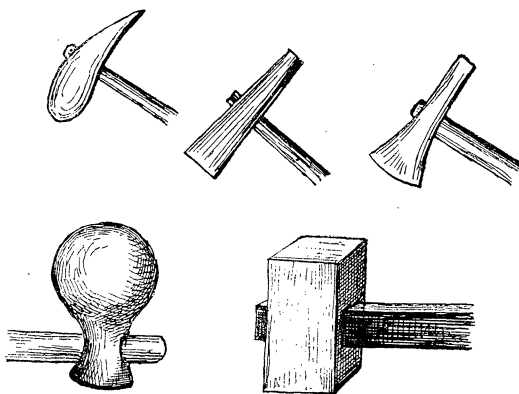
Daar wij heden niet voor tien uur weg kunnen gaan, zullen wij van den ons gegunden wachttijd gebruik maken, om een kijkje te nemen in die buurt daar, dicht bij de masjid, waar wij dat herhaald kloppen op metalen voorwerpen vernemen.

Het is de buurt of wijk der smederijen, waar zoowel de ijzersmid of toekang-bësi, ook pande, als de koperslager of sajang, zelfs de goudsmid of kēmasan en andere metaalbewerker hunne ateliers hebben.

Stel u van deze werkplaatsen echter niet te veel voor, want al, wat gij er vinden zult, is zeer primitief.

Hier o. a. hebben wij het atelier van een koperslager. Tot de door hem benoodigde werktuigen behooren in de eerste plaats hamers of mokers van verschillenden

Tampel's.

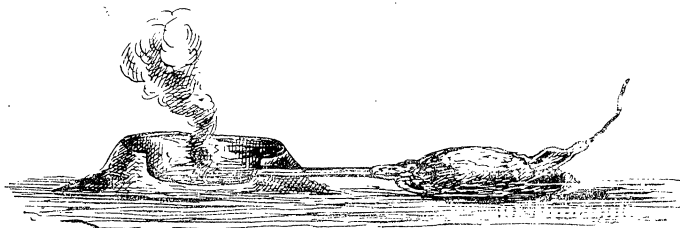

Soewel's

vorm en grootte, die tappel's genoemd worden. Voorts vinden wij hier eenige aambeelden, of soewel's van bolvormige, vierkante en langwerpige gedaante en allen voorzien van een langen steel of djantoer van aren-hout. Bij het gebruiken van zulk een aambeeld zit de koperslager op een houten blok met den steel van het aambeeld tusschen de beenen en het rechterbeen gedeeltelijk daarop, om aan het aambeeld meer vastheid of steun te geven.

Naar gelang van den vorm, dien het te maken voorwerp hebben moet, worden verschillende aambeelden en hamers gebruikt, terwijl voor het afknippen der overtollige koperen bladen, voor het glad maken daarvan, en voor het aangeven der vastgestelde afmetingen verschillende scharen, vijlen en passers worden gebezigd.

De blaasbalg of lamoos, dien de koperslager gebruikt, verschilt eenigszins van dien der andere smeden. De vuurhaard, die op eene ophooging van klei is aangebracht, staat door middel van een hollen bamboestok, die in die klei is vastgezet,

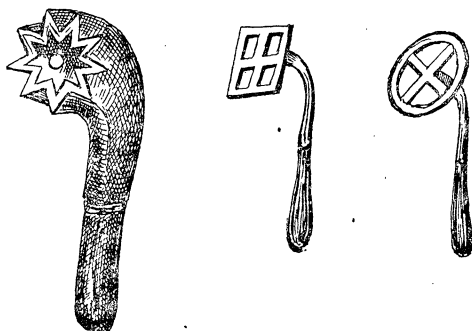

Lamoos.

in verbinding met den eigenlijk gezegden blaastoestel, bestaande uit het dichtgenaaide vel van een geit of schaap, waaraan hals en staart gelaten zijn. Deze hals is aan het andere eind van vorenbedoelden bamboekoker stevig bevestigd, terwijl de uit het vel gevormde zak aan het staarteneind open is. Door nu het bovendeele met den staart op en neder te bewegen pompt de werkman lucht in den zak, welke door den bamboekoker in den haard wordt gebracht en zoo het vuur aanblaast.

De koperslager, dien wij hier aan het werk zien, schijnt zijn vak goed te verstaan, want behalve de gewone koperen potten en pannen, die in keukens gebruikt worden, zien wij

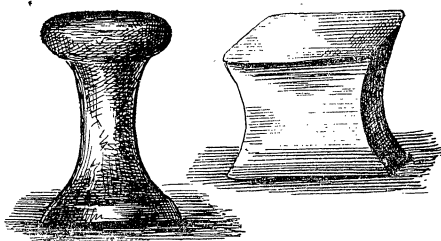
hier ook enkele vormen of tjap's voor het vervaardigen van bedrukte kleedjes of sindjang's-tjaptjapan. Deze uit de hand gemaakte vormen bestaan uit gelijkmatig dikke en breede koperen strooken, die tot bepaalde figuren omgebogen en aan elkander verbonden zijn, of ook uit massieve stukken koper, waarin de verlangde figuren en relief zijn aangebracht of uit-

Tjap's.

gesneden. Om hiermede kleedjes te bedrukken gebruikt men een koperen pannetje of brengseng, waarin malam met damargom of mata-koetjing gesmolten is. In deze gesmolten massa wordt verder een in de pan passende koperen zeef of angsang neergelegd, waarop een in vieren gevouwen lap of stuk drill, dat precies daarop past, den dienst doet van verzamelaar van het was, dat door den vorm, die daarop gedrukt wordt, gelijkmatig wordt opgenomen. Zulk een lap of doek wordt sěraq genoemd, terwijl het drukken zelf meestal geschiedt door mannen in tegenstelling van het batiq, dat bepaaldelijk het werk van vrouwen is.

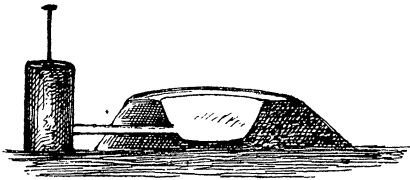
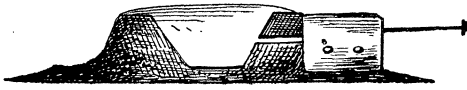
Doch laat ons hiernaast eens zien, wat een ijzersmid zoo al noodig heeft, om zijn beroep naar behooren te kunnen uitoefenen. Bij het binnentreden van zijn winkel merken wij al dadelijk op, dat de hier gebruikte aambeelden, landěsan's of paron's, zwaarder van stuk en op voetstukken in den vloer vastgezet zijn, terwijl ook de blaasbalg of oeboeban een anderen vorm

Paron's.

vertoont. Deze bestaat uit een kist met lade, waarin een zuiger op en neêr kan gaan, terwijl een der zijvlakken van de kist twee ronde openingen heeft, die met de lade gemeenschap

hebben. In het midden van deze lade steekt een ijzeren buis, die in den oven uitloopt en aan het in de lade bevestigde eind een klep heeft, waardoor de lucht tot den oven toegelaten wordt.

Oeboeban's.

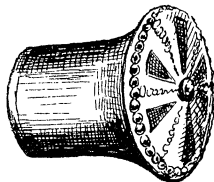
Overigens vindt men hier hamers of ganden's, vijlen of kikir's, schroevendraaiers of pëtiq's, ook obengan's, oeliran's of poetëran's, en dergelijken meer.

Het werk, dat de pande aflevert, behoort trouwens zelden tot de fijnere producten der smeedkunst; gewoonlijk bestaat het uit ruwe voorwerpen, als banden voor wielen, hoepels, hingsels, enz. Dit verhindert echter niet, dat, wanneer hij onder goede leiding en met goede werktuigen werken kan, de javaansche smid ook fijn werk af kan leveren. Met de hulpmiddelen echter, die hem thans ten dienste staan, en die hij zich kan verschaffen, is het al mooi, dat hij in dadelijk noodzakelijke reparatiën kan voorzien.

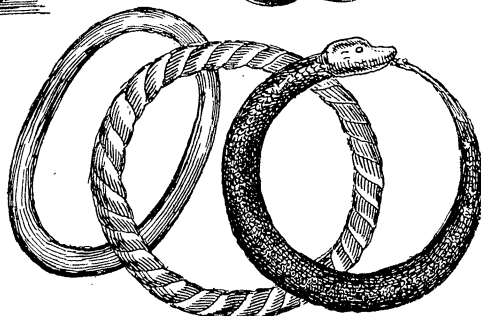
Kowi's.

Ali-ali's.

Soewéng.

Gélang's.

De goudsmid, dien wij thans bezoeken, is, ongelukkig genoeg, ongesteld, zoodat wij hem niet kunnen zien werken.

Alleen kunnen wij hier opmerken, dat al de werktuigen, die hij gebruikt, als hamertjes, tangetjes, vijlen, enz. van europeesch maaksel zijn. Tot smeltkroesen of kowi's bezigt hij aarden potjes, gedeeltelijk gevuld met fijne asch van verbrand padistroot of mërang.

Wat de producten van zijn arbeid betreft, deze bestaan uit soewëng's of oorknoppen, gëlang's of armbanden, ali-ali's of ringen, bëniq's of knopen, en dergelijke lijfsieraden meer, allen van javaansch model en meestal van betrekkelijk geringe waarde, daar het daartoe gebruikte goud gewoonlijk zoogenaamd jong goud of émas-nom

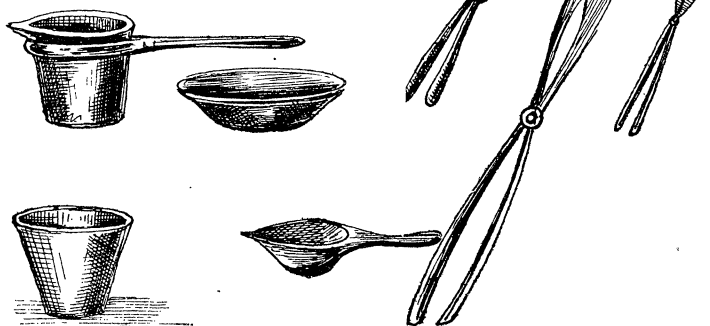
Bëniq's.

en met vrij veel zilver en koper vermengd is. Over het algemeen kan het werk, dat de javaansche goudsmid levert, niet tot de fijnsten worden gerekend, ofschoon hij, wanneer hij goede gereedschappen en modellen heeft, soms wel in staat is iets moois klaar te maken. In de desa echter, waar hem meestal goedkoop werk gegeven wordt, is het reeds voldoende, indien hij beschadigde of gebroken sieraden kan repareren en lasschen.

Eveneens is dit het geval met zijn collega, den geelgieter of toekang-koeningan, wiens atelier wij thans binnentreden.

Tjatoet's.

Kowi's van den geelgieter.

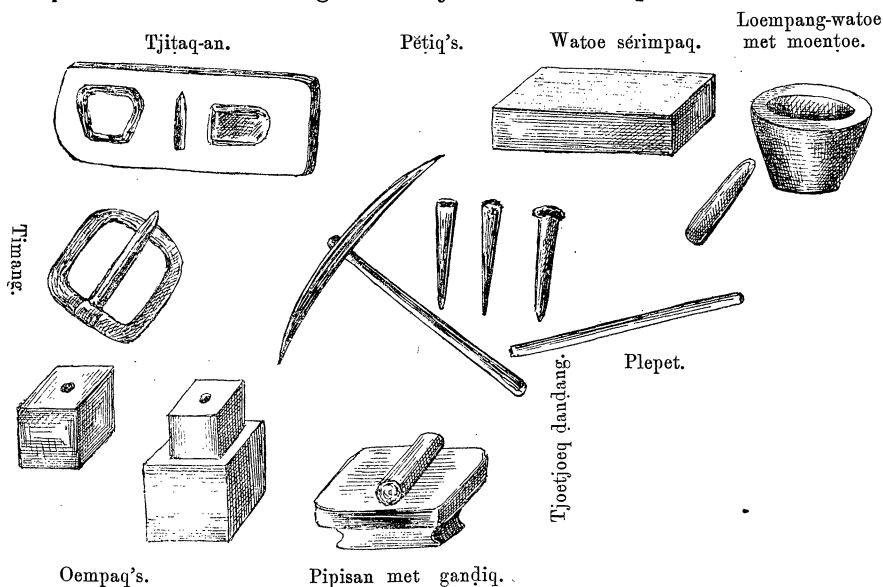
Ook hier vinden wij vijlen, nijptangen of tjatoet's, ook këtëm's, hamers, scharen, boren, enz. van europeesch maaksel, terwijl

de blaasbalg denzelfden vorm heeft als die van den koperslager.

Zijne smeltkroezen zijn mede van aarde, doch grooter dan die van den goudsmid, terwijl er onder zijn, waaraan een handvat zit, of die in een ijzeren ring met handvat gestoken zijn. Sommigen dezer kowi's hebben zelfs den vorm van kleine pannetjes met en zonder steel.

In deze potjes wordt het gele koper of koeningan gesmolten, om daarna in aarden vormen of tjiŋaq-an's, die soms eenvoudig in den vloer van het atelier zelf gemaakt worden, te worden gegoten. Na bekoeling wordt het gegoten voorwerp verder door vijlen, slaan, enz. afgewerkt. Veel kunstvaardigheid toont de geelgieter in zijn arbeid gewoonlijk niet. De door hem gemaakt wordende voorwerpen zijn meestal gespen, timang's of tjaŋoq's, voor buikbanden en hoofdstellen van paarden en dergelijke kleine artikelen van weinig waarde.

Ook is hij in staat koperen voorwerpen aan elkander te solderen (matri) en monturen van wagentuigen, lampen enz. te repareren, doch overigens is zijn arbeid zeer primitief.

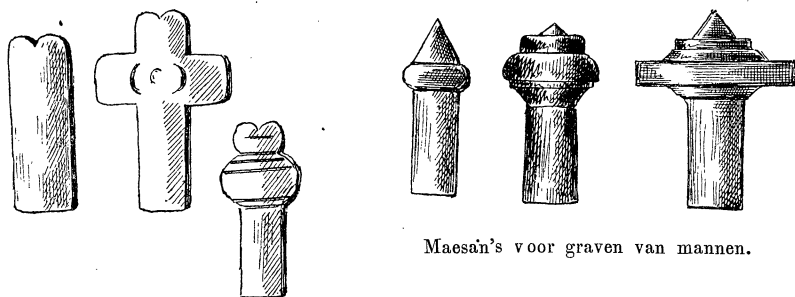

Wij zullen thans onze schreden naar den overkant van deze wijk wenden, waar wij ook geklop en getik hooren, en zeker nog iets nieuws zullen kunnen zien.

Hier hebben wij al vast een ambacht, dat wij nog niet kennen, nl. dat van den steenhouwer of toekang-natahi-watoe, wiens eenvoudige, maar geduld eischende arbeid bestaat in het wegnemen en afbikken der ruwe kanten, enz. van de rol- of riviersteen, watoe's-kali, die hij tot bepaalde voorwerpen wenscht te vervormen.

Hiertoe gebruikt hij een pikhouweel of tjoetjoeq-dandang, wanneer hij met groote steenen te doen heeft, en een steenbeitel, pětqi, pětjoq of petjoq, wanneer de steenen niet te groot of reeds gedeeltelijk met het pikhouweel bewerkt zijn. Om rechte lijnen te kunnen uitbeitelen bezigt hij een plepet of liniaal, meest van bamboe, waarmede de lijnen op den ruwen steen worden getrokken.

Tot de producten van zijn arbeid behooren voornamelijk langwerpig vierkante steenen voor plinten van gebouwen, enz., watoe's-sërimpaq genaamd; steenen vijzels of loempang's-watoe met de daarbij behoorende stampers of moentoe's; neuten of oempa's, wrijfsteenen of pipisan's met de daarbij behoorende rollen of gandiq's en grafteekens of maesan's in twee onderscheidene vormen, nl. voor graven van vrouwen, met eene insnijding aan den top en voor graven van mannen met min of

Maesan's voor graven van vrouwen.

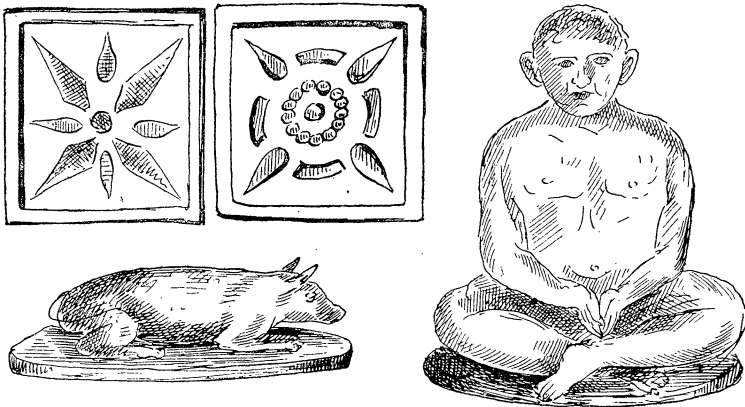
Maesan's voor graven van mannen.

meer scherpe punten, welke vormen ons herinneren aan het hier eenmaal bestaan hebben van de linggam- en joni-vereeniging.

Soms ziet men den steenhouwer zich ook wagen aan beeldhouwwerk, doch de voorwerpen die hij dan aflevert zijn meest zeer onvolmaakt en ruw, en vertoonen weinig kunstzin en

symmetrie. Dit neemt echter niet weg, dat hij, naar modellen werkende, het soms in het namaken daarvan zeer ver brengt.

Zijn arbeid is echter vrij zwaar en betrekkelijk weinig loonend, daar hij niet zelden dagen lang werken moet om drie à vier dubbeltjes te kunnen verdienen; meestal oefent hij de steenhouwerij dan ook slechts als nevenbedrijf uit, tenzij dat zijn naam als steenhouwer goed gevestigd is en het bij hem

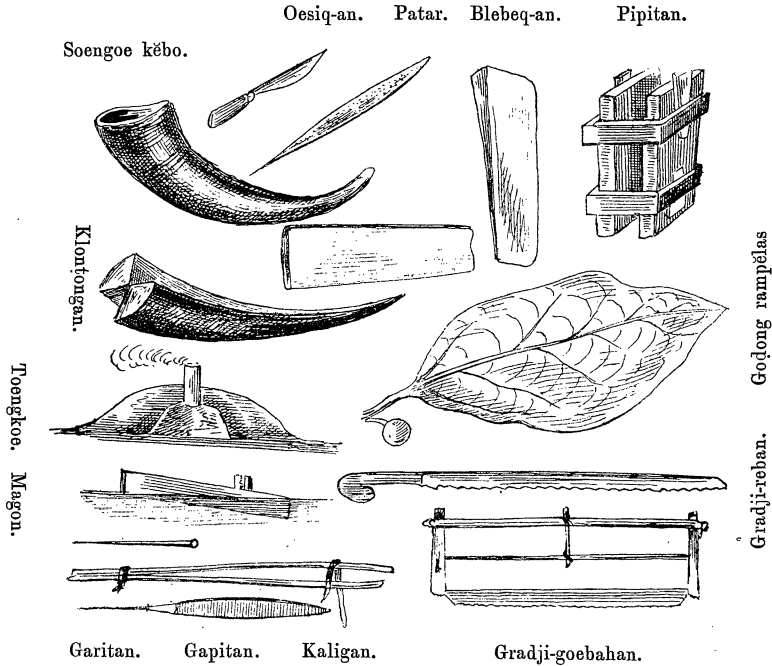
Ruw beeldhouwwerk.

bestellingen regent, in welk geval hij dikwijls verplicht is, medehelpers of leerlingen in zijn dienst te nemen, aan wien hij dan het ruw bekappen der steenen overlaat, terwijl hij zelf zich met de fijnere afwerking daarvan bezig houdt.

Doch, wij moeten verder, want hiernaast hebben wij nog een werkplaats, waar een vrij belangrijk bedrijf wordt uitgeoefend, namelijk de bewerking van hoornen voorwerpen voornamelijk kammen of djoengkat's voor dagelijksch gebruik.

De horens, die door den kammenmaker of toekang-djoengkat gebruikt worden, zijn uitsluitend buffelhorens of soengoe's-kēbo, daar horens van koeien meest te klein en te duur zijn. Zoodra de horens is uitgezocht, wordt deze door middel van een gradji-goebahan of gewone handzaag in vieren gedeeld, di kētohi; elk stuk heet dan klontongan en wordt verder met den petel of dissel bewerkt, d. w. z. de buitenste ruwe kant daarvan wordt daarmede geëffend. Zoodra de hoorn zoover bewerkt is, wordt hij eerst verwarmd, om hem lenig te maken en daarna

in platte schijven of platen gezaagd. Dit verwarmen geschiedt boven een toengkoe, d. i. een soort van aarden oventje met een bamboezen schoorsteentje, waarboven de hoorn gehouden wordt, di garang; bij het zagen gebruikt de werkman den gradji-goroq of gradji-reban, die goed met olie bevochtigd wordt, terwijl de hoorn telkens weder boven het vuur wordt verwarmd, wanneer hij bekoeld en daardoor moeilijk te bewerken is. Onder het zagen wordt de klontongan tegen de klosjes van den magon, d. i. een houten, gedeeltelijk en schuin in den grond bevestigd blok vastgezet, terwijl de werkman tevens met de linkerhand den hoorn gedeeltelijk ombuigt, om het doordringen van de zaag gemakkelijker te maken.

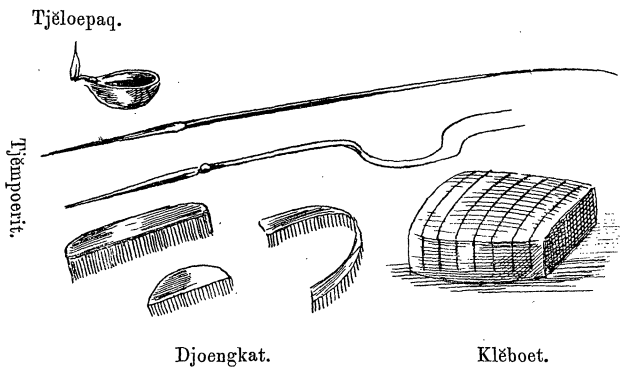

Op die wijze verkrijgt men reepen hoorn, ook klontongan genaamd, die echter vóórdat zij eene verdere bewerking ondergaan, eerst tot geheel platte schijven moeten worden gevormd, daar zij door het zagen meestal omkrullen.

Dit plat maken heeft plaats in een soort van pers, pipitan genaamd, waarin de vooraf verwarmde platen door het inslaan

van wiggen tusschen de klemvlakken der pers recht en plat worden gedrukt.

In dien toestand heet de hoornen plaat blebeq-an en is zij geschikt, om verder tot een kam te worden vervormd. Hiertoe worden daarop twee evenwijdige lijnen getrokken, die de breedte van de later te vormen kam aangeven. Wat er buiten valt, wordt afgezaagd. Hierdoor krijgt men een soort van platte hoornen liniaal, die echter aan de eene overlangsche zijde dikker is dan aan de andere, en waaruit twee, soms drie kammen kunnen worden gesneden. Zijn op deze wijze de voor elke kam bestemde platen gereed, dan worden deze nog eerst met den pētēl zoodanig bekapt, dat het middendeel daarvan het dikst is en de dikte der plaat naar de beide uiteinden daarvan allengs vermindert. Hierna wordt de geheele plaat met een patar of grove vijl afgeveild, waarbij tevens aan de hoeken

der plaat de vereischte ronding wordt gegeven, zoodat deze weldra den vorm eener kam vertoont. Nadat hierop verder met behulp van een bamboezen liniaal of plepet en van een puntig ijzertje of garitan een lijn is getrokken, die de grens aanwijst, tot hoever de tanden ingezaagd moeten worden, wordt de ruwe kam tusschen twee bamboezen latten, gapitan, stevig vastgekneeld, en van de noodige tanden voorzien, die er in gezaagd worden met de gradji-reban. Dit inzagen der tanden geschiedt uit de hand en vrij vlug, althans wanneer de arbeider eenige geoefendheid daarin heeft. Daarna wordt de dan nog ruw uitzierende kam uit de gapitan genomen, en met de kaligan, d. i. platte breede vijl, fijn afgevijld en afgerond. Is dit ge-

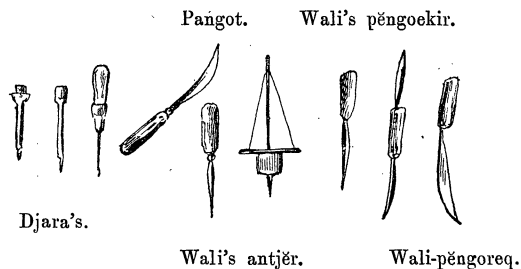
daan, dan wordt zij nog met de oesiq-an, d. i. een soort van radeermesje afgeschrabd, verder met godong-rampëlas, d. z. bladeren van den Ficus politoria, Lam., fijn gepolijst, en ten slotte met een weinig asch en water of olie ingewreven, om er den noodigen glans aan te geven. De kam is dan gereed.

Om den kam te buigen, wordt hij boven een lampje of tjëloepaq verwarmd, terwijl de werkman hem aan de beide einden vasthoudt. Heeft de kam den verlangden ronden vorm verkregen, dan wordt hij in een klëboet, d. i. een mal of vorm met insnijdingen voor het plaatsn der kammen, gedaan, waarin hij bekoelt.

Behalve kammen worden ook andere voorwerpen, o. a. tjëm-poerit's of stokken voor de poppen van den wajang-poerwa, oorknoppen of soewëng's, enz. uit hoorn vervaardigd, doch het belangrijkste artikel van deze nijverheid is en blijft de kam.

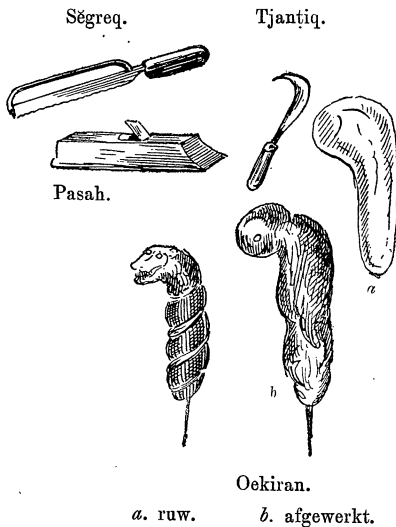
Veel overeenkomst met dat van den kammenmaker heeft het bedrijf van den toekang-oekiran of bewerker van këris-heften, die in de meeste gevallen ook het beroep van nranggi of këris-scheedenmaker uitoefent. De heften maakt hij voornamelijk van het mooie, geelwitte en harde, gemakkelijk te polijsten hout van den këmoening of Murraya Sumatrana, Roxb., die op Java ook om zijne geurige bloemen en zijne geneeskrachtige bladeren veel wordt aangeplant.

De werktuigen, die hij gebruikt, zijn: de djara of boor, de pangot of het korte, kromme snijmes, de wali-antjër voor uit-

boringen in het lofwerk, de wali-pëngoekir voor het uitsnijden van het hout, de wali-pëngoreq voor het aangeven der omtrekken van het snijwerk, de kikir of vijl, de sëgreq of korte handzaag, de pasah of schaaf, de tjantjé of het van een omgebogen punt voorziene snijmes, enz.

Voor kēris-heften, oekirans, ook landeans, wordt meestal het hout van oude takken, en daarvan het hart of galih gebruikt,

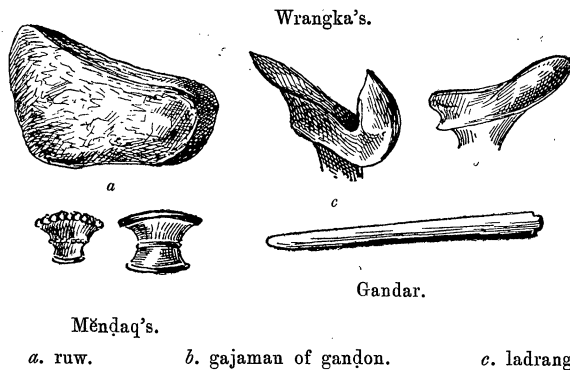

dat, na op de behoorlijke lengte te zijn afgezaagd, verder met den pangot wordt versneden, tot het den gewenschten vorm heeft.

Dan worden er met behulp van de verschillende, zooeven opgegeven werktuigen allerlei figuren op uitgesneden, en wanneer dit geschied is, wordt het afgewerkte stuk verder met rampēlas-bladeren fijn gemaakt en gepolijst.

Dergelijke kēris-heften worden dikwijls duur verkocht, doch in de meeste gevallen variëert de prijs van *f* 0.50 tot *f* 2.50 naar gelang van de schoonheid van het snijwerk en van het hout, dat daarvoor gebruikt is.

Zooals wij hiervoren reeds gezegd hebben, oefent de toekang-oekiran gewoonlijk ook het bedrijf van den mranggi uit.

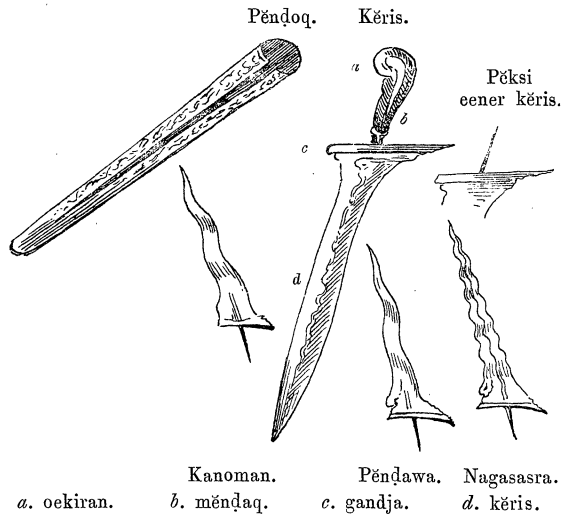
In deze hoedanigheid maakt hij scheeden voor kēris en inlandsche sabels, enz.

De scheede van een kēris bestaat meestal uit twee losse, gewoonlijk van verschillende houtsoorten gemaakte stukken, nl. de wrangka, d. i. het bladvormig bovendeel daarvan en de

gandar of de eigenlijk gezegde scheede. Bij de wrangka's onderscheidt men verder twee hoofdvormen, nl. de puntige, die ladrang of wangoen-ladrang, ook lantjap en b lantaq, genoemd, en veel in Soerakarta gezien wordt, en de wangoen-gajaman of wangoen-gandon, d. i. de meer afgeplatte bladvorm, die voornamelijk in Djogjakarta en onder de madoereezen in gebruik is.

De gandar is soms uitgeboord, maar bestaat meestal uit twee stevig aan elkander gelijmde stukken, waartusschen het lemmet past. Gewoonlijk gebruikt men hiertoe mindere houtsoorten, daar over den gandar toch de saroengan of p ndog van metaal geschoven wordt, zoodat van den gandar zelf al heel weinig te zien is.

De bevestiging van het lemmet der k ris aan het handvat geschiedt door middel van een pin, die aan het ondereind der k ris gesmeed is en p ksi wordt genoemd. Deze pin wordt door den m ndaq, d. i. den ring, die het gevest van het lemmet scheidt, in den oekiran gestoken.

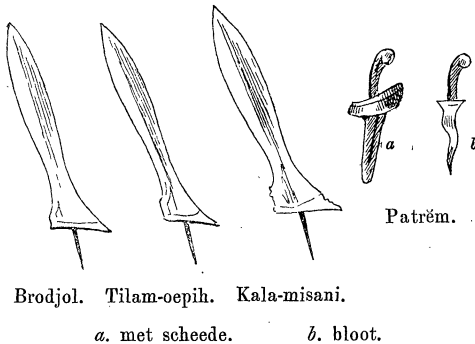
Het ondereind der k ris, dat direct

aan den m ndaq sluit en tot parade dient, heet gandja, en is  f aan het eigenlijke lemmet vastgesmeed, waardoor het daarmede  en stuk vormt,  f los daaraan bevestigd door middel van eene opening, waardoor de p ksi der k ris gaat. In het eerste geval noemt men den gandja een irasan, d. i. doorlopend,  en geheel vormend; in het andere r nggang d. i. los, uitwijkend, ook woeloeng d. i. donker blauwzwart zonder damasceering, naar de kleur, die dergelijke losse stukken gewoonlijk hebben.

Wat den vorm van het lemmet zelf betreft, hierin bestaat een groote verscheidenheid met allerlei benamingen. Raffles geeft er in zijn *History of Java* o. a. 49 op. Men kan deze verschillende vormen echter tot twee hoofdtypen terugbrengen, nl. de slangvormigen of gebogenen, kërís-měngkěloeng, en de meer recht uitlopenden of kërís-loeroes. De eerste type wordt o. a. vertegenwoordigd door de vormen: kanoman of hanoman,

nagasasra, pěndawa enz.,

— de tweede door brodjol, tilam-oepih, kalamisani, etc.

Brodjol. Tilam-oepih. Kalamisani.

a. met scheede.

b. bloot.

Ook vrouwen (meestal adellijke) dragen soms een kleine kërís, die als vrouwelijk wapen patrēm wordt genoemd, en in het klein dezelfde vormen vertoont.

De waarde dezer steek- of stootwapens, waaronder er gevonden worden, die met handen vol geld betaald worden, zoo zij daarvoor al te krijgen zijn, hangt voornamelijk af van de kwaliteit van het daarvoor gebruikte staal, de pamor of damasceering met wit meteorijzer, den vorm, den ouderdom en dikwijls ook van de geschiedenis, aan zulk een wapen verbonden.

Onder de zoogenaamde poesaka's of erfstukken vindt men er niet zelden, die eene groote waarde vertegenwoordigen en waaraan door den drager de meeste eerbied wordt betoond.

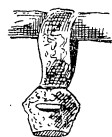
Ook de scheeden kosten dikwijls veel geld, vooral wanneer zij gemaakt zijn van zeldzame houtsoorten, of van mooi gevlekt en moeilijk te verkrijgen hout, zooals o. a. dat van den timaha of *Kleinhovia hospita*, L.

De pěndoq's en měndaq's zijn niet zelden ook van massief goud, van soewasa, d. i. een compositie van goud, koper en zilver, een soort van spinsbek, of van zilver en evenals de oekiran's versierd met juweelen; de kleine man en minder goede draagt er echter van koper of zelfs geen; in dit laatste geval is de gandar dikwijls roodgeverfd.

Het dragen van een kërís is onder de javanen zoo algemeen,

dat men dit wapen als een bij de staatsie- of feestkleding onontbeerlijk stuk beschouwen kan. Zelfs de armste draagt er een, wanneer hij op bezoek of naar een feest, enz. gaat, en bezit hij er zelf geen, dan zal hij voor dergelijke gelegenheden de kēris van een zijner familieleden of kennissen leenen, want zonder kēris is hij niet behoorlijk gekleed.

Hoofden en ambtenaren gebruiken er bij bijzondere gelegenheden zelfs twee, nl. een achter aan den rug in den saboeq gestoken, en een aan de linkerheup in een dikwijls rijk geborduurd anggar of koppel hangende; de eerste wordt dan een kēris-sēngkēlitan, d. i. een, die op zijde in den gordel gedragen wordt, de andere een kēris-anggaran, d. i. een, die in een koppel steekt, genoemd.

Anggar.

Tot de oud-javaansche oorlogskleding of prabot-papangan behoorde nog een derde kēris, die aan de rechterzijde in den gordel gestoken werd, ofschoon één enkele kēris op vorenbeschreven wijze gedragen en een lange lans of toembaq meestal voldoende werd geacht, althans voor den minderen krijger, die slechts als soldaat dienst deed en geen rang hoegenaamd in de gelederen bekleedde. Zelfs het gebruik van een tameng of schild ter bescherming van het bloote bovenlijf was niet algemeen, terwijl het hoofd gewoonlijk ook ongedekt bleef, wellicht om elk overbodig stuk, dat den krijger in zijne bewegingen slechts hinderen kon, te vermijden. Trouwens, omtrent de kleedij in vroegere eeuwen schijnt de tegenwoordige javaan niet heel veel meer te weten; ook in de bestaande kronieken vindt men er zelden volledige beschrijvingen van, en dan nog alleen van de staatsiedracht, niet van hetgeen in het gewone huiselijke leven gedragen werd.

In de kaboepaten hebben wij vier schilderijen gezien, die een vorst, eene vorstin, een prins en een prinses in de zoogenaamd oud-javaansche, dagelijksche huisdracht moeten voorstellen. In hoeverre deze afbeeldingen juist zijn, laten wij liefst in het midden; wij vestigen er alleen uwe aandacht op, omdat in de daarop aangegeven kleding wel eenig verschil, ofschoon niet groot, is waar te nemen met de tegenwoordige kleding der javaansche grooten.

Doch, al keuvelende zijn wij weder voor den ingang van het

erf der regentswoning gekomen, en zien wij, dat in die paseban, d. i. dat open gebouw daar links van den ingang, dat in gewone omstandigheden tot zit- of schuilplaats dient van de personen, die hunne opwachting bij den regent wenschen te maken en er op zijne bevelen wachten, landraad wordt gehouden.

De zitting is openbaar, zoodat wij die kunnen bijwonen.

Zooals gij weet, zijn de landraden de gewone dagelijksche rechters van de eigenlijk gezegde inlanders (met uitzondering van vorsten en vorstelijke personages, en hunne nabestaanden, en andere hooge adellijken, enz. die voor de raden van justitie terecht moeten staan) en van alle daarmede gelijkgestelde personen, ook wanneer deze door europeanen of daarmede gelijkgestelde personen in rechten worden betrokken, en nemen zij in eersten aanleg kennis:

1° van alle persoonlijke, zakelijke en gemengde rechtsvorderingen, wanneer niet blijkt, dat de waarde der vordering *f* 50 of minder bedraagt, behoudens, wanneer partijen aan de europeesche wettelijke bepalingen zijn onderworpen, — wanneer sprake is van geschillen in zaken van prijzen of buit en in geschillen van zee- en strandvonden, welke allen tot de competentie der raden van justitie behooren;

2° van alle misdrijven behalve moord, moedwilligen doodslag, menschenroof, brandstichting, vervalsching van muntspecieën, enz. gewelddadig verzet en dadelijkheden tegen het openbaar gezag met bloedstorting of kwetsuren gepaard, knevelarij en misbruik van gezag door ambtenaren gepleegd, alsmede zee-rooverij, misdrijven ter zake van prijzen en buit, en overtredingen der bepalingen op het stuk van den slavenhandel, welke zaken òf door het omgaand gerecht òf door den raad van justitie worden berecht;

3° van overtredingen van policie en plaatselijke keuren, mitsgaders van wettelijke bepalingen van algemeenen aard, voor zoover die niet voor het districts- of regentschapsgerecht of voor den policie-rechter behooren te worden gebracht;

4° van de overigens tot de bevoegdheid der districts- en regentschapsgerechten behorende klachten of vorderingen, wanneer dezelve ingesteld zijn door europeanen of daarmede gelijkgestelde personen; en

5° van vorderingen en klachten tegen met inlanders gelijkgestelde personen, welke, zoo die tegen eigenlijk gezegde inlanders waren gericht, tot de kennismening zouden behooren der districts- en regentschapsgerechten ¹⁾.

Voorts nemen zij in het hoogste ressort kennis van de aan hooger beroep onderworpen vonnissen der regentschapsgerechten. (art. 98 der Recht. Organ. enz.)

In welke gevallen hooger beroep of revisie van de vonnissen der landraden wordt toegelaten staat in de artikelen 96 en 97 van het reglement op de rechterlijke organisatie, enz. beschreven.

De zaak, die op dit oogenblik voor den landraad dient, betreft, zooals wij uit de acte van beschuldiging of daqwa van den djaksa of inlandschen ambtenaar van het openbaar ministerie gehoord hebben, een in de weide gepleegden diefstal van een paard, waartegen bij art. 302 sub. 4° van het wetboek van strafrecht voor inlanders in Ned. Indië de straf van dwangarbeid in de ketting van vijf tot tien jaren is bedreigd.

Indien de diefstal bewezen wordt, kan de beklagde er dus vrij leelijk afkomen, want de landraad is wettig samengesteld, daar behalve de president en twee leden, ook de penghoeloe die daar juist bezig is een der getuigen door zijn adjunct of helper den eed te doen afnemen en de djaksa, alsmede de griffier hier tegenwoordig zijn.

Wij kunnen echter den afloop der zitting niet afwachten, daar ons uur van vertrek zoo zoetjes aan genaderd is.

Ook hebben wij nu den tijd niet, om u te vertellen, welke bevoegdheden de andere rechters en rechterlijke colleges hebben, waarvoor inlanders en daarmede gelijkgestelden terecht kunnen staan, als: het districtsgerecht (raad-distriq), het regentschapsgerecht of raad-kaboepaten, het omgaand gerecht of raad-sambang, het hooggerechtshof (in hooger beroep), de policierechter of rol-poelisi en de priesterraad of raad-agama.

Zijt gij er nieuwsgierig naar dan kunt gij omtrent een en ander in het Reglement op de rechterlijke Organisatie en het beleid der Justitie in Ned. Indië het noodige vinden.

1) Vergelijk de art. 94 en 95 van het *Reglement op de rechterlijke Organisatie en het beleid der Justitie in Ned. Indië* in verband met de artt. 80, 83, 105, 110, 124 n° 2, 125, 129 enz. daarvan.

Doch het wordt tijd, dat wij ons voor ons vertrek gereed maken, want zoo dadelijk zal het rijtuig voor komen, waarin wij de terugreis zullen aanvaarden, althans tot halverwege zullen rijden, daar wij heden nacht nog bij een assistent-wédana aan de grens van dit regentschap over zullen blijven, om morgen per spoor door te gaan.

Zie, daar is het rijtuig al! Wij zullen onze bagage er in doen plaats en verder onder dankbetuiging voor de genoten gastvrijheid van den regent en zijne familie afscheid nemen.

HOOFDSTUK XVIII.

Zie zoo, wij zijn er! Na een onafgebroken rit van ± 30 palen, al heeft men dien ook in een gemakkelijk rijtuig gedaan, is men blij en gevoelt men zich verlicht, wanneer men de plaats van bestemming bereikt heeft.

Maar ongelukkig komen wij hier vrij ongelegen. De assistent-wĕdana vertelt ons, dat heden ochtend een ongeluk te zijnent heeft plaats gehad, waardoor hij en de zijnen in rouw zijn gedompeld. Een zijner neefjes namelijk, een wees, dien hij als kind opgenomen heeft, is, zonder dat iemand zulks tijdig gemerkt heeft, in een put gevallen en verdronken.

Desniettenstaande wil hij ons niet toestaan elders logis te zoeken of onze reis voort te zetten, want op onze komst is gerekend, en dat wij, hier komende, juist getuigen moeten zijn van zijne droefheid, is waarlijk onze schuld niet. Wij zullen er ons dus maar in schikken en trachten, het der familie zoo min mogelijk lastig te maken. Onder betuiging van onze hartelijke deelneming zullen wij den assistent-wĕdana maar dadelijk zeggen, dat hij zich geene moeite voor ons behoeft te geven, en maar doen moet, alsof wij er niet zijn, of liever, alsof wij tot zijne familieleden behooren, want, aangezien wij tot nu toe nog niet in de treurige gelegenheid zijn geweest, een sterfgeval en begrafenis bij te wonen, zullen wij thans trachten alles te weten te krijgen, wat daarmede in verband staat.

Wij zullen daarom dien ouden heer daar, een gepension-

neerden schrijver of djoeroetoelis, maar aanklampen en hem verzoeken ons omtrent een en ander de noodige inlichtingen te geven.

Wij vernemen dan het volgende:

Dat een volk, zoo gehecht aan vormen als het javaansche, zijne dooden niet met onverschilligheid behandelt, laat zich gemakkelijk voorstellen, en dat de bij sterfgevallen in acht te nemen formaliteiten, enz. den achtergebleven familieleden, dikwijls vele moeite en kosten bezorgen, behoeft mede nauwelijks te worden gezegd.

Zoodra iemand gestorven is, wordt het lijk, majit of djsim, ook lajon, van de plaats, waar het binnenshuis lag, opgenomen en naar de pëlaturan, d. i. de open ruimte op het erf vóór of achter het huis overgebracht en er op een amben of bank neêrgelegd, om gewasschen en verschoond te worden.

Hierbij wordt het lijk kaoedjoerakën mangetan, d. i. in de richting van Oost naar West, met het gelaat naar het Westen, geplaatst.

De wassing, doesan of siraman, en verdere verzorging van het lijk geschiedt door de naaste familieleden of door de erfgenamen of ahliwaris, die wadjib ngrimati, d. i. verplicht zijn, het lijk te verzorgen.

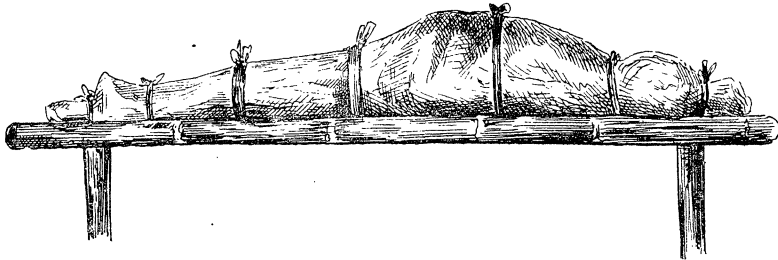
Een man wordt bij zijn overlijden door zijne mannelijke betrekkingen behandeld; eene vrouw door hare vrouwelijke verwanten bezorgd, terwijl een kind meest door zijne ouders zelve, of, indien deze er niet zijn, door zijne naaste zoowel mannelijke als vrouwelijke familieleden gewasschen en aangekleed wordt.

Voor het wasschen van het lijk worden vijf soorten water gebezigd, nl. banjoe-djawa, d. i. gewoon, schoon put- bron- of rivierwater; banjoe-landa, d. i. loogwater, meestal verkregen door gebrand rijststroo of mërang in water te blusschen en te laten trekken, dan wel gewone keukenasch of awoe pawon in water te roeren en dit verder te filtreeren; banjoe-asëm, d. i. water, waarin tamarinde gekneusd is, om het zuur te maken, evenals wij daartoe azijn gebruiken; banjoe-asin of banjoe-oejah, d. i. zout water, en banjoe-wědaq, d. i. water, waarin wědaq of welriekend poudre de riz is geroerd.

Is het lijk met deze vijf soorten water, in de voren aangegeven volgorde gewasschen, dan wordt het op eene andere, gewoonlijk een in der haast gemaakte, nieuwe amben overgebracht, en daarop moedjoer ngalor, d. i. in eene richting van Noord naar Zuid met het hoofd naar het Noorden neêrgelegd, en worden daarna de armen kasċakċpakċn, d. i. kruiselings over elkander op de borst geplaatst evenals bij het bidden.

Is dit geschied, dan wordt het lijk verder dipoen oelċsi mori pċtaq, d. i. in wit (europeesch) lijnwaad gewikkeld en wel zoodanig, dat het lijnwaad er in drie, vijf of zeven windingen of rangkċp's om heen gewonden en het geheele lichaam daarin verborgen is.

Daarna wordt dit windsel vastgebonden, meestal met drie banden of tali's, soms met vijf of zelfs zeven, nl. boven het hoofd, om den gordel en onder de voeten, wanneer drie banden gebruikt worden, — verder over de armen en over de knieën, wanneer het lijk op vijf plaatsen gebonden wordt, en eindelijk nog om den hals en om de enkels, wanneer zulks met zeven banden geschiedt.

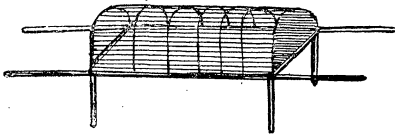

Lijk in de wade met zeven banden.

Na afloop hiervan wordt het aldus ingepakte lijk weder opgenomen en in het middenvertrek of djċrambah der woning of op een lijkbaar of bandoesa of eenvoudig op een matje op den grond met het voeteneind naar de uitgangsdeur neêrgelegd, totdat het grafwaarts moet worden gedragen. Over het lijk wordt dan een gekleurd laken of kroċong uitgespreid, waarop verder snoeren van diverse bloemen worden geplaatst.

De bandoesa is meestal een in der haast gereed gemaakte, nieuwe bamboezen baar, soms met een langwerpige mede van bamboe gevlochten deksel in den vorm van een halven cilinder.

Zulk een deksel wordt koeroeng of kooi genoemd, en dan met den krodong overdekt. Meestal echter wordt deze koeroeng niet gebruikt.

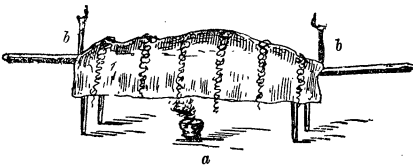
Bandoesa met koeroeng.

een padoepan of wierookvat geplaatst, waarin doepa of wierook, dan wel mēnjan of benzoë gebrand wordt.

Lijk op een bandoesa.

a. padoepan.

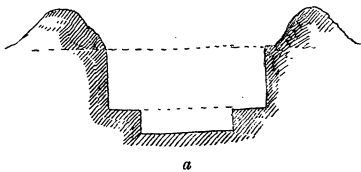
b. lichten.

Lijk op den grond.

of begraafplaats gegaan, om den kuil of loengan, waarin het lijk begraven zal worden, te graven.

Deze kuil is gewoonlijk 6 à 7 voeten diep, 7 à 8 voeten lang en 3 à 4 voeten breed, en heeft in zijn bodem in de meeste gevallen nog een kamer of tjëpoeri ter lengte en breedte van het lijk, dat daarin geplaatst moet worden, en 2 à 3 voeten diep. Deze tjëpoeri

Doorsnede van een graf.

a. Tjëpoeri.

is dan het eigenlijk gezegde graf.

Zoodra het graf gegraven en hiervan in het sterfhuis bericht ontvangen is, wordt voor den overledene, alvorens hij naar zijne laatste rustplaats gebracht wordt, door den inmiddels geroepen geestelijke het gebed voor de afgestorvenen opgezegd,

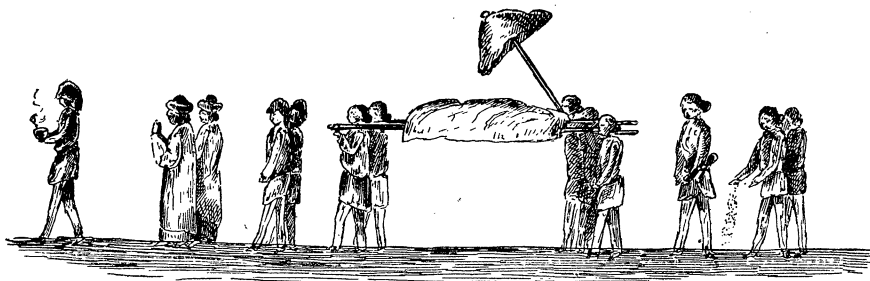
welke handeling in het javaansch njalat-akèn wordt genoemd. Het gebed zelf wordt met de volgende introductie begonnen:

Ik wensch zegen af te bidden voor dezen afgestorvene door vier malen achtereen Allah's grootheid te roemen: God is groot! God is groot! God is groot! God is groot! en luidt verder ongeveer als volgt:

O, Heer! vergeef den overledene en ook ons, wanneer wij eenmaal ten grave zullen dalen, zijne en onze zonden, en doe hem en ons de gunst van den gezant Gods en diens barmhartigheid verwerven door Uwe goedertierenheid, die geene grenzen kent! Amen!

Hierna wordt het lijk, indien het dat van een volwassene is, en nog niet daarop ligt, op een baar neergelegd met de krodong bedekt, en door vier mannelijke familieleden, of bij gebreke van dezen door vier vrienden van den overledene opgenomen en uit het huis grafwaarts gedragen met de voeten vooruit. Het lijk van een kind, dat niet te groot is, wordt gewoonlijk eenvoudig in een nieuwe mat gerold en met behulp van een slendang door een der mannelijke familieleden op de armen grafwaarts gevoerd.

De lijkstoet wordt meest geopend door den geestelijke, die het voorgeschreven gebed op moet zeggen, voorafgegaan door

Begravenisstoet.

iemand, die een wierookvat met brandende wierook draagt, en vergezeld van eenige hadji's of santri's, die met hem gedurende den gang naar de begraafplaats het gebed, dat uit het gewone geloofsformulier: Er is geen God dan Allah, en Mohammed is zijn profeet! bestaat, mede prevelen.

Achter hen komt de lijkbaar, omringd door de naaste fami-

liebetrekkingen en oudste vrienden, van wie één een geopen-den pajoeng of zonnescerm boven het lijk houdt en een ander een kēndi of een paar jonge cocosnoten bij zich heeft. De stoet wordt dan verder door vrienden en belangstellenden gesloten, die allen evenals de dragers en priesters in een stevigen stap moeten loopen, en zooveel doenlijk vroolijk, zonder echter luidruchtig te worden, moeten zijn, ten teeken dat de dood voor hen niets vreeselijks in heeft, maar men hem integendeel met vreugde tegemoet gaat, waarom het den betrokken familieleden en vrienden niet past, droefheid te toonen over eene verandering, die den overledene eer groot geluk dan het tegendeel belooft. De dood toch is voor den mohammedaanschen javaan niets anders dan een tijdelijk voorgaan naar Mohammeds paradijs of firdoes, waar men elkander in de grootste gelukzaligheid hoopt terug te zien.

Ook door hetgeen hem van zijn vroegeren hindoe-godsdienst is overgebleven, is de dood voor den Javaan geen afschrikwekkend einde van dit aardsch bestaan, daar hij overtuigd is, daardoor een hooger, beter en genotvoller leven te zullen ingaan.

Van daar, dat hij zijne onwillekeurige droefheid over het verscheiden van een geliefd familielid steeds zooveel mogelijk tracht te beteugelen en zich van het dragen van uiterlijke teekenen van rouw onthoudt, ofschoon die anders voor hem wel bestaan, bijv. in de kleur der kleedingstukken, die wit moet zijn.

De priesters, die het lijk grafwaarts voeren, gaan dan ook niet zelden evenals de familieleden en vrienden, die den lijkstoet vormen, geheel in het wit gekleed, of dragen witte doeken (kērhoes poetih). Ook de pajoeng is met wit goed bekleed en de stok daarvan daarmede omwonden, terwijl voor de snoeren, die op de lijkbaar neergelegd worden, ook zooveel mogelijk witte bloemen gekozen worden.

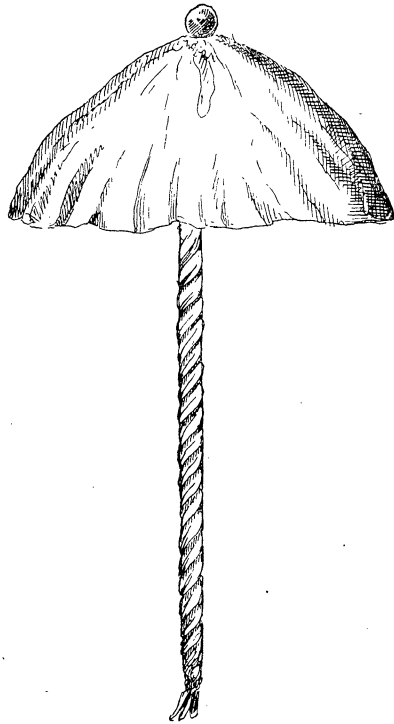
Voorts wordt gedurende den gang naar het graf hier en daar door een der familieleden eenig klein geld langs den weg gestrooid. Dit wordt njawoer genoemd en dient ten bewijze, dat de overledene gedurende zijn leven behoorlijk aan de uitoefening der liefdadigheid en gastvrijheid gedacht heeft en dit zelfs na zijn dood nog wenschte te toonen.

Op de begraafplaats wordt de baar bij het versch gedolven

graf op den grond neergelegd, de kroedong verwijderd, en het lijk opgenomen en in den kuil neergelaten, waar het door een paar familieleden, die zich daarin bevinden, wordt opgevangen en in de daarvoor bestemde tjëpoeri wordt neergelegd, en wel: kaoedjoerakën mēngaler, d. i. in eene richting van Noord naar Zuid met het hoofd in het Noorden, miring mēngilen, d. i. min of meer naar het Westen hellend en madëp keblat, d. i. met het gezicht gekeerd naar de streek, waarin de heilige tempel van Mekka ligt.

Om aan het lijk den noodigen steun te geven, opdat het in de gewenschte of voorgeschreven houding blijft liggen, worden ballen gekneede aarde, gēloe genaamd, ter grootte van een vuist of van de vrucht van den madja, d. i. Aegle marmelos, Corr. tegen den gitoq of nek, den gëgër of rug, en de tjingkloq of kniebocht geplaatst, in zoo groote hoeveelheid als noodig is, om eene verschuiving of verplaatsing van het lichaam te voorkomen.

Voorts worden de banden, waarmede de wade om het lijk gebonden is, losgemaakt, en dikwijls weder naar huis mede-

Met wit overtrokken pajoeng voor de begravenis.

Gēloe.

Lijk, gesteund door gēloe's.

genomen als sarat's of voorbehoedmiddelen tegen onheilen.

Is het lijk eenmaal goed geplaatst en aan de vorenbedoelde voorzorgen behoorlijk voldaan, dan komt de dienstdoende geestelijke bij het graf staan, om er de adzan of oproeping tot het gebed uit te spreken, luidende:

Alláho akbar! (4 malen) *Asjhado an lá iláha illá Allah!* (2 malen) *Asjhado anna Mohammadan rasoel Allah!* (2 malen) *Haya'alaç-çalát!* (2 malen) *Haya'alá'l-falláh!* (2 malen) *Alláho akbar!* (2 malen) *Lá iláha illá Allah!* (2 malen), d. w. z.:

God is groot! (4 malen) Ik getuig, dat er geen God is dan Allah! (2 malen) Ik getuig, dat Mohammad de gezant is van Allah! (2 malen) Komt tot het gebed! (2 malen) Komt tot de zaligheid! (2 malen) Allah is groot! (2 malen) Er is geen God dan Allah! (2 malen).

Hierna wordt de tjëpoeri met een planken dek, dat karas, d. i. afschutting, afscheiding, enz. heet, gesloten, en daarover de uitgegraven aarde weder in den kuil geworpen en tot een langwerpige heuveltje opgehoogd. In dien staat heet het graf koeboer.

De meerdere of grootere ruimte, die in de tjëpoeri is gelaten, dient om den overledene in staat te stellen, zich bij het bezoek der doodsengelen Nakir en Moengkar, die naar zijn geloof, enz. onderzoek zullen doen, eenigszins te kunnen oprichten, want naar het algemeen geloof zal hij bij de nadering dezer goddelijke zendelingen tijdelijk ontwaken, om hen te woord te kunnen staan.

Al naar gelang, dat zijne antwoorden juist of slecht zijn, wordt de overledene dan beloond of gestraft, en het is ter voorkoming van deze straf, dat de dienstdoende geestelijke na het uitspreken van het donga-koeboer of gebed voor de begravenen, het donga-tlëkim of onderricht der dooden opzegt, waartoe hij soms zelfs boven op het graf gaat staan.

Het donga-koeboer luidt ongeveer als volgt:

O, Heer! laat Uwe barmhartigheid nederdalen op alle mannelijke en vrouwelijke islamieten, op alle mannelijke en vrouwelijke geloovigen, die begraven liggen en dood zijn! Verhef hen uit hunnen stand, en doe hen in deugden toenemen! Bescherm hen tegen al wat kwaad en slecht is, en doe hen bij hunne ouders en voorouders tot Uwen Hemel opgaan! O,

onsterfelijke zielen! komt tot Uwen Heer met vreugde, en laat U opnemen onder het aantal Zijner dienaren, en gaat Zijnen Hemel in! Voorwaar (zeg ik U), Uw God en al Zijne engelen spreken zegenbeden uit over Mohammad, uwen profeet! Daarom, o geloovigen! moet gij heil- en zegenbeden tot hem opzenden, want alle tot hem gerichte loftuitingen zijn ook tot God, den Heer aller werelden!

Soms wordt dit gebed opgezegd, terwijl het graf dichtgemaakt wordt.

Voor zoover de overige aanwezigen daartoe in staat zijn, zeggen zij het gebed mede op; anders bepalen zij zich eenvoudig tot het uitroepen van amin, d. i. amen! na elke door den geestelijke uitgesproken zinsnede. Is dit afgeloopen, dan plaatst de geestelijke zich dichterbij, soms zelfs, zooals wij zooeven reeds gezegd hebben, op het graf, om den begravenen in staat te stellen, hem beter te hooren en te verstaan.

Het donga-tlëkim is ongeveer van den volgenden inhoud:

In den naam van God, den Goedertierene en Barmhartige, den Hoogverhevene en Heilige, die over het leven en den dood gebiedt! Al wat ademt, zal eenmaal tot den dood ingaan, en hunne verdiensten zullen op den dag des oordeels gewikt en gewogen worden! Al wie van het vagevuur bevrijd zal worden, en tot den Hemel zal worden toegelaten, voorwaar, die zal leven in heerlijkheid! Op aarde is geen leven, dat zoo heerlijk en zoo volmaakt is!

Uit stof heb Ik u geschapen, tot stof zult gij wederkeeren, en uit stof zal Ik u andermaal scheppen, o, dienaar Gods, kind van dienaren Gods!

Dit zal het einde zijn van uw aardsch bestaan, en het begin van uw toekomstig leven! Daarom, zijt indachtig, dat gij tijdens uw leven op aarde verklaard hebt, geen anderen waren God te kennen dan Allah, den éénigen God, die geen andere godheid neven zich heeft! Hij is de Eenige, de Groote, de Almachtige! En gij zult verder verklaren: Voorwaar de profeet Mohammad is de gezant en de dienaar Gods, die door Hem gezonden werd, om u te wijzen en te leeren, dat uw godsdienst de ware is, en boven alle andere godsdiensten staat! Ook zult gij getuigen, dat de dood goed is, — dat het graf

eene goede plaats is, — en dat het onderzoek der doodsengelen Nakir en Moengkar goed is!

Voorwaar (zeg ik u), de opstanding uit het graf is waar, — ook de tijd is waar, — ook het oordeel is waar, — ook de gang over de brug Sirat' al-moestakim ¹⁾ is waar!

De Hemel is de plaats der heerlijkheid, de hel die der zwaarste straffen, — dit is waar!

En dat gij den Heer in den Hemel van aangezicht tot aangezicht zult zien, is waar! En dat de profeet alle menschen op den dag des oordeels helpen zal, is waar!

Voorwaar, de dag des oordeels zal eenmaal aanbreken, en op dien dag zal God, de Allerhoogste, de dooden doen opstaan!

O, dienaar Gods! wanneer de doodsengelen Moengkar en Nakir tot u komen, wees dan niet bevreesd en beef niet, want voorwaar, ook die twee zijn dienaren Gods! En wanneer zij u ondervragen: wie Uw Heer is, en wie uw Profeet is, en welke uw godsdienst is, en wat door u gevolgd wordt, en wat door u wordt gevraagd, en wie uwe broeders zijn, dan zult gij antwoorden met luider stemme en in vol vertrouwen: Allah is mijn Heer, die alles geschapen heeft, en Mohammad is mijn Profeet, de hoogste van alle profeten, en de Islâm is mijn godsdienst, en de Qoran is (het heilige boek), dat ik volg, — en het is het Woord van den Heer der werelden, en de woonplaats van God, waarheen mijn hart trekt, ook om mijn profeet van aangezicht tot aangezicht te kunnen zien, — en alle mannelijke en vrouwelijke islamiëten zijn mijne broeders en zusters. Daarvoor hebben zij geleefd, zijn zij gestorven en zullen zij weder opstaan, als zulks door Allah verlangd wordt van diegenen, welke reeds in Zijne heerlijkheid zijn opgenomen.

Moge God u daarin bevestigen, zoowel hier op aarde als in het hiernamaals, want rein is uw Heer, o Mohammad! en onbevlekt van alle smetten, die het ongeloof op hem werpt!

En vrede is over al zijne gezanten!

Lof zij den Heer der werelden! Amen!

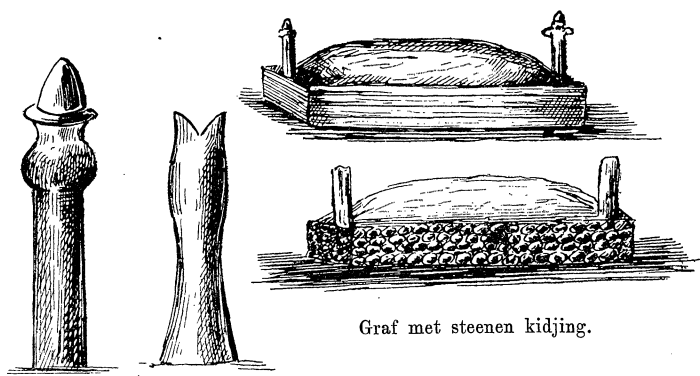
1) D. i. de ragfijne, bewegelijke en moeilijk te passeeren brug, die verondersteld wordt over de hel heen naar den hemel te leiden.

Hierna wordt het graf verder afgewerkt en daaraan, zooals wij reeds gezegd hebben, den vorm van een langwerpige heuveltje of poendoeng, d. i. eig. woning van de bekende witte mieren of rajap, gegeven.

Op den grafheuvel worden dan bloemen gestrooid, en de snoeren, die over de kroedong hingen, neêrgelegd, terwijl er voorts een padoepan met brandende wierook, de pajoeng, die bij het grafwaarts voeren gebruikt werd, en een kēndi of waterkruik op gedeponeerd worden. Op graven van kinderen wordt in de plaats van een kēndi meestal een middendoor geslagen jonge cocosnoot neergelegd.

Aan het hoofd- en het voeteneind worden houten of steenen merkteekens of tēngēr's, algemeen onder den naam maesan be-

Graf met planken kidjing.

Graf met steenen kidjing.

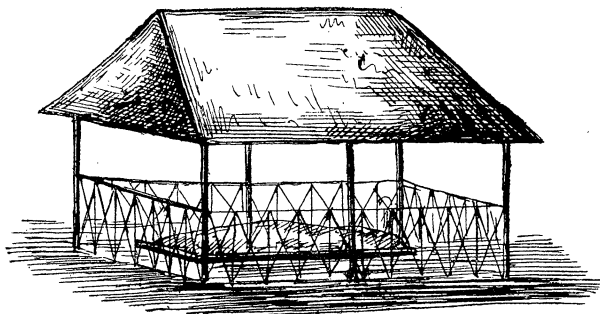
kend, geplaatst en gedeeltelijk in de ophooping vastgezet.

Deze maesan's, wier vorm aan de linggam- en joni-vereering herinnert, zijn ongeveer vier voeten lang, en een halven à één voet dik en breed. De dikwijls van schoon snij- of beeldhouw- werk voorziene top daarvan is, wanneer zulk een teeken het graf van een man moet aangeven, min of meer puntig uitgesneden, terwijl de maesan's op graven van vrouwen, zooals wij hiervoren reeds hebben medegedeeld, platte of vlakke toppen vertoonen, in wier midden niet zelden gleuven uitgesneden zijn. Hoewel zulks niet algemeen gebruikelijk is, worden toch verscheidene javaansche graven aangetroffen, voorzien van een kidjing d. i. een, evenals de plint van een vloer, ter voorko-

ming van wegspoeling of verschuiving der opgehoogde aarde dienende schutting van planken of steenen, die rondom het geheele graf wordt aangebracht en hieraan min of meer den vorm geeft eener tombe, waarvan echter het bovenvlak ongedekt is gelaten. Worden hiertoe planken gebezigd, dan is het aantal daarvan gewoonlijk één of drie aan elke zijde van het graf, zelden vijf of zeven, tenzij dat smalle plankjes hiertoe gebruikt worden; ook bij het gebruik van steenen wordt het aantal lagen meestal of tot één of tot drie beperkt.

Een kidjing van steenen is of gemetseld of samengesteld uit aan elkander met modder bevestigde lagen rivier- of rolsteenen, die niet zelden eerst tot langwerpige of vierkante blokken bekapt zijn.

Over dergelijke van kidjing's voorziene graven wordt gewoonlijk ook een aan alle zijden open, of slechts door een klein hekwerk of laag muurtje afgesloten, op vier à zes stijlen rustend koepeltje, dat eenvoudig pajon of dak heet, gebouwd.

Kidjing met pajon.

Niet zelden ziet men echter over graven van hooggeplaatste of hoog in eere gestaan hebbende personen formeele gebouwtjes in den geest van kapellen of mausolea, doch in veel primitiever gedaante, opgericht en de graven zelf voor het onbescheiden oog van den voorbijganger achter een gordijn of kobong verscholen. Staan de daarin begraven personen bovendien in een reuk van heiligheid dan wordt bij deze graven, die dan kramat worden genoemd, niet zelden geofferd.

Dergelijke graven worden dan gewoonlijk door een zooge-

naamden djoeroekoentji of sleutelbewaarder bewaakt, zooals bijv. die in de zoogenaamde pakoentjen-*desa's*¹⁾.

Soms ziet men op graven van inlandsche grooten ook bepaalde tombes opgericht, zooals o. a. op dat van wijlen den regent van Toeban, Raden Adipati Tjitrasoma, die te Bëdja-goeng (Toeban) begraven ligt.

Zooals wij zooeven gezegd hebben, wijst echter gewoonlijk alleen een eenvoudig heuveltje met een maesan de laatste rustplaats van den Javaan aan.

De javaansche begraafplaatsen, pakoeboeran's of pasarean's, worden overigens goed gekozen en meestal even buiten de kom der gemeente aangelegd op toppen van heuvels of op hellingen van waar men een schoon en indrukwekkend vergezicht heeft.

De aanwezige groote en schaduwrijke boomen worden, indien zij er niet in te grooten getale op gevonden worden, er gewoonlijk onaangeroerd gelaten. Daaromheen en daartusschen plant men dan den op alle javaansche begraafplaatsen gevonden wordenden sambodja of *Plumeria acutifolia*, Poir. met zijne middelmatig groote, witte, geurige bloemen, den even bekenden këmoeuning of *Murraya Sumatrana*, Roxb. met zijne kleine, witte en sterkkriekende bloesems, en den andong of *Calodracon Jacquinii*, Planch. met zijn rood, bruin, geel en groen gekleurde, met een zijdeachtigen weerschijn getinte bladeren. Deze schaduw- en bloemrijke plekken met de daarop gevonden wordende heuveltjes, die de plaatsen aanwijzen, waar het gebeente der afgestorvenen rust, hebben wel iets weemoedigs, iets sombers over zich, maar maken daardoor niet zelden een te dieperen indruk op den bezoeker, die onwillekeurig in die geurende bloesems tusschen al dat groen gebladerte het goddelijk schrift meent te ontdekken, waaruit hij het »Memento mori!» ontcijfert!

Sommige begraafplaatsen zijn omheind door levende hagen-, die der pakoentjen-, përdikan- en midjen-*desa's* dikwijls zelfs

1) Pakoentjen = eig. plaats, waar een sleutel bewaard wordt, enz. Ook de zoogenaamde përdikan- en midjen-*desa's* hebben gewoonlijk heilige graven te bewaken, ofschoon hare benamingen te kennen geven, dat zij oorspronkelijk andere bestemmingen hadden.

door hooge, van poorten voorziene muren afgesloten, doch de meesten liggen open en bloot.

Trouwens, niemand zal er ook aan denken, om deze doodenakkers te ontheiligen, door er zijn vee op te drijven, als anderszins, en het vee blijft er van zelf van daan, omdat er gewoonlijk niets of weinig eetbaars voor hen te vinden is.

Alleen in hoogstzeldzame gevallen gebeurt het wel eens, dat een graf geschonden wordt, doch hiertegen zijn zelfs de hoogste muren geene voldoende beschutting.

Zoo o. a. worden de lijken van personen, die op een Dinsdag-kliwon (Anggara-kasih): of een Vrijdag-kliwon, die als heilige dagen beschouwd worden, gestorven zijn, wel eens door dieven en dergelijke booswichten uitgegraven, om ze de wade, waarin zij gewikkeld zijn, te ontnemen, omdat dit witte linnen naar het algemeen bijgeloof de kracht heeft, van de personen, bij wie men denkt te gaan stelen of rooven, machteloos te maken en in een diepen, vasten slaap te dompelen. Het wordt dan in kleine stukjes gescheurd en aldus gebruikt als sirëp, d. i. middel, om alles in de onmiddellijke nabijheid van de plek, waar het wordt neêrgelegd, machteloos of onschadelijk te maken.

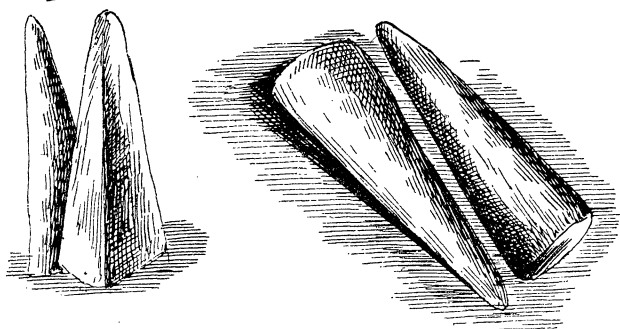
Doch genoeg; wij moeten thans zien, wat na de begrafenis verder gedaan wordt.

Zoodra de personen, die aan de begrafenis deel hebben genomen, in het sterfhuis zijn teruggekeerd, wordt hier de eerste der voor de dooden voorgeschrevene sêdëkah's of offermaaltijden aangericht. Deze wordt sêdëkah-ngësoer-tanah of soertanah, d. i. offer, dat bij wijze van koopsom voor het graf aangeboden wordt, genoemd.

De aard en soorten der hierbij voorgediend wordende gerechten en toespijken zijn evenmin als die voor de overige voor de rust en zaligheid des overledenen te geven sêdëkah's bepaald voorgeschreven; alleen moet een der toempëng's of rijstkegels midden door gesneden zijn en de helften daarvan zoodanig zijn geplaatst, dat zij, staande, met de bolle zijden tegen elkander rusten, of op een doelang of presenteerblad liggende, hare toppen naar elkanders grondvlakken gekeerd hebben.

Deze tegenover elkander of oengkoer-oengkoeran plaatsing

der helften van dien toempeng of boetjeng dient ten symbool van de scheiding tusschen den overledene en diens achterge-

Boetjeng oengkoer-oengkoeran.

bleven familieleden, maar geeft tevens de verwachting of den wensch te kennen, dat beide partijen het in hunnen tegenwoordigen staat goed mogen hebben.

Het voor deze sċđċkah voorgeschreven gebed is het ons reeds bekende donga-rasoel, dat gevolgd moet worden, door het donga-slamċt, dat wij ook reeds kennen, terwijl de hierbij voorgaande geestelijke dezelfde is, die de gebeden bij het lijk en op het graf heeft uitgesproken.

Voor een en ander ontvangt hij behalve de bċrkat, die hij na de sċđċkah medekrijgt, nog eene hoeveelheid soeroeh of betelbladeren (Chavica betle, Miq.) met de daarbij behoorende ingedriċnten voor den kinang of betelpruim, alsmede eenig geld als wang-salat of wang-sċmbajang, d. i. geld of loon voor het opzeggen van gebeden voor den afgestorvene.

Deze giften of geschenken worden telkens op nieuw gegeven bij elk der volgende sċđċkah's, die op vastgestelde tijdstippen moeten worden aangericht en bekend zijn onder de namen: nċloeng-dina, of nigang-dintċn, d. i. offer op den derden dag na het afsterven,

mitoeng-dina, of mitoeng-dintċn, d. i. offer van den zevenden dag, matang-poeloeh-dina, of ngawandasa-dintċn, d. i. offer op den veertigsten dag,

njatoes, d. i. offer op den honderdsten dag,

pċndaq-pisan, of njapisani, d. i. offer op den dag, waarop de datum van het afsterven voor het eerst verjaart,

pěndaq-pindo, ook mindoni, of ngaping-kalihi, d. i. offer op den dag, waarop de datum van het afsterven ten tweeden male verschijnt, en njewoe, d. i. offer op den duizendsten dag na het afsterven.

Deze sěđėkah's worden trouw gegeven, al kan men er niet altijd de gewenschte royaliteit in de verscheidenheid der gerechten en toespijzen bij ten toon spreiden.

Evenwel is het niet verboden al deze sěđėkah's in eens te geven, of liever tot één algemeene terug te brengen, en wordt zulks meestal ook gedaan bij het sterven van een klein kind, een verwijderd familielid of een vreemdeling, die toevallig binnen het gebied eener desa is komen te overlijden en op hare kosten begraven is.

Zulk een sěđėkah wordt sěđėkah-ngěsah, d. i. een afdoeningsoffer, genoemd, en geldt evenveel als de zoevengenoemden te zamen, mits bij de bekendmaking der oedjoeb, d. i. van de bedoeling of het doel van het offermaal, uitdrukkelijk wordt vermeld, dat dit offer een sěđėkah-ngěsah is.

Voorts is het gebruikelijk, om gedurende minstens de zeven eerste dagen (sommigen doen zulks zelfs tot en met den veertigsten dag) na de begrafenis elken avond in het sterfhuis te ngadji, d. i. lezingen uit den Qoran te houden.

De begrafenis van meer gegoeden, adellijken en vorstelijke personages geschiedt in hoofdzaak met dezelfde formaliteiten en sěđėkah's. Het eenige verschil is de grootere weelde die, vooral bij het afsterven van een vorst of vorstelijk persoon, wordt ten toon gespreid.

Ook wordt daarbij de bandoesa gewoonlijk vervangen door een djati-houten doodkist, taběla, of těrbeļa van ongeveer denzelfden vorm als die der europeanen, terwijl voor het transport daarvan naar de begraafplaats soms zelfs een geheel met wit bekleede lijkwagen of kreta-angkatan-taběla wordt gebruikt.

De lijkstoet der vorsten gaat niet zelden gepaard met militaire honneurs en bestaat verder uit allerlei hooge en lage hofdignitarissen, die in voorgeschreven orde vóór en achter het lijk gaan, of de baar omgeven.

Ofschoon, zooals wij hiervoren reeds aanstipten, de rouwkleur van den Javaan wit is, worden echter voor het afsterven

van eenig familielid door de achterblijvenden geene uiterlijke teekenen van rouw, tanda-kasēdihan, gedragen.

Alleen is het gebruikelijk, en wordt zulks ook betamelijk geacht, dat de weduwe of weduwen, randa's of wlandjar's¹⁾ van een overleden man zich gedurende hare iddah, d. i. den tijd, gedurende welken zij niet hertrouwen mag of mogen, van allerlei opschik onthoudt of onthouden, en geen deel neemt of nemen aan eenig feest hoegenaamd. Ook de huwbare dochters volgen hierin gewoonlijk hare moeder of moeders, ofschoon zulks voor haar niet bepaald voorgeschreven is.

Wat den man betreft, die zijne vrouw verloren heeft, deze kan desverkiezende dadelijk weder hertrouwen, doch dergelijke voorbeelden doen zich zelden voor. Wenscht een weduwnaar of doeda te hertrouwen, dan wacht hij hiermede gewoonlijk, zij het par convenance, minstens een paar maanden.

Niet zelden echter ziet men mannen of vrouwen hunne echtgenooten, met wie zij in innigē liefde geleefd hebben, tot aan hun dood betreuren, daarbij van verdere huwelijken afziende en zich geheel aan hunne kinderen wijdende.

Overigens worden meestal ook alle voorgenomen festiviteiten, enz. gedurende het eerste jaar na het afsterven door de naaste familiebetrekkingen uitgesteld.

Ook moeten wij u nog wijzen, op de dikwijls en terecht veroordeelde betreurenswaardige gewoonte der Javanen, die trouwens ook door alle andere Mohammedanen gevolgd wordt, om iederen overledene zoo spoedig doenlijk, in elk geval binnen 24 uren en altijd vóór den ondergang der zon, de soeroeping srengenge, te begraven.

Iemand, die een paar uren vóór het invallen van den avond, den laatsten adem heeft uitgeblazen, ziet men niet zelden, wanneer de betrokken familieleden het daartoe benodigde slechts hebben kunnen gereed krijgen, reeds vóórdat de zon geheel is ondergegaan op zijne laatste rustplaats bezorgd.

Dat door zulk eene vlugge begrafenis, waarbij het doodge-

1) Beide benamingen gelden zoowel voor bestorven als voor onbestorven weduwen. Onder wlandjar echter verstaat men meer speciaal weduwen, die nog geene kinderen hebben gehad.

waande lichaam soms nog warm grafwaarts wordt gedragen, menige schijndode een vreeselijk einde gevonden heeft, behoeft zeker geen verder betoog. Bij de opruiming van oude inlandsche graven is het dan ook geen zeldzaamheid, dat het daarin bewaarde gebeente in zoodanigē orde en ligging gevonden wordt, dat daaruit maar al te duidelijk blijkt, welken vreeselijken doodsstrijd de ontwaakte schijndode onder den grond gevoerd moet hebben!

Zulk een maatregel, als bedoelde vlugge begrafenis, mag in heete landen als Arabië, waar de ontbinding als het ware dadelijk op den dood volgt, in elk geval spoedig daarna intreedt, eenig *raison* hebben, doch voor onze Oost zoude het in verreweg de meeste gevallen zeker wenschelijk wezen, indien hierin verandering kon worden gebracht.

Want, dat de begrafenis overdag geschiedt is begrijpelijk, doch waaraan, hier althans, de gewoonte van het vlug, ja bijna onmiddelijk begraven moet worden geweten, is niet met juistheid op te geven of bekend. Een menschenlijk toch, vooral dat van een geloovige, behoort niet tot de onreine zaken, *nadjis* of *charam*, waarvan de *Qoran* spreekt, zoodat wij hierin niet de voldoening aan een godsdienstvoorschrift behoeven te zoeken. Hoogstwaarschijnlijk is dit gebruik van de Arabieren overgenomen, en oorspronkelijk niets anders geweest dan een hygiënische maatregel ter voorkoming van besmetting en verspreiding van ziekten. Hoe het zij — tot nu toe bestaat die gewoonte onder de Javanen nog!

Ten slotte kunnen wij u mededeelen, dat, evenals de christenen zulks op hunne groote feestdagen plegen te doen, ook de Javaan minstens ééns per jaar zijnen dooden hulde bewijst, en wel door de graven zijner afgestorven familieleden van onkruid te zuiveren en er bloemen over te strooien, of kransen op neder te leggen.

Zulks geschiedt in de *poeasa*- of vastenmaand vóór den *baqda-pasa*.

Ook op andere tijdstippen mag de schoonmaak der graven plaats hebben, en wordt zij zelfs als een verdienstelijk werk aangemerkt, maar alleen voor de *poeasa*-maand is zij bepaald voorgeschreven. Dit schoonmaken der graven heet *rërësiq-koeboer*.

En hiermede hebben wij u alles verteld, wat op den dood en de begrafenis van den Javaan betrekking heeft. Wel vallen hier en daar, naar gelang van de plaatselijke gebruiken en gewoonten, kleine verschillen in de voren medegedeelde formaliteiten, enz. waar te nemen, doch in hoofdzaak wordt een afgestorvene onder de Javanen zoo behandeld, als wij zooeven gehoord en gedeeltelijk ook gezien hebben.

In de gouvernementslanden wordt van het overlijden ook rapport gedaan aan het betrokken desa-hoofd, dat daarvan voor de bijhouding der bevolkingsstatistiek zijner desa aantekening houdt en verder aan het districtshoofd, mede voor hetzelfde doel kennis geeft.

Ook de betrokken pënghoeloe of naib van het district of onderdistrict ontvangt, indien hij de lijkdienst niet zelf geleid heeft, van het overlijden bericht door den geestelijke, die daarbij tegenwoordig is geweest.

Terwijl wij naar een en ander onderzoek deden, is intusschen alles voor de begrafenis klaargemaakt en klaargekomen.

Wij zullen ons bij den treurigen stoet voegen en het zoo ongelukkig aan zijn eind gekomen kind mede de laatste eer bewijzen. Dit zal onzen gastheer en zijnen familieleden en vrienden goed doen, want ook de Javaan is mensch en heeft gevoel, evenals wij, al toont hij dat niet zoo duidelijk of zoo zichtbaar als wij gewoon zijn waar te nemen. Daarbij zullen wij tevens in de gelegenheid zijn, te zien, in hoeverre hetgeen wij zooeven vernamen, waar is.

Hebt gij goed op alles gelet? Zoo ja, dan zult gij wel erkennen, dat onze voorlichter ons geen praatjes voor de vaak heeft verkocht, want wat op het kerkhof plaats heeft gehad, komt geheel overeen met hetgeen hij opgaf.

Wij zullen ons bij onze tehuiskomst maar dadelijk in ons logis terugtrekken, om den assistent-wědana, die dan de belangstellenden recipieëren en met hen aan de sěđėkah-ngěsoertanah deel nemen moet, niet te hinderen.

Ook heden avond zullen wij ons vroegtijdig afzonderen, want dan zal hier de eerste réunie voor het ngadji, dat veertig avonden achtereen zal worden doorgezet, plaats hebben.

Wel zullen wij er, in den voornacht althans, wanneer velen

tegelijk aan het ngadji deelnemen, onze rust aan moeten geven, doch in de gegeven omstandigheden dienen wij er ons wel in te schikken: aanmerkingen als anderszins zouden ons in casu ook alles behalve passen! Ware het kind in den vooravond gestorven of had men het noodige voor de begrafenis niet tijdig klaar kunnen krijgen, zoodat men het lijk één nacht langer boven aarde en in huis had moeten houden, dan zoude deze nacht ook wakende zijn doorgebracht, althans door de familieleden. Bij zulk eene wake, djagongan of leq-leq-an, wordt de tijd meestal ook met lezingen gekort, ofschoon men verscheidene aanwezigen dan ook in druk gesprek over geheel andere zaken kan zien zitten, en daarbij zelfs gekheid kan zien maken.

Doch genoeg!

Wij zullen, nu de ochtend weder aangebroken is, ons maar dadelijk reisvaardig maken en van onzen gastheer en zijne familie afscheid nemen, na hen bedankt te hebben voor de ons verleende gastvrijheid en na hun te hebben verzocht een kleinigheid voor de kidjing van hun kind van ons te accepteren.

En nu wij op 't punt staan van weder de plek te betreden, van waar uit wij deze excursie hebben gemaakt, zullen ook wij van u, geachte lezer, afscheid nemen, in de hoop, dat het u niet tegengevallen zal zijn, ons op dezen tocht te hebben gevolgd.

Zeker hebben wij u veel laten zien, dat u reeds bekend was, en u nog veel meer onthouden, dat uwe belangstelling wellicht had kunnen wekken, doch desniettemin vertrouwen wij, dat onder hetgeen wij u hebben kunnen laten zien en leeren kennen, toch nog genoeg was, dat gij niet wist of kendet.

Hoe het zij, in elk geval hebben wij ons best gedaan, om u alles zoo goed en zoo kwaad als wij konden, bekend te maken en naar juistheid te verklaren, en hopen wij, u hierbij niet verveeld te hebben!

A A N H A N G S E L.

Door de welwillende hulpvaardigheid van den heer Prof. Mr. L. W. C. v. d. Berg te Delft (waarvoor ik ZHGel. hierbij nogmaals mijn oprechten dank betuig), ben ik in staat gesteld, den juisten inhoud van de in dit boek opgenomen donga's, die ik naar de mij door een paar pënghoeloe's en naib's verstrekte javaansche en maleische overzettingen vertaalde, te geven.

De in de ondervolgende vertalingen tusschen haakjes geplaatste woorden staan niet in den arabischen tekst, maar zijn noodig om in het hollandsch een verstaanbaren zin te vormen; overigens zijn deze vertalingen letterlijk.

Do'a ɽa w wil (Donga ta wil).

O God! verleng ons leven, genees onze lichamen, verlicht onze harten, bevestig ons geloof, maak onze werken goed, voorzie ruimschoots in onze levensbehoefden, en breng ons tot het goede, maar verwijder ons van het kwade. Moge God ons en hun vergiffenis schenken door Uwe barmhartigheid, o Barmhartigste der barmhartigen!

N.B. Dit gebed heet ɽa w wil, d. w. z. „verleng”, naar het tweede woord, waarmede het aanvangt.

Do'a salamat (Donga slam ət).

O God! voorwaar wij vragen U zuiverheid in den eeredienst, gezondheid in het lichaam, vermeerdering in de kennis, zegen in de middelen van bestaan, bekeering vóór den dood, genade bij den dood en vergiffenis na den dood. Verzacht onzen doodsstrijd! (Wij vragen U) bevrijding van het hellevuur en mildheid

bij het vorderen van rekenschap. Voorwaar Allah en zijne engelen zegenen den Profeet! O gij, die geloovig zijt, zegen hem en wensch hem heil. De laatste woorden van hun (d. w. z. der engelen) gebed luiden: Voorwaar, eere zij God, den Heer aller schepselen!

N.B. Dit gebed heet salamah (inl. uitspraak: salamat), d. w. z. zuiverheid, naar een der in het begin voorkomende woorden.

Gebed na de huwelijksvoltrekking.

O God! vereenig hen, gelijk Gij het water vereenigt met de sneeuw en met het slijk, door Uwe barmhartigheid, o Barmhartigste der barmhartigen.

N.B. De naam van dit gebed: Donga baqda nikah-akĕn pĕnganten (= gebed na de huwelijksvoltrekking tusschen de verloofden) is half arabisch, half javaansch.

Do'â qoboer (Donga koeboer).

O God! doe Uwe barmhartigheid nederdalen op hen, die zich in de graven bevinden, en behooren tot de muzelmannen en muzelmansche vrouwen, de geloovigen en de geloovige vrouwen. Verhef hen in rang, verdubbel de waarde hunner goede werken, bedek hunne zonden en doe hen het Paradijs ingaan met hunne vaders en moeders. O ziel, die hier rust, keer terug tot uwen Heer, verheugd en begenadigd! Ga in tot Mijne dienaren en ga in tot het Paradijs! Voorwaar, Allah en Zijne engelen zegenen den Profeet! O gij, die geloovig zijt, zegen hem en wensch hem heil! De laatste woorden van hun (d. w. z. der engelen) gebed luiden: Voorwaar, eere zij God, den Heer aller schepselen!

N.B. Dit gebed heet qoboer, d. w. z. graven, naar een der in het begin voorkomende woorden.

Do'â rasoel (Donga rasoel).

O God! geef genadegiften bij het luisteren naar de lessen omtrent de dingen, die onze harten omkeeren door het lezen van Uw boek (d. w. z. den Koran). Verwijder van de blikken van ons verstand het wijde kleed van verwarring der zorgeloosheid wegens de smartelijkheid van Uwe bestraffing. Schenk rust aan onze zielen. De schoonste hoop is de hoop op het voorrecht van door U te worden beloond. Doe ons behooren tot hen, die de waar-

heid zoeken, die naar de gerechtigheid verlangen, die zich op hunne verbetering toeleggen en die nederknielen voor de poort, waardoor Uwe vrienden gaan. (Wij vragen dit alles) wegens de voortreffelijkheid van de ziel der zielen, den heer van de twee vormen van ons bestaan (d. w. z. het lichaam en de ziel), den middelaar van ons dagelijksch leven, het parelsnoer der twee soorten van stoffelijke wezens (d. w. z. de menschen en de geniën); (tot hen die nederknielen) voor den man, die een gesprek heeft gehad op den afstand van twee ellebogen (vergelijk Koran LIII: 9), voor den Profeet, die sprak met duidelijke en ware woorden, den boomstam, den man, die gestempeld is met het zwijgende schrift, hem, die gezag voert op de terreinen der opstanding in zijn geprezen waardigheid, het ontplooide vaandel van den lof, het water der indompeling, bestemd voor den reine, Mohammad, den zoon van 'Abd Allah, den zoon van 'Abd 'al-Mottalib, den zoon van Hâsjim, den zoon van 'Abd al-Manîf. Voorwaar, God en Zijne engelen zegenen den Profeet! O, gij, die geloovig zijt, zegen hem en wensch hem heil. De laatste woorden van hun (d. w. z. der engelen) gebed luiden: Voorwaar, eere zij God, den Heer aller schepselen!

N.B. Dit gebed heet rasoel, d. w. z. gezant, omdat het hoofdzakelijk eene lofrede op Mohammad behelst.

Do'â qonoet (Donga koenoet).

O God! geleid mij met hen, die Gij reeds geleid hebt; bewaar mij met hen, die Gij reeds bewaard hebt; verkies mij onder hen, die Gij reeds uitverkoren hebt; zegen mij met hen, aan wie Gij reeds zooveel gegeven hebt; red mij van het kwaad, dat Gij over mij besloten hebt! Voorwaar, Gij zijt degeen, die besluiten neemt, en tegen Wien geene besluiten genomen worden! Voorwaar, niemand kan vervallen, dien Gij hebt uitverkoren en niemand kan verheven worden, wiens vijand Gij zijt! Wees gezegend, o, onze Heer, en verheerlijkt! Wij vragen U om vergiffenis, o God! en wij bekeeren ons tot U! Moge God Zijn zegen schenken aan onzen meester Mohammad, den ongeletterden Profeet, en aan zijne familie! Moge Hij hem begunstigen en genadig zijn.

N.B. Eene eenigszins afwijkende formule voor den qonoet is te vinden in den Minhâdj at-Talibîn, I. p. 455, 456. Over het gebruik der formule, zie Ibid. p. 83, 123.

Do'a talqîn-al-majjit (Donga tlëkim).

In naam van God, den Barmhartige en Goedertierene! Eere zij Hem, die verheven is door Zijne almacht en Zijn blijvend bestaan, en die Zijne dienaren bedwingt door middel van den dood en het verdwijnen! Elke ziel zal den dood ondergaan, en eerst op den dag der opstanding zult gijlieden uw loon ontvangen. Hij, die alsdan onttrokken wordt aan het hellevuur en binnengebracht in het Paradijs, is gered. Wat is het leven op deze wereld anders dan een bedriegelijk voorwerp. Wij hebben U van stof gemaakt, tot stof zullen Wij u doen terugkeeren, om u ten laatste weder aan het stof te onttrekken, o dienaar van God, zoon van een dienaar van God! Dit is het laatste station van uw wereldsch bestaan, en het eerste station van uw eeuwige leven. Denk aan de verbintenis, welke gij bij uw leven hebt aangegaan, dat gij zult getuigen, dat er geen ander Opperwezen is dan God alleen, die geene deelgenooten heeft, de Eenige, de Eeuwige, de Enkelvoudige! Gij zult getuigen, dat Mohammad is Zijn dienaar en Zijn gezant. Hij heeft hem gezonden op den weg der zaligheid en in den dienst der waarheid, om hun den ganschen eeredienst te doen kennen, hoe afkeerig de heidenen daarvan ook mogen zijn. Gij zult getuigen, dat de dood, de graven, de vragen van Monkar en Nakir, de opstanding, het afleggen van rekenschap, de hemelsche balans, de smalle weg, het Paradijs en het hellevuur, het aanschouwen van Gods bestaan — Hem zij eere en hoogheid! — in het Paradijs, benevens de bemiddeling van den gezant — hem zegene God en zij hem genadig op den dag der opstanding! — allen geloofswaarheden zijn; voorts, dat het uur der zekerheid zal komen, en dat God hen, die in de graven zijn, zal opwekken. Wanneer nu de beide engelen, Monkar en Nakir, tot u komen, zoo behoeft gij niet bevreesd en niet bedroefd te zijn, zij zijn immers beiden schepselen onder de schepselen van God, den Allerhoogste. Wanneer zij u vragen: Wie is uw Heer; wie is uw profeet; welke is uw godsdienst; wat is het richtsnoer van uw leven, waarheen richt gij u bij het gebed, en wie zijn uwe broeders? —, zoo moet gij hun als antwoord toevoegen in duidelijke taal en met een vast geloof: God is mijn Heer, de Schepper aller dingen, en Mohammad is mijn profeet, de meester aller profeten; de Islâm is mijn godsdienst, de beste weg der zaligheid; de Koran is het richtsnoer van mijn leven, het Woord van den Heer aller schepselen; de

Ka'bah is de plaats, waarheen ik mij in het gebed richt, gelijk zich daarheen richtte de uitverkoren Profeet; en de muzelmannen, de geloovigen, zijn de broeders van mij, die een volgeling ben van de Sonnah en de Djama'ah. In die overtuiging heb ik geleefd en in die overtuiging ben ik gestorven. (De engelen zullen antwoorden): En in die overtuiging zult gij ook opgewekt worden, als God het wil, te midden der geredden, want gij behoort tot de geloovigen! Moge God u in uw geloof bevestigen door Zijn onwrikbaar Woord, want door het onwrikbare Woord bevestigt Hij hen, die gelooven, zoowel in deze wereld als in het leven hiernamaals. Eere zij uwen Heer, den Heer der heerlijkheid boven alle beschrijving. Heil zij den godsgezanten en lof zij God, den Heer aller schepselen!

N.B. Talqîn-al-majjit beteekent: den overledene eene instructie geven, d. w. z. hem leeren, hoe hij zal moeten antwoorden op de vragen der doodsengelen Monkar en Nakîr. De Javanen spreken gewoonlijk talkim met een *m* uit. Een dergelijke, iets kortere formule voor den talqîn vindt men bij Lane: *The modern Egyptians*, p. 523—525. In den Minhâdj at-Ṭalibîn I, p. 203 wordt de talqîn voorgesteld als eenvoudig uit de mohammedaansche geloofsbelijdenis te bestaan en te worden uitgesproken, vóór dat de dood is ingetreden. Bij Lane t. a. p. daarentegen is de talqîn een gebed bij het graf, nadat het lijk er in geplaatst werd.

De woorden, waarmede men voor een doode bidt.

Ik bid voor dezen doode vier takbir's als eene verplichting jegens God, den Allerhoogste: God is groot!

N.B. Aldus formuleert men de nîjah bij het gebed voor een overledene. Takbir = het uitspreken der formule: Allaho akbaro, d. w. z. God is groot! (Verg. Minhâdj at Ṭalibîn, I, p. 211, 212).

Do'â (Donga) na het bidden voor een overledene.

O God! vergeef dezen doode en schenk ook ons vergiffenis, wanneer wij begraven worden. Onze middelaar is de gezant van God. Moge God hem zegenen en genadig zijn! (Hij is onze middelaar) door Uwe barmhartigheid, o Barmhartigste der barmhartigen!

N.B. Verg. Minhâdj at-Ṭalibîn, I, p. 213.

Het paard (djaran): vide bladz. 138.

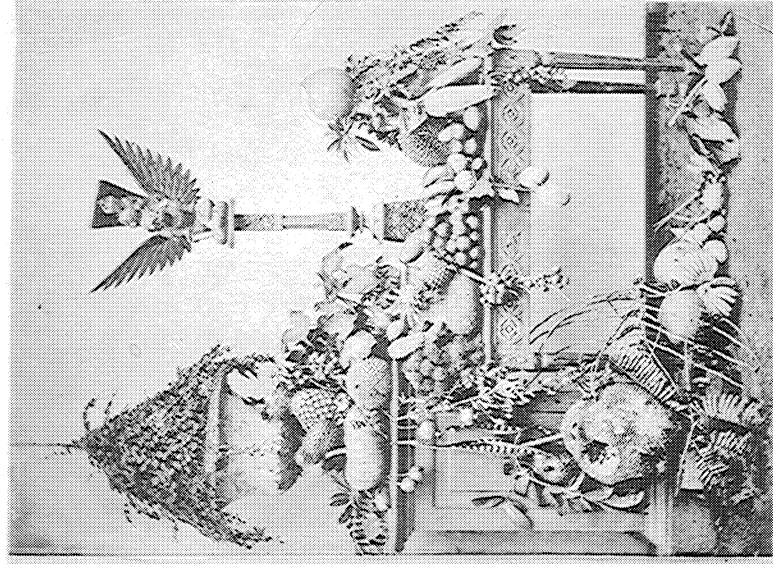
Op regel 17 van boven staat: „zie den Index”, enz., hiervoor leze men: „zie het Aanhangsel onder: het paard (djaran)”.

Van de vroeger bestaan hebbende stoeterijen der javaansche vorsten is de bekendste die op den heuvel Margawati in de residentie Kêdœe in het begin der 17^e eeuw door een der vorsten van het toenmalige rijk van Mataram aldaar in het leven geroepen. Deze stoeterij heeft een der beste javaansche paardenrassen geleverd, doch is langzamerhand geheel vervallen, zoodat thans nog alleen de naam daarvan is overgebleven, welke soms nog gegeven wordt aan paarden in de buurt van genoemden heuvel geteeld.

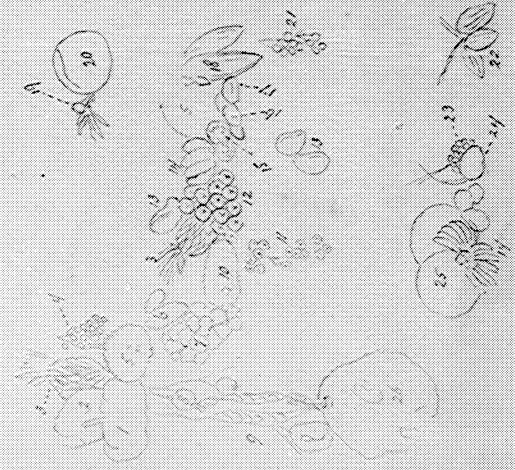
De naam Margawati schijnt een verbastering te zijn van Ngargawati (van Arga = berg, heuvel, top, en Wati = ceintuur, omheining, enz., dus: omheinde, ompagerde berg, enz.).

VERKLARING DER PLATEN.

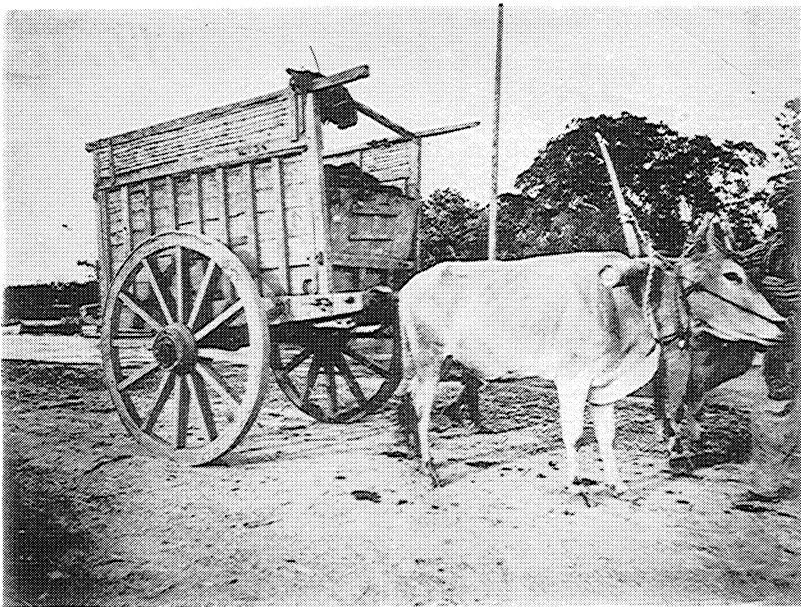
Plaat IX,	vgl. blz. 396 vv.
Plaat X,	» » 418 en 419.
Plaat XI,	» » 455.
Plaat XII,	» » 487 en 311 vv.
Plaat XIII,	» » 489 vv., lees: andidis.
Plaat XIV,	» » 489—490.
Plaat XV,	» » 504 en 499.
Plaat XVI—XVII,	» » 499 vv.
Plaat XVIII,	» » 502 vv.
Plaat XIX—XIXi,	» » 505.
Plaat XX—XXI ^g ,	» » 505 vv.
Plaat XXII—XXVI,	» » 522 vv.

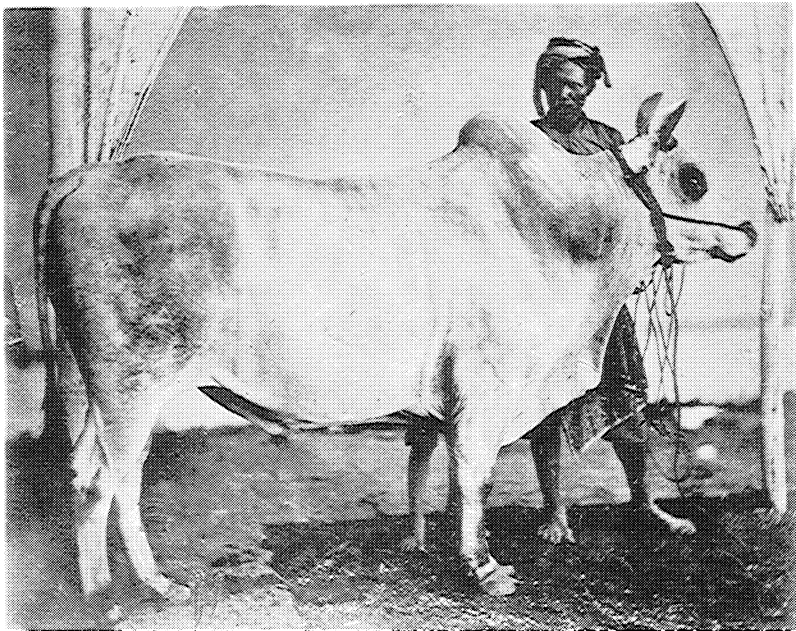
1. *Dra' toh*.
2. *Mangka mlanda*
3. *Mangka*
4. *Moh' djarang*
5. *Dorren*
6. *Pipare*
7. *Kamboelan*
8. *Milima*
9. *Péke*
10. *Tipporang*
11. *Moh' aren*
12. *Manggis*
13. *Palem*
14. *Pisang*
15. *Sr. kaja*
16. *Kawit*
17. *Mangka*
18. *Puntong pisang*
19. *Panua*
20. *Dipsael Boel*
21. *Doe Coe*
22. *Tjoklat*
23. *Menteng (of) Pajitan, volkswagen*
24. *Moh' ronah*
25. *Ka'pa*
26. *Mangka*

Pl. X.

VRACHTKAR MET BESPANNING.

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM

MADOEREESCHE TREKSTIER.

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

VROUWEN, BEZIG MET HET RIJSTSTAMPEN EN WANNEN.

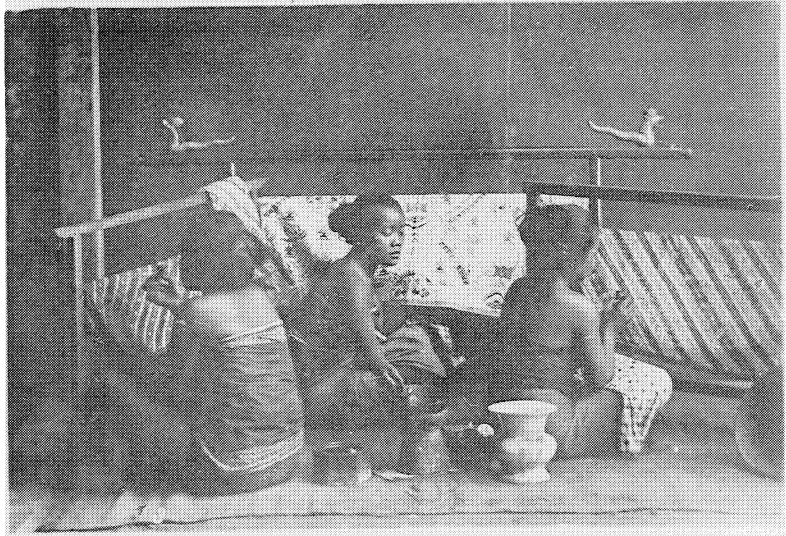

VROUWEN BEZIG MET HET GEREEDMAKEN VAN SPIJZEN.

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

JAVAANSCH E KINDEREN.

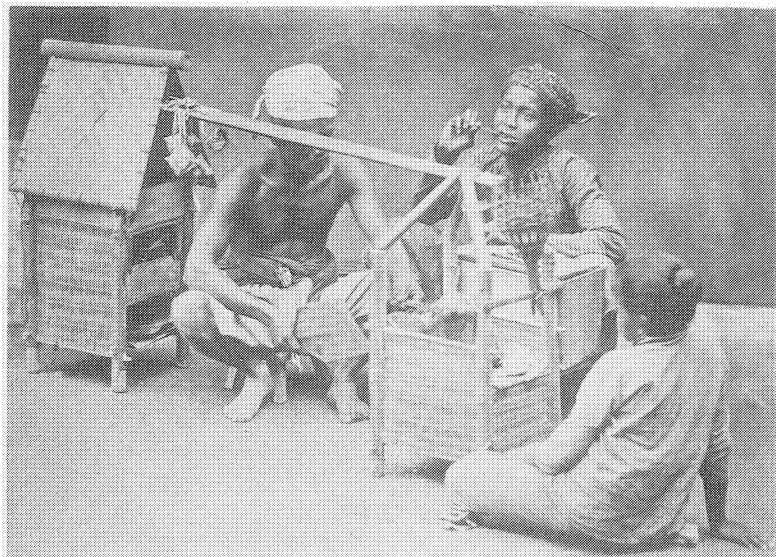
BATIKSTERS.

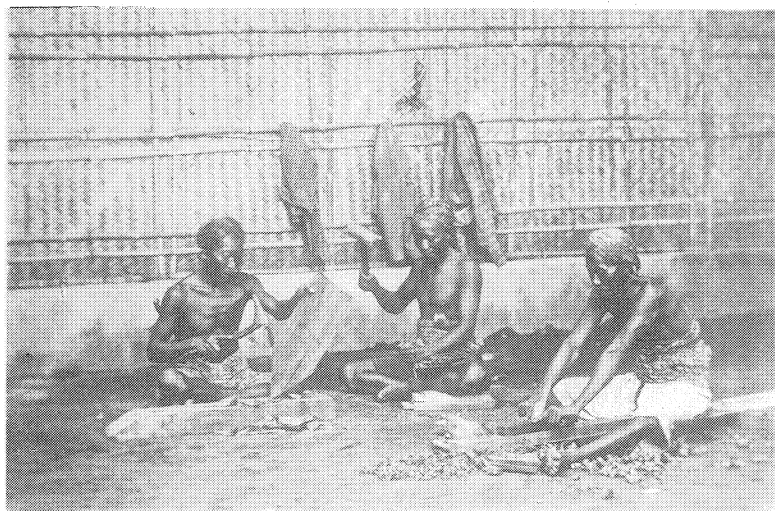
LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM

HET AUDIDIS.

Pl. XIV.

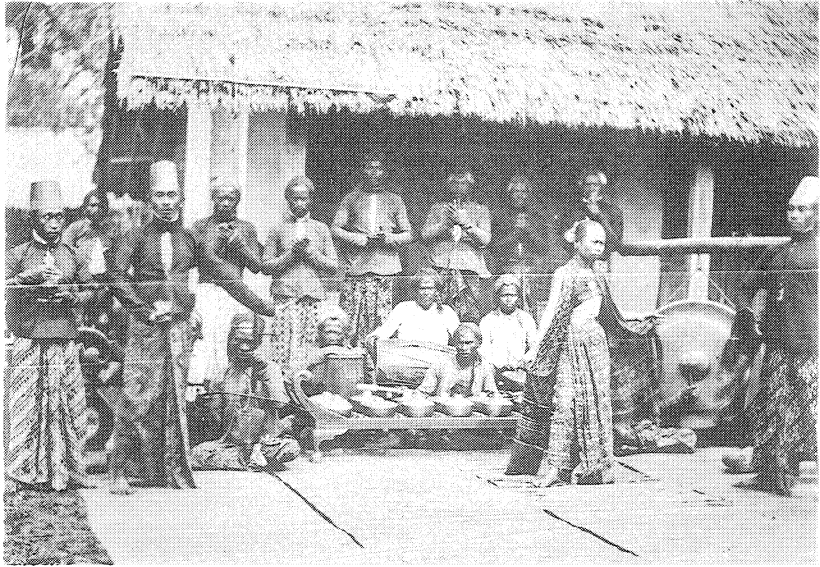
SÊSATE-VERKOOPEL.

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM

TIMMERLIEDEN.

Pl. XV.

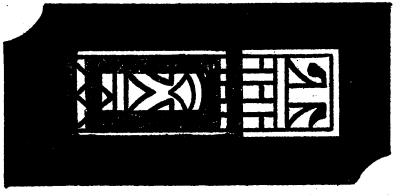
TAJOEBAN.

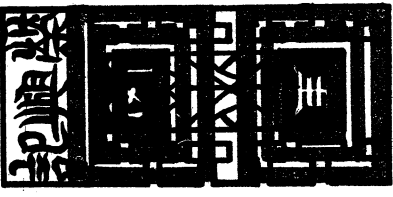
LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

SPEELPARTIJTJE.

Anghoé.

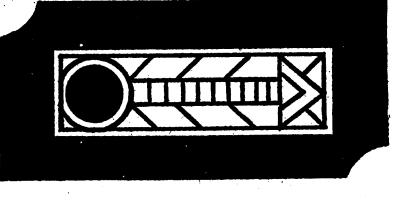
Laúfjan.

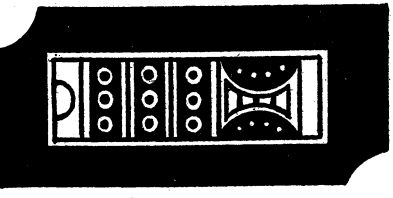
It-ban.

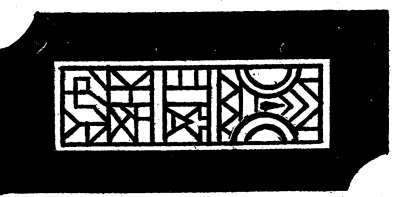
It-tiaú.

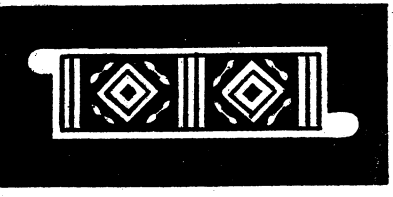
It-kaú.

Pè-hoé.

Dji-pia.

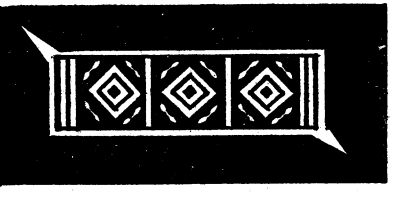
Dji-tiaú.

Dji-ban.

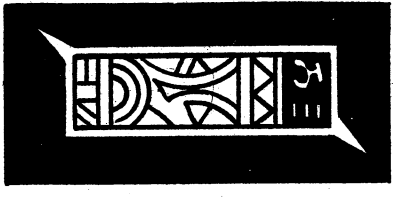
Sa-pia.

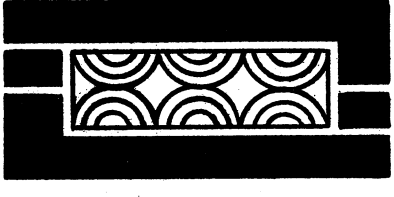
Èmprit.

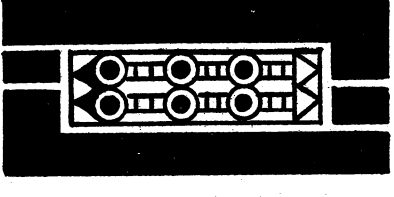
Sa-ban.

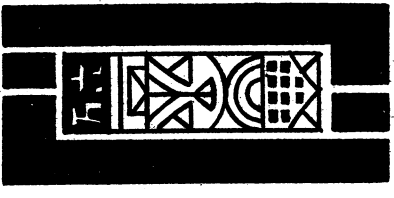
Iak-pia.

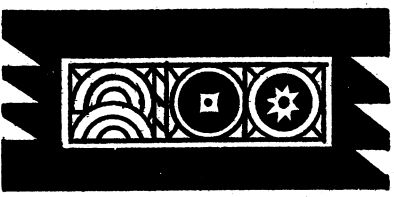
Iak-tiaú.

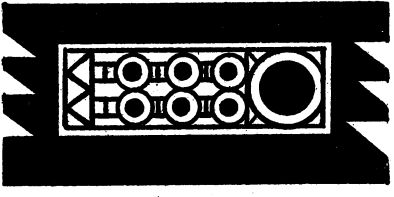
Lak-ban.

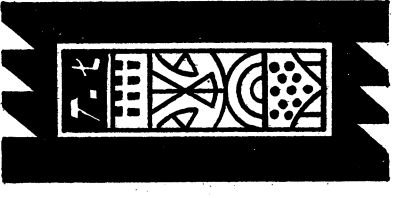
Tjit-pia.

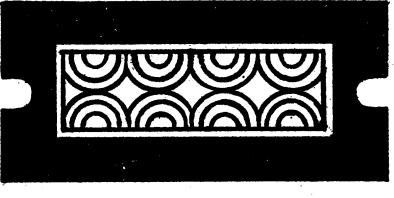
Tjit-tiaú.

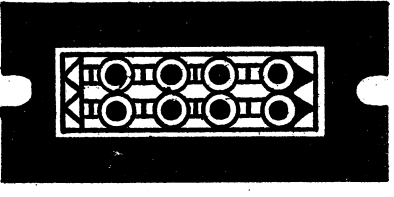
Tjit-ban.

Pè-pia.

Pè-tiaú.

Panójang.

Koetjing.

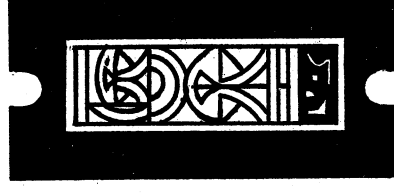
Petaq loro

Bengkoq.

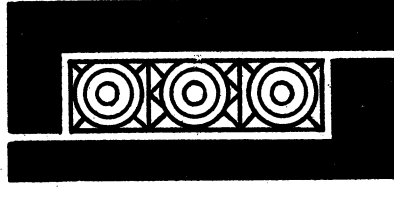
Dji-tépekong.

Petaq téloe.

Sa-goenoeng.

Koúw-pia.

Kérou.

Koúw-tiaú.

Bamboe.

Koúw-ban.

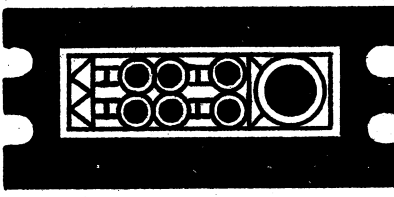
Lak-tépekong.

Goúw-pia.

Bendera.

Goúw-tiaú.

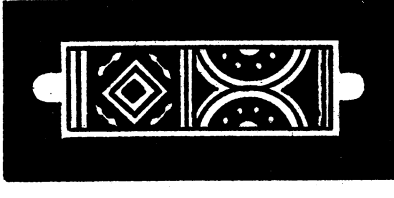
Tjit-so.

Goúw-ban.

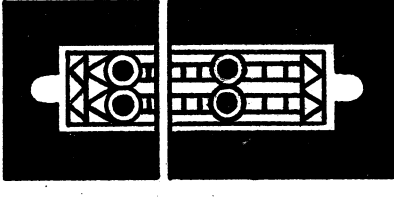
Sisair.

Si-pia.

Woloe.

Si-tiaú.

Manis.

Si-ban.

Bédjat.

Glinding.

Kaú-merah.

Ronggang.

Kantong.

Gosoq.

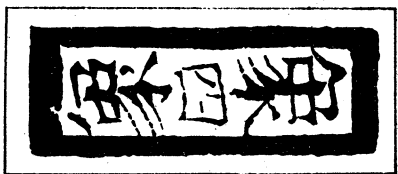
Babi.

Kalong.

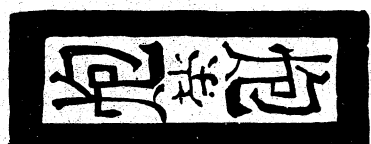
Pinggang.

Konde.

Kaarten van het Ijo-spel.

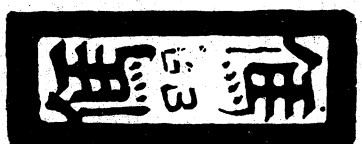
O-tjio

Oei-poa.

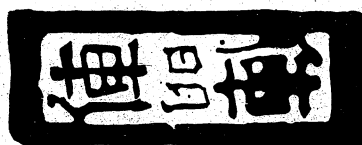
O-soe.

Oei-bè.

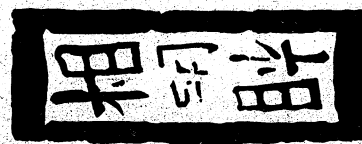
O-koen.

Oei-ki.

Ang-tjoet.

Oei-tjio.

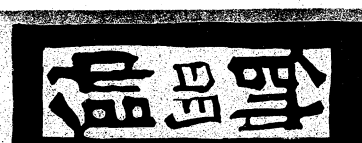
Ang-poa.

Oei-soe.

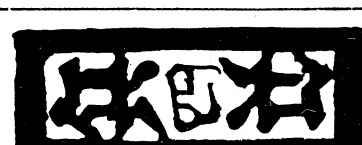
Ang-bè.

Oei-koen.

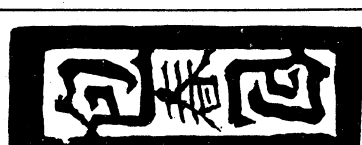
Ang-ki.

O-tjoet.

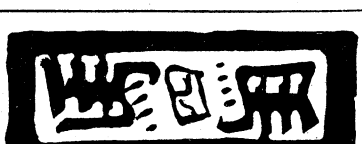
Ang-tjio

O-poa.

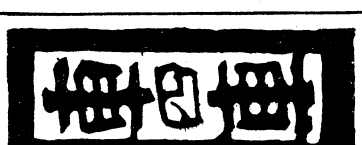
Ang-soe.

O-bè.

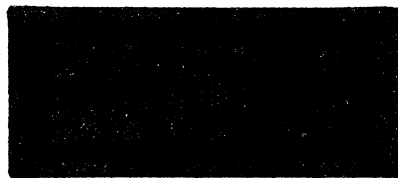
Ang-koen.

O-ki.

Oei-tjoet.

Tjè-soe.

Tjè-tjio.

Tjè-ki.

Tjè-bà.

Tjè-poa.

Tjè-tjoet.

Soe-sek-stel van 28 kaarten.

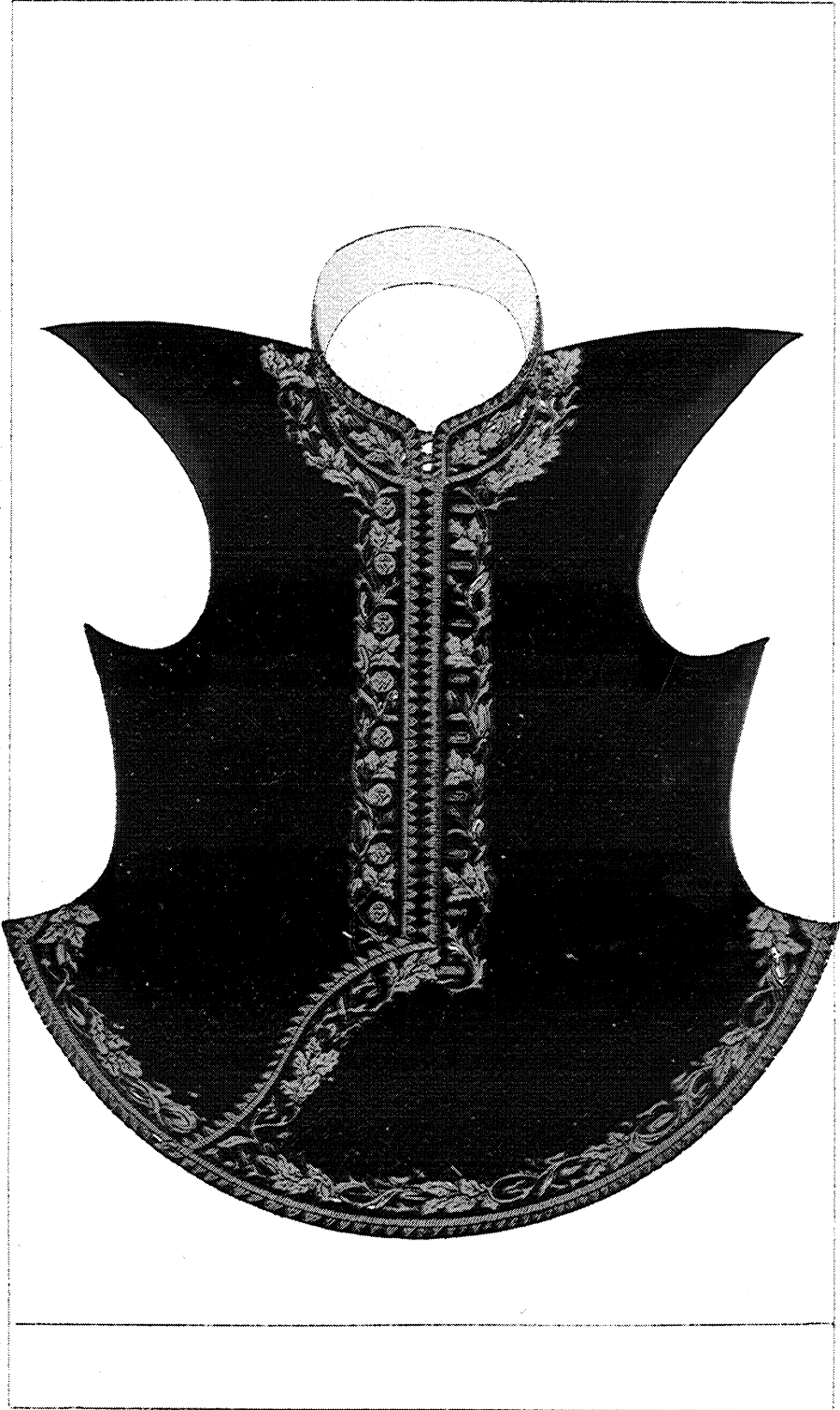
LEZER.

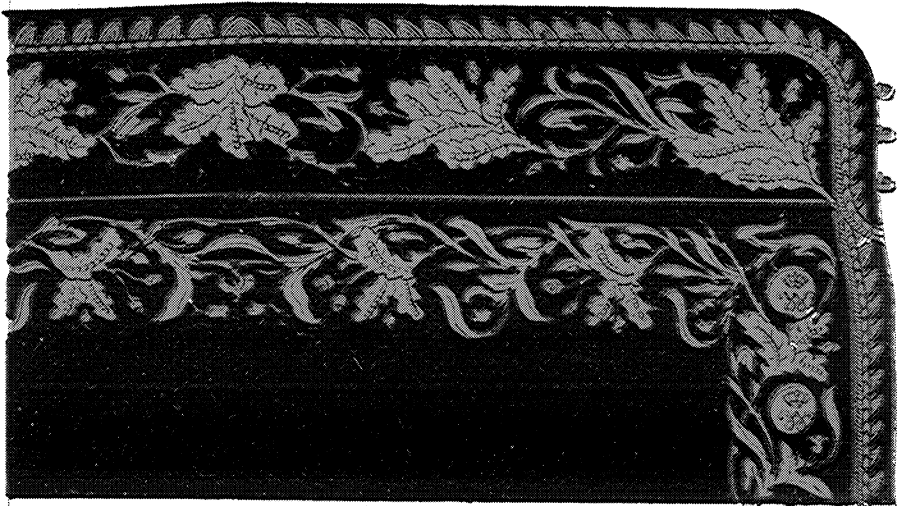
LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

OPIUMSCHUIVERS.

Plaat XIX

Groot-tenue-jas van een regent met den titel „adipati” en begiftend met den gelen „songsong”.

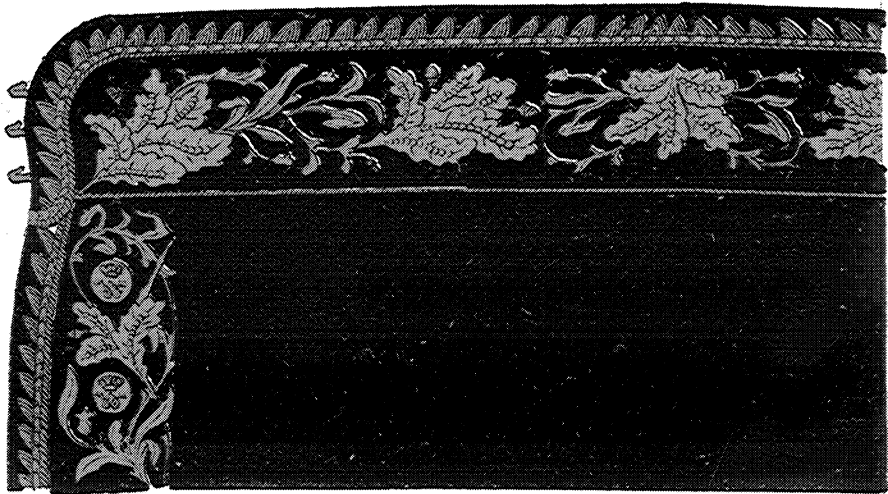

A

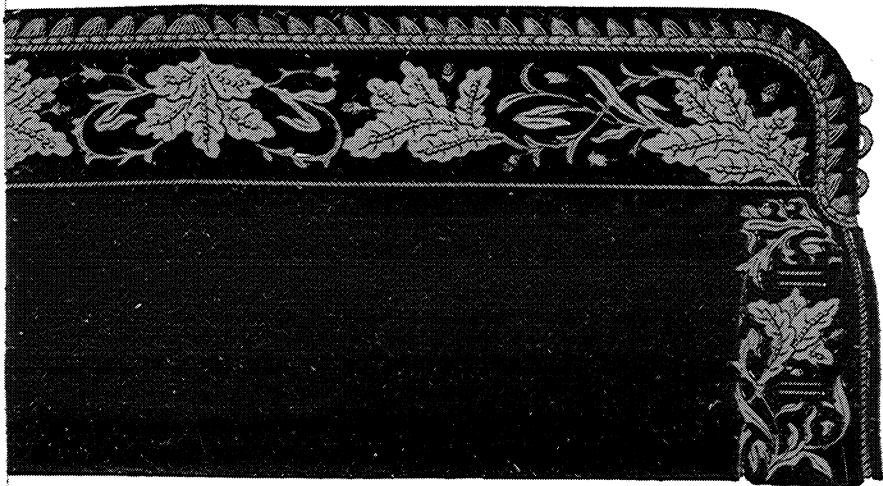

B

A. Kraag van de jas van een regent met den titel „pangeran”.
B. Kraag van de jas van een regent met den titel „pangeran” en beëftigd met den gelen „songsong”.

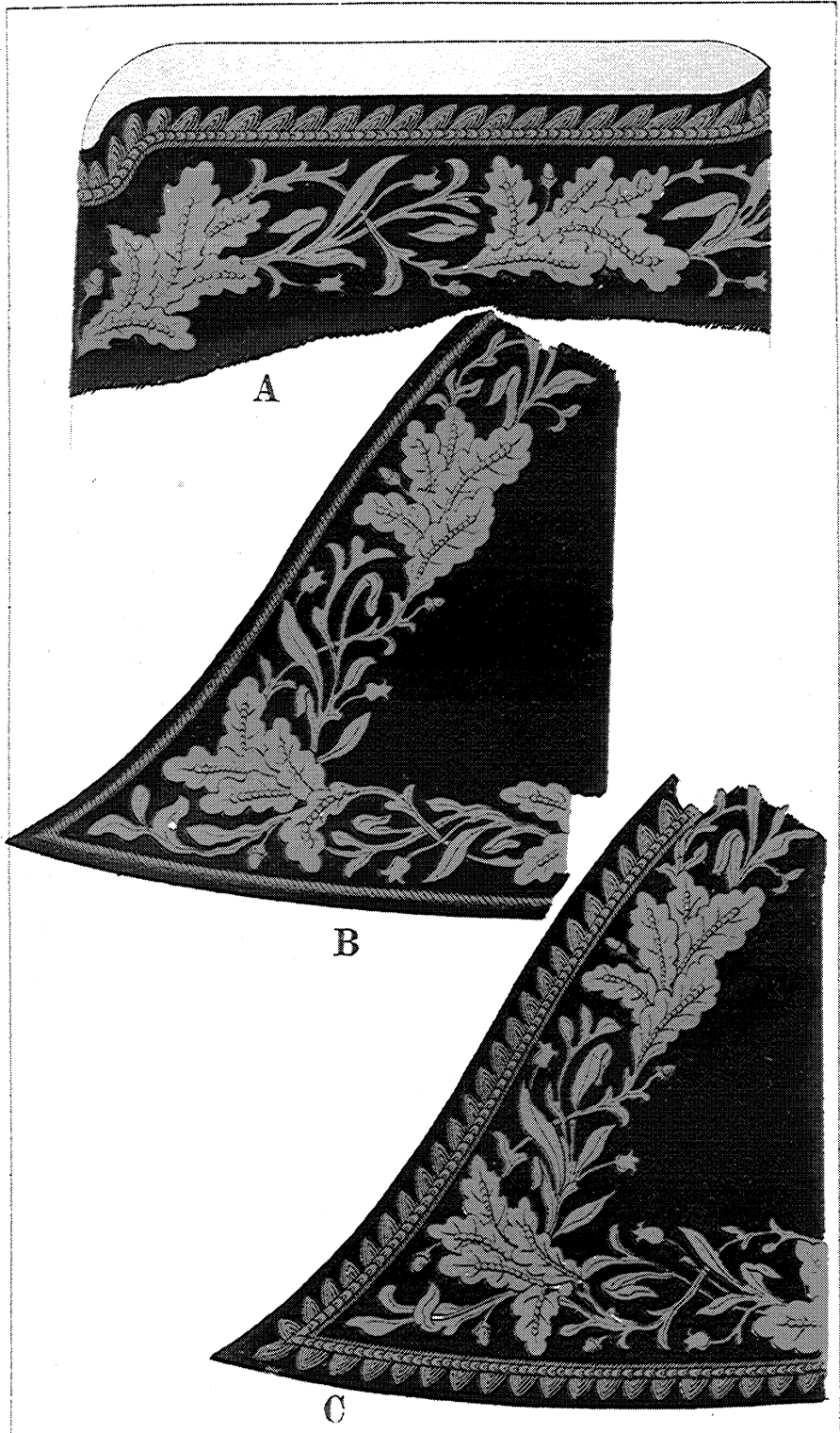

A

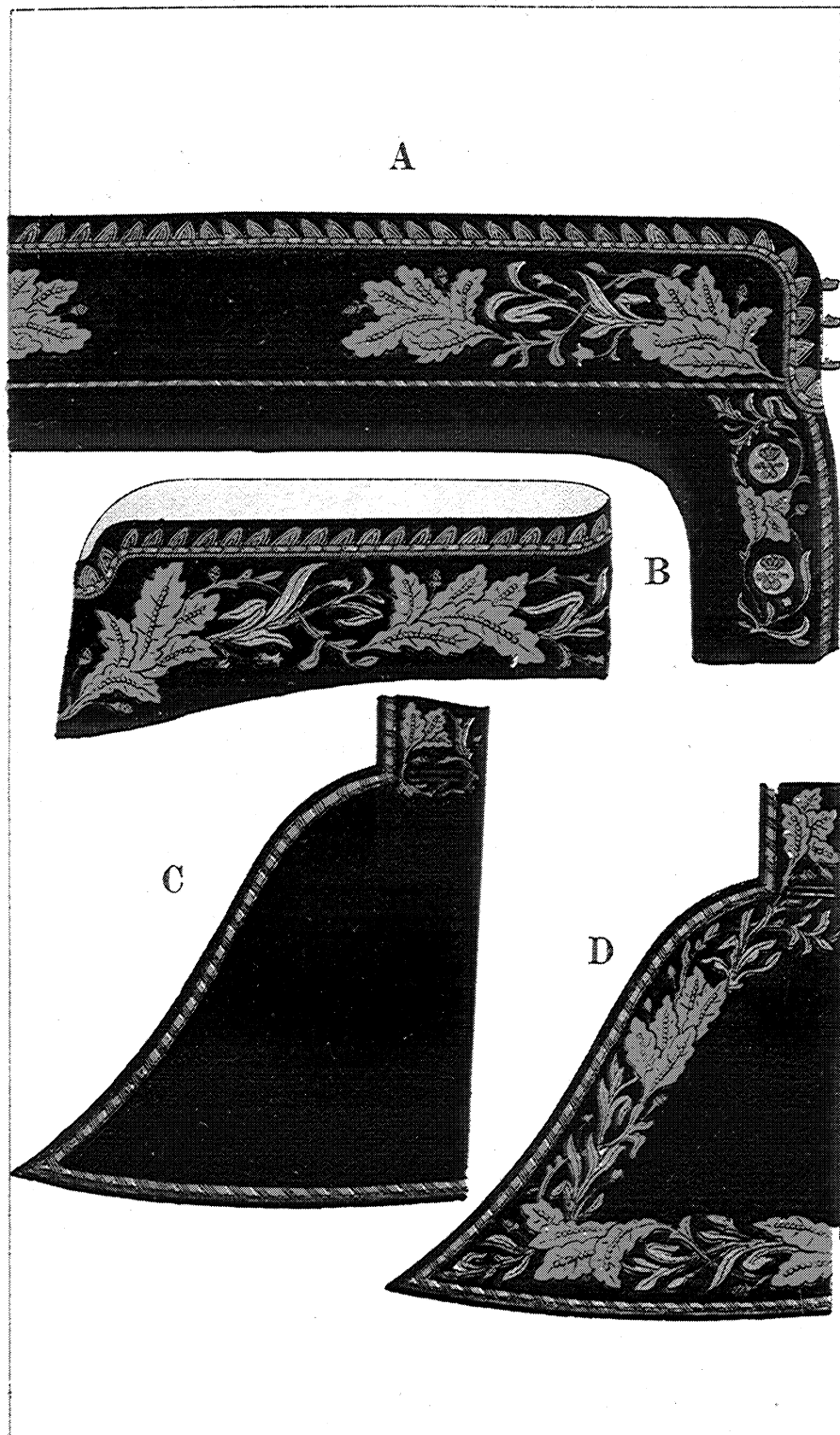

B

A. Kraag van de jas van een regent met den titel „adipati”.
B. Kraag van de jas van een regent met den titel van „toemenggoeng”.

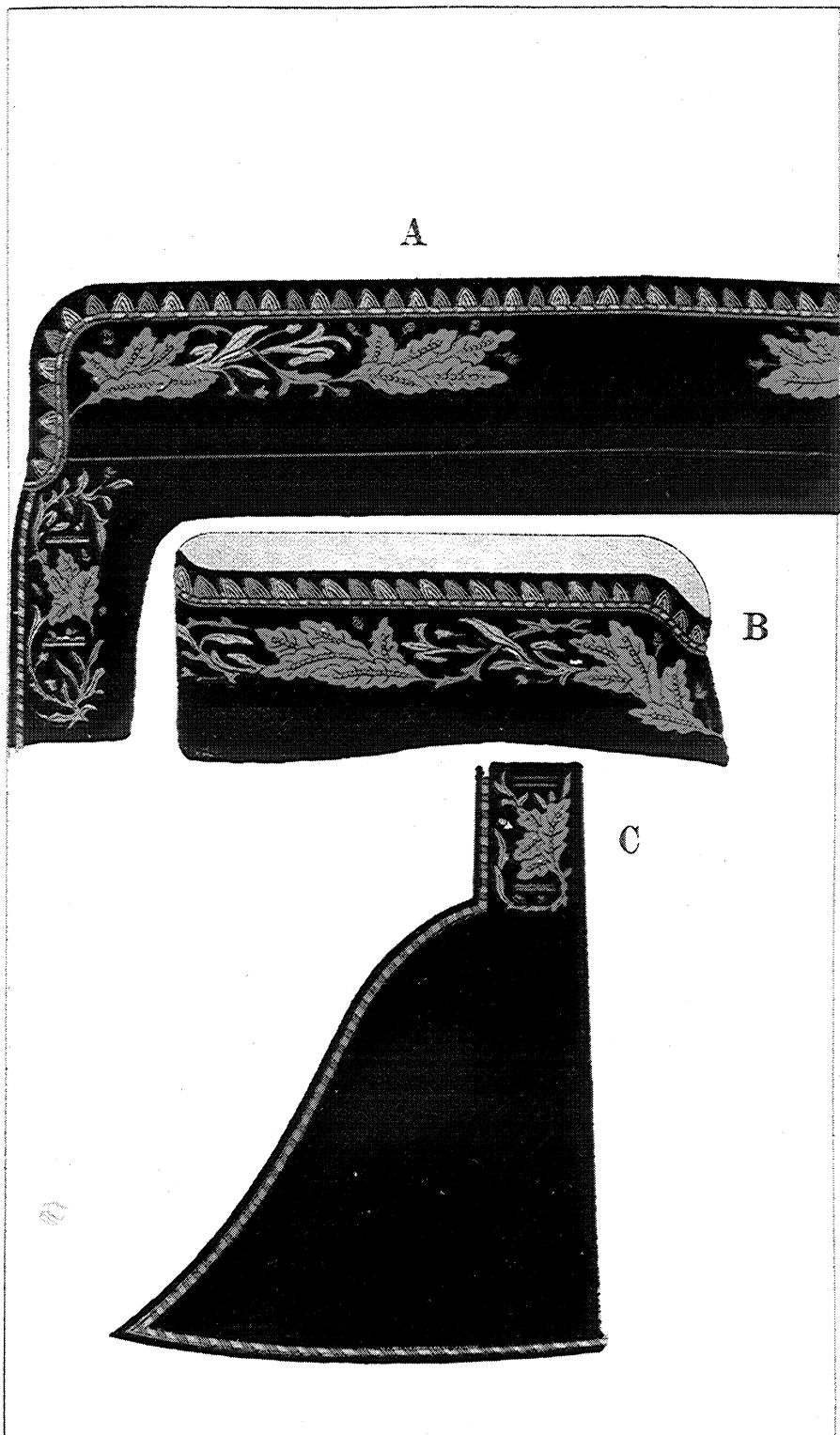
A. Mouw van de jas der regenten onverschillig met welken titel.
B. Eindslippen van regenten met den titel „toemenggoeng”.
C. Eindslippen van regenten met den titel „pangeran” of „adinati”

A. Borduursel van den kraag van een Patih, Fiskaal en Wedana (geheel zilver).

B. Mouw voor de buizen van een Patih, Fiskaal en Wedana.

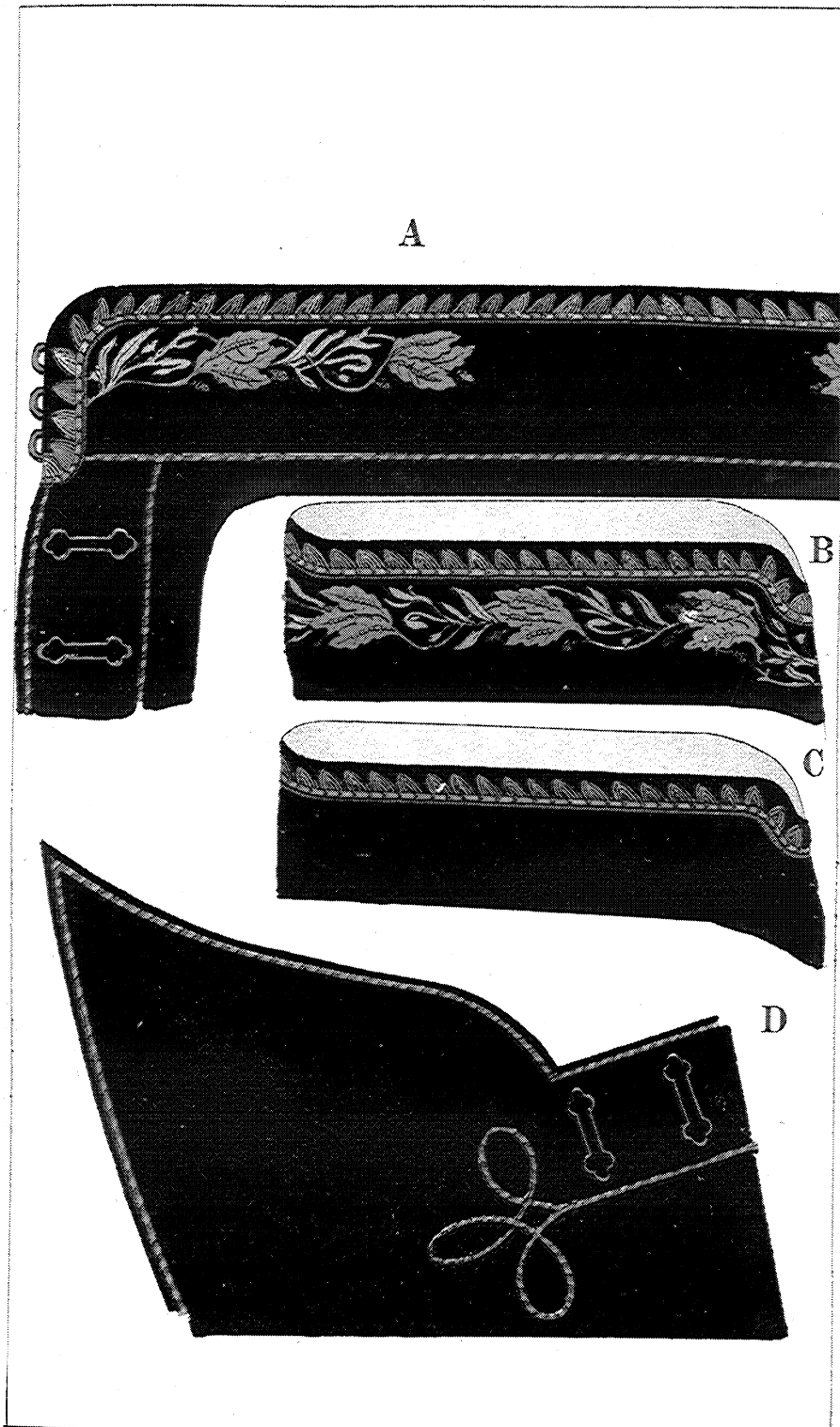
C. Eindslinpen aan de voorzijde der buizen van een Fiskaal en een Wedana.

A. Kraag voor een Ondercollecteur.

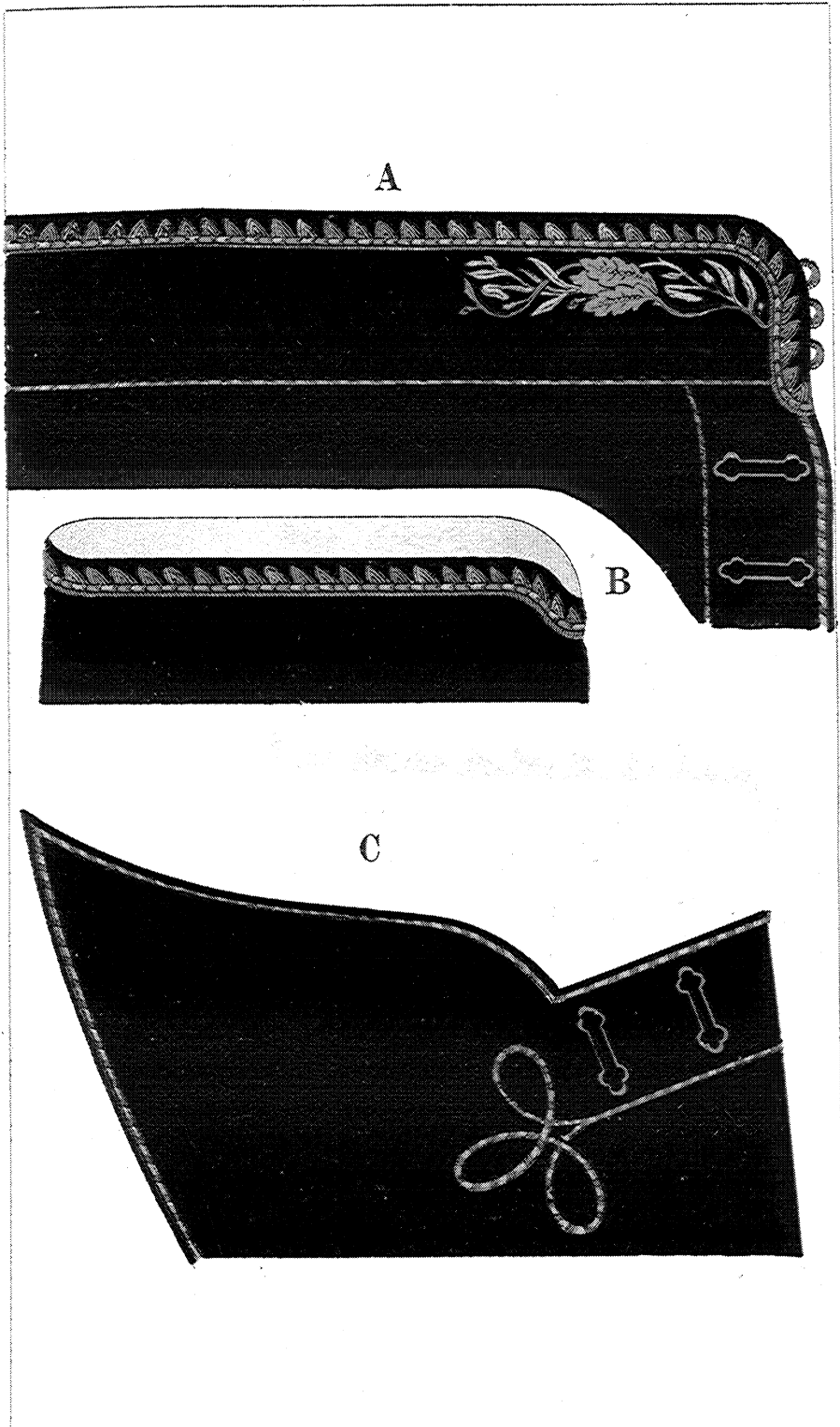
B. Mouw voor een Ondercollecteur.

C. Slijp voor een Ondercollecteur.

A. Kraag voor de buizen van een Djaksa, Adjunkt-djaksa, Onder-distriktshoofd, Assistent-Wedana, Kliwon, Mantri-distrikt en Mantri-kaboepaten.

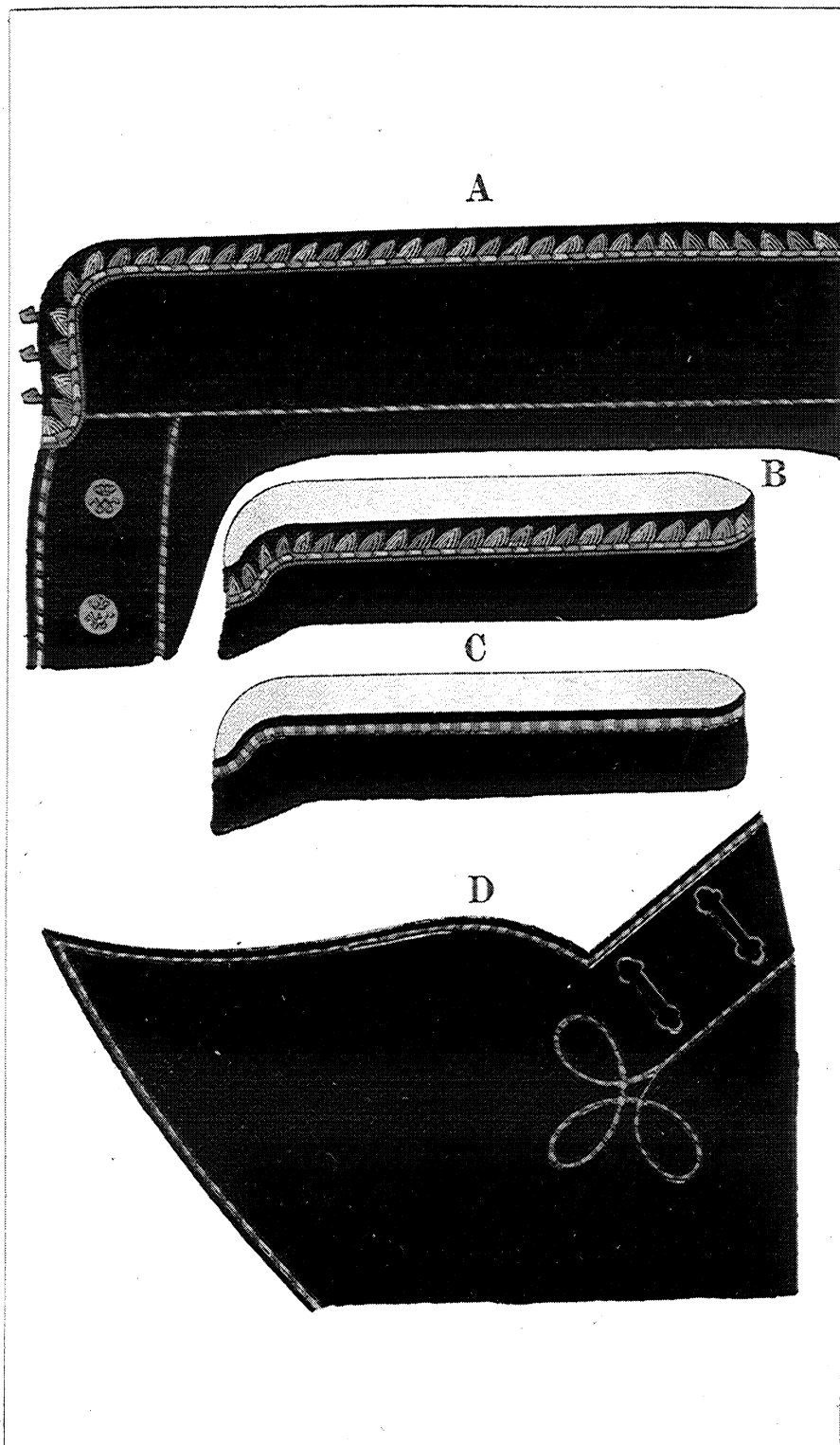
B. Mouw voor een Djaksa.

A. Kraag voor de overige Mantri's.

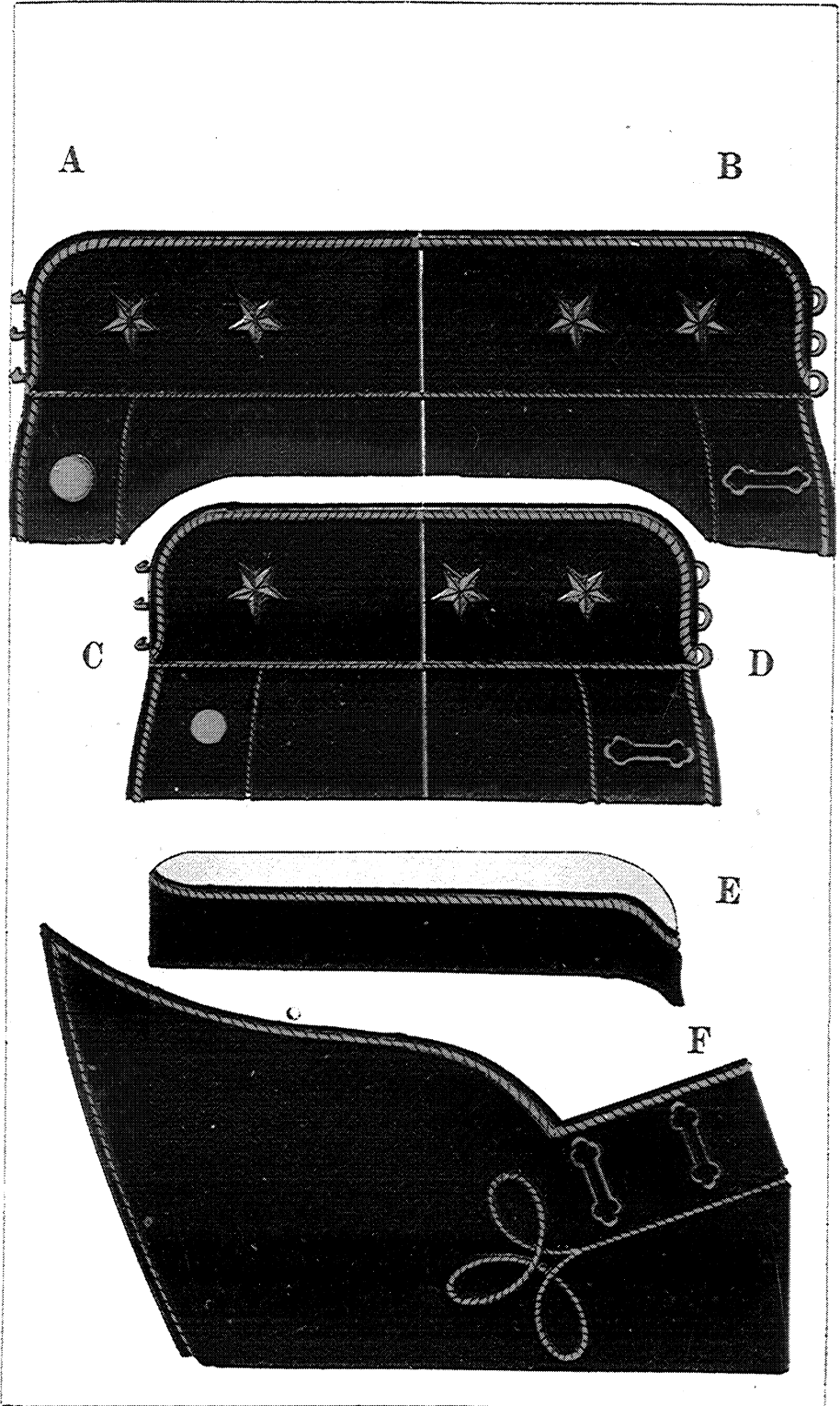
B. Mouw voor de overige Mantri's.

C. Eindelin voor de overige Mantri's.

A. Kraag voor de eerste schrijvers op het residentie bureau en bij den regent (goud) en voor alle andere schrijvers (zilver).

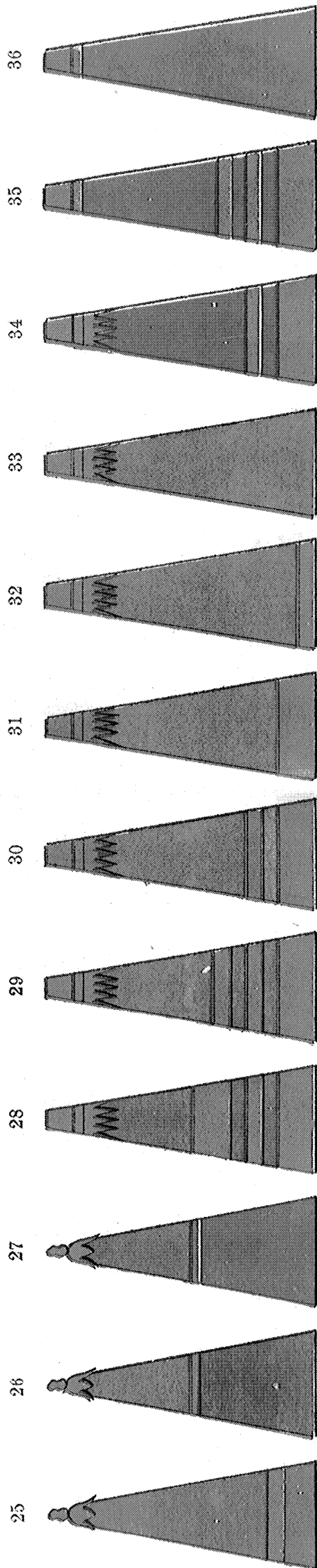
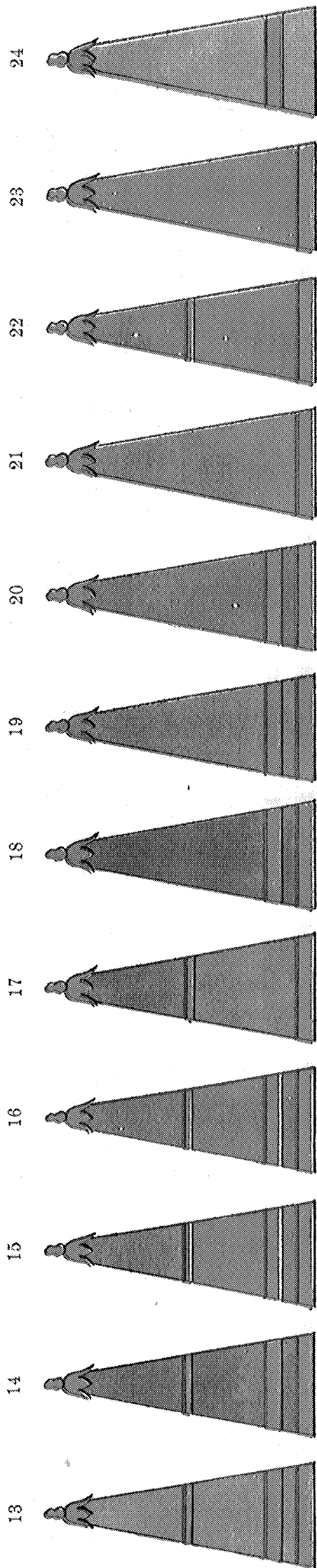
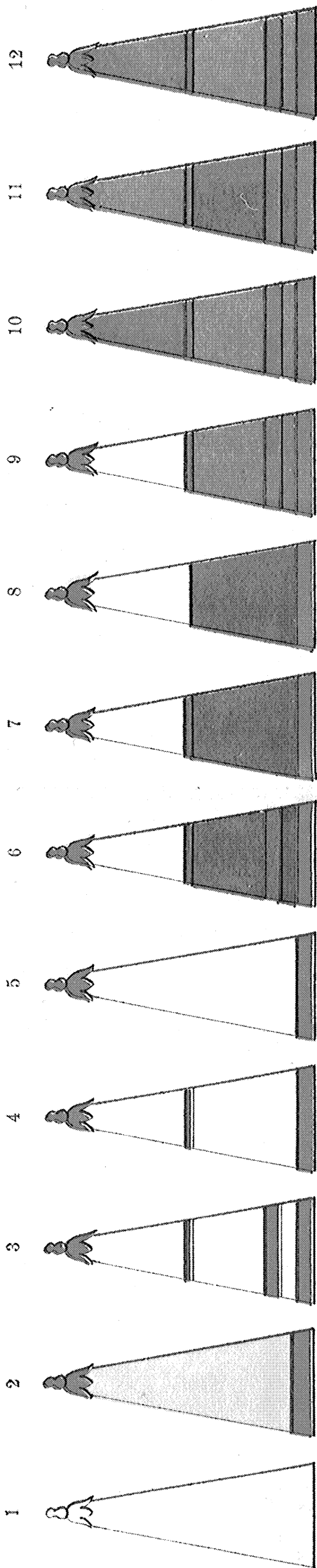
B. Mouw voor bovengenoemden.

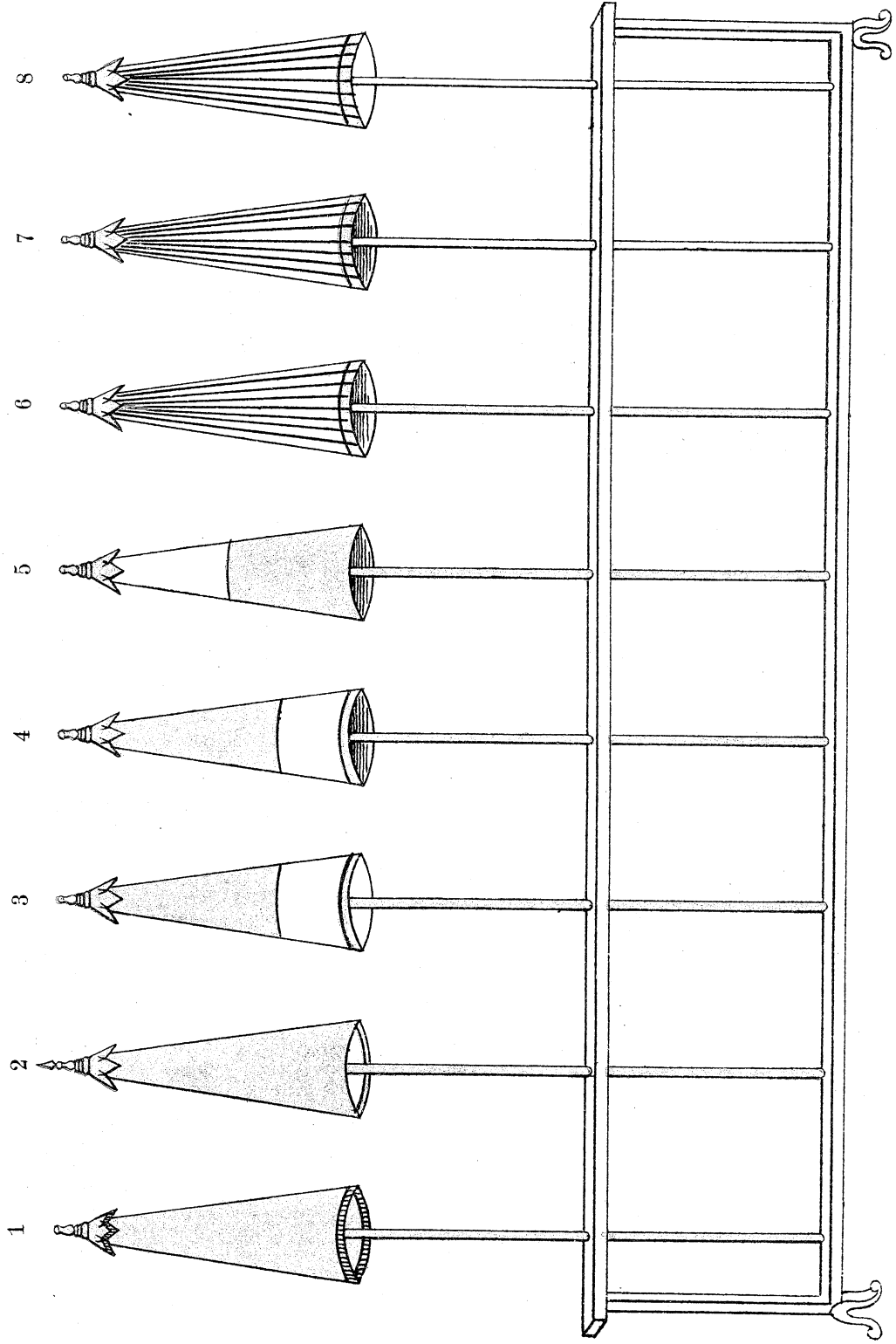
A. Kraag voor den zoon van een Adipati begiftigd met den gelen „songsong”

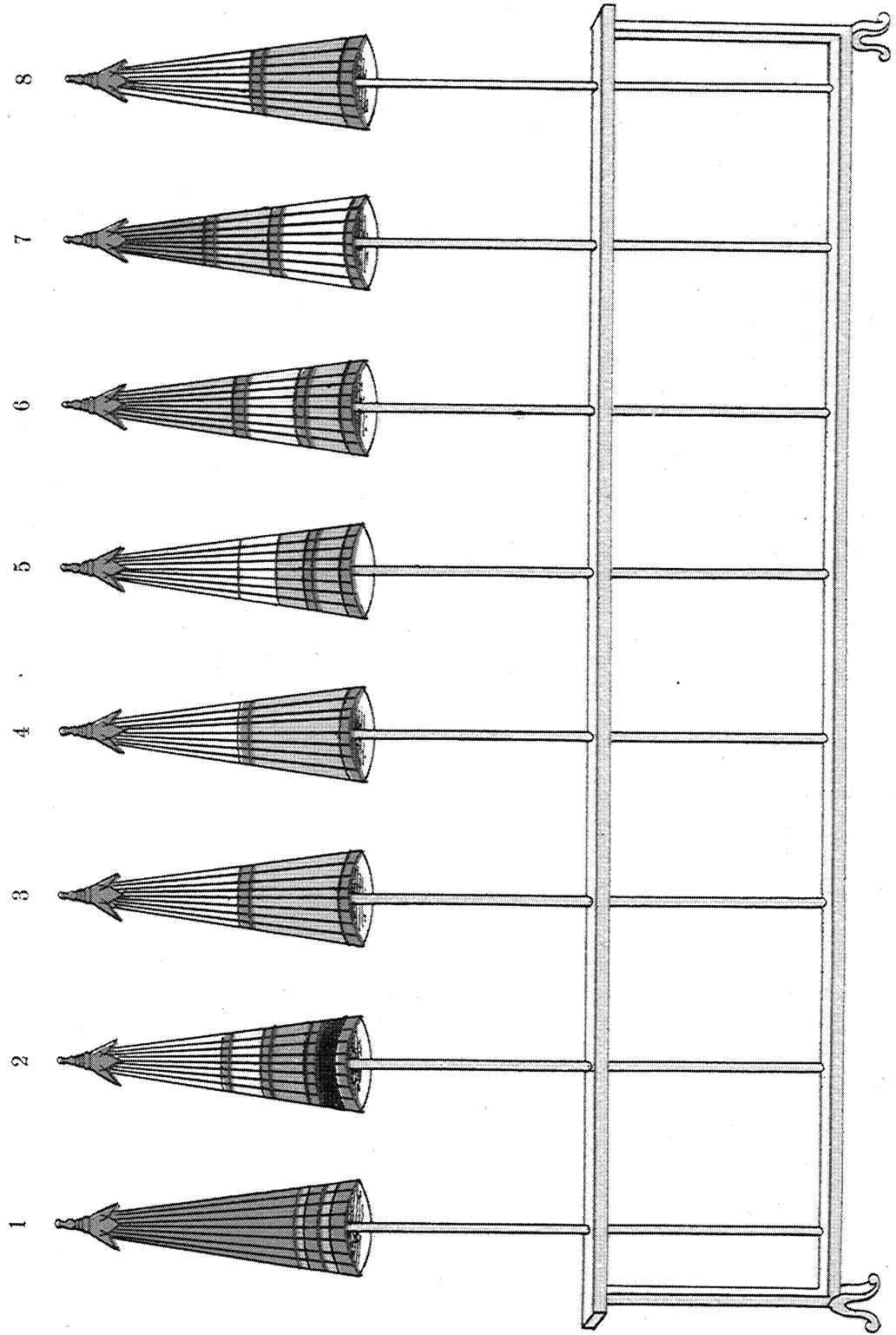
B Kraag voor den zoon van een regent met den titel „pangeran”

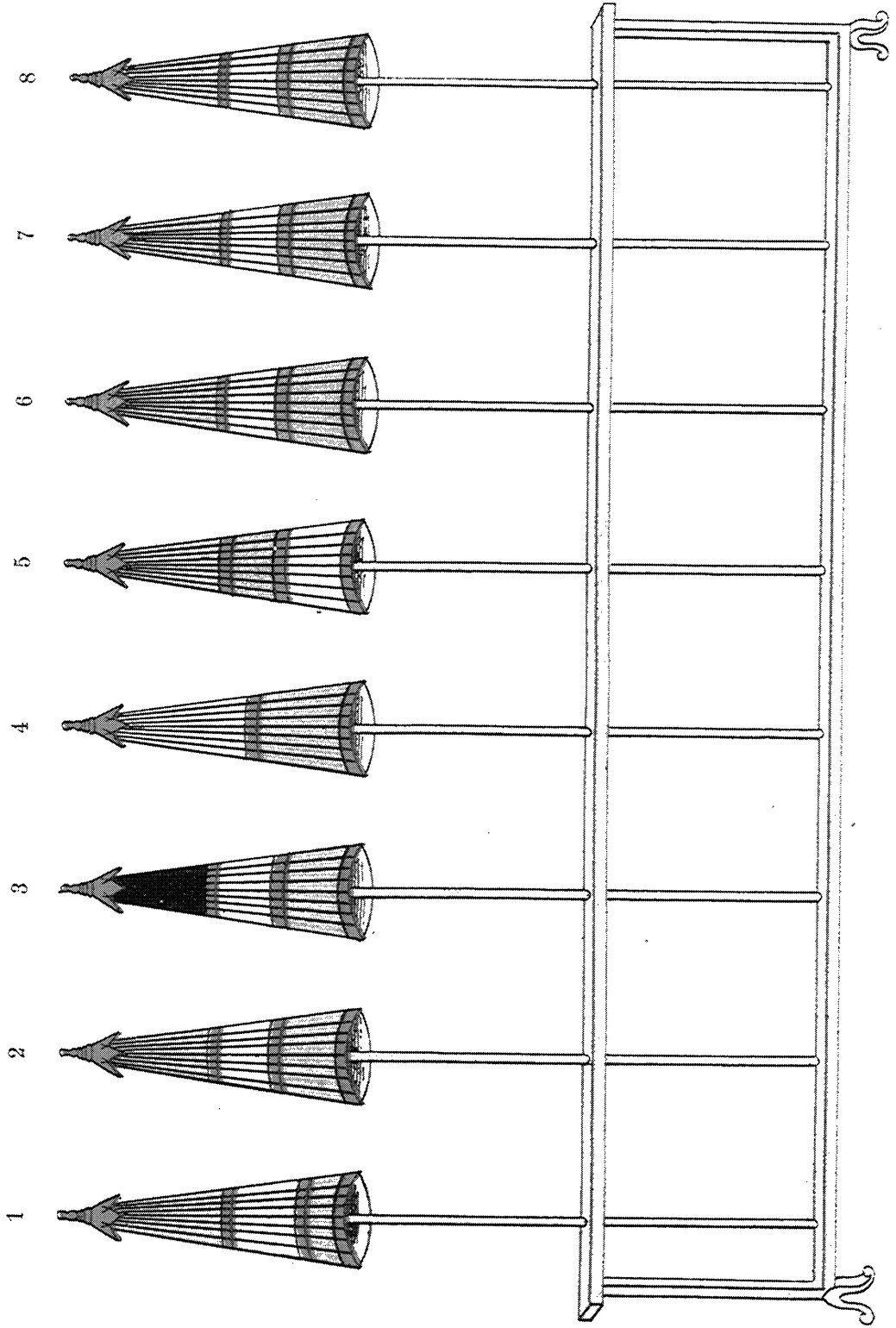
C. Kraag voor den zoon van een Toemengoeng.

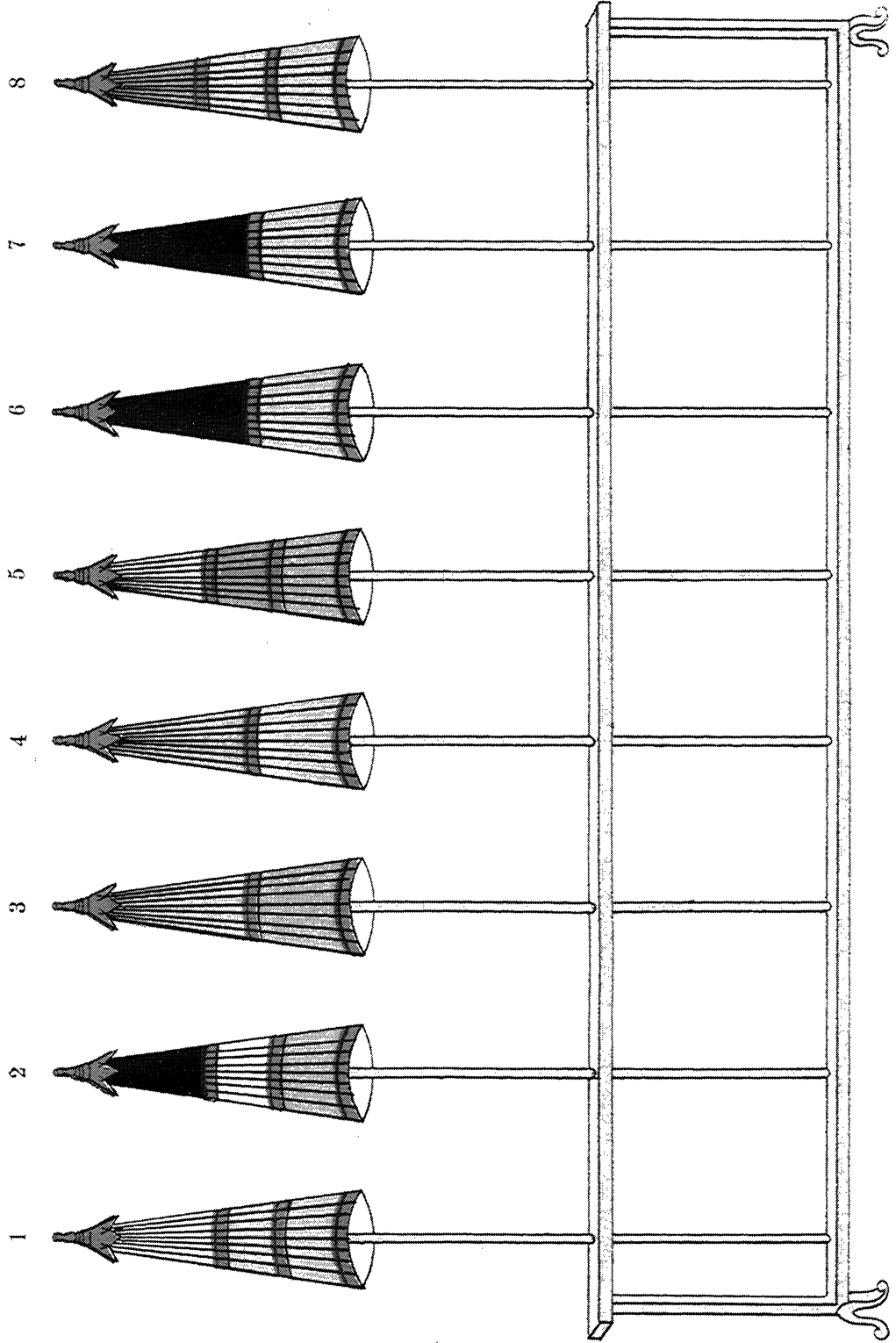

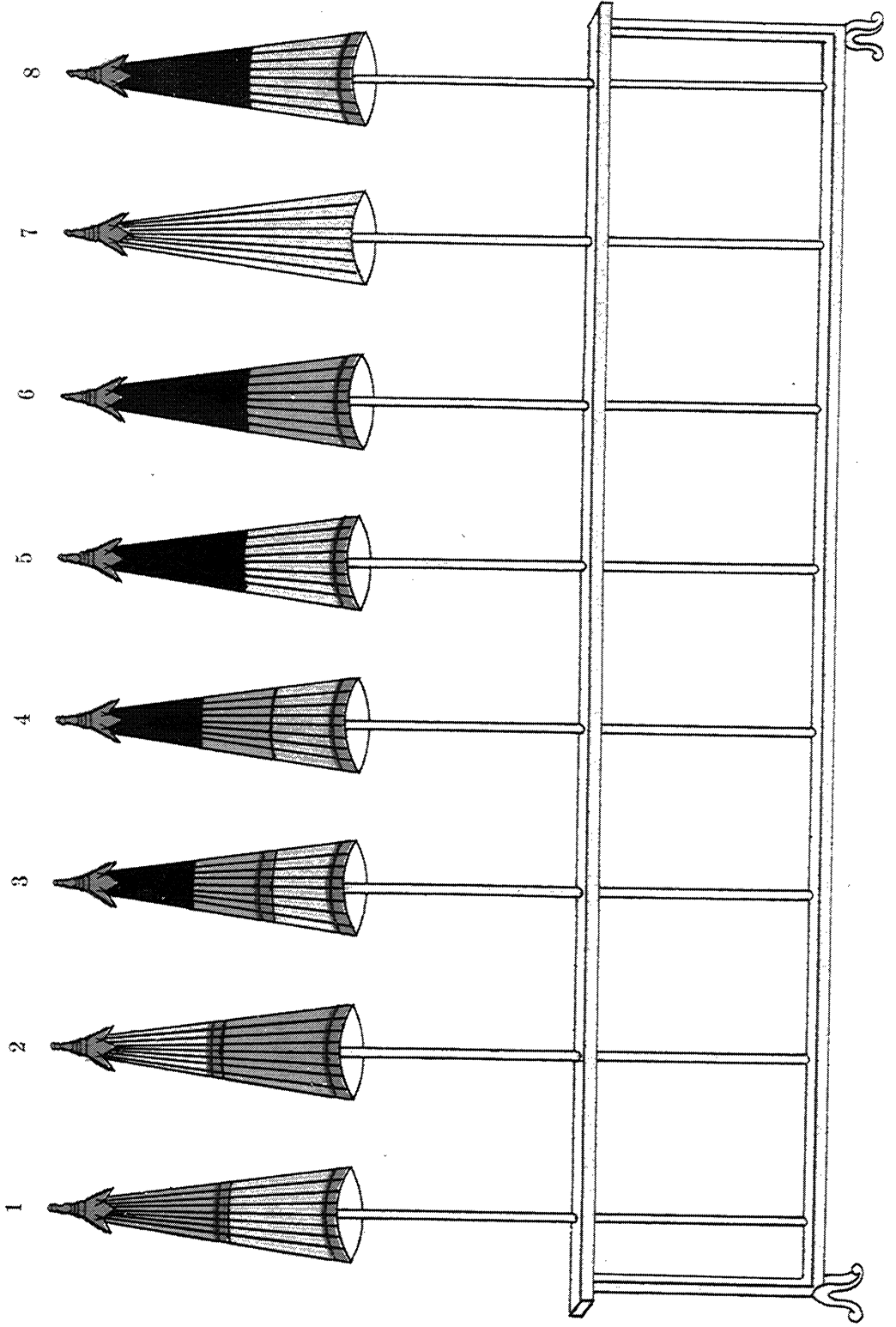
De „songsong's” der inlandische ambtenaren
in de
Gouvernementslanden op Java en Madoera.

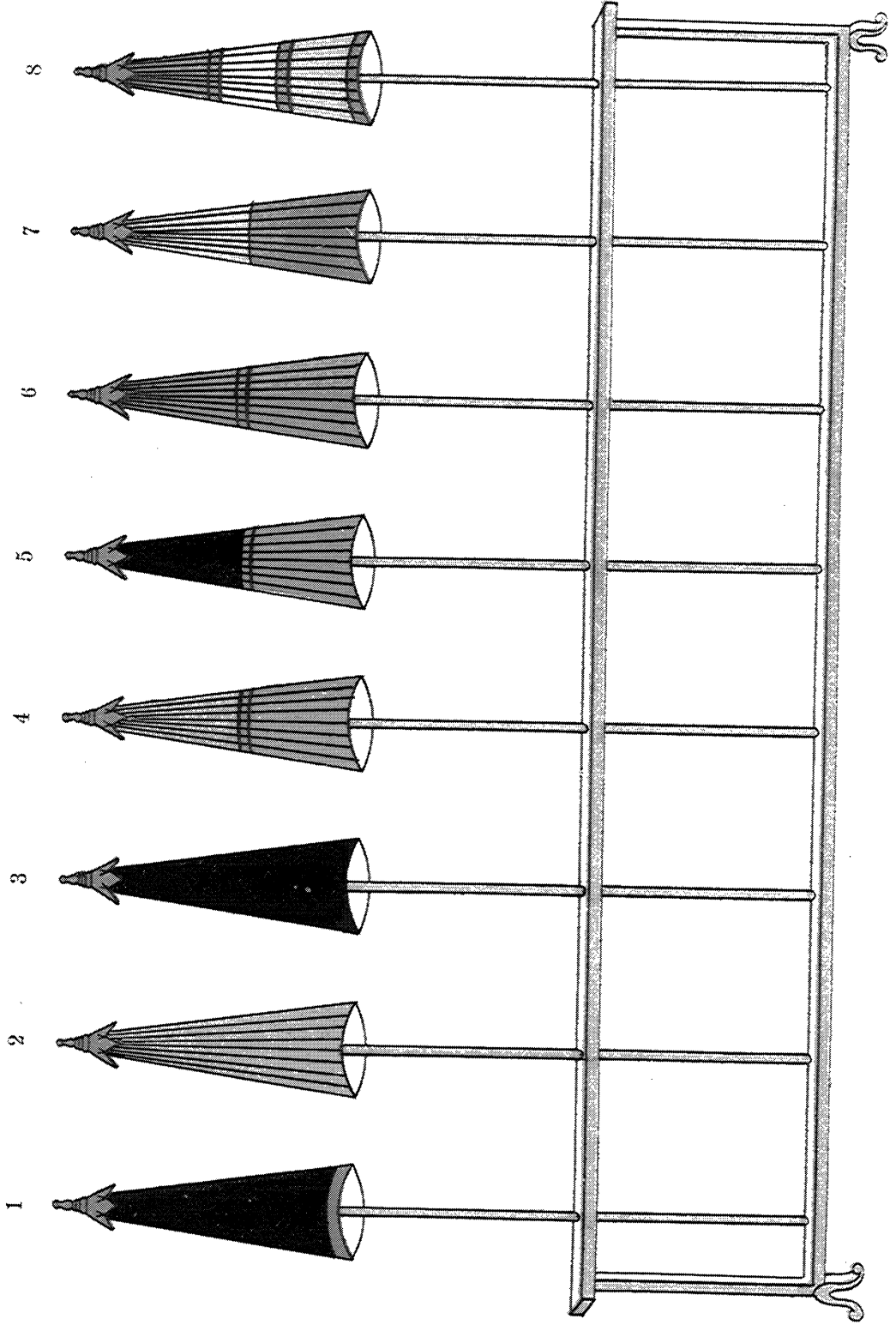

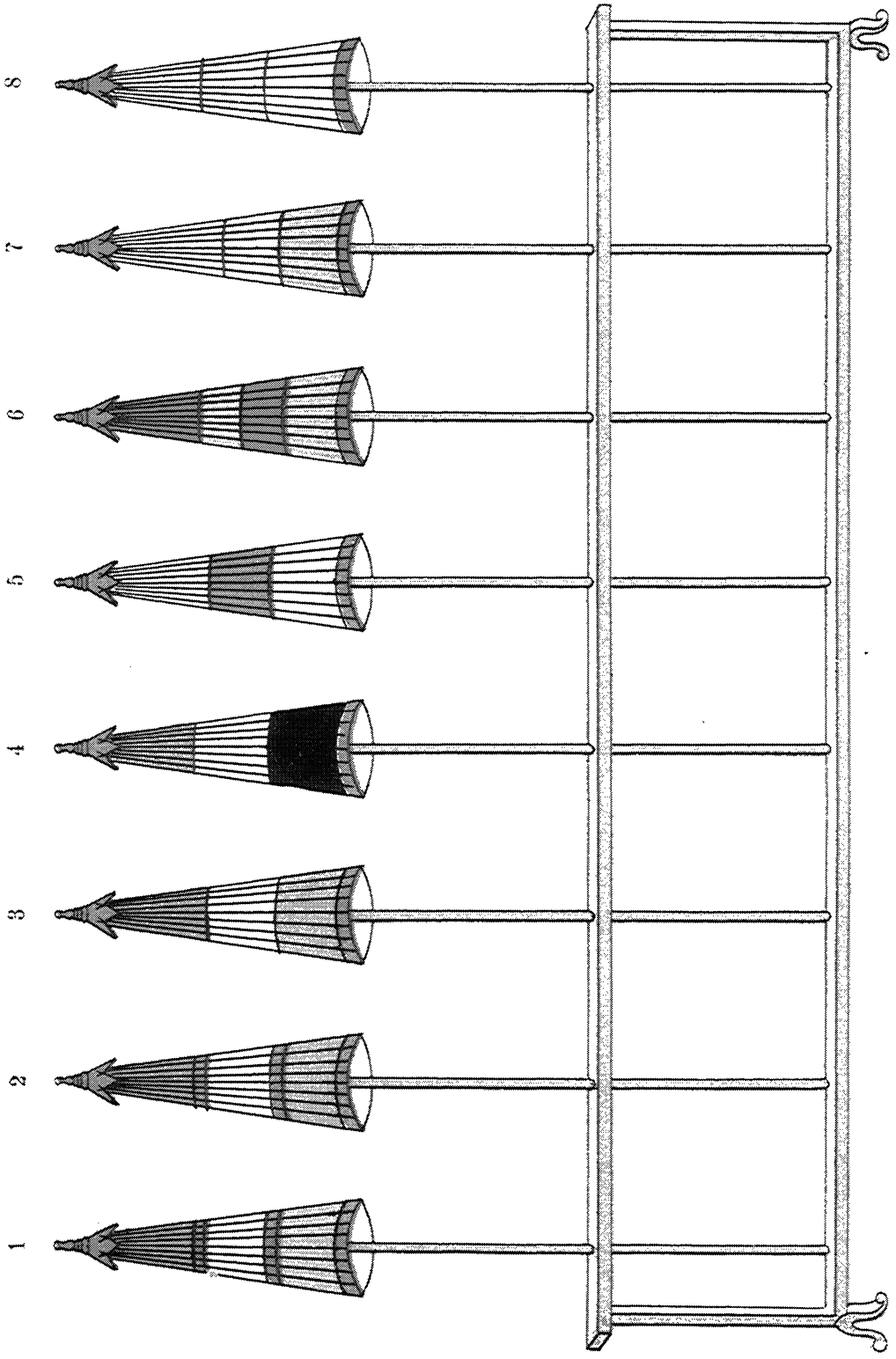

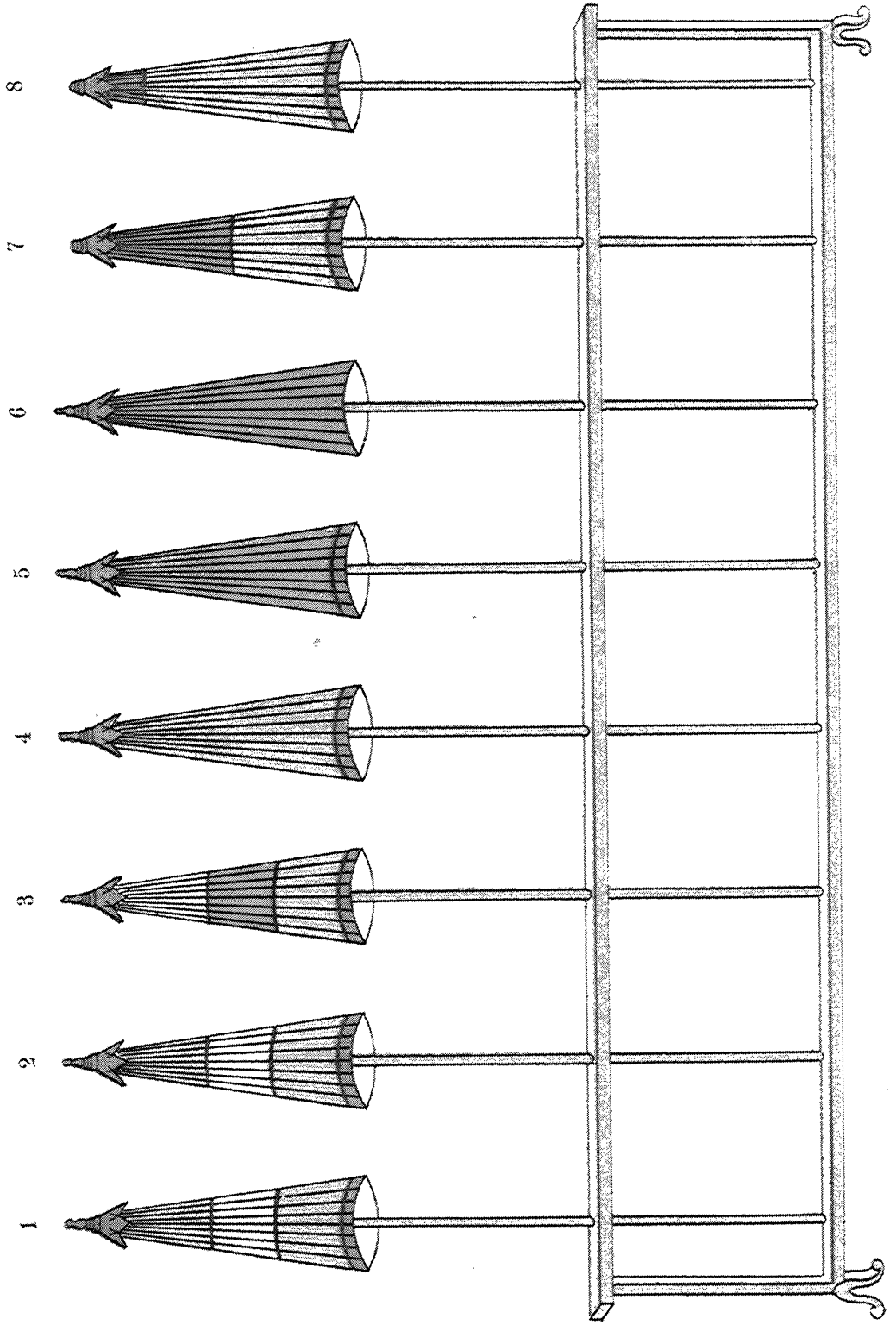

Plaat XXIg

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

VORST, IN OUD-JAVAANSCH HOF-COSTUUM.

PL. XXIII.

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

VORSTIN, IN OUD-JAVAANSCH HOF-COSTUUM.

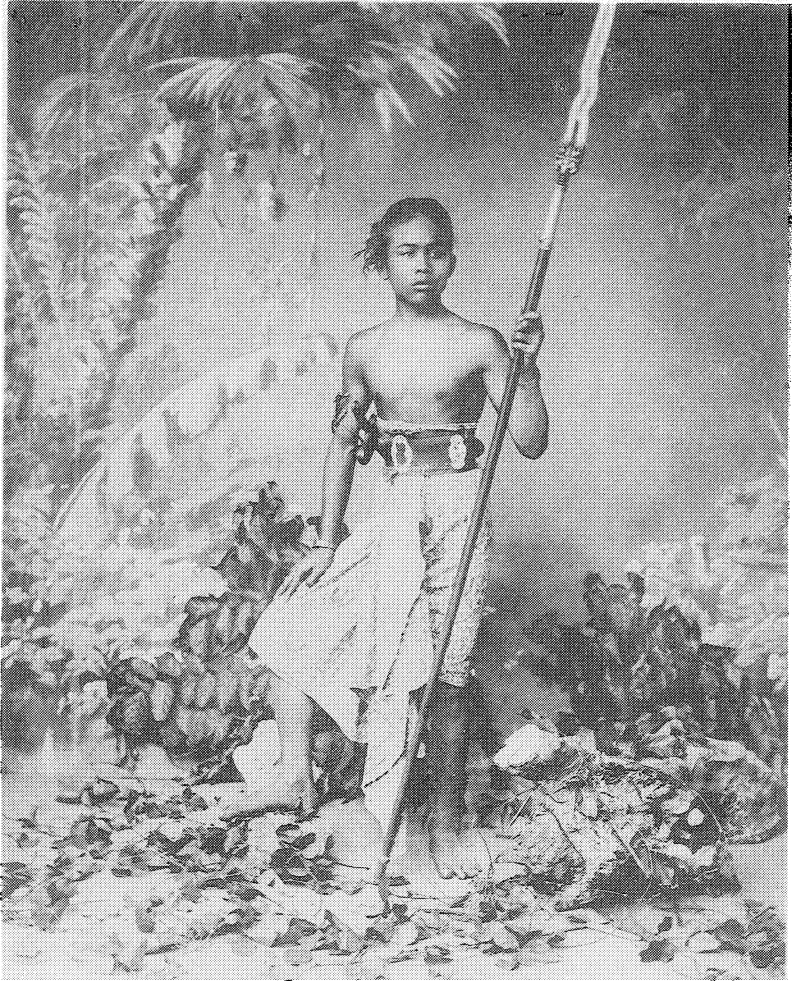
LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

PRINSES, IN OUD-JAVAANSCH HOF-COSTUUM.

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

PRINS, IN OUD-JAVAANSCH COSTUUM.

LICHTDRUK VAN EMRIK & BINGER, HAARLEM.

JAVAANSCH E OORLOGSKLEEDING.

